

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

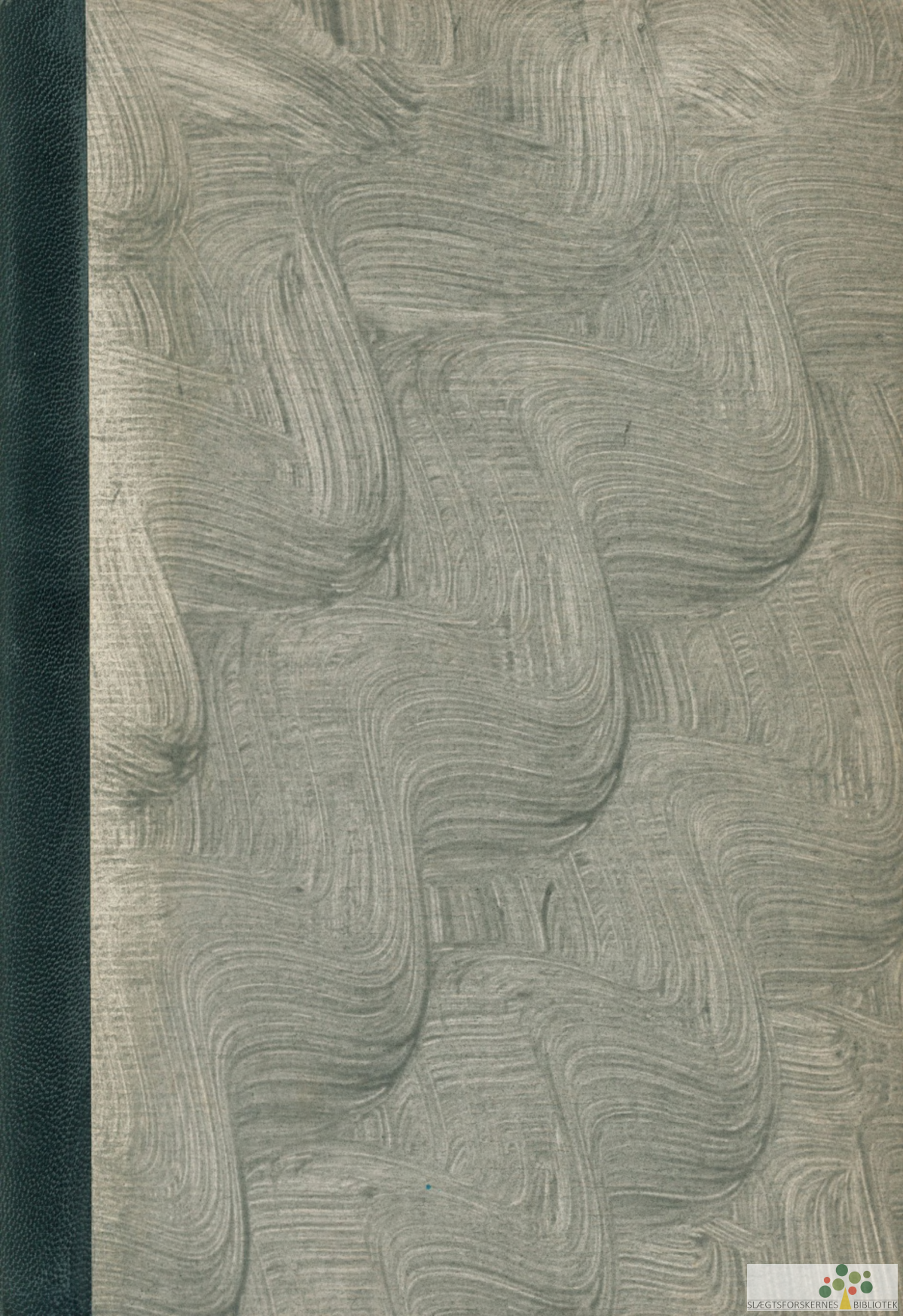
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nordslesvigs aandelige genforening
med Danmark

HEJMDALS BOGTRYKKERI, AABENRAA-

Nordslesvigs aandelige genforening med Danmark

Redigeret af

Cl. Eskildsen, Johan Hvidtfeldt

og

Peter Kr. Iversen

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland. Nummer 10

Udgivet med støtte af
H. P. Hanssens Mindefond, Sprogforeningen og
Den Danske Fond af 1936.

INDHOLD

Forord.	
Palle Nielsen: Den litterære Udvikling i Sønderjylland efter 1920	Side 1— 37
Peter Beck: Sønderjysk Folkemaalsdigtning efter 1920	» 38— 53
Morten Kamphøven: Mindebøger.....	» 54— 59
Knud Olrik: Teater- og musikliv i Sønderjylland efter 1920	» 60— 69
Jens Wilhelm Klinkby: Sønderjydsk Kunst og Kunstindustri fra Genforeningen til 1947	» 70—105
Jens Holdt: Kirkelig Vekselvirkning mellem Grænslandet og Moderlandet 1920—47....	» 106—118
T h. R o u s t : Træk af sønderjydsk Skoleliv efter 1920	» 119—149
Peter Jeppesen: Den sønderjyske dialekts udvikling efter 1920	» 150—165
Knud Fanø: Sønderjydsk Indsats i dansk Videnskab efter 1920	» 166—187
Sønderjylland som Objekt for dansk videnskabelig Forskning.	
M. Mackeprang: Nationalmuseet og Nordslesvig efter Genforeningen	» 188—200
Kristian Hald: Sprogforeningen	» 200—210
August F. Schmidt: Indsamlingen og Studiet af sønderjydske Folkeminder siden 1920	» 211—224
Knud Fabricius: Dansk videnskabelig Forsknings Arbejde med Sønderjyllands Historie efter 1920	» 224—247
V. Nordmann: Geologiske Undersøgelser i Nordslesvig efter Genforeningen	» 247—254
Personregister	» 255—260

FORORD

Nordslesvigs aandelige genforening med Danmark maatte fuldbyrdes gennem en langvarig udvikling. Idag vil ingen tvivle om, at nu er Nordslesvig ikke blot statsretsligt, men ogsaa aandeligt en del af Danmark. Genforeningsarbejdet har kostet slid, offer og kamp, og mange mænd og kvinder har sat al deres kraft, hele deres vilje og energi ind herpaa. Danmark vil altid være dem tak skyldig.

En af disse mænd er amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen. Han blev aldrig træt, naar det gjaldt det danske arbejde i Sønderjylland. Hans interesser har været vidtfavnende, spændende fra det rent faglige lægevidenskabelige, til litteratur og folkløse, historie og filologi. Med sindets opladthed søgte han fra ungdommens aar ind til det væsentlige i dansk kultur- og aandsliv, og med utrættet energi bragte han med haand og mund, i tale og skrift, sin viden ud til landsmænd paa begge sider af den gamle grænse.

Historisk Samfund for Sønderjylland føler det derfor som en naturlig og kær pligt at hylde sin mangeaarige formand ved paa hans 70-aarige fødselsdag — den 6. juni 1948 — at udsende en bog, som i en række afhandlinger kaster lys hen over Nordslesvigs aandelige genforening med Danmark, viser dansk virke hernede i aarene siden 1920 og fortæller om sønderjysk indsats i dansk kulturliv.

Vi havde ogsaa ønsket at bringe artikler om arkitekturen efter 1920 og om udviklingen i Sydslesvig. Forskellige forhold har desværre gjort det umuligt at faa disse afhandlinger med.

Historisk Samfund for Sønderjylland.

Den litterære Udvikling i Sønderjylland efter 1920.

Af Palle Nielsen.

Digteren fra Løjt.

Sønderjylland har efter Genforeningen med Danmark fostret een stor Digter. *Marcus Lauesen* udgav allerede 1928 sin første Digtsamling „*Guds Gøglere*“. Han aabenbarede heri et stærkt Sind, der straks viste sig som dansk, men fri for al provinsielt Snæversind. Det betyder ikke, at han er rodløs. En Hjemstavns tone gaar stærkt gennem alle hans Bøger, og den høres ogsaa i denne hans første. Mange andre Strege anslaas i denne Digtsamling. Der er Klange, der ofte er hørt i dansk Poesi: Forgængelighedsfølelse; er Verdens Herlighed ikke Gøgl; er Guds Lykkebarn ikke ham, som har faaet for meget af Sorgen; er det ikke muligt at gemme sig hen i en Stemning, der er tyst og ren som Sneen, der falder; var det ikke godt som en Smørblomst at samle lidt gyldent Sollys og atter sprede det fra sit Sind; er Livet ikke noget saa uforstaaeligt, at man maa le for at kvæle sin Graad; er en ung Digter ikke en Gøgler, der skælvende, med flammende Farver søger at male Billedet af den Gud, der er saa stor, at han, hvis han talte, vilde fylde hele det vide Rum og „rokke Huset i Mur og Grund — og løfte og sprænge mit Tag“?

Det er altid Menneskeskildringen, der staar i Midtpunktet i Marcus Lauesens Forfatterskab, ogsaa i de Romaner, hvor hans Mennesker kunde synes blot at være Bærere af en Idé. Det er Mennesket i dets Forhold til Gud, Døden, Medmennesket. Hans første Romanpar „*En Mand gaar bort fra Vejen*“ (1929) og „*I Morgen*“ (1930) handler om Mennesker, der i deres Ensomhed søger at komme hinanden nær. En Mand er gaaet bort fra Medmenneskelighedens Vej og kan ikke finde den igen. Vejen, hvorad Mennesker, der vil hinanden godt, færdes. Hvor kommer det fra alt det onde, der hindrer Mennesker i at gaa den Vej?

Jo, der er de onde Tider, den første Verdenskrig, der er Sygdom og legemlige Skavanker, der er sære, skjulte Kræfter i Menneskets Indre, der er Stolthed, Selvretfærdighed, der er Kærlighedens Vrangside: Skyldfølelse, naar den ikke faar Lov at gribe saa dybt, at den skaber Mennesket om. Over for alt dette slaar hverken Religion eller Jesu skønne Drøm til. Hvorledes kan det nytteløse Kar, Sjælen, som er ædt tom af Sygdom og Ensomhed, fyldes? Hvorfor stjæler Mennesker mod deres Vilje Glæden fra hinanden? I Virkeligheden er disse Menneskets indre Problemer, der river og slider i Bogens Personer, de to Brødre og Kvinden Sigrid og hendes Familie, af mere Betydning end det onde, der foregaar ude i Krigen. Paa Læseren virker det trykkende, forstemmende, indadsugende. Den ene Broder ender i Vanvid. Den anden glemte, at der foruden ham ogsaa var en Broder, der havde samme Ret. Saa gik han til Grunde i gold Skyldfølelse og Selvoptagethed. Det andet Bind handler om „Sigrids Smerte, og om de smaa Tanker, der fødtes i hendes Sjæl og hjalp hende gennem Lidelse til Sejr og Liv“. Hun kom til at erkende, at hendes Liv skal være som en blandt Millioner, koldt og behersket; det gælder om at forson sig med Tanken om i Morgen. I Morgen betyder Døden for Dagen i Dag. Derfor skal hun uden stort Postyr leve Dagen i Dag. „I Morgen vil Menneskene maaske se, at Døden er stærkest af alle, og de vil ikke mere slaas, de vil være gode mod hinanden“, hedder det paa en af Bogens sidste Blade. Denne noget mærkelige Paastand, at ved at se hen til i Morgen, til Døden og erkende dens Vælde, skulde Mennesker opøves til Godhed mod hinanden, kommer igen i fornemme Rytmer og straalende Billeder i Digtsamlingen „Høstelegi“ (1930). Døden er den store Sandhed overfor Livets Løgne. Vanskeligheden ligger for Digteren i at finde Grænsen mellem Livets Gøgl og Dødens Sandhed. Alle de vidunderskønne Naturbilleder, han fremtryller, skal være med til at prædike Sandheden om Døden. Livet, det store, vældige, skønne, Poplen, Bjerget, Smilet, Klagen er dømt til aldrig at genopstaa. Det *er* nu. Men hvor begynder det endnu større: Døden? Det kan vel siges at være en paradoxal Maa- de at udtrykke en stærk Livsfølelse paa.

Der synes at være et stort Spring fra disse fire Bøger til Marcus Lauesens næste Bog. Det er dog vist kun tilsyneladende. De maa jo ogsaa allesammen være blevet til næsten samtidig.

Med Romanen „Op nu venter vi paa Skib“ (1931) blev Marcus Lauesen med eet Slag berømt. Bogen er senere oversat til en halv Snes europæiske Sprog. Det er en Hjemstavnsroman, men fra en Hjemstavnsroman, der har haft levende Forbindelse med den store Verden. Ogsaa Romanens Idé er almenmenneskelig og rækker langt ud over Modsætningen Dansk-Tysk. Hovedpersonen Juliane Hagemayer holder fast ved sin Tyskhed. Tyske er ogsaa de fleste af hendes Slægt. Bogen handler om Livet og Døden.

Den 86-aarige Juliane Hagemayer, hvis hele Liv har været bestemt af det dennesidige, mærker en Dag, at Hjertet vil svigte. Ordet: Døden melder sig hos hende. Hun sætter sin Vilje ind paa at skabe sit Liv et Punktum, saa Tegnet svarer til hendes Livs Indhold. Der skal være Fest, og der skal være Enighed i Slægten. Pligten var hende en JL.OV, den gode, borgerlige Pligt. Arbejdet, Rigdommen var Livsgoder i sig selv. Døden maa ikke kaste nogen Skygge over Livet. I hende har Slægten levet, som den lever og levede i dens andre Medlemmer. Der var ondt, og der var godt. Der var Haardhed mere end der var medmenneskelig Sympati. Det, man mødtes i, var Slægtens Ære, dens Lykke, og den fremmedes ved, at der konkurreredes og udryddedes Konkurrenter, men ogsaa ved, at Slægten ikke kunde klandres udefra. Alle Kampene, al Nedgang skulde skjules indenfor Slægtens Rammer. Meningsløs, formaalsløs, men regelbunden Fart, saaledes skal Slægtens Vilje tøjle Livet. Der maa passes paa dem, der svigter denne Slægtens Livsvilje. Hvis en springer i Armene paa Missionen, fordi han er syg og bliver plejet af en venlig Diakonisse, affærdiges han med Foragt; thi saadant vækker Opsigt udadtil og kan ikke forblive skjult indenfor Slægtens Kreds. Men hvis en ung Pige ofrer sit personlige Liv og binder sig til det, der gavner Slægten, saa anerkendes hun. En Følelse som Medlidenhed kendes ikke; Retsind gælder kun, for saa vidt som det holder Slægten ren

og blank udadtil. Let er det ikke at holde en Slægt sammen, hvor saadanne Dyder gælder, især ikke, da Tiderne har forandret sig, og Slægten er i Nedgang, og hvad der har været af Hæslighed og Svaghed i den, stikker et grinende Fjæs frem. Men Juliane vil. Og i Overensstemmelse med, hvad der bor i Slægten, ved hun, at Kommando og Befaling er af højere Værd end Overtalelse og Forstaaelse. Juliane kender og forstaar sin Slægt og handler derefter. I skal forliges, befaler hun sine Sønner, der er henholdsvis 57 og 53 Aar, og hun smækker dem begge en knaldende Lussing, baade den, der har Ret, og den, der har Uret. Juliane ser Slægtens Nedgang og Opløsningstendenser; men hun anerkender dem ikke, og hun sætter hele sin Vilje, hvori en hel Slægts Vilje er koncentreret, ind paa at spille Spillet, som om der ingen Nedgang og ingen Opløsning var at se. Hun vil dø saadan, at hendes Død bliver en Bekræftelse af Slægtens Livsret og Livsduelighed, og hun er skaanselsløs mod alt og alle, der vil hindre hende deri ved ikke at gaa ind i den Rolle, som de maa og skal spille. Man er lige ved at tro, at det skal lykkes hende. Hun dør da ogsaa med en Befaling paa Læben. Den lød som et Skrig fra et Dyr. Det var en Befaling ikke om Slægtens Ret, men om Ret for et stakkels, efter Slægtens Mening udueligt og overflødigt Menneske, som Slægten for mange Aar siden havde gjort Uret. Juliane døde ikke i Livsberuselse og Fest. Hendes Vilje slog ikke til. I de Par Dage, Bogen omspænder, foregaar der en Forvandling med hende. Hun opdager, at det Slægtsliv, som hun troede, hun kunde trodse paa, ikke er alt. Hun opdager sin Ensomhed. Et andet Menneske af Slægten vil dele sin Ensomhed med hende. Det er en ung Kvinde, som Livet har ramt haardt. Hun har set, at der i Juliane lever mere end det, hendes Vilje vil tillade. Opdagelsen er et frygteligt Slag for Juliane. Hun bliver en brudt Kvinde, et nedbøjet Menneske. Godhed og Ondskab tvinger sig ind paa hende og bryder hendes snævre Slægtsvilje. Det onde, som Slægten har begaaet, og som Juliane har taget paa sig og troet at kunne bære, fører hende ind i en stor Dunkelhed og forvandles her til uudredelig Skyld, ubetalelig Gæld til Næsten. Altsammen er det nyt for den 86-aarige, og hun

kæmper imod til det sidste, men maa bøje sig. Det, som hun troede var Livskraft, Slægtens Livskraft, forvandles paa hendes sidste Dag til Gridskhed. Juliane troede, at hun med sin Vilje kunde spille sit Spil saadan, at hun under Festjubil kunde sejle bort paa et straalende Slægtsskib, men i Stedet maa hun dø — forøvrigt sin Natur tro — med Befalingen: Giv min Næste hans Ret. Og det er kristeligt. Det er en stor Kvinde-skikkelse, Marcus Lauesen her har skabt: Gør det noget, at man prøver at se hende sammen med Majorskan paa Ekeby, Kristin Lauransdatter, Marie Bregendahls Kvinder eller Unnr i Begyndelsen af Laxdoela Saga?

En noget lignende Problemstilling findes i de tre Bøger „De meget skønne Dage“ (1933), „Maaske er det Katharina“ (1937) og „Irene Falk“ (1941). „De meget skønne Dage“ handler om Josef Garding, en berømt Forfatter, der lever afsondret i den lille By og har bragt det saa vidt, „at han ikke mere lod sig anfægte af noget, heller ikke sin Familie“. Han lever for Klarhedens og de meget skønne Dages Skyld, og han har i sine Bøger søgt at finde frem her til og tror, at han derved har hjulpet Mennesker. Han har søgt helt at frigøre sig for Mennesker, at gøre sig helt uafhængig for at være sig selv. Han har skrevet om det, han ikke kunde leve, om Kærlighed og Kærtegn, om Lyset, der skal sejre over Mørket. Han har givet Afkald paa Mennesker for at kunne komme til Klarhed over Mennesker og selv leve i denne Klarhed, der er som Efteraarets meget skønne Dage, der er fri for Lidenskab og Smaating, der er ren Glæde, men Ensomhed. Han har lært sig at fyldes af stor Glæde, uden at der kom Uro i hans Sind, og han ønsker kun at møde Mennesker med den samme Ligevægt. Han har gennem hele sit Liv arbejdet paa at finde og forklare de Følelser, som binder Menneske til Menneske ellersætter Skel mellem Sindene, og han har samtidig passet paa ikke at lade sig engagere af disse Følelser, for at ingen skulde kræve noget af ham. „Og nu (da Datteren efter 20 Aar besøger ham for at drage ham med ind i hendes Liv) gik han og søgte efter de Ord, der kunde gøre Birthe glad, uden at hun derfor vilde kræve mere af ham“. Og medens dette er lykkedes for ham, har hans Hustru og Børn

levet deres eget Liv. Hver har levet sit. Hans ophøjede Tilbage-trukthed har kastet sin Skygge over dem. De er ogsaa blevet Mennesker, der lever hver for sig. De har anerkendt Faderen. Der kommer Skel mellem Børnene og mellem dem og Moderen. De lærer at kende Bitterhed og Kulde og at savne umiddelbar Samhørighed. I dem alle lever Længslen efter det, de gik Glip af. Og meget ondt kommer deraf. Hans Hustru, som han forlod for at faa Ro til at kunne leve sit uafhængige Liv, forskanser sig i Bitterhed, i Kærlighed, der er perverteret til Had, som hun behersker for sin egen Værdigheds Skyld og for Børnenes. Hendes Sind, der var skabt for at give, frøs i haard Selvtilfredshed. Hun ved, at hun har ofret sig, og at Ofret har været forgæves. Hvad er størst, at leve som han helt for sin egen Skyld og blive stor og berømt eller som hun som en almindelig, lille, ikke særlig klog, men pligtopfyldende Kone, naar begge Dele ender i Goldhed? Og Børnene: Datteren Anna, der forhærdter sig i Godgørenhed; Sønnen Poul, der gennem sin Selviskhed gjorde sin Hustru ond, gjorde baade hendes og sin Kærlighed til Hæslighed og til sidst myrder hende for derigennem ved en Raskolnikovsk Skyldfølelse og Selvførdømmelse at prøve i Fængslet at opstaa til nyt Liv; og Datteren Birthe, der søger at bryde sin Ensomhed ved at kæmpe sig igennem til en Kunstner, der vil male Lyset; og endelig Sønnen Jørgen, hvem det lykkes at knytte sig til Livet. Saadan møder Josef Garding efter 20 Aars Forløb sin Familie i Haab om at kunne møde dem i en Ophøjethed, der ligger langt over Dagligdagens Smaating og den Varme, de har. Han har ikke villet svigte Mennesker, heller ikke sine nærmeste. Han vidste ikke, at i lutter Klarhed kan Mennesker sjæt ikke mødes, fordi den er umenneskelig. Han vidste ikke, at han bare dyrkede sig selv. Han vilde digte over Motivet: „Men over hele Jorden skal Kærligheden vokse, større end alle store Træer, Guds Haand har skabt“. Ved Mødet med sin Hustru og voksne Børn opdager han først, hvor vanskeligt det er at forene Trangen til at være Medmenneske med Trangen til at være sig selv. Dette er vel Bogens Motiv, Tanken, den er bygget op over. Og Bogens Resultat er vel da dette, at det har Josef Garding ikke formaat,

at han har taget fejl, at Mødet med Hustru og Børn bliver en Dom over hans Liv, at han mærker dette ubegribelige, der hedder Skyld, at han derigennem kommer til en Klarhed, som er ganske anderledes end den fjerne og ophøjede, selviske, hans: Liv altid stiledede mod. „Nej, Josef Garding var ikke stærk, Josef Garding var ikke mere. Der var opstaaet et nyt Menneske, det hed kun Far.“

„*Maaske er det Katharina*“ er skrevet over den hellige Katharina af Alexandriens Historie. I det historiske Kustymehandler Bogen om Menneskers Møde med Jesus af Nazareth, først og fremmest Katharinas. Men det er ogsaa Mødet mellem den lærde, vise Jøde Moses Iuhim og Nazaræeren. Han er den sandhedskærlige Humanist og Atheist. Hans Virkelighed er Digtterne og Tænkeme, Skolen. Og saa har han sin jødiske Arv. Det er ham, der fortæller Barnet Katharina om Jesus. Den Jesus, de to møder, er hverken Menighedens eller Teologernes. Han er ingen Gud. Maaske er han endda kun en Legende. Ingen af dem tror paa Guder eller Gud. Thi Gud vilde være for stor. Ingen af dem tror paa Legenderne. Men derfor bliver Jesus ikke mindre virkelig. Han lever i Kærlighed. Han er den, der har kendt og lærer andre at kende Selvforglemmelsens evige Salighed. Han har lært dem at tro paa og elske Livet saa stærkt, at Døden bliver et fremmed Ord. „Jeg hverken haaner dette Liv eller haaber paa det næste. Men jeg ved, at jeg lever. Og det er vidunderligt, det er ubeskriveligt godt! Thi at leve er at overvinde Døden“, siger hun til sidst. Katharina er ikke kristen. Hun har set Menighederne, og den Jesus, som de har Brug for, er en, der kan give dem Erstatning for det Liv, de i deres jordiske Fattigdom har lært at foragte. Han er en, som endelig kan give dem Magten, han er en, som kun kan bringe Frelse, et Ord, som ogsaa er fremmed for Katharina.

Der er en Slags Fromhed, som Marcus Lauesen ikke kan lide. Om Styrken af det, han her sætter i Stedet for, er det maaske vanskeligt at dømme.

Romanen „*Irene Falk*“ er stillet meget skematisk op. Der foregaar et haardt Spil mellem Bogens Personer, og det ender med Sejr for den Menneskelighed, som ogsaa sejrede i de tre

foran nævnte Bøger. Den foregaar midt under den tyske Besættelse af Danmark, men ingen ydre Begivenheder har Indflydelse paa Spillet Gang. At optø Menneskers stivnede Sind er Bogens Emne. Spillet spilles mellem Dyrslæge Falk, en tredsaarig, hans 86-aarige Mor, hans to Sønner, Christian og Jørgen, hans unge, dødssyge Hustru, Irene, og hans Elskerinde, Alice.

Dyrslæge Falk tror kun paa det sunde, mener at have Ret til kun at regne med det. Og da først og fremmest hans eget Legemes Sundhed og dets Ret til at stille Krav. Derfor mener han ogsaa at have Naturens, Sundhedens Ret til at søge bort fra sin syge Hustru. Alt hvad der staar i Vejen for hans egen sunde Nydelse af Livet, afviser han. Indtil den Tanke krydser ham: Du kan ikke være det bekendt, og han ikke mere er det frie Menneske, han troede at være. Og indtil han kommer til det svære: Jeg har gjort Irene Uret, hvordan gør jeg det godt igen?

Hans Mor, Johanne Falk, er en svag Afglans af Juliane Hagemayer. Hun kan, som sine to Sønnesønner, ikke tilgive Per Falk, at han kun tænkte paa sig selv, da han giftede sig med den unge Danserinde, og da slet ikke, at han under Irenes Sygdom til Forargelse for Byen tager Alice til Elskerinde. Familiens Ære er i Fare.

Hans ældste Søn, Lægen Christian, er i sine Synspunkter bornert og materialistisk. Han hader sin Fars Gammelmandserotik og ikke mindre Genstanden for den, Irene. Indtil han lærer hende at kende. Indtil han opdager noget, som han ikke ved, hvad han skal stille op med, og Ordet Kærlighed dukker op i ham. Ordet er svært, for det er hverken noget psykoteknisk eller medicinsk eller religiøst Begreb, det er bare noget menneskeligt.

Hans yngste Søn, Jørgen, der trods, eller maaske paa Grund af sin stærke kristelige Religiøsitet hverken kan tilgive Faderen eller Irene, lukker sig inde i sin Verden af fortvivlet Retfærdighed, og her bliver Luften kold. Hans Hylster kan ikke sprænges, og da hans Natur i Form af tilbagetrængt Erotik overvælder ham, finder han kun Redning i Selvmord.

Og Irene selv. Hun er den unge problemløse skønne Danserinde, der har giftet sig med den aldrende Per Falk. Det er

hendes Menneskelighed, der er det centrale i Bogen. Hun ser, hvordan de andre er. Trods Sygdom og trods hendes Bevidsthed om, at hun maa dø, tvinger hendes Livsvilje de andre, bryder Skallen, hver især har omgivet sig med, gør dem smaa og faar dem til at opleve den Medmenneskelighed, som de ikke kendte før.

Det er ikke Marcus Lauesens stærkeste Bog. Der er noget livsfjernt i dens Konstruktion, paa samme Maade som „De meget skønne Dage“. Alligevel hævder den sig ved den skønne Menneskelighed, som udstraalet fra Hovedpersonen. De er klare nok, de tre sidstnævnte Bøger, men de savner den Livsnærhed og Varme, som er til Stede i „Og nu venter vi paa Skib“ og de andre Romaner med direkte Tilknytning til sønderjyske Lokalteter.

Juliane Hagemayer, Josef Garding, Moses Iuhim og Per Falk maa alle erkende, at den hensynsløse Livsvilje, Slægtens, Kunstnerens, Vismandens, Livsnyderens, bliver underlegen overfor noget andet: den forurettedes Ret; at et Menneske kan være noget saa banalt som Far; Kærligheden; et andet Menneskes uegennyttige Opofrelse. Alle maa de bøje sig for en Menneskelighed, som de først har foragtet. Alle maa de bøje sig for, at Livet er noget meget stort, gemt i noget meget simpelt og enfoldigt, at Livets Styrke var at finde et helt andet Sted, end Mennesket i sin overlegne Selvbevidsthed almindeligvis vil indrømme. Det er disse meget intimt menneskelige Problemer, Marcus Lauesen kredser om.

Romanen „*Freden*“ (1935) handler om et engelsk og et tysk Miljø i Tiden fra 1914 til Midten af Trediverne, om en engelsk og en tysk Familie, der er gift ind i hinanden. I det Tidsbillede, som dermed er givet, skjuler sig Problemerne Krig og Fred, det onde og det gode. Den ene Bror, Freddy Hobbs, vælger Krigen, den nationale Heroisme, den anden Pacifismen. Men er det dermed givet, at den første har valgt det onde og den anden det gode? Begge vender sig mod dem i Tiden, der fandt Behag i at afsløre Mennesker som onde og liderlige uden at tage Konsekvenserne deraf. Ogsaa i denne Roman omgiver de fleste, ogsaa Pacifisten, sig med en Skal, der hindrer dem i at realisere

et menneskeligt Forhold til deres nærmeste Omgivelser. Det er Hadet mellem de to Brødre, der er Bogens Spænding. Det er Udsoningen mellem dem, der er dens Løsning. De har begge kun fat i een Side af Livet. Den ene værges sig mod Livet ved at klynge sig til den Tanke, at han, da han mistede sin Førlighed i Krigens første Aar, har været med til at udrette noget, at standse Fjenden og at hævde Englands Ære, at selve Kampen er Menneskets højeste Bestemmelse. Den anden kommer, uden at han selv ved hvordan, til at hade Krigen, men kommer ogsaa til at leve ved Siden af Tilværelsen. Han klynger sig til Tanken om Menneskets Godhed, at Godheden skal kunne fyldes af Menneskets Lidenskab og derved forandre Verden. Og alt imens vokser Hadet mellem dem. Diskussionen mellem dem dækker over meget af Mellemligstidens Diskussioner i de demokratiske Lande. Kjeld Abeli lader i „Dage paa en Sky“ sin Flyver udtale: „Jeg hørte om retten, der stadig er ret, selv om den naa's gennem uret“. Da Pacifisten hos Marcus Lauesen i sit lidenskabelige Krav til det onde, til Krigen, har forsøgt at kvæle Broderen og er blevet klar over sin Forbrydelse, føler han det urimelige i, at han har pralet med det gode og i det godes Navn har villet øve Brodermord, at dette var værre end at øve ondt for det ondes Skyld. Det er lumskere. Forfærdelsen over deres Had gjorde dem til Brødre igen. Begge forstaar, at de maa holde Fred, enten de er gode eller onde, saa farligt er Livet. Men det er en ond Handling, Pacifistens Forsøg paa Brodermord, der lærer dem det. Det virker næsten lige saa paradoksalt som Kjeld Abeils Sætning.

Det er maaske værd at bemærke, at alle disse Mennesker hos Marcus Lauesen gennem deres Lidelser formaaede at bryde Selvets Panser. Det er næsten kim hos Mennesker af en bestemt Art Religiøsitet, dette er umuligt. I Marcus Lauesens Hjemstavnromaner er det Pietisterne, Missionsfolkene. Disse er den store Fjende, som skal overvindes i „*En Mand og hans Fjende*“ (1932). Bogen handler om Rasmus, en falleret Gaardmandssøn, der har forløftet sig paa Livet, fordi en Missionær i hans Barndom har skræmt ham for Livet, for Synden, for Helvede, saa den halv voksnede Rasmus har faaet et lammende

Chock. Hverken teologisk Studium, Deltagelse i Krigen eller en mangeaarig Drankertilværelse har formaaet at hæve Lammelsen, Livsangsten.

Men Rasmus finder sig selv ved at overvinde sin Fjende, den Fjende, der har gjort Livet til Synd og gjort, at han har forbandet Jorden. Fjenden er den pietistiske Fromhed, den Form for Indre Mission, der siger: Bliv som vi. Foragt Jorden og gaa med os Pilgrimsgang til Paradis. Foren dig med os i at overvinde al Jorderigs Lyst. Find Glæden i at tilgive din Fjende, idet han bliver dig lig. Derved faar du selv Oprejsning overfor Verdens Børn. Kom med os i den hellige Ekstase, som mangfoldig vil erstatte dig denne Jord. Vær med os i at glæde Gud ved at foragte hans Jord. Gør Gud til din Husven, idet du forlader dig selv og bliver som os. Efter mange Aars Sløvhed og Fornedrelse opdager Rasmus denne Fjende og tager Kampen op mod ham. Han opdager, at denne Religion er Menneskeværk og Løgn, er Menneskets egen lille Damp og Dunst, som det vil tvinge sin Næste ind i. Det er noget Svineri, siger han. Rasmus vil frigøre sig for alle dem, der paa den Maade vil drage Omsorg for hans arme Sjæl, alle dem, der vil hapse ham. En saadan Ret har den ene ikke overfor den anden, og hvis nogen tiltager sig en saadan Ret, maa de bekæmpes. Der er ingen, der har Ret til at pukke paa deres egen Retfærdighed. Det er heller ikke noget, Gud har Brug for. Hvis han er til, saa er han saa stor, at hvis han taler, saa rystes Menneskets Hus i Mur og Grund. Nej, Mennesket maa kæmpe for at gøre sig fri, saa det bliver i Overensstemmelse med sit eget Væsen, det er det eneste, det er bundet til. I denne Kamp kan det være nødvendigt for Mennesket at gøre det onde, om det skal lære at leve. Det er ikke af Hævn, ikke for at straffe, at Rasmus vil gøre op med sin Fjende, men for at faa et Regnskab ud af Verden, der hindrer ham i at leve som Menneske. Rasmus er i Slægt med Lykkeper og mange andre Helte i den danske Litteratur. Derfor er Bogen ikke speciel sønderjysk, men Udtryk for den almindelige Tanke om Menneskets Frigørelse og Ret til at være sig selv.

I Romanen „I Morgen“ mødte vi Gud, som den vældige,

som sprænger Mennesker, hvis de prøver paa at rumme ham. „Gud er for stor til, at et Menneske kan rumme ham“, hedder det her. Og et andet Sted i samme Bog: „Det er vigtigere, at Gud tror paa mig, end at jeg tror paa ham“, eller om nogle sortklædte Koner, der er sammen til Bønnemøde: „De synger først. Da skal jeg frelst fra Synd og Vé Ansigt til Ansigt Jesum se. Stemmerne græder som gamle Døre“. Der ligger mere i Sammenligningen end det humoristiske. Stærkest er dette Angreb paa Missionsfolkene maaske i Romanen „Katharina“. Men her er det ikke blot Missionsfolk i Sønderjylland eller Danmark, der angribes. Katharina søger Jesus fra Nazareth, men finder en Menighed paa Cypren i Stedet for. Her møder hun den pietistiske Religion i det Øjeblik, den er ved at udarte til Politik, til det ene Menneskes Magt over det andet. Det er paa saadanne Steder hos Marcus Lauesen ikke en Gudsfor-nægter, der taler; snarere er det en Mand, hvis Retssind er blevet saaret, hvis Ærbødighed for Livet er blevet krænket.

Hans Ærbødighed overfor Livet faar sit smukkeste Udtryk i Romanerne „*Skipper Theobald*“ (1936), „*Han og hans Næste*“ (1938) og „*Den rige Vandring*“ (1940). Disse tre smaa skønne Fortællinger er skrevet i et Sprog, der er saa dansk og skønt, saa det gør godt helt ind i Hjertet at læse dem. De indeholder en Hyldest til Landet, Østsjælland, som er helt uden Svulst, men ogsaa uden sentimental Idyl. De foregaar i en snæver Verden, men med den store Verden brusende udenom. -----Skipper Theobald dør allerede paa Bogens anden Side. Naar han alligevel træder saa tydeligt frem, er det, fordi hans Kone i de første Par Dage efter Dødsfaldet gaar og genoplever sit Liv med ham. De havde efterhaanden faaet sig talt sammen i et jævnt Sprog, skønt han havde været paa Langfart, og hun havde været paa Højskole. Det var blevet til en Tryghed og Varme, og hun kredser om det store Ord Lykke for at faa sagt til sig selv, hvordan Forholdet var. Hun selv kan ikke rigtig finde Ordene, men Marcus Lauesen hjælper hende, saa der bliver sagt det, som vel egentlig var udsigeligt. „Se, i Grunden kunde hun godt bare sige et Ord og lade Theobald genopstaa, men hun tør ikke. Hun kunde ikke sige: „Jeg elsker dig“;

det var for stort et Ord; hun sagde: „Jeg er saa glad for dig“, lige ud, som han sagde: „Du er s’gu sød, Mamma“; men hun længtes efter at kunne sige det andet eller noget endnu finere, for hun var just det, hun ikke turde sige, — hun var meget lykkelig. Som hun er det nu, han er død.“ Den skønne Harmoni, som de havde levet sig ind i, er tung af Oplevelser, som først maatte gennemgaas, dagligdags Ting, smaa Ting; ogsaa hæslege Ting, som Krigen, Theobald havde maattet med i. Theobald havde aldrig haft Ord til at sige sin Ømhed med, og Ømhed havde der dog været i ham overfor alt, hvad der omgav ham. I de smaa Ting kom den frem, overfor Børn og Dyr og alt, hvad han har haft mellem Hænderne. „Og ligesom hun ikke havde Tankens Form for sin Kærlighed til ham, saadan havde han ikke Bevidsthedens Form for sin egen Styrke, og han fik den aldrig“; men det er jo atter Marcus Lauesen, der taler for dem. Theobald kunde aldrig bruge store Ord, og det var ham meget imod, at andre brugte dem, naar de knyttede dem til Ting, som ikke var det værd. Derfor kunde han ikke lide Ordet: hellig, og han var meget lidt respektfuld overfor alt det, der foregik i Kirken og paa Bønnemøder. Til Tider var han sjofel, ikke i Sind, men i sine Udtryk. „Fandeme“, siger han, „hvis hver Mand vilde passe sin egen Vej, saa vilde der sgu ikke været halvt saa mange Hyklere til, som der er nu. Mennesker kan ikke engang faa Lov til at være kede af det paa en ordentlig Maade, naar de har mistet en af deres nærmeste“. Saadan gaar hun og forstaaer ham, nu han er død, og det bliver til en Glæde ved og Forstaaelse af Livet og Døden, og Livet er godt og Døden ikke noget afskrækkende, og Marcus Lauesen giver hendes Tanker disse skønne Ord: „Men som om det mærkeligt befriende, hun har oplevet, i al sin Jævnhed har betydet en Aabenbaring for hende, begynder hun svagt at tænke paa det forfærdeligt store Hav, hun før har frygtet, tænke paa det saadan, at det er stort og mangfoldigt, uudgrundeligt, men hist og her strækker det mere fortroligt en Arm mod Land, saadan som det uudgrundelige maaske viser sit enkleste Væsen, sin enkleste Sandhed, sin enfoldige Tro i et Menneske, der som en Del af det store Hav en Tid lang skydes

ind mellem trygge Bredder. Saa længe en Fjord er til, færdes mange Skibe og Smaabaade med Sorg og Glæde om Bord, og saa længe en Fjord er til, forandrer Bredderne sig, Skov bliver til Mark, Sø bliver til Eng. Krat bliver til Have, og en skønne Dag staar den før saa uklare Horisont i enkle og rene Linier og hilser Morgensolen----- “. Derfor kan Præsten heller ikke trænge helt ind i hendes Bevidsthed med Ord som Dødens Alvor og Frelse. Derimod nærmer hun sig og tør bruge de Ord, at Kærligheden søger ikke sit eget. Det sker, da hun er alene i Værelset i Selskab „med noget meget stort, med Døden og det evige Liv“. Thi „Dødens Majestæt er Livets høje og straalende Fuldbyrkelse“. Denne Tanke kommer igen i „Den rige Vandring“, og den viser tilbage til „Høstelegi“.

Skipper Theobald og hans Kone er begge meget nær i Slægt med den gamle Mand, Marcus Lauesens Far, som han har skildret i „Den rige Vandring“. Med denne Bog har Marcus Lauesen vel skrevet en af sin Generations smukkeste og bedste Bøger. Stærk, men med dæmpede Ord lyder her den Livets Lovsang, som overalt er et Særkende i Marcus Lauesens Produktion. Sangen om det Liv, som kræver Slid og Møje, som bringer Sorg og Kummer, som kræver Sanddruhed og Hjælp-somhed, og som ikke levner megen Tid til at ønske, Livet, der har sin Rod i en Gud, der er saa stærk og stor, at et Menne-ske aldrig kan sige: Jeg kender hans Væsen og kan tale paa hans Vegne. Livet, som, naar Mennesket tager imod det, giver Overskud. Lige saa stærkt lyder Fordømmelsen over dem, som haaner Livet ved at foragte det. I Faderens Mund faar Fordømmelsen en blidere Klang: Skade, at Livets Foragtere ikke ved bedre. Det er Synd for dem. Baade hos Marcus Lauesen og hos hans Far er det Liv, de priser, dansk. Hvad det Ord indeholder, toner frem over alt, naar noget væsentligt siges. Hans Far hørte ikke til dem, der sang højt om det nationale, men Dankheden i hans Væsen farver al hans Glæde og al hans Sorg. „Livet havde ønsket, at han skulde være god ved frysende Skolebørn, at han skulde gøre stenede Marker frugtbare, forvandle Mose til Pløjjord; Livet havde ønsket, at han skulde

passer sine egne syge og se dem dø uden selv at bryde sammen; senere at passe andre syge, se dem dø og sørge for at faa dem i Jorden; Livet havde ønsket, at han skulde slide sig krum, arbejde længere end andre Arbejdsmænd; Livet havde ønsket, at han skulde være saadan, at Folk kunde stole paa ham, være sanddru og hjælpsom. Livet havde ikke givet ham Tid til selv at ønske for meget. Men det havde betalt ham, straffet ham og lønnet ham —“. Marcus Lauesen har en stor Arv efter denne Far, som han her skildrer. Saa let og enfoldig som Faderen er Marcus Lauesen ikke kommet igennem. En stor litterær Produktion i Løbet af godt 20 Aar vidner derom. Den vidner ogsaa om en Digter, der, trods hvad der kan være paatvunget ham af Tysk, fra første Færd staar midt i dansk Aandsliv. Ikke fordi han vil lukke alt fremmed ude, heller ikke det tyske, men han er simpelthen dansk i sit Sprog, sin Tanke, sin Ironi, i sin Venlighed, og naar han slaar til, i sin Evne til at faa det, som ikke selv kan finde sit Udtryk, til at tale. Han kan blive skarp i Udtrykket, naar det gælder Danskhedens Sag; men altid er det Mennesker, der kæmper, og i Menneskers Sind, der kæmpes, aldrig en Kamp mellem abstrakt Tyskhed og abstrakt Danskhed. Foruden Skarpheden kender han ogsaa til, at Mennesker, danske og tyske, driller hinanden godmodigt. Han har med sin Far set mange slyngelagtige Tyskere, men ved som denne og som mange andre af de Personer, han skildrer, at „der ogsaa var ordentlige Tyskere til“. Hans Far er fra Tiden, før Nazismen saaede det uforsonlige Had. Det gør den gamle Mand ondt, at en lille Pige, som han har trøstet, fordi hun fik Klø, da hun ikke kunde Fadervor paa Tysk, senere, da hun blev stor, satte sine Børn i tysk Skole. „Og saa gik hun alligevel hen og blev tysk, Tøsen, og hendes Børn gaar i tysk Skole; men dem om det“, siger den Gamle. Det er den sidste lille Sætning, der giver Tonen. Men Faderen har ikke nogen Sinde været i Tvivl om, hvem der havde Ret i den Sag. Han har ikke behøvet vælge. Efter Genforeningen blev det noget af Livets Overskud for ham, at han i Fred og Ro kunde se ud over sit Land, og at han vidste, at Børnene vilde følge

hans Vej. Men han havde ogsaa været med ved Dannevirke i 1864. Denne Krig og saa Genforeningen 1920 bliver da Rammen om hans Liv.

I „*Han og hans Næste, Et Grænselandsbillede*⁶⁶ (1938) skildres et Menneske af samme Art. I Tiden for Nazismens Gennembrud indenfor Nordslesvigs Tyskhed er Jochim Ravn vendt hjem fra den store Verden. Han har været Sømand og Kaptein paa de fleste Have og sidst Plantageejer i Amerika. Med mange Penge er han vendt hjem. Ovenover sit danske Væsen bærer han Kosmopoliten, der har givet ham Forstaaelse for, at ikke alle Mennesker er eller behøver at være ens. Mennesker forkvakles af saa meget, er hans Filosofi. Da Tyskerne sætter Staaltraad i hans Kornmark, og Høstmaskinen ødelægges, siger han roligt: „Det er Synd, det her, for saadan er de jo slet ikke“. Sønderjylland er dansk, mener han; men der er mange, der vil være noget andet end det, de er, de skaber sig og er dumme, de vil være fine. Ogsaa de, der er tyske, skaber sig. De ved ikke, hvor Livet er godt, blot Mennesker er ordentlige og lader Ret være Ret. Men Tolerance maa ikke ende i Slaphed. Mennesket skal være aarvaagent overfor sin Næste, saa det kan have Glæde af at være sammen med en Modstander. Omgængelighed er et Ord, han holder af, men saadan, at man ved, hvem man har med at gøre, saa Mennesker ikke tager fejl af hinanden. Ens Næste er ikke blot den, man kan lide. Det, de Kristne mener, naar de siger Næstekærlighed, er ham imod, er ham vammelt. Thi et Menneske kan ikke klare sig med at gøre sit Regnskab op for sig selv alene, der er altid en Næste, som maa vidne med. Det er, hvad Jochim Ravn har oplevet paa sine mange Rejser og ved at være sammen med mange Slags Mennesker. Efter hans Mening vilde det ogsaa kunne løse Spørgsmaalet Dansk-Tysk. Det er Synd mod Livet, naar Mennesker ødelægger et saadant Forhold.

Marcus Lauesen selv har set mange Slags Mennesker og menneskelige Forhold. Han har rejst meget i Europa, og i 1935-36 var han paa en lang Rejse til Østen. Ogsaa i Bøgernes Verden er han berejst. Han har et aabent Øje og et lydhørt Sind. I en stor Bog „*Rejser blandt Mennesker*⁶⁶ (1938) skriver han selv om denne

sin Modtagelighed, at det kan hænde, at et Menneske af en eller anden, oftest ukendt Grund kan faa en Følelse af aaben Renhed, befinde sig i en Slags skyldfri Tilstand, hvor det tager imod Livet paa ny. Det er ikke bare en Stemning ; hele ens Væsen kan være indstillet paa at tage imod det nye; man glemmer sig selv og oplever ikke blot Naturens, men ogsaa Sindets Skønhed. Det er denne Aabenhed overfor Livet, som baade hans Far, Skipper Theobald og Jochim Ravn er i Besiddelse af. Og de maa, som Marcus Lauesen selv kæmpe imod det, som vil tillukke en saadan Aabenhed.

I 1934 udsendte Marcus Lauesen første Bind af en stort anlagt Roman om Martin Luther: „*Kætteren fra Eisleben*“⁶⁶ og i 1936 andet Bind: „*Det tyske Oprør*“⁶⁶. Der ligger sikkert grundige Studier bag denne Roman. Gennem alle Luthers Kampe, gennem al hans Angst bliver der paa denne Bogs Blade et Menneske til, der prædiker om Guds Naade, „det liflige Evangelium om Guds Frelsegerning“, men som ogsaa kræver Samliv som andre Jordens Borgere og bliver kaad og lystig over ikke blot at være en Prædikant, men en Mand, et Menneske midt i den virkeligste Virkelighed. Bogen handler om en Mand, der som ung har begivet sig i Kloster, dels for at flygte fra Verdens Ondskab og Jammerdal, dels for at faa Tid og Ro til at hengive sig til Øvelser for at opnaa Himlens Salighed. Men han kender ikke sit eget Sind. Der er hans Rædsel for Synden og hans Frygt og Bæven overfor dem, der repræsenterer det hellige. Der er det, at han kan være festlig og kaad, og at han kan knuges til Jorden af Uværdighedsfornemmelser. Han klynger sig til Kirken for at have en Garant for, at hans Liv er rigtigt; men han kommer derved til at stille saa store Krav til denne Kirke, at hverken han selv eller andre kan opfylde dem. Han, der selv kun er optaget af at perfectionere sig i Hellighed, har kun overbærende Foragt for, hvad der er af denne Verden: Skønhed i Naturen og Kunsten, Kampen for det daglige Brød, Magtbegær, al legemlig Nydelse og Tilfredsstillelse, al Ærgerrighed ogsaa indenfor Kirken. I hans Sind er der Kræfter levende, saa vældige, at de ængster ham, efterhaanden som de aabenbarer sig. Ofte ved han ikke, hvilke af dem der kommer fra Gud, og hvilke fra Djævelen. Er det Gud eller Djæ-

velen, der driver ham til at blive Oprører? Han arbejder umenneskeligt haardt for at komme til Klarhed herover. Eet staar fast: han er intet, og Gud er ålt. Han er som en Kastebold mellem den dybeste Förtvivlelse og den højeste Jubel. Og saa fyldes han af stærkere og stærkere Rædsel over, at den Autoritet, Kirken, som han havde troet blindt paa, og som han havde været rede til at give sit Liv for, er uværdig, er en kun slet kalket Grav. I hans Kamp for at naa til at blive frigjort fra Tvivl og handle ud fra sin Samvittighed i Tro paa, at den er Guds Stemme, har Venner hjulpet ham og Venner svigtet ham. Vanskeligt har det været at faa dem til at forstaa, at det ikke er ham, de skal tjene eller svigte, men Gud. Med Fjender gik det lettere. De skal som Djævelen knuses. Kun gennem Dybsens Nød kommer han hertil. Gud selv er det afgørende, og Paulus er hans Profet. Ogsaa han havde talt afgørende om, hvad der var størst: Menneskets Gerninger eller Guds Naade. Saa prædiker han om Guds Naade, om Frelsen og om Troen, og det er det eneste, der holder sammen paa hans modsætningsrige Sind, efterhaanden som det udfolder sig stærkere og stærkere. Og han prædiker skaanselsløst, uden at tænke paa, at han ikke blot vækker Samvittigheder, men ogsaa Vildskab og Raahed blandt Mennesker. Al Ansvar lægger han over paa Kristus. Men stadig er hans Sind Bytte for de voldsomste og mest modstridende Bevægelser. De skyller frem i voldsomme, frække og svinske Ukvemsord mod hans Fjender og i skaanselsløse Revselsler af hans Venner og ikke mindst i de stærkeste Bebrejdelser mod ham selv. Han er med alt dette helt Guds Stridsmand uden at tænke paa Konsekvenserne. Dem maa Gud tage sig af. Med alt, hvad han er, kæmper han for Gud. En Dag er han fuld af Hovmod, en anden af ydmyg Taknemmelighed eller selvudslettende Ydmyghed. En Dag pirres hans Sanser, og en anden smigres hans Forfængelighed, og begge Dele passer ham. Han kæmper for sin egen Kyskhed, skønt han egentlig ingen Mening ser med den, samtidig med at han anbefaler andre: Hellere en villig Skøge end en uvillig Hustru, hellere tyve Kvinder end ingen. Han anbefaler Klosterskænderi, samtidig med at han raser over, at Folk ikke holder sig i Ave. Han svinger mellem smertende Anger, borende Selvransagelse, stille Beskuelse, Yd-

myghed, Selvretfærdighed, Drilagtighed og Ønsket om Fred og Ro.

Hvad vedkommer det ham, at taabelige Mennesker i Ledtog med Djævelen bruger ham som Oprørsfane for et Opgør, som tydelig kun er af denne Verden og mod Gud? Hvad vedkommer Bøndernes Oprør ham? Men under alt dette er han alligevel ogsaa blevet et Menneske med Kød og Blod som andre, et Menneske, der skal frelses, men ogsaa tvinges til at være i denne Verden. Og da han er blevet Menneske, trænger Virkeligheden ind paa ham saa stærkt, at næsten ikke engang Paulus han hjælpe. Han ser sin altfor menneskelige Karikatur Thomas Münzer. Han ser, at for Guds Ords Skyld maa han tage Standpunkt i denne Verdens Ting, tage den Øvrighed, der er for Haanden, haandhæve den og med Sværdet slaa Djævelens Oprørere ned. „Øvrigheden skal sige: jeg vil straffe og slaa, saa længe der er Liv i mine Aarer, men du, o Gud, du vil holde Dom!“ Derefter blev han rolig. „Og med den Kraft, som Kampen og Beslutningens Sejrsmod havde skabt i ham, begyndte han igen at prædike om Guds Naade . . . Med den samme Kraft mødte han Livet i sig selv, det modne, stærke Liv, der ligesom var blevet til af sig selv neden under Aarenes Uvejr af Kamp og Angst“. Og nu kan han helt menneskeligt møde Katharina von Bora. „Først efter at de hemmeligt havde været sammen, blev han kaad og lystig og stolt over at være Mand, og indbød sine Venner til Bryllup — for at glæde Gud og ærgre Satan“.

Hos Marcus Lauesen er det ikke let at blive et Menneske. Om den Mand, han her har skildret, er identisk med den historiske Luther, er et Spørgsmaal, som ikke behøver Drøftelse i denne Forbindelse. At han har laant Liv og Kraft fra Martin Luther, er tydeligt.

Under Krigen udgav Marcus Lauesen to Digtsamlinger, foruden enkelte andre spredte, mindre Ting. I den første af disse *Ventetider*“ 1944 taler han om de Ting, som altid har beskæftiget ham. Han taler her om en Drøm, et Haab, og deri er indeholdt: Ret, Retfærdighed, Trofasthed, Taalmodighed, Godhed. Tanken siger: alt dette kan jo ikke eksistere, Fjenden ødelægger det. Men Hjertet svarer: Jeg ved, hvad alt dette er, jeg har in-

gen Fjender, skønt nogle tror, at de er det; jeg ved blot, at det er stort og mærkeligt at være til. Jeg kender godt til Ventetider, Mismodstider, Vaagetider. Jeg kender ham, vi dræbte, ham, der drømte om at lære os at leve, saa vi ærer Livet derved. Jeg kender Marie, der kærtegner sin døde Søn. Dør du, siger hun, du, som betyder Drømmen om Retfærd, Drømmen, som Jorden har fostret i Menneskers Sind, dør du, da har jeg, Jorden, Mennesket ingen Mening mere. Men jeg vil takke for Drømmen, og jeg vil hviske dit Navn til alle: Pieta!

Med baade Tanken og Hjertet har han set alt dette i Sønderjyllands Høvding, H. P. Hanssen, Manden, der til Forfærdelse for sine egne talte om Menneskets Ret, ikke blot sit eget Folks, midt i en fjendtlig Forsamling, der ikke vidste, at Vaaben er Løgn.

»Kun hvad Mænd vandt ved Ret,
uden Sværd og Blod,
det skal leve som et Solskin
over Tidens Flod«.

Den anden Samling hedder „Men *endnu lever vi*“ (1945). Digtene er fra „de onde Aar“. Themaet er: Forfærdelse over, hvad Mennesker begaar mod hinanden, og saa Haabet.

»Og denne Ro, hvori Sindet møder
sin Næstes Sind,
er nu en Fæstning, hvor ingen Sjæle
kan finde ind.«

og

— engang, naar Fjenden er blevet Bror
og Frygten er sænket i Havet,
engang, de hadefuldt dømmende Ord
og den skadefro Spot er begravet, —«

og Troen:

Europas mægtige Stamme
af Drøm og Tanke, Menneskeand,
har Evighed i sine Aarer,
og ingen Evighed slettes ud
af Skrig eller Blod og Taarer!«

»-----og de beklemte kolde Døgn
var ikke Livet selv, men Livets Løgn.«

og paa denne Maade faar Ordene Jul, Paaske, Pinse, Vaar, Paaskelilje pludselig en uendelig Betydning.

Marcus Lauesens Forfatterskab har været stort og omfattende, skønt han endnu er en ung Mand. Det har ikke udmærket sig ved heroiske Attityder, dets Grundtone har været en stille, stærk Menneskelighed, der er helt dansk, men det har intet af snæver Patriotisme.

Tre Romaner om Sydslesvig.

Willy August Linnemann har skrevet to Romaner og et Skuespil om Spændingen om Grænsen ved Skelbækken. Meningen er, at denne Grænse er kunstig, at den i Virkeligheden ikke eksisterer hverken landskabsmæssigt eller i Folkesindet. Romanerne indeholder baade Miljø- og Menneskeskildring under de Forhold, som er særegne for Sydslesvigeren. „*Sangen om de lyse Nætter*“ (1939) er en Roman om to unge Menneskers Kamp for at finde sammen. Det kan lyde banalt; men da alt, hvad der foregaar, har Nationalitetskampen Dansk-Tysk til Baggrund, ja, som noget, der spiller med selv i de intimeste menneskelige Forhold, faar Romanen en ganske anden Karakter end de fleste samtidige danske Romaner om unge Mennesker.

Hun, Bodil, er Bondedatter fra Aabenraaegnen. Hun er helt forbundet med Slægt og Sted. Nederst i Sjælen staar Nationalitetskampen som en Del af hendes Væsen, men saadan, at der aldrig er et Øjeblik Tvivl eller Vaklen. Hun er dansk. Hun forlanger, at den, hun elsker, skal være hel, og et helt Menneske er Dansk — eller Tysk. Efter hendes Sind er det Menneske intet, der kan vakle her, der kan spille Komædie her. Og som hun er hendes Familie, stærke og ubøjelige i samme Krav, og de viger ikke tilbage, naar der skal ydes. Der er ingen Overfladesentimentalitet i dem. Det er Bønder, de fastboende, dem, der har Pligter, Pligter, som de ikke kan løbe fra, uden at de opgiver sig selv og ophører at være Mennesker. Det er dem, det hænger paa, dem, der er af afgørende Betydning, dem, der skal vise Smaaafolket Eksemplet.

Han, Iver, er Søn af en kosmopolitisk medicinsk Professor og en tysk Mor. Han kommer fra et Miljø, som vil tænke europæisk, som ikke er mindre pligttopfyldende end Bodils Miljø. Reservation, Hensynsfuldhed paa den Maade, at den ene ikke

maa tvinge den anden hverken med sin Kærlighed, sin Overbevisning eller med sin kropslige Nærværelse, kendetegner dem. Det er ikke, fordi disse Mennesker ikke elsker hinanden, men af deres Angst for at genere hinanden opstaar der Kulde, Afmaalthed, Korrekthed, Selvbeherskelse, som er ved at kvæle Livet. Med det vil Professoren overvinde den smaalige Nationalitetskamp og se alt ud fra et højere Synspunkt, først og fremmest ud fra sit Arbejde som Læge: at helbrede og hjælpe alle. Deres ene Søn vælger det tyske, Riget i Midten, og ender, siddende benløs i en Rullestol, fuld af nazistiske Tirader. Den hektiske Appetit paa Livet, at ville leve og mærke, at man lever, forbundet med en Fornemmelse af det taabelige, det nedværdigende, det haabløse i Tysklands Situation efter første Verdenskrig er hans Situation. Iver vælger det danske, men ikke selvfølgelig som Bodil. Hans alenlange Taler selv i de intimeste Situationer er Udtryk derfor. Han maa kæmpe sig til at være Dansk som hun. For ham er Livet ikke noget givet, som man kan leve, men noget, som man eventuelt kan løbe fra eller tænke og spekulere sig til. Først da han gennem sin egen Søns meningsløse Død ser Dødens Realitet, faar han direkte Kontakt med Livet. Hun føler, at han er saadan, hverken bunden eller fri, men som saa mange under disse Betingelser, en Dilettant, der søger at spille sin Rolle, saa godt han kan, men en Dilettant. Skal hun faa ham gjort til et helt Menneske, til en, der lever og ikke blot opfører sit Liv? Er han blot en Slapsvans, saa hun ikke kan komme frem med den Kærlighed, som hun føler for ham, og som i sig ikke blot har noget erotisk, men har alt det, hun er, og uden hvilket hun intet vilde være? Gennem tre Miljøer maa de begge kæmpe: Bondemiljøet ved Aabenraa, Professorhjemmet i Flensborg og Smaamandsmiljøet i Harreslevmark. Man kan synes, at deres Plager ofte er selvskabte, men snarere er det vel saadan, at de baade bevidst og ubevidst ved, at her er noget, der er vanskelig at forene, at her er noget, som kan mistes. Men Kvinden er den stærkeste her som i saa mange andre gode Bøger. Kampens Vej er bitter for begge. Den gaar over Krigens Forraelse af Menneskesindet, dens Forarmelse af Menneskenes Kaar, Tabet af det Barn, som

de begge elskede, men som først ved sin Død bragte dem sammen, og endelig over Skuffelsen over, at de som Flensborgere kom til at høre til dem, der maatte staa udenfor.

Hans anden Roman „*Natten før Freden*“ (1945) er baade en stærk Bekendelse til Danmark og Norden og en haard Dom over meget af det Danmark, der var herskende før, under og efter Krigen. Det er en Bog om Sydslesvigeres, Flensborgeres Kamp for Danmark og Sydslesvig, mod det Tyskland, som lod sig forlokke af Magtbegær. Den indeholder en realistisk Skildring af en Harreslev-Husmandsfamilies Liv i Mellemkrigstiden og under Besættelsen og Krigen. Den handler om trofaste og valne, om Tyskere og Danskere. Den beskriver Drengen Hans Poulsens Opvækst, hans første Møde med Myten „Danmark“, hans tyske Skolegang, hans Oplevelser og Vækst i Duborgskolen, hans Skolegang i Haderslev, hans Studietid i København, hans Deltagelse i Frihedskampen og hans Møde med den hæslige nazistiske Myte. Og omkring ham er hans Slægt og hans Kammerater, af hvilke nogle ogsaa forekom i Linnemanns første Bog. Som i den første Bog ligger under alt og bag alt Nationalitetskampen: et nyt Danmark og et Danmark til Ejderen. Bogen lyder som et Skrig fra en, der er angst for at blive lukket ude; men der er Sang i Skriget. I den realistiske Skildring af Hans Poulsens Barndom og Ungdom — en af de faa i moderne dansk Digtning, hvor moderne, frigjort ungdommelig Kærlighed er skildret uden Lugt af Retirade — i Skildringen af hans Deltagelse i Frihedskampen, eller rettere som en Ramme om alt dette, staar to Myter. Den ene, den danske, er knyttet til Marie Danske, en Kvinde, som Hans Poulsen har truffet i sin Barndom, og hvis Syner trænger stærkt ind i Barnets Sjæl, og som følger ham til hans Død som en Kraftkilde og mange Gange blander sig ind i hans egne Syner. „Dannevirke skal atter blive stængt og det sydlige Slesvig forenes med Danmark —“ siger hun til Drengen, og hvis det ikke sker, skyldes det ikke blot de københavnske Hvad-kan-det-nytte-Mænd, men ogsaa de danske i Sydslesvig, at deres Tro ikke er stærk nok. Poetisk og uden smaaligt Nyttehensyn forkynder hun: „Syngende mænd skal fra havnen i Flensborg sejle rundt

om Norden og forene dens lande. Frugttræer og vilde rosenhække skal de plante langs Nordens veje. Brede blomsterbede skal de lægge mellem husene i Nordens byer, og sangfugle skal ruge i byernes parker. Nordens kvinder skal alle blive mødre, og alle børn skal kende deres hjem. De gamle folk skal ikke mere sidde ene i Aftægtskamrene, men have til huse i de kønne stuer ud til torvene. Sangglade mænd skal fra havnen i Flensborg bringe venskab og broderskab til hvert bosted i Norden. De skal trøste de syge og betro de døende, at døden ikke er tilintetgørelse, men et nyt og ukendt eventyrligt livs fødsel. Ja, selv de døende skal de lære at synge.“ Drømmen om et saadant Danmark, Norden, Verden, hvor man ruster, ikke til Krig, men til civilt Byggeri, og hvor Mennesker er lykkelige, dukker op i den voksne cand. polit. Hans Poulsens Sjæl. Drømmen er utopisk, men den driver ham og styrker ham, da han staar overfor Fjenden. „Læreanstalter skal flyttes fra de store byer, hvor de nu hober sig op, og anbringes i hver sin landsdel. Videnskaben skal atter slutte kontakt med hverdagslivet, kunsten og religionen og bringes bort fra støjen, sensationen og transportbaandet og tilbage til stilheden og den dybe forskning, saa den atter kan vise os de store linier i livet----- Fabrikkerne skal frem i lyset og luften. Menneskene skal ud af baasene i de store kaserner-----saa de vinder friheden tilbage og atter slutter kontakten med jorden, vejret og himlen.“ For en saadan Verden vil han kæmpe og ofre alt. Han ved, at det ikke kan gøres uden Blod og Taarer, og Forfatteren føjer en banal, karikerende Skildring af dansk Fredsarbejde ind.

Den anden Myte, den tysk-nazistiske, er knyttet til Holsteneren Kilaus Navn. Han har været Hans Poulsens Lærer i den tyske Kommuneskole i Flensborg og har lidt den Skuffelse ikke at kunne vinde Drengen for sine stortyske Ønskedrømme. Det sidste Sammenstød mellem dem finder Sted i Dagmarhus i København. Kielau haaner Danskerne, de tilfredse og madglade. De vil kun have et Levebrød og Udsigt til Aldersrente. Den Tro, de behøver, kan de faa billigt i Radioen, Biografen og Aviserne. Dette Drømmefolk, som altid tvivler, altid frygter. Han er ikke uden Beundring for Sabotørerne; men, siger han,

„naar krigen er forbi, er sabotørerne døde eller ogsaa kørt træ“, og hele det snakkende Slæng vil dukke frem igen, og al Begejstring „vil ende i flagsang, hurraraab og en mindefest engang om aaret“. Men Kielaus Myte har ogsaa en anden Side: „Nej, vi vil det nye. Vi vil enten sejre eller gaa under! Vi vil det onde af hele vor vilje og al vor magt, og vi skal vide at gøre alting ondt. Selv om Tyskland bliver slaaget, vil vore tanker leve videre, og vi skal lære jer det onde, saa I blive som vi; saa længe vil vi kæmpe. Vi skal blive saa grusomme, at det kvalmer for jer og I skriger paa hævn, og da har vi sejret.“ Mod dette er det, Hans Poulsen vil kæmpe og give sit Liv.

Man kan ved denne Mytedannelse godt faa en anden nordisk Digter, Eyvind Johnson, og hans Bog om Krilon i Tankerne, uden dermed at antyde nogen direkte Sammenhæng eller foretage nogen Sammenligning. Linnemanns Bog er stærk, skrevet af en Mand, der har noget paa Sinde. Den er et Kampskrift med et saadans Fejl og Mangler. Dens Styrke er nok Ensidighedens.

I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes en ganske ny Bog om Sydslesvig, Københavneren *Gustaf Bengtssons „Nye Bastioner“* (1947). Det er en spændende Bog om Angelbonden. Kåre Monnerups Oplevelser i Krigens sidste Maaned og den allerførste Tid efter Kapitulationen. Disse Oplevelser er skildret i et karsk Sprog og gaar sikkert ikke udover, hvad der kunde være eller maaske endda er Virkelighed. Kåre Monnerup har faaet den ikke helt delikate Specialopgave at være med til i Krigens sidste Fase at smugle førende tyske Nazisters Kvinder og Børn til Sverrig. Med slesvigsk Pligtfølelse udfører han Opgaven. Ind i er saa bygget en Kærlighedshistorie, hvor han maa vælge mellem to Kvinder, hende fra hans Hjemstavn og den danske Modstandskvinde, han træffer i Sverrig. Men det vigtigste i Bogen er Forfatterens haarde Angreb paa det Danmark, der under Krigen efter hans Mening gik paa Akkord i Spørgsmaalet Sydslesvig. Forfatterens Standpunkt udtales klart af Bogens Hovedperson: „— Vi Sydslesvigere ønsker ikke den megen tale om retfærdighed. Vi ønsker ikke belønning eller undersøgelser eller afstemninger eller noget som

helst andet kludder. Vi ønsker kun een ting, og det er at komme tilbage til Danmark, hvor vi hører til — og det saa hurtigt som muligt----- Vi ønsker ikke den megen snak om en retfærdig grænse. Det, man i dag udfra moderne anskuelse benævner som en retfærdig grænse, er måske blodig uret efter næste generations anskuelser. *Vi ønsker en dansk grænse og ikke en tilfældig og tidsbestemt retfærdigheds grænse.*----- Vi vil ikke høre den megen ængstelige snak om retfærdighed.“ Og der henvises til den „himmelraabende uretfærdighed, der blev begaaet i 1920.“

Skuespil.

Ensidighed kendetegner ogsaa Linnemanns Skuespil „*Slesvig*“ 1946. Det handler om Forholdet Dansk-Tysk i Eidersted Amt efter Kapitulationen 1945. Danskheden vaagner, ved Siden af flourerer Prøjsieriet. Kampen er uforsonlig. Tyskerne er Skurke, Danskerne er Mennesker og kræver menneskelige Forhold. Flygtningene, der vælter frem, er graadige og tænker kun paa sig selv og deres egen Bekvemmelighed. Det er en særdeles stærk Simplificering af Forholdene, kun sort og hvidt, men ganske sikkert Udtryk for en eksisterende Stemning. Om det er et godt Vaaben i det lange Løb med den Slags Digtning, kan vel være et Spørgsmaal. Kunstnerisk hæver Stykket sig ikke synderligt over de forskellige agitatoriske Skuespil, der i Tiden fra 1920 til nu er fremkommet om sønderjyske Forhold.

Den flittigste af disse Forfattere er Chr. *Demuth*, der har skrevet en lille halv Snes Stykker. Sin dramatiske Sans har Forfatteren vist, naar han sammen med sin Frue har rejst paa Oplæsningsturnéer. Her er de begge højt skattet og har haft stor Betydning i Landsdelen. Han startede i 1925 med „*Daggry*“, en ikke altfor afbalanceret Historie om en ung Skolelærer, der med en noget selvbevidst Frejdighed vil vække Folk og gøre Drengene til Mænd. Først maa han slaas med slemme Socialdemokrater, en noget vakkelvorn Præst, der lader sig dirigere af sin magtsyge Kone, og sine egne uafklarede Idealer, og saa lykkes det ham at faa de unge med i Kampen for en

„lys Dag over vort Folks Fremtid“. I „Grænseboere“ (1926) er Lokaliteten blevet sønderjysk, og Problemet er, om man, naar det drejer sig om Liv og Død, kan tage Hensyn til, om Lægen er dansk eller tysk. Forfatteren er her midt inde i de dagligdags Grænseproblemer, i en uforsonlig Kamp. „Frihed“ (1937) viser i fem Billeder den danske Bondestands Frihedskamp. Først saas Hadet, og Hævntanken spirer, samtidig med at Underkuelsen avler Slavesind. Derefter kommer efterhaanden Friheden; men hver Gang glemmes nogle, og i sidste Billede lyder det truende „Nu dages det, Brødre“. Der er en vis Fasthed i Opbygningen af de enkelte Billeder. Personerne er alle meget enstrengede: Had, Hævn, Underkuelse, Slavesind, Rankhed, Ædelhed og Frihed. Det gaar ikke an at sammenligne dem med fx. Jeppe paa Bjerget.

Det mest kendte af Demuths Skuespil er vel „Høsten“ (1933). Det har været opført paa Aarhus og Odense Teater. Det spiller paa Grænsekampens Problemer fra Landbrugskrisens Tid, og ude i Baggrunden er Hitler ved at komme til Magten. Scenerne er stadig meget skematiske, Personerne er tegnet med faa Streger og kan virke stereotype. Der er Repræsentanter og Typer og Strømninger, alt sammen med Rod i Virkeligheden.

Der er den gamle Frue, der knorten og vrissen holder fast ved Danskhedens Idealer og ved Jorden, holder sit danske Hjerte varmt og sejrer. Hun siger mange knappe Sandheder: „Jeg har undertiden hørt----- at aandelig Rigdom kunde bære gennem en tung Tid, en Krise, som I kalder det, ogsaa økonomisk. Men jeg har hverken hørt eller set, at materiel Rigdom kunde bære gennem en aandelig Krise.“

Der er Bonden, Hans Nissen, hendes Søn, der har maattet gennem Verdenskrigen og hvad dermed fulgte, baade grundløs Mistanke mod sin Hustru og Samvittighedskvaler over det, han har begaaet i Kampene. Et Øjeblik presser Forholdene ham til at svigte Danskhedens Sag, og han lokkes til at laane Penge hos Tyskerne.

Der er den yngste Generation, Hans Nissens Søn, Jes, der ikke diskuterer, om han er dansk eller tysk eller om nogen Mulighed for at kunne vælge den ene eller den anden Side,

men blot siger: „Vi er, vi vil vise, at vi er her, at vi var her, og at vi vil blive her trods Kriser og Skuffelser“. Han er ikke til Salg. Han gaar ind under det Ansvar, der blev valgt 1920 og uden Vaklen.

II Akt viser et Møde om Situationen: Hvordan redder vi Jorden?

Her taler Tyskeren, der fisker i rørte Vande. Her er den tilflyttede Nørrejde, der snakker L. S. og fører en misforstaaet Jacob Knudsen i Munden og truer med Vold og Selvtægt; thi det gælder det materielle Grundlag, og han henviser det nationale til om Søndagen og et godt Gilde. Her taler Nazisten, der er ved at komme ud af sit Svøb, og det gaar højt om den danske Stats Højfinans' Kreaturer, der har gjort mange stakkels Slesvigere fattige, hjemløse, rodløse og drevet mange til Selvmord.

Ogsaa Skuespillet „*Jord*“⁶⁶ (1943) handler om Ansvar overfor Jorden og Slægten. Det er i disse Stykker i det hele taget de jordbesiddende, der er Bærere af Danskheden. Her er det imidlertid mere Forholdet mellem Sønderjylland og det øvrige Danmark, der træder frem, forbundet med en almindelig Kærlighedshistorie. Kærligheden ofres for Jordens, Gaardens Skyld. Som en Slags Deus ex machina optræder en vis Holger, der er „Digteren, som maler det Danmark, der aldrig skal dø, fordi det vil leve“. Ogsaa i dette Stykke er der megen Ædelhed, og Menneskene er ganske usammensatte.

Sidst, i 1946, har Demuth udgivet et Hørspil „*Fordi vi maatte*“, om Frihedskampen, som den udspiller sig i en enkelt Handling, Sprængning af Broen ved Sommersted. Hvis man læser alle Demuths Stykker igennem i Sammenhæng, bliver det nok dette sidste, der virker stærkest. Man faar Indtrykket af en stærkt sammentrængt Reportage, af, at saadan er der virkelig sagt, saadan er der virkelig handlet. Der er ingen Heltepositur, det er blot nogle almindelige unge Mennesker, der handler, fordi der var noget, der kun kunde bekæmpes paa den Maade. Den saarede Fjende skal reddes lige saa vel som den saarede Kammerat. Denne Optræden overfor den saarede Fjende, oplyser Forfatteren i et Forord, er i allerbogstavelig-

ste Forstand Virkelighed, ligesom den Replik, som den dræbte Frihedskæmpers Mor slutter Stykket med: „Hvis vi to skal ofre noget for Fædrelandet, er det bedste ikke for godt!“

Kampen om Jorden er ogsaa Emnet i *H. D. Kloppenborg Skrumsgagers* Skuespil „*Landeværn*“ (1927). Det har samme Teknik som Demuths „*Frihed*“ (1937), idet det fremstiller Nationalitetskampen i fem Billeder, alle fra en sønderjysk Slægtsgaard i gode og vanskelige Tider. 1. Billede er fra 1878, da § 5 blev strøget af Tyskland og Østrig, og Problemet: at udvandre eller blive prøjsisk Soldat bliver aktuelt for de unge. De rigtige foretrækker at blive paa Trods af de ældres Mening. 2. Billede er fra Køllertiden 1898, hvor det gælder om ikke at lade sig provokere, men fare frem med List og Lempe. 3. Billede er fra Krigstiden 1917. Her er Problemet: skal de unge gaa over Grænsen mod Nord, eller skal de blive paa deres Post. I et Familieraad bliver man enige om at blive. 4. Billede er fra 1920, efter Kongens Ridt over Grænsen. Det er Glæden over Genforeningen og Sorgen over Sydslesvig. Ogsaa her er der et Problem: Skal Vennen fra Sydslesvig vende hjem til Tyskland, eller skal han blive i Danmark? Alle er enige om, at han skal vende hjem, thi Haabet om Sydslesvigs Forening med Danmark er levende. 5. Billede er fra 1927, den økonomiske Kri- ses Tid. Problemet om at holde fast ved Jorden er her vendt tilbage paa en ny Maade. Ogsaa her er det Slægtens Sammenhold, der redder Situationen. Alle Personerne er gennemædle undtagen selvfølgelig Tyskerne, der er brovtende, saa længe de har Magten, og servile, naar de er kommet nederst, ja og saa den eneste Repræsentant for Danmark; han prædiker om Opgivelse af Kampen og om nye Ajlebeholdere. Han bliver udleet som en meget ringe Loke i en Forsamling af ædle Guder og de fæle Jætter er udenfor.

Lidt mere stilfærdigt og menneskeligt fremstilles Nationalitetskampen i *Alfred Kristensens* „*Det drager*“ (1939). Heller ikke det er noget egentligt Drama, men en Række Billeder, der viser, hvordan det danske kan sejre over det tyske, naar Folk er fornuftige og gaar i sig selv, og Blodets Røst adlydes.

Alle disse Skuespil — maaske er der flere end de her om-

talte — har sikkert haft deres Mission. Nogen virkelig Menne-
skeskildring finder man dog ikke i dem — desværre. Alle Kvin-
derne ere ens, Mændene ogsaa. Vi er vant til at finde Menne-
sker mere sammensatte, selv de enfoldigste. Man kan blot
tænke paa Marcus Lauesens Far og Skipper Theobald eller
Linnemanns Knud Poulsen. Det er som om disse Skuespilfor-
fattere gaar ud fra bestemte, anerkendte Dyder og Ordene for
disse: Pligt, Troskab, Slægtssammenhold, Dygtighed, Glæde
over Hjemstavn, Vilje til at holde ud, Modstand mod Ty-
skerne. Det er altsammen gode Ord, allesammen har de en Hi-
storie at fortælle. Men Forfatterne har ikke evnet at vise os
Mennesker, paa godt og ondt, hos hvem disse Dyder kommer
indefra. Der er trods al god Hensigt noget fattigt over deres
Personer. Det er, som der intet skjult Liv er at opdage i disse
Mennesker. De er kun til for at sige disse gode Ord. Man møder
heller intet af det Lune, som kan findes i Skovrøys Fortællin-
ger. Lunet og Humoren er da ellers ikke ukendt, hvor Sønder-
jyder kommer sammen og fortæller. Begge Dele har jo været
et særdeles godt Kampmiddel mod den tyske Tvang.

Krigene.

Om Verdenskrigen 1914—18 er der fra sønderjysk Side
skrevet enkelte Bøger, mærkværdigvis kun faa. Her skal om-
tales: *Claus Eskildsens „Østfront—Vestfront“* (1920), *Johannes
Reiffs „Gennem Skyttegrave“* (1929) og hans to smaa Digt-
samlinger: *„Sangen fra Ingenmandsland“* (1926) og *„Nye San-
ge fra Ingenmandsland“* (1930) samt *E. Christiansen: „Du kan,
du maa og skal!“* (1923). I samme Forbindelse skal nævnes *Chr.
Nielsens Feltbreve til Landsmænd, „Hjertets Treklang“* (1941),
fra den anden Verdenskrig. De to sidste repræsenterer Syd-
slesvig.

Claus Eskildsen skjuler ikke sin første Begejstring for Kri-
gen. Den var jo Eventyret, Mandens Prøve paa, hvad han duer
til. Han beundrer „disse prægtige Idealister, mine Rekrutter
fra August 1914“, baade i Krigens Begyndelse 1914, og da han
møder dem igen i Flandern 1917. Men der sker en Forandring,

efterhaanden som Krigen skrider frem. Paa Østfronten, hvor han først er, er det virkelig et Mandfolkeliv, han skildrer. Men allerede her ironiserer han over Bureaukratismen, over Officererne, der undgaar Farerne og tager Fordelene, over Gudstjenesten i Felten. Jeg kender ingen, som fandt Gud derude, siger han. Krigens store Meningsløshed bestaar for ham deri, at de svage og rene og uskyldige skal lide, medens de skyldige med sund Krop og sart Sjæl sidder i Redaktionsstolene og i bombesikre, behagelige Rum i Felten. Han kan nok lide Heltesind, men „hvorforskal Heltesindet belønnes med Død og Forraadnelse paa aaben Mark?“ Det er jo en Filosofi, der er bestemt af Drømmen om en Krig, hvor Mænd kæmper uden Forraadelse og Smuds. Han selv er intakt overfor Smudset og Nedværdigelsen omkring ham. Først paa Vestfronten ser han Krigens virkelige Gru, „Over Østfronten laa der en skær og skarp Luft. Her i Vest er alt sunket ned i Krigens fordærvede Pest og Synd. Her viser Krigen sit sande, urene, grimme, væmmelige Aasyn.“ Fra Verdun har han kun onde Minder. De høje Stabe bag ude i Etapen vil se Blod, hedder det. Flokkeinstinktet flourer og nedværdiger Mennesket. Claus Eskildsen fortæller udfra det, han selv har set, det, der er allernærmest omkring ham selv. Krigens store Linier har han bygget op paa en andens Værk. Han fortæller Kendsgerninger, saa ophobede, saa de kan virke trættende. Der kan være Tempo over hans Stil og en vis tør Klang i hans Sætninger. Dagbogens rapporterende Stil er dog det sædvanligste. Sin Loyalitet overfor Regimentet fastholder han til det sidste. Det er næsten med Vemod, han til sidst beretter om dets Opløsning. Men nye Bindinger bliver ham bevidst: „Mærkeligt! Nu mente jeg, at Krigen omsider havde knyttet Baandet mellem mig og det tyske Folk, og saa vaagner alligevel straks Blodet, den nordiske Samfølelse, Barndomshjemmets Danskhed, Skandinavismen“, skriver han allerede fra Foraaret 1915. Har han i Krigens Begyndelse været fyldt af Beundring for Heltesindet, for den rene og skarpe Luft, som kunde være over Mandep prøven, for de naive unge Idealister, som han har følt „Wahlverwandschaft“ med, og som blinde og med begejstret Sang paa Læben

gik i Døden for en Sag, som de ikke kunde genemskue, saa føler han ved Krigens Slutning kun Gru. Krigens Billede vil ikke vige fra hans Sind, selv om den evige Fred dog vækker Drømmen om det Paradis, hvor „Ulven skal bo hos Lammet og Pardenen skal ligge hos Kiddet, og Kalven og den unge Løve og det fede Kvæg skal holde sammen, og en liden Dreng skal drive dem“. Stærkere end denne almindelige Drøm er vel Opdagelsen af Menigmands Sind, den trofaste og hjælpsomme, udholdende og nøjsomme primitive Menneskesjæl.

I *Johannes Reiffs* tre smaa Bøger om Krigen er Tonen en noget anden. „Gennem *Skyttegrave*⁶⁶ er et Forsøg paa at reproducere nogle Krigsoplevelser og forme dem novellistisk. Medens Claus Eskildsen var Regimentsskriver og, som han siger, ikke har afskudt en Bøsse under hele Krigen — „mit eneste Skud i hele Krigen burde have været Barmhjertighedsgerningen mod dette stakkels Dyr (en saaret Hest)“ — saa har Reiff levet helt ude i den yderste Frontlinie. Hans oprigtige Sjæl er saaret af Krigens Gru. Den er saaret over, at Livet, som ogsaa kan være de grønne Bøge og Kornmarkens dejlige Blomster i et Land mod Nord, som har hans Hjertes Hengivelse, at dette Liv skal slettes ud i Skyttegravens Umenneskelighed. Den saarede Sjæl vægrer sig med Ironi og kras Realisme. Kriegers Hertesind har ingen Glorie. Længslen ud af Myrderiet, mod Fredslandet er det stærkeste. „Huleboeren“ med „Mørke-modet“, for hvem alt det, der kaldes for Heltelod bliver meningsløst og flyder som Bitterhed i hans Sind og spærrer ham inde i sig selv, bevarer dog Længslen efter Vaarens Varme, efter Fredens Folkeliv. Om Længslen skal opfyldes er usikkert:

Nu staar jeg her og venter,
i fremmed Land en fremmed Fyr,
og véd: jeg aldrig henter
mer hjem mit Eventyr.

Som et Kor af dybe Stemmer lyder i ham:

»den inderlig stærke, bange
Bøn om Guds Fred paa Jord.

Og da han er kommet hjem, hedder det:

I min Hjemstavns Bøgeskove,
hvor de friske Kilder springer
over gamle Gudehove,
lytter jeg nu, til det klinger
atter i mit øde Hjerte,
og til Livets lyse Kærte
tændes for en saaret Kriger,
der fo'r vild i Mørkets Riger,
da han søgte evigt Gry.

Det er, som om Saaret og Splittelsen, som Skyttegravskri-
gen har slaaet i Sindet, er dybere og vanskeligere at hele hos
Reiff end hos Claus Eskildsen. Det er, som om Bitterheden er
stærkere. Maaske skyldes det, at Krigsbegejstringen aldrig har
haft Tag i hans Sind. Men, at det er den samme Hæslighed, de
begge skildrer, er klart.

I *Ernst Christiansens* Bog er Tonen næsten overalt dæmpet
og stilfærdig. Det er en Slesvigsk Beretning om „Hverdags-
Tilskikkelser i den prøjsiske Trøje under den store Krig“, en
Armeringssoldats ikke alt for spændende Oplevelser. Det er
ikke nogen Bog om Krigen, blot Oplevelser i Forfatterens aller-
nærmeste Omgivelser. Vinter, Foraar, Sommer, Efteraar og atter
Vinter i Rusland 1917. Der er absolut ingen Begejstring for
Krigen at spore. Der er langt mellem det eventyrlige. Der er
det strenge legemlige Arbejde, Marcher, Kulden og Heden og
atter Kulde. Ind mellem Regn og Pløre, Sjask. Der er Lazaret-
ophold og saa tilbage til Arbejdet igen. Forfatteren har sin
Morskab af smaa Karakteristikker af Kammerater fra de for-
skelligste Egne af Tyskland, ikke noget særligt dybtgaaende,
man møder dem i hurtige Glimt. Alt dette gives i en tør refe-
rerende Stil, korte Sætninger, der i det lange Løb godt kan
virke trættende, de mange, mange smaa Enkeltheder kan ikke
holdes fast i Bevidstheden. Der er en Ensformighed og evig
Gentagelse i Oplevelserne fra Dag til Dag. Men saadan har alt-
saa Krigen været for Armeringssoldaten bag Fronten. Noget
lignende gælder hans Naturskildringer. At iagttage Naturen
har sikkert været ham en Trøst, men nogen Digter er han ikke
i sine Gengivelser af Naturen. Det er, som det Aar, han har
været paa Østfronten, har været uendeligt langt, dræbende

langt. Paa Vestfronten er han helt tæt inde paa selve Kamp-handlingerne; her er han udsat for de engelske Flyvere, og der hviner mange Granater over Dagbogens Blade. Undertiden er han midt i selve Kampene; men ogsaa her tages Dagene en ad Gangen. Armeringssoldaten har intet Overblik over Krigens Gang. Han kan godt tage sig selv ironisk nu og da; aldrig taber han Modet, og sin sobre Holdning overfor Rædslerne bevarer han. Det kan skære ham i Hjertet, naar han i August 1918 ser lange Transporttog køre mod Fronten med frisk Mandskab. Egentlig Vrede eller Oprørstanker mod Krigen mærker man kun lidt i Bogen. Den er skrevet af en Mand, der til det sidste gør det, som han mener er hans Pligt. Tanker om Forholdene derhjemme blandt Danskerne i Sønderjylland er ofte kommet til ham. Han er lidt bange for „Aabenraaerne“, og det er ligesom Haabet ikke helt tør stikké Hovedet frem. Da det hele er forbi, og han nærmer sig Hjemmet, føler han sig „næsten som en Mand fra Sydhavsøerne —“. Og da han endelig kommer hjem „kan det ikke undgaas, at Kampen om Grænsen kaster en Skygge ind over det første Samvær —“. Dog, Glæden over at være hjemme igen, at være Menneske igen faar hurtig alt det onde og modbydelige til at høre Fortiden tii.

Den 2. August 1941 faldt den unge Soldat *Chr. Nielsen*, Elev fra Kobbermølleskolen, paa Østfronten. I en Række Feltbreve til Landsmænd, som Udgiveren har kaldt „*Hjertets Treklang*“, har han faaet Tid til at skildre en ung, dansk Sydslesvigers Oplevelser under og Holdning overfor Krigen. Holdningen hedder ubetinget Pligt overfor Herbergstaten, men i Hjertet er Treklangen: Hjem, Hjemstavn, Danmark, der forskønnes og gøres fyldigere af den kristne Tro. Man møder i disse Breve et Lyssyn, en Fortrøstning til Fremtiden, en Glæde over at være dansk, som intet Steds levner nogen Plads til Tvivlen. Lykkelige Ungdom! kan man næsten udbryde ved Læsningen af disse Breve. Men samtidig føler man dog et Stik i Hjertet. Det er, som om al Krigens Hæslighed ikke har fundet Vej til den unge Mands Bevidsthed. Bortset fra den stærke Modvilje mod Kommunismen er alt aaben Oplevelsesvilje og Glæde over at have faaet Lejlighed til at møde Mennesker baade i Krig og

Fred. I Holland, Frankrig, i Belgien, i Polen, i Lithauen, overalt færdes han, som om Krig ikke var til, som om han færdedes som en oplevelsesrig ung Turist af bedste Art. Kampen, Pligten paatager han sig uden et Øjeblik at dvæle ved Hæsligheden og Raaheden, uden et Øjeblik at beklage sig over, at den Sag, han kæmper for, egentlig ikke er hans. Ikke med en Stavelse antyder han nogen Uvilje mod Tyskerne; men han finder det latterligt i 1939 at finde Danskere i bajersk Vandredragt paa et Vandrehjem paa Langeland. Bortset fra Kommunisterne finder han kun Medmennesker overalt i Holland, ved Rhinen, paa den lüneborgske Hede, i Østen. Lidt nedladende Medynk med de stakkels tilbageblevne russiske Bønder, som Kommunisterne nu vil drive det sidste af rodfæstet Menneskelighed ud af, er der dog. Han taler ogsaa om, at de idylliske Hollændere nu maa se at lære den nye, strenge Tid at kende og indrette sig i den. Det er ikke en Bog, der faar en til at grue over Kriggen. Den ungdommelige Spejder-Livsglæde bærer let hen over alt dette. Om dette er noget, der kan holde, er dog et Spørgsmaal. Chr. Nielsen kom ikke selv til at føre Beviset, kun, at det holdt for ham. Han hørte kun „Hjertets Treklang“, og han forstod blot, at den skulde han kæmpe for, derudover gik hans Horisont ikke, men det gjorde ham stærk.

Vers.

Det er allerede nævnt, at Marcus Lauesen har skrevet nogle Digtsamlinger. *Hansigne Lorenzen* har i 1927 udsendt en Digtsamling „*Tider og Steder*“, som har samme Tone, som hendes Bøger fra før 1920. Der er Digte fra Krigens svære Tider, om de frygtelige Saar, den slog; der er Glæden over Genforeningen, Ønsket omtrent opfyldt; der er religiøse Digte og Digte, der udtrykker Skønheden i og Glæden over det vestsønderjyske Landskab. Der er personlige Digte. Hun kan jo nærme sig det sentimentale, men hendes ærlige Hjerte banker her som altid før. „Hendes Digte er god Poesi----- Hun er en af de fromme stærke Kvinder, og hun er en sand Digter“, har Hans Brix sagt.

En fin Lyriker er *Hans Storm*. Hans tre smaa Digtsamlinger „*Levende Hegn, Digte fra Sønderjylland*“ (1928), „*Markerne, nye Digte fra Sønderjylland*“ (1930) og „*Høstsol og sene Roser*“ (1933) vidner om sprogligt Talent og et poetisk Sind. Der er det interessante ved Hans Storm, at han behersker det poetiske Sprog baade paa Dansk og Tysk, og han, der ikke skjuler sin Glæde over at have fundet sit Hjem og Staasted i det danske, midt i en Stridens Tid, digter paa begge Sprog. Der gives jo baade paa Dansk og Tysk, jeg havde nær sagt en poetisk Dialekt, som bruges til at udtrykke en bestemt Livsholdning, den poetiske. En Dialekt, som baade kan bruge og bruges af et Menneske, af en Digter med et bestemt Sind. Der er Tale om en Stemningsverden, hvor Ordene er hentet fra bestemte Livsomraader, hos Hans Storm fra Naturen. Ordene og Versene giver da Naturens Fænomener; her kun i deres Skønhed; de udstraaler en Stemning, der baade kan være Tingenes egen og Digterens Sindsstemninger. Sommetider saadan, at Ordene bliver Symboler, eller at Sammenligningen mellem Naturens Ting og Digterens Stemninger direkte føres igennem. Sommetider og oftest saadan, at Ordene blot er dobbeltbundede. Hans Storms Naturoplevelser har Graasten som Centrum, men strækker sig ogsaa i videre Kredse til Vestkysten, enkelte Gange ogsaa til tyske Egne. Han har paa denne Maade Rod baade i Dansk og Tysk. Man møder derfor hos ham en Skønheds- og Stemningsdyrkelse, der godt kan gøre baade Digter og Læser ensomme. Man møder Naturens Skønhedselementer, men sagt med Ord og Vers, der er rige paa Nænsomhed, Blidhed, rige paa skønne Farver, saa det kan nærme sig det raffinerede, samtidig med at de er enfoldige, klare og taler til Sanserne. Det er ikke Tankedigte, bortset fra en enkelt af de tyske, hvor Sproget indbyder dertil. Han har heller aldrig haft Brug for de store nationale Ord, der prædikes ingen Livsanskuelser, ingen Religion i hans Digte. De danske er simpelthen danske, og de tyske tyske. Mennesket, Digtersindet samle begge Dele. Foruden disse Naturstemningsdigte er der en Del Minde-digte over sønderjyske Mænd og enkelte andre. Ogsaa disse

Digte udmærker sig mere ved deres stemningsmæssige end ved deres karakteriserende Indhold.

H. *Lausten-Thomsen* har i 1940 i Privattryk udsendt en halv Snes *Smaavers*, hvori han i vestslesvigske Naturbilleder udtrykker sit Haab og sin Tro: Selv om menneskeligt Hovmod som den pragtfulde, dødbringende Rimtaage kan dræbe spirende Kim, selv om Vaarens Urter tørres hen, saa bliver Vaarens rene Glæde dog i Hjertet, og jeg takker for Fryd og Harm; jeg slipper ikke Livet, men vandrer med Smil til det sidste.

Til Slut skal nævnes tre Sange fra Den blaa Sangbog: *Anders Diemers* „Der er Sol over Land-----“, en klangfuld Hymne til Sønderjylland og en Klage over at „ej alle fik Sol“; men et Troskabstilsagn til dem „sønden Fjord“. *Andreas Otterstrøms* „Vi Vestjyder trives nu bedst i Blæst“ om Vestjydens Fasthed i Striden, og endelig *A. Egeberg-Jensens* „For en fremmed barsk og fattigt“, hvor Landet mod Vest selv har faaet Mæle, medens Forfatteren blot træder frem til sidst med en Kærlighedserklæring til det barske og fattige, men meget skønne Land.

Digtningen i Sønderjylland siden Genforeningen er maaske ikke saa stærk, som man kunde have ventet efter de stærke Oplevelser, som Landsdelens Befolkning de sidste hundrede Aar har maattet igennem. Der er sagt, at Kræfterne er brugt til andre Ting, har taget andre Midler i deres Tjeneste. Maaske dog ovenstaaende kan vise, at Digtning alligevel ikke er helt ukendt som Udtryk for Folkets Liv. Et stærkere Udtryk er vel alle de Hundreder folkelige Foredrag, der er holdt ud over Landet baade paa Festsdage og almindelige Mødeaftener. Deres Indhold lader sig imidlertid ikke saa let samle og beskrive som det, der er blevet til Bøger.

Sønderjysk Folkemaalsdigtning efter 1920.

Af Peter Beck.

Det største Navn i jysk (og dansk) Dialektdigtning er Steen Steensen Blicher. I sin Rigsmaalsdigtning har han karakteriseret sin Hjemstavn, sit Land og Folk paa udmærket Maade. Men han blev klar over, at skulde man naa ned i Dybden i Almuens Tankegang, maatte man ogsaa bruge Almuens eget Sprog og egen Stil; først da kunde det ufuldkomne Redskab, som Sproget er, nogenlunde være Udtryk for Tankerne. Blicher fik mange Arvtagere: Jeppe Aakjær, Anton Berntsen o. fl. a. Ogsaa Syd for Kongeaaen opstod der i Udlændingheden en Dialektdigtning. Navne som Carsten Thomsen fra Frøslev og Nikolaj Andersen fra Felsted er kendt i hele Sønderjylland. Et smukt Udvalg findes i den lille Bog, „Sønderjyske Digte paa Folkesproget“ (1920). Carsten Thomsen er Lyriker, følsom og ægte, der skriver om Naturen og Kærligheden; men ogsaa det nationale gav ham mange Motiver. Dette foragtede danske Bondemaal („Platdansk“, „Kartøffeldansk“) viste sig at kunne bruges i det nationale Tjeneste. Bedst anvendt af Nik. Andersen, der — som paavist af Carl S. Petersen — sikkert ogsaa har faaet Impulser fra Fritz Reuter.

Hans fø Brix har smukt karakteriseret disse Digte - gende Maade: „De Sange, hvormed sønderjydske Hjemstavnsdigtning har bidraget til dansk Digtning, viser ikke blot ved Indholdet, men først og fremmest ved den Mildhed i Troen og Fred med sig selv, ved det udholdende og langmodige Sind, ved Lunets klare Kilde og Kærlighedens stille Væld, af hvad Aand de er groet, og hvor de har deres rette Hjem“. Den lille Bog giver i Virkeligheden et godt Bidrag til Forstaaelsen af Sønderjyderne under Fremmedherredømmet.

Efter 1920 har man stort set fulgt de samme Linier som før. Det historiske i Digtingen er de to Verdenskrige, den urolige Tid efter Hitlers Magtovertagelse og Frihedskampen.

Chr. Seeberg. (1893—1937) var Gaardmandssøn fra Brændstrup ved Rødding, og det er denne Egn's Dialekt, han bruger i sine Digte. Han gik i tysk Landsbyskole og vilde være Lærer; dertil forberedte han sig i Aabenraa og Haderslev, og lige før den første Verdenskrig fik han Lærereksamen. Han deltog i Verdenskrigen og vendte saaret hjem i April 1918. 1920 blev han ansat som Førstelærer og Degn i Skrydstrup, hvor han var indtil sin Død. Han var en meget afholdt og dygtig Lærer og en meget alsidig Mand, men spredte derved sine Evner. Han interesserede sig for Lokalhistorie, Folkeminder og dyrkede Musik. Hans største Interesse var vel nok Botanik, og han kunde have tænkt sig at blive Forstmand. (Han har skrevet om Planternes Stilling i sønderjysk Folkeliv). Hjemme i Brændstrup levede han som et Barn af sit Folk og lærte sin Hjemegns Befolkning at kende til Bunds. De fleste af hans Digte stammer fra Tyverne. De sidste Aar interesserede han sig mere for at male. Hans Digte paa Rigsmaal kan ikke maales sig med hans Dialektidigte. Det var i dem (og senere i Malerierne), han fandt frem til den mest ægte Folketone.

Mange af Digtene lod han trykke i Dagbladene, og sidst i Tyverne tænkte han paa at faa en lille Digtsamling udgivet; „En Tusindf ry“. Dette maatte dog opgives, og Aaret efter udgav han et Udvalg deraf i det lille Hefte: „En jenle Kaels Jul“ (1928).

Seeberg skriver bedst om Naturen, Kærligheden og Barndommen. Barndomstiden, mente han, var den lykkeligste:

Mon do ka hows, mi kjærre Piig,
dengång law vi vå Bøn,
vi lejt ibag æ Kalgediig
å bygt en Hus så køn?

A fløtt vo Ko, do bagt a Sand
vos både Brø å Kaag,
do råt dem me di bitte Hand
te mæ, for a skuld smaag.

Om en lille Dreng handler ogsaa „Den røø Trøjj“, den første, Drengen fik, da han skulde lære at gaa:

De vå den føøst do fekk, mi Dreng,
law do begyndt å gå,
do fåldt så tit, men støtt dæ et,
for a, a passet å.

Senere lærte Drengen selv at gaa:

do vingiet lidt å så dæ om, —
så gik do sjell en Daw.

Et smukt Digt er „Gammel Karen i hind Stol“. Den gamle Kone sidder i sin Stol, og Solen skinner ind til hende. Hun sidder og drømmer, at hun er oppe at køre med Søren

A tøss, a sirre i hans Wuwn
som før i gammel Daww,
han smill te mæ så tør å luwn
å lær æ Hææst så traww.

Saa mindes hun den Dag, da hun gik „te Stajs ved For-aars Ti“, og saa kom Søren kørende og skulde samme Vej:

men liig, som han vil kø forbi,
så vennd han sæ lidt om.
Han stramt æ Tøøm, æ Hææst di støj,
han smiil å så tebaag.
»Lill Karen«, han så mindle bøj,
»vel do ett op å aag?«
Sinn ha vi køør i manne Ar
i Glææ å Sorre, ja,
indte a fekk mi Hjertesår,
law Søren han spændt fra.

Nu sidder hun helt alene og venter paa, at:

Engång jawn i Woherres Stuw, —
den lije ålt elaw, —
da kjøør di mæ o Sørens Wuwn
herfra å te mi Graw.

Seebergs Produktion er ikke omfattende og Emnerne ikke alsidige, men han kan skrive følt og ægte; selv mente han beskedent i sit Indledningsdigt til den Digtsamling, han ikke fik frem:

Der er slet ingen Rosse,
ett jen Fiol så bly,
do komme te å nøøes
mæ en fatte Tusindfry.

Hansigne Lorenzen (Sven Tange) fra Ballum i Vestslesvig f. 1870 har skrevet de fleste af sine Bøger paa Rigsmaal og har indtil nu kun udgivet een Bog i Vestslesvigs Folkemaal, „Di gammel Søkaptajner“ (1945). Det er rimede smaa komiske Fortællinger.

Den første (som har givet Samlingen Navn) handler om, hvordan man holdt Jul i gamle Dage med god Mad, godt med Drikke — og saa spillede man Kort! Morsomt og højtideligt spadserer en gammel Mand med sin Kone til et saadant Julegilde?

Ja, bare det o skuld a Stej
o gaa saa sinde ved hans Sii
i Maanskin a den gammel Vej,
o see ham bær e Haarpyntkorre.
som om en Helledom han baar —

Saa følger Skildringen af selve Gildet: Man spiller Kort og drikker, saa „æ Rugges“ (d. e. Rusen) vokser, og paa Vejen hjem er det vor Mor, der overtager Kommandoen:

for vaar e Rugges end itj stor,
det gjældt dog om i Jøsse Navn
o faa ham losset hjem i Havn
o det forurren Skam o Skjel.

—
Men e Korre med e Haarpynt baar hun sjel.

I „E Væksel“ tror en Kone, at man i Brugsforeningen kan købe alt:

hun hører et jo, ih vor hun kom
te der vaar itj den Ting saa stor,
o inne Ting saa bitte smaa,
en i e Brugges em jo kund faa.

Derfor vil hun købe en Væksel for at komme ud af de økonomiske Vanskeligheder! Ikke saa mærkelig, at Uddeleren „stoj o gründ saa smaat“!

Kommer man ved et Ulykkestilfælde hurtigt paa Sygehu-

set, kan det ske, at man kommer af Sted i det daglige Tøj! Dette er Tilfældet med en Kone fra Landet, og nu skal hun røntgenfotograferes :

Her kom en Søster ind igen:
»Kom nu med mig min lille Ven;
vi skal Dem ha fotografer't!«
Hun glooj hind an, o tænt som saa
hun hajj da vesnok hør forkeert:
»Hva ska æ? Ska æ tejnes af?«
— e Søster nikket o soj »Ja«. —
Hun tænt, no gær et snar for vidt,
o sooj saa te hind aalt elav,
saa hastele hind Hjart det slav:
»Aa nej, lili Ban, la vær, la vær!
æ sælle Paalt, hva ska æ dær,
her ligger æ saa syg o skidt,
o temed i mint davle Klær!«

En anden Karakter har de sidste Digte, bl. a. „E Knippelsviis“. Den trediveaarige Kniplerske venter paa at blive gift:

Æ sirrer ved mint Knippelsskritjen
o med min Stokk æ sysler.
Mint prikbrøv er saa gryсле fitjen,
min Knippels er saa nysle.
Æ kniplet har fra æ vaar titj,
no er æ ner di treve,
men den der fær en Knippelspiig,
han har en gooj Reserve.

Det bedste ved Hansigne Lorenzens Historier er Sproget, som er fast og ægte, og saa Beskrivelserne af vestslesvigsk Folkeliv (Gilder, Julefester, Begravelsesskikke o. s. v.). Det er den Evne, man ogsaa glæder sig over i hendes Fortællinger paa Rigsmaalet.

Th. Lorenzen (f. 1880) er Lejlighedsdigter. Han er fra Løgumkloster, men har boet i mange Aar i Lundtoft, og fra 1935 er han bosat i Felsted, hvor han er Købmand. Et lille Udvalg af hans Digtning er udkommet i et lille Hefte „Brogede Blade fra Sønderjylland“ (1943). Det er mest komiske Digte, men han mangler Evnen til at koncentrere sig. Han skriver ikke i nogen bestemt Egns Dialekt, men bruger et Blandingsprog.

Morsomt er Digtet „E Røjder ta'1“ om Hans Heinrich Møller, der sover højlydt i Kirken, men bliver vækket ved Præstens Tilraab fra Prædikestolen: Vaagn op I Sjæle, som sover. Hans Heinrich skubber til Konen og siger: „Staa op, de vaa Røjder, de ta'1“! Det minder om en Episode, som skal være foregaaet i Broager Kirke, hvor en Kirkegænger midt under Prædiken højt og inderligt sagde: Tak for Kaffe!

Et af de bedste Digte er „Ja!—Men“! med nationalt Motiv.

Halvdelen af den lille Bog er skrevet paa Rigsmaal, og den er bedst, saaledes et Par Digte fra den første Verdenskrig (som Lorenzen deltog i) og en Haandværkersang. Det morsomste i Bogen er iøvrigt et lille Foredrag paa Prosa om Geografi og Kærlighed, ogsaa paa Rigsmaal.

K. M. Gubi (f. 1901), der er Malermester i Bevtoft, skriver i denne Egns Dialekt. Han er Brodersøn til den kendte Vandre-lærerinde Henriette Gubi, og han har næsten hele sit Liv op" holdt sig i sin Hjemegn. Han har taget aktivt Del i folkeligt og nationalt Arbejde, bl. a. har han været Medlem af Hovedbestyrelsen i Dansk Samfund. Sine Digte har han offentliggjort i Dagspressen, Sprogforeningens Almanak og samlet nogle af dem i Sønderjydske Maanedsskrift.

Gubi har skrevet Lejlighedsdigte til nationale Fester; saaledes er Stemningen ved et nationalt Møde godt gengivet i „Te Awstemningsfest“. Fremdeles moraliserende Digte: Den Tid da gek hen; Men; og en Fantast, der forspilder sit Levned med ørkesløse Drømmerier, først om Fremtiden; da han saa opdager, at alt er for sent, drømmer han om den Tid, der *er* gaaet:

No æ han snae en gammel Svend,
å vee hans Tid kan snae væ æind.
Hans Drøm —? Ja, æ nok gân hen
å bløwen bawlinds væind.

Ret velskrevet er ogsaa „Det regte Tempo“.

Flere er naturbeskrivende, om Foraaret ude i Naturen, der paavirker Menneskesindet og gør det glad. Trækfugletrækket kan om Efteraaret fremkalde vemodige Stemninger, Uro og Udlængsel hos Menneskene.

Endelig har han skrevet et lille morsomt Digt om April:

Inden vi fek snødt å bejen,
før vi fek vos væind å vremen,
kom, April, do som en Vind,
biej s vos no et Forår ind.

Vild å fræk, å glaj å goj,
kjælle som et Piggehoj,
aller ret vi dæ fåstæe
syv Slaws Sind å syv Slaws Væe.

Do ha narret vos tit, April,
do kan viis vos hvad do vel.
Glajj endda vi finde vos i
olidt dit Forårs-Narreri!

Martin N. Hansen (f. 1893) har tilbragt sin Barndom i Hundslev paa Als og gennem sin Digtning bevist, at han er ægte Alsinger. Som alle ældre Sønderjyder af Erfaring ved, gav den tyske Landsby-skole dem meget lidt. Det bedste var uden Tvivl de skønne tyske Digte fra „Der Kinderfreund“, bl. a. af Schiller, som ogsaa styrkede Martin N. Hansens Sans for Poesi. Selve Digtereviden er en Arv fra hans Mors Slægt; Bedstemoderen skrev ofte Lejlighedsdigte. I hans Hjem var der en Haandbog i nordisk Litteratur, og Andersens Eventyr fik han som Gave fra Sprogforeningen. Samme Forenings Almanak var hvert Aar før Jul en kærkommen Bog, og om Dialektdigtene deri har han selv skrevet, at „det var en ny og stor Oplevelse, at der kunde rigtig digtes i vort jævne Modersmaal, det, der trods al senere Fernis og Dannelse er og bliver Hjertesproget for Sønderjyder.

Martin N. Hansen

Siden, naar jeg havde noget paa Hjerte, der trængte sig paa, var det altid det, som gav Tankerne Rytme og Form“.

Sin videre Uddannelse har han faaet paa danske Højskoler, og han har selv været Højskolelærer nogle Aar. Men hans Kærlighed til Bøger var saa stor, at han gik over til Biblioteksvæsenet; fra 1931 er han ansat i Odense, hvor han har boet siden. Han er desuden Ejer af „Nyt Bogforlag“ og har udgivet flere smukke Bøger. 1946 fik han tildelt Tørsleff og Co.s Hæderslegat til danske Forfattere.

Om Bøger i Almindelighed skriver han et Sted, at „Trygheden ved Bøger har faaet mig til at samle paa dem. Jeg har lyttet til dem med næsten samme Udbytte, som naar man under utrygge Forhold hører en klog og rolig Mand tale. Sindet næres af den frugtbare Frygt, som Digtene taler om, og med et Par Krige paa mere eller mindre nært Hold giver Livet mig i Regelen Underholdning og Drama nok“.

Hans Dannelse og Horisont er den danske Højskoles. Skønt der kan være noget tungt over ham, er Optimisme dog fremherskende hos ham:

Han sang, og det ga ham et lykke Sind,
for leter det itt vor' Skridt
i Kamp og i Kri med e Nes' i e Vind,
om bare vi nynner e lidt.

Martin N. Hansens Forfatterskab falder i Tyverne fra og med den første Verdenskrig. I Trediverne er han meget lidt produktiv, men under den anden Verdenskrig og Tiden derefter blomstrer Forfatterskabet op igen.

De vigtigste Digte fra det første Tiaar er samlet i Digtsamlingen „Madeleine“ (1928) og i en mindre „Jens Pede å Hindenborre“ (1930). I Madeleine findes nogle af hans ypperste Digte, saaledes „Ivan Abonaschoff“ om den store Russer, der var Krigsfange paa Als i den første Verdenskrig. Digtet er godt komponeret ved straks at fortælle om hans tragiske Død:

Ivan, Ivan Abonaschoff!
jo, ham hovser æ så godt.
Ja, den Stakkel da han flygte,
da blöv ved e Græns han skådt.

Saa følger hans Historie, og vi faar en Karakteristik af ham, hans Længsel hjem efter Kone og Barn, hans rolige og milde Sind, der dog afbrydes af sjældne Øjeblikke, hvor han kunde blive „hielt forfærdle gall og vild“. Det er Krigen, der har skabt denne Længsel efter Hjemmet, der — psykologisk helt rigtig — begrunder dette Træk.

Men Ivan er kun en af de mange:

Fremmed Folk di glemmes haste,
Ivan, han er snart forglemt.
Te å biend hans Minde faste
hærr æ da min Vis' bestemt.

I e Kri da lænnd dæ månne
hjem te dem, di ållde såv.
Månne vinte no forgæves
ædde dem, som di holdt åv.

Strofer saa gode som af Aarestrup — Ivan er Typen paa de russiske Krigsfanger, saaledes som Sønderjyderne opfattede dem. Digtet er fast og klart i Formen og er paa sin Vis klassisk.

I „O åvtæjt“ fortælles om den halvblinde Aftægtsmand, der om Dagen sidder helt alene og med Længsel venter paa Sønnen, der om Aftenen skal komme og aflægge Beretning om Gaardens Drift. Det er lykkedes Digteren at finde netop de smaa Træk frem, som optager ham den lange Dag. Endelig kommer Kresten:

No tæje dæ jenn te e Klink,
så kømme han gudskelov!

Et godt Motiv findes i „Dæ kam hielt nenn fro Polen“. En fattig polsk Pige bedrages af den rige Jens Povlsen, saa hun begaar Selvmord sammen med sit Barn. Hun er snart glemt, men han lever videre:

No gæ Jens Povlsen stolt i Kjerck,
han er en dej le Månd.
Og åll' di gammel Rygte
æ vel te sidst itt sånd.
Jens Povlsen han hæ ålti vætt
en fin og ærle Månd.

For en Gangs Skyld er Martin N. Hansen bidsk mod sine Landsmænd. Man mindes her en af Nis Petersens „Bemærknin-

ger“ (nr. 7) .....Det er Dyrkelsen af Pænheden, der har ført Verden i Ulykke! Lad os faa flere Digte af den Type!

I mere folkelig Stil er et Par komiske Digte om „Løgn å Sånd“, „Jens Pede å Hindenborre“ og „Nis“.

To Digte hæver sig dog ved deres Finhed op over alle andre: „Madeleine“ og „Såndt fortoeld han Pedde Hjollmånd“. Pedde Hjollmånd, den jævne Sønderjyde, fortæller en Sommeraften under Lindetræet om en af sine bedste Venner, den trofaste Kresten, der en Aften ude ved Fronten meldte sig frivilligt for at staa Vagt. Ingen meldte sig; han anede, at han skulde falde. Alligevel gjorde han *mere* end sin Pligt. Før Kresten gik,

.... sad vi og sang Salme, og det biøv saa still, saa still,
da han rist' sej og mått goo, kunn æ fornemm,
te mit Hjart stov still, idet han ga mæ Håend og byd Farvel,
og han baj mæ om å hjels dem åll' dæhjemm,

Han va væk fro ålt e hiele, og han gik så trygt sin Gang,
og hans Øjn di va så mærkle mild og kla',
han va kommen allerede, mens Granate hvin' og sprang,
te et Låend, hvo dæ va Frej og ingen Fa'.

Endnu mange Aar derefter bevæges den brave Alsinger ved Mindet:

Såendt fortoeld han Pedde Hjollmånd: Kresten vidst, te han
skuld fåid.

Det va siint en Sommeråvten yndr e Lind,
ung og gammel stov og lytte rundt omkring, di kæend ham åld
og va still, da Pede riist sig og gik ind.

Af hans Ungdomsdigte skal til sidst uden Kommentar anføres Madeleine, hvortil Th. Aagaard har skrevet en meget smuk Melodi.

Han gik no og pløj ed' og nynned' en Vis'
og tæt o en Pig e lidt syd for Paris,
ja, han ho kun sett hind jen jenneste Gang,
men det var som han og e Lærke di sang:
Madeleine, Madeleine, Madeleine.

Det hjer det var novve, han sieet itt forstov,
da nøls han ho fått sej en Kuen, han holdt åv,
han skamt sej, men da han vild tænk o Mari,
det sang rundt omkring ham o fin Melodi:
Madeleine, Madeleine, Madeleine.

En Synda ho han vætt som Fange te Fest,
og da ho han sett hind, hun fulids med en Præst,
og hun ho nok Sorre, var ung og så pæn,
o så ho e Præst soj så still Madeleine.

Hun ga ham et Brød og så venle et Blik,
og så et Glas Vin ho hun gi ham å drik',
skønt det var det hiele, han mindes om hind',
så kund han itt få hind åv Tanker og Sind.

No gik han og glemte sej hielt sjel bagg e Plov,
og midt o e Mark holdt Pær Pæsen og stov
og tænt o det mærkle med Kvindfolk og Kri —
kån den, dæ biøv Fange, da ålde blyv fri?
Madeleine, Madeleine, Madeleine.

I Trediverne udgav Martin N. Hansen kun een lille Digt-samling, den meget smukt udstyrede lille Bog „Hjemm“. (1936). I flere Digte mærkes Angsten for den voksende Nazisme og for Fremtiden:

Er vi rigte o Vagt for vort Hjem og vor Ret,
nærr e Tyskeres Øjn er mu Nør?
Hæ vi glemte e så haste, hvodant det hæ væt,
ska vi find voss i ålt, hva di gør?

Flere af Digtene i denne lille Bog er i øvrigt paa Rigsmaal, og Martin N. Hansen maa godt i Fremtiden ogsaa paa det Sprog skrive noget mere. Et Vers som:

En Mand, der tror, en Mand, der strider
for Sejr, han kun i Syner ser,
han lever med i nye Tider
og er i alt, hvad stort, der sker.
Og vi, der lever, høster tit
en Sejr paa det, en Mand har stridt.

kan maale sig med Hostrups bedste.

Sin rigeste Digtning har Martin N. Hansen ydet med de to større Digtsamlinger fra Fyrrerne „Med en Blomm i e Hat“ (1943) og „Lad voss syng om Mari“ (1945).

De usikre Tider i Trediverne og Nazismens Vækst og Tyskernes udfordrende Holdning Nord og Syd for Grænsen kulminerer med 9. April 1940. Martin N. Hansen saa tidligt Faren. Allerede i „Hjemm“ skrev han:

Før vi teje det ny og det fremmed,
er det godt å betænk sej e ledt,
for det gammel, vi hæ i vor Gemme,
det hæ ålti kund tuel å blyv sledt.

Dette Raad skulde den lokale Konjunkturpolitiker Pæ Jepsen have fulgt. Denne var oprindelig „lidt tysk“, var Dansk i 1920. Saa kom Nazismen:

Så biøv di novve brøse dænenn og kam med Krav,
så den, der itt var med dem, vel helst mått grav sin Grav,
ålt hvad di skrøv og snakke, det var minsel så spysk,
og da biøv og Pæ Jepsen hæhjemm hielt tombe tysk.

Det biøv te Kri egenn og hans siidst Fornuft forsvandt,
hielt som e Troid tov ved ham, dengang han såv di vandt.
Han tåt det kund væ loste å med i ålt det Sjøv —
og han kam med i Ruslånd, hvor hielt hans Nes fryss åv.

Saadan kan det gaa! Og der sluttes af:

Hvad vild han itt hå gi for den sad dér, hvor den skuld!
Et Hjart kån møje åndlånds tåll både Frost og Kuld.
Hovs det, nærr ved et Vejkrøds I mærke, det vil bles,
følg helle lidt e Hj arlav og itt åljenn e Nes.

Dette er folkeligt og morsomt sagt, men med dyb Alvor bagved. Ikke saa mærkeligt, at dette Digt under Besættelsen illegalt var udbredt over store Dele af Danmark.

Det kraftigste politiske Digt er „Vor Nabo“ (udgivet 1943!), hvis „Sindlav“ ikke er af det „javn og det jysk, han er tit så gall te han stejle“:

Hans Kyer og Kveje gæ ind vort Kvann,
men det er så rimlet som novve —
gik vor ind i hans, det kund ålde go an,
og nipper en Hest åv hans Hovve,
så skælde han ud.....

Så læng det gæ godt, er han rigte en Ka'l,
da finds itt en Sjæl, som han ynke,
men næ det gæ gallt, og han itt kån betal'
han klavve sej fejt og han klynke....

Han bliver mere og mere forhadet:

di sæjer endda, te det itt vil va læng,
før knap han tva ligg urren Bøss i e Seng.

Vi ønsker inderligt, at han snart skulde dø, men:

det Uend hæ jo ålti vætt siint à fordryv,
men sikken et Gravøl der ej sen kund blyv!

Nu i 1947 føles Digtet tidspræget. *Hvordan* vi skal huske de onde Aar, kan vi faa at vide af gammel Kresten nenn fro Brovstevro:

Nej, den dæ tykkes, di skal straffes streng,
han hånle langsomt, men han hovse læng.

Andre Digte om Krigen er „Han var itt Soldât“. Meget smukt er et andet om den unge Sønderjyde, der gaar med i Vinterkrigen. Hans Far var af Pligt med i den første Verdenskrig og faldt.

Han hovst fro Baen åv, Folk snakke om Pligt,
om så det skuld kost ens Lyv,
og no da Finlånd var kommen i Kri,
han meldt sej og ladt sej skryv.

Han fåldt — og hans Grav er i Finlånd et Stej,
så nøj var dæ ingen dæ vidst,
men det strøjfe min Tanker en Åvten,
den Slav er e tungt å mist.

Komiske Digte — Traditionen tro fra Nikolaj Andersen — findes ogsaa i de to Samlinger. Pæ Jepsen er allerede nævnt. Et andet er:

I Galop fro Trympelyng
og te e Kjerck ved Ighen
kam den lang Pæ Blaj i Spryng,
og så biøv dæ et Kighen.
Styv og strunk han sad te Hest,
Folk kam te e Vinde,
trykt e Nes' så flad, for han
skuld op og fri te Trinne.

Der er Fart i Digtet, og Hestens Traven er Rytmen deri. Han er slemt forgældet, hun er „svallerig“, men hun gennemskuer ham:

— Var e te mæ sjel do fri.
slov æ te so Trinne,
men den liil Klat Pæeng, æ hæ,
må itt så gjenn blyv minde.

Tilbagetoget er den rene Ynk —

Et ejendommeligt Digt er „Jøn Fiskers Ven“. Indholdet er kort det, at den ensomme Fisker har købt sig en Papegøje for Selskabs Skyld. Naar han har læst sin Avis, plejer han at kommentere det læste med at sige: Gid Fan'en tøj ham. Nu dør Fiskeren, og Folk siger medlidende til Papegøjen: Do vil sawn Jøn Fiske! Men denne svarer „tøt“: Gid Fan'en tøj ham! Ideen er altsaa, at Jøn Fisker velfortjent faar dette Skudsmaal, saadan havde han sagt om alle andre. Men der skjuler sig ogsaa et andet Motiv deri; naar „di højest Herrer itt biøv spar“ af Jøn Fisker, kunde man tænke paa f. Eks. Hitler, og saa vilde det have været morsomt, hvis det var denne Herre, Papegøjens sidste Ord var møntet paa. Martin N. Hansen kunde saa have sparet Jøn Fisker. Det ikke helt vellykkede Digt kunde derved være blevet et virkeligt morsomt Digt. Iøvrigt er det at lade en Papegøjes Tale være det eneste levende Minde om Mennesker genialt anvendt af Aar estrup i „Aturernes Grave“.

Vemodigt smukt er det lille Digt: „Hvor e Kong drov forbi“. To ensomme gamle Mennesker er mellem den store Skare, der glad og med Sang hilser paa Kongen. Paa en saadan Glædesdag mindes de naturligt Sønnerne, der ligger begravet i Frankrig, „di drømt om et Stej ved Somme“. Saa hensunken i Minderne er de, at de ikke bemærkede, at

E Kong og e Folk di drov vie.
 Han tov hind så mildt yndr e Hag', —
 da såv di e føsst, te di stov dæ
 så jenne tebag'.

Rigest beskrevet i de to Samlinger er Naturen og Kærligheden, og de følges ofte ad. Saaledes i det skønne Digt:

Glaj som skuld en mød' sin Kjærest
 og hå Kåst den sjelsamm Dav,
 kån en go en Mornstund tidle
 nenn fro Almstej te Fynshav.
 Der er Sang i åll e Dighe,
 en kån sier e Skov og Strænd
 og e Suel, dæ lansomt kømme
 op bagg Lyø som en Brænd.

Dette er Naturen paa Als, og den vender han altid tilbage

til, saaledes spøgefuldt og til sidst alvorligt i Digtet om de smalle, krumme Veje:

Ja, lad voss go di Vej' med Sang,
di gammel hæ tråj te,
og skuld di blyv e lidt for lang,
ja Pyt endda med det.
Vi haste nok må savt e Fart,
det må vi itt forglemm,
og den, dæ lytte te sit Hjart,
vil helst go sinde frem.

„Som Sang i Juninætter“ kunde være Ais' Nationalsang. Igen er Natur og Kærlighed vævet sammen: Alsingeren gennemvandrør Øen med sin Pige og priser dens Dejlighed. Ved det nu forsvundne tyske Mindesmærke ved Arnkiel spiller det nationale med ind — vi er i Sønderjylland!

Men kam vi ud te Arnkiel, og stramme sej en Min',
e Pig' vel somti liste sin Hænd så still i din,
for hun mått mærk egenn, hvor fast den trykke.

Kærligheden til Land og Folk er med Aarene blevet inderligere, forstærket ved Fraværelsen fra Fødeøen. Den modne Mands Vemod med Skyggerne har Aarene føjet til Ungdomsdigtningen,

En Afild fuld åv Frugt
med Grien trykt nenn, Mari, Mari,
det Syn kån og' vær smukt.

Foraar, Sommer og Efteraar med di vejsen Bla'j har givet Liv og Farve, og han har forstaaet at indfange

..... en Lyd åv den hjemle Blæst
og mildt fro e Dighe et Fløjt.

Og Kærligheden har gjort Livet dejligt at leve,

Med så venle en Hænd
er e hind, dæ hæ gi
voss det miest åv den Glæj, dæ vil var'.
Lad voss syng, lad voss syng om Mari!

Som Helhed giver hans Digtning Udtryk for det nationale Liv i Sønderjylland fra den første Verdenskrigs mørke Tid over den lyse Genforening, gennem Mellemligstidens Utryghed med det trofaste danske Sindelag til den anden Verdens-

krigs haarde Frihedskamp —*Hos gode Digtere fornemmes deres Binding til Tiden.* Og endelig har han indlemmet Poesien i Folkelivet og Naturen paa Als i den danske Litteratur.

Martin N. Hansen er en af de store Folkemaalsdigtere i Danmark.

Efter at ovenstaaende blev skrevet (September 1947), har Martin N. Hansen udgivet endnu en Bog: *Ad min Vårsti o Als*, Odense 1948. Det er en meget smukt udstyret Bog, paa god sønderjysk Prosa og er spredte Erindringer fra Digterens Barndom. (Se Anmeldelsen i „Hejmdal“ 17. April 1948).

Minde-Bøger.

Af Morten Kamphøener.

Det er forstaaeligt, at Begivenhederne i 1920 og dermed Grænsedragningen og Genforeningen maatte fremkalde Lysten til Ønsket om at faa nedskrevet og offentliggjort Minder fra Udlændighedstiden og fra Krigens onde Aar, og spredt i forskellige Blade og Skrifter vil man kunne finde Beretninger af større eller mindre Værdi. Fra Krigens findes navnlig i de Aarbøger, der udgives af „Dansksindede sønderjydske Krigsdeltagere“ en Række personlige Optegnelser, endvidere er der udgivet en Række Bøger, delvis præget af Romanens Form og omtalt andet Steds i denne Bog, delvis skrevet som Mindebøger. Jeg vil derfor indskrænke mig til i Korthed at beskæftige mig med de Arbejder, som yder et væsentlig Bidrag til Belysning af den nationale og kulturelle Udvikling i Grænselandet.

Langt den betydningsfuldeste af disse Mindebøger er naturligvis *H. P. Hanssens* omfattende Værk „Et Tilbageblik“ I—IV (Gyldendal 1928—34). Første Bind er det betydeligste af de fire. Det indeholder en overordentlig smuk og levende Skildring af Forfatterens Barndom og Ungdom og af det gode Barndomshjem paa Nørremølle. Det er her i Barndomshjemmet, den unge H. P. Hanssen har modtaget de første, stærke Indtryk. Her vakttes hans stedse stærkt udprægede Natursans til Live, og her mærkede han for første Gang det historiske Vingesus, som førte ham frem til den Selvindvielse til sin nationale og politiske Gerning, han som ganske ung foretog paa selve Dybbøl Banke. Det Løfte, han her aflagde i Ensomhed, blev han tro.

Det var en poetisk Indvielse til hans Manddomsgerning, og han giver sin Fortælling om den Beslutning, han da tog og senere fulgte, poetiske Udtryk. Paa en Hjemtur fra et Møde i Sønderborg hører han ikke blot Nattergalen slaa sine Triller,

men han mærker, at der er Grøde i hans Sind. Han følte et Kald og var „fuld af gærende Tanker og store Syner om, hvad der bør gøres“. Hans poetiske Trang, der ikke mindst i hans Ungdom havde et udpræget romantisk Indslag, blev en stærk Drivkraft i hans senere Virksomhed. Den prægede hans personlige Fremtræden og forlenede ham med en for en politisk og national Fører gavnlige Modvægt mod sit poetisk-romantiske Anlæg, en udpræget Sans for Realiteter. Dr. Marius Kristensen har udtrykt det paa følgende overbevisende Maade: „Kampen mellem hans stærke, oprindelige Temperament og hans Forstands bundne Handlinger er det mest spændende i hans Livs Saga“. Det var denne Spænding, der ikke blot udviklede hans smukke, menneskelige Egenskaber, men ogsaa gjorde ham til en udpræget Realpolitiker.

Gennem hele Værket møder man ikke saa faa Gange hans Sans for Anekdoten, hastige Karakteristiker af Mennesker, han har mødt, eller pudsige Begivenheder, han har lagt Mærke til, men ogsaa hans Interesse for historiske Kendsgerninger, og ikke mindst hans Vilje og Energi til at dygtiggøre sig til den Gerning, han havde valgt.

Allerede da han var blevet Sekretær i Vælgerforeningen var han klar over, at Nationalitetskampen vilde blive langvarig, og den Organisationsvirksomhed, han nu begyndte, var anlagt paa langt Sigt. Han knyttede Forbindelser, der var brugbare i det Opbygningsarbejde, der maatte gennemføres, og det tjener ham til Ære, har H. V. Clausen skrevet, at han bl. a. opdagede Hinrich Thomsen i Roost, der blev den ivrigste og dygtigste i Skoleforeningens Tjeneste.

Det var vel nok hans ivrige første Fremtræden, der blev Aarsag til det Modsætningsforhold til Redaktør Jens Jessen, som han omtaler i andet Bind, men som han, der aldrig talte ondt om sine Modstandere, egentlig gaar temmelig let hen over. Det er dog et Spørgsmaal, om man ikke har gjort for stort et Stykke ud af det, og om Jessens kritiske Indstilling til den nye opdukkende Kraft ikke er blevet forvekslet med direkte Modstand. H. P. Hanssen er i denne Forbindelse snarere skarpere over for Peter Grau, af hvem han føler sig svigtet.

Alligevel blev de Følelser, de to Mænd i deres Ungdom havde næret for hinanden, aldrig helt kølnet.

Det var den politiske Virksomhed, der efterhaanden lagde fuldt Beslag paa H. P. Hanssens Arbejdskraft, og Køller-Politikken og Jordkampen stillede store Krav til ham, ikke mindst efter at han var blevet Landdagsmand. I Berlin stifter han Bekendtskab med tyske Politikere, altid ud fra den Betragtning, at enhver Forbindelse kan være ham til Nytte. Som Rigsdagsmand fik han straks en stor Opgave med Ordningen af Optant-spørgsmaalet, Sprogsagen kaldte ham frem til Aktion, og senere blev de Hjemløses Stilling og Jordkampen sat paa Dagsordenen. Sidste Bind omfatter Aarene fra 1912 til 1914, i dette Bind fortsætter han med Præsentationen af politiske Personligheder og af de tyske parlamentariske Forsamlinger. Det gik mod Maalet, og H. V. Clausen skriver med Rette, at han gennem et langt Liv har ofret sig alene for den Opgave at kunne overlevere Nordslesvig som dansk til Danmark.

Der er ikke levnet mig Plads til at komme ind paa flere Enkeltheder i dette betydelige Memoireværk. Jeg skal derfor nøj-es med at henvise til de kritiske Bemærkninger, *H. V. Clausen* fremsatte om det i sine Anmeldelser i „Hejmdal“, senere privat udsendt som Særtryk. H. V. Clausen skriver her, at H. P. Hanssen i sin Ungdom vel nok tog sig selv lidt for højtideligt, han nævner hans Mangel paa psykologisk Sans og bebrejder ham, at han nu og da omtaler betydelige Personer, han har truffet, men undlader at gengive sit Indtryk af dem. Clausen er endvidere ikke tilfreds med H. P. Hanssen som Stilist, fordi han savner Sans for Komposition og ikke har noget stort Ordforraad, hvorfor han for ofte henfalder til at tale om, at han har „drøftet“ Spørgsmaal med denne eller hin eller har ført „fortrolige Samtaler“ o. s. v.

Det er en skarpsindig og kritisk Analyse, H. P. Hanssens Forfatterskab bliver Genstand for, men det skal ogsaa siges, at den frembæres med baade Kærlighed og Beundring. Noget andet er, om H. V. Clausen ikke (hvad der forøvrigt ogsaa har været Tilfældet for Professor Friis' Vedkommende i „Bogen om H. P. Hanssen“) har ladet sig forlede til at gøre noget i Retning

af et akademisk Formynderskab gældende over for sin gode Ven. Var der udkommet en friseret Mindebog, havde vi ikke lært H. P. Hanssen at kende, saadan som han var. I hvert Fald kan jeg ikke frigøre mig for det Indtryk, at baade Clausen og Friis, bevidst eller ubevidst, har fremstillet H. P. Hanssen i deres eget Billede, altsaa saaledes som *de* ønskede, han skulde være.

Af andre Mindebøger skal først nævnes de to, der er udsendt af Historisk Samfund for Sønderjylland: P. J. *Refshauges* „Bonden, der blev Landraad“ (nedskrevet ved Fr. Schrøder) og *Erik Christensen*: „Fra min Virksomhed i Tønder“. Refshauges Mindebog indeholder en Del interessante Skildringer af Bønders Leveskik og Væremaade i Haderslev Øster amt samt af økonomiske Forhold i et Gaardmandshjem i Nordslesvig under Fremmedherredømmet. Der fortælles om Landbrugskrisen, der begyndte 1880 og varede ved næsten til Aarhundredskiftet, om Sagen mod Niels Finnemann, Jordkampen, den berømmelige Storm paa Kreditforeningen i Kiel 1913, da danske nordslesvigske Bønder væltede den gamle Bestyrelse, om Krig og Revolution, om Grænsestriden og i et særligt Afsnit om Refshauges Virksomhed som Landraad under Den internationale Kommission og om hans Forgænger von Löw. Endelig gives der Oplysninger om, hvorfor Planen om Det sønderjydske Venstre strandede, og til Slut fortæller Refshauge om sin Virksomhed som Domæneforvalter, efter at han først har skildret Modtagelsen af Kongen ved den gamle Grænse, hvor han bød Majestæterne velkommen.

Fra Askovmødet først paa Aaret 1919 gengiver Refshauge et rammende Replikskifte. H. V. Clausen spurgte her Red. Christiansen, Flensborg, om der kunde opnaas Enighed, hvis Flensborg kom med til 1. Zone. Svaret lød: „Jeg er ikke tilfreds, før vi staar ved Dannevirke!“ Da Mødet var afsluttet, bemærkede H. Jepsen Christensen: „Der brast Flensborg af din Haand, Christiansen!“

Provst *Erik Christensens* Bog giver et godt Billede af de kirkelige Forhold i Tønder Provsti ved og efter Genforeningen og beretter navnlig interessant om Samkvemmet mellem de dansk-

uddannede og de tyske og tyskuddannede Præster. Begge Bøger er absolut læseværdige.

Pens. Viceskoleinspektør *N. M. Carlsen* har skrevet „Et vestslesvigsk Smaakaarshjem“ (Forlaget Guldhorn). Han giver et fortrinligt Kulturbillede fra Skærbækegnen for 60 Aar siden. Det gælder ikke mindst hans Beretning om Skolegangen og de forskellige Sysler og Festligheder Aaret rundt, og om hvorledes Livet formede sig i et godt Smaakaarshjem.

Nævnes kan ogsaa *H. Jepsen Christensens* Selvbiografi i Sønderjydske Skoleforenings Jubilæumsskrift (1942), i hvilken Hjemlivet i et grundtvigsk Gaardmandshjem i Vestslesvig skildres, og hvor man stifter Bekendtskab med det Ungdomsarbejde, der førte ham frem til Formandsposten i Skoleforeningen. Endvidere *H. Lausten-Thomsens* Meddelelse af *Peter Laurups'* Minder i Sdj. Aarbøger (1944 II), en Slægtsskildring og Beretningen om Livet i et smukt og godt Bondehjem i Vellerup.

Ogsaa Sydslesvig har ydet sine Bidrag til Minde-Litteraturen. *P. Lassen*, Strukstrup, lagde for med sine „Angelbominder før og efter Verdenskrigen“ (Slesvigsk Forlag 1932), i hvilke han dog væsentlig beskæftiger sig med Grænsestriden, men ogsaa kommer ind paa Slægtens Tilknytning til Gaarden i Strukstrup og dens trofaste Vedholden ved Danskheden.

Oplysende (og interessant paa Grund af Forfatterens særprægede Udtryksmaade) er *A. Lorenz Bücherts* „En Sydslesvigers Genforening med det danske Folk“ (H. Hagerup 1945). Han skildrer her, hvorledes han fra at være tysk paavirket i Løbet af et halvthundrede Aar ved forskellige Beslutninger om at gøre sig fortrolig med det danske Sprog, saa han kan beherske det baade skriftligt og mundtligt, naaede frem til en folkelig Genrejsning med Danmark. En saadan folkelig Genforening, siger han, betyder mere end en statslig Genforening, der kan fratages En ved Vold og Magt, hvorimod den folkelige Genforening ikke kan tages fra den, der har erhvervet den.

Særlig værdifulde er Forfatterinden *Ingeborg Møllers* Minder fra Flensborg i Aarene 1870—80, „— og de troede Hjertebaand kan briste“, efter hendes Død udgivet af hendes Mand (Nyt Nordisk Forlag 1946). Hun beretter jævnsides med der

historiske Begivenheder om Hjemlivet paa Havretorvet, hvor hendes Fader, den kendte Slagtermester Partsch, boede, og om sin Skolegang i Monrads Skole. Hun fortæller om de gamle Huse, om Flensborgeren og hans Sprog paa en Maade, saa Læseren faar stort Udbytte af Læsningen.

Meget fornøjelig og levende skildrer Pastor *H. F. Petersen* i sin Bog „I Krig og Fred“ sin Præstegerning, de mange Genvordigheder og Opmuntringer, han har oplevet gennem 20 Aar. Ogsaa denne Bog maa nævnes, naar der er Tale om sønderjydske Minde-Litteratur.

Til sidst er der Grund til at spørge: Hvor meget kender sønderjydske dansk Ungdom af i Dag til de Forhold, der er bragt paa Tale i disse Mindebøger? Er meget af det, der skildres her, ikke ukendt Fortid for den, og burde der ikke raades Bod paa denne Mangel.

Teater- og musikliv i Sønderjylland efter 1920.

Af Knud Olrik.

Det er sagt, at genforeningens kosteligste gave til Sønderjyderne var den danske skole, og det er rigtigt. Men lige så naturligt er det, at dansk skuespil og dansk musik, så snart landet var blevet frit, måtte strømme gennem de årer, der kunstigt og brutalt havde været underbundet af de prøjsiske myndigheder.

For det var jo det, der havde været tilfældet. I de første 23 år af udlændighedstiden havde forskellige selskaber efter hinanden opretholdt danske teaterforestillinger i Sønderjylland. Men i 1887 kom der ordre fra Berlin om, at der ikke mere måtte gives danske forestillinger, og selv om overforvaltningsretten i Berlin syv år efter underkendte dette forbud, var de lokale myndigheder i praksis gået af med sejren: da en tourné af skuespillere fra Det kgl. teater i 1894 skulde have optrådt i Haderslev, blev de den 9. juni Kl. 4¹/_s om eftermiddagen udvist, således at de kl. 12 den næste dag under politiledsagelse skulde forlade byen og rejse direkte ud af landet. Enkelte oplæsere forhindrede man i de følgende år at optræde, således den norske skuespillerinde fru Johanne Dybvad, andre blev til yderligere sikkerhed udvist, og blev det en enkelt gang tilladt Vilh. Herold at give en censureret koncert i Flensborg, men ikke andre steder (1912), blev det til gengæld året efter nægtet Peter Cornelius at give en kirkekoncert, skønt han ligesom Herold havde optrådt på tyske scener. Det var et led i fortyskningspolitikken fra firserne, at man vilde hindre enhver forbindelse med den danske sceniske og musikalske kunst. Naturligvis nåede man ikke sin hensigt med den småskårne nålestikspolitik. Hver gang der var en lakune i de danske teaterselskabers virksomhed i de første år og i særdeleshed i den sidste menneskealders afspærring, blomstrede dilettantforestillingerne op, i de sidste år før verdenskri-

gen i et kraftigt crescendo, og sangforeninger dyrkede dansk og nordisk sang gennem det meste af fremmedherredømmets tid, om end i beskedent tal.

Intet under da, at der var en vældig trang til at se dansk skuespilkunst og høre danske kunstnere musicere, da de spærrede veje atter åbnedes. Den største oplevelse var Det kgl. teaters, genforeningsforestilling, Helge Rodes „Moderen“. Teateret stod i det hele taget som nr. eet, og folk strømmede til fra by og land, når selskaberne gav forestillinger. Men ukritisk modtog man ikke alt. Det er således blevet sagt, at Sønderjyderne ikke forstod Holberg, og givet er det, at når selv Det kgl. teater i 1929 kom med det dødsens alvorlige, men selvfølgelig fremragende udførte „Graven under triumfbuen“, lød der røster om, at det var ikke den slags, man ønskede, de stemninger havde man selv haft for meget inde på livet i krigens tid. Med større ret kritiserede man, at det i det første tiår efter genforeningen oftest blev ubetydelige ting, der spillede. Delvis som modtræk herimod oprettede man i 1923 i Haderslev en teaterforening. Den blev ikke straks modtaget med velvilje af teaterselskaberne, men det har dog været sådan, at langt de fleste forestillinger i denne by siden den tid har været afholdt af den eller de store sammenslutninger landboforeningen, håndværkerforeningen og forsvarsbrødrene, mens kun et fåtal af teaterselskabernes forestillinger har været almindelige offentlige teateraftener.

Naturligvis kunde en enkelt forening som denne ikke vende strømmen, om end dens største betydning har ligget i, at den virkede som en sigte, der i nogen grad forskånede byens scene for det underlødige, og da nu det tyske kulturarbejde satte kraftigt ind på dette felt, samtidig med at landbrugskrisen med de deraf følgende „bevægelser“ udnyttedes nationalt politisk, modnedes den tanke blandt nationalt førende mænd i landsdelen, at man ad sammenslutningens vej skulde skaffe midler til at få det bedste til Sønderjylland. H. P. Hanssen og daværende kæmner Krøier, Haderslev teaterforenings formand, indbød til et møde på „Folkehjem“ 26. okt. 1929, hvor man fik dannet Sønderjydsk teaterforening, en sammenslutning af en-

keltforeninger. Endnu samme år kunde man mønstre 35 foreninger med tilsammen 6000 medlemmer under ledelse af kæmner Krøier som formand, amtslæge Lausten-Thomsen, Tønder, som næstformand og daværende kontorchef Melander, Haderslev, som sekretær. Aret efter blev ved Krøiers bortrejse overlærer H. C. Hansen, Gråsten, formand, mens landsretssagfører Hartmann, da Åbenrå, blev sekretær. Foreningen har siden udviklet sig støt, så den en halv snes år efter havde det tredobbelte medlemstal, og de enkelte foreningers antal var ligeledes tredoblet.

Nu kom så spørgsmålet, hvorledes man skulde tage reformarbejdet op. Det var en selvfølge, at man først og fremmest vilde stille nationalt begrundede krav om at få regelmæssige gæstespil af Det kgl. teater. Fra dets side fremhævedes, utvivlsomt med rette, vanskelighederne ved at afse skuespillere i det omfang, samtidig med at spilleplanen i hovedstaden skulde gennemføres. Derfor blev touméerne, i al fald de første år, delvis lagt under hensyn til, at så få personer som muligt medvirkede. Det var da også kun 3—4 gange hvert år, at Det kgl. teater kom til Nordslesvig. Men det følte alligevel som noget betydningsfuldt nyt, der her var indledet. Imidlertid var det i 1934 efter en teaterkommissions arbejde lykkedes at skabe en orden, hvorved provinsforestillingerne skulde indgå som et fast led i teaterets arbejde, og af 50 årlige provinsforestillinger skulde o. 20 lægges i Sønderjylland. Den mand, der fra teaterets side i første række har æren for, at denne plan på det nærmeste er virkeliggjort, er Johs. Fønss. Forestillingernes antal lå i de følgende år på 10—15 i Nordslesvig, men adskillige gange var Det kgl. teater også i Flensborg, hvor disse festafte-ner vakte inderlig glæde hos de danske og anerkendende opmærksomhed fra tysk side.

Naturligvis har oprettelsen af Sønderjydsk teaterforening også haft gavnlig indflydelse på andre teatres og provinsselskabers repertoier hernede, hvorved man har fået lødige skuespil som f. ex. Kaj Munks ved siden af de mange mere eller mindre betydelige moderne lystspil. Nævnes bør, at Betty Nansen i

iorståelse af teatersagens betydning hernede gav 12 forestillinger („Gengangere“) 1930—31 i landsdelen til en entré af kun 1 Kr.

Endnu en ting af betydning var Sønderj ydsk teaterforening med til at ordne, nemlig forestillinger rundt om på landet i forsamlingshusene med teater eller oplæsning, sang eller anden musik og balletdans. Det har været betydelige kræfter, man har fået til disse aftener, oftest kunstnere fra Det kgl. teater. Af foreningens henimod 1000 teater- eller underholdningsaftener i dens første tiår har de udgjort godt halvdelen.

At gå ind på en omtale af, hvad der er spillet i Sønderjylland af tilrejsende skuespillere, tillader pladsen ikke. Det skal kun nævnes, at opera og navnlig ballet hørte til sjældenhederne, det sidste naturligt på grund af de små sceneforhold. Men Det kgl. teater gav navnlig ved opførelsen af „Figaros bryllup“ 1933 folk hernede en oplevelse, de ikke kunde have fået i København: operaen på et intimt teater med et ikke forstørret orkester, altså helt som den er tænkt og skabt af Mozart.

Ved siden af det meget, som er spillet af tilrejsende kunstnere, har dilettantforestillingerne trindt om hævdet sig i tal, ikke mindst på landet. De spillede stykkers gennemsnitskvalitet har næppe været høj. Først i den sidste krigs tid er amatørskuespilbevægelsen nået frem, men fik da med Just Thorning større fæste end andetsteds i landet, navnlig omkring Vojens ungdomsskole og i DNU-kredse. Også ved skolerne, især gymnasierne og seminarierne, er der arbejdet, ofte med krævende opgaver, mest naturligvis klassiske stykker.

Af skuespil, der er blevet til i Sønderjylland, er der grund til at nævne Kloppenborg-Skrumsagers „Landeværn“. Det spillede over hele Danmark i 1927 under indtryk af Tyskernes angreb på jorden, men gjorde kun egentlig lykke i Nordslesvig. Navnlig i Haderslev opførtes det gang på gang, og landboerne stimedede ind til teateret på Gammelting hver gang, så at teaterselskabet viste byen den ære at lægge den 100. opførelse hertil. Dernæst kommer Chr. Demuths forfatterskab. Hans skuespil „Høsten“ med et lignende æmne vakte stor opmærksomhed syv

år senere. Alfred Kristensens skuespil „Det drager —“ blev det stykke, der er spillet flest gange i Sønderjydsk teaterforening.

— — —

Var det da således, at teaterlivet først sent fandt sin organisation, men til gengæld udviklede sig til noget både kvalitativt og kvantitativt betydeligt i Sønderjylland, var de tilsvarende musik organisationer tidligere på færde, men har i nogle henseender ikke haft lignende væxtvilkår.

I Sønderborg samledes man allerede 27. maj 1919 for at grunde Sønderborg sang- og musikforening. Den trådte ud i livet i september, men allerede 16. juli optrådte et blandet kor sammen med andre alsiske sangforeninger på „Sønderborghus“. En offentlig koncert blev holdt sammesteds 25. april 1920, og så tog man fat på forberedelsen til genforeningsfesten: „Efter tapre Øvelser blev Genforeningskantaten af Peder Gram sunget Genforeningsdagen paa Ringriderpladsen.“ Øvelserne med det blandede kor synes at være fortsat til 1925, den længste tid med lærer Thomsen som dirigent, dog flere gange afbrudt ved hans sygdom. Formand var først boghandler Clausen, senere købmand Knarhøj og stadsingeniør Nyholm. Allerede i genforeningsåret engagerede man for første gang en udenbys kunstner (Olaf Fønss) til at holde koncert, og efterhånden blev koncerter med fremmede kræfter foreningens egentlige formål, idet princippet: 1 koncert årlig ved hjemlige kræfter (koret) ikke blev virkeliggjort. Derimod opstod et mandskor, ledet af lærer Hansen, og, efter at operasanger Chr. Ottosen 1930 var knyttet til Statsskolen, et nyt blandet kor, der til tider har arbejdet i kontakt med et elite-skolekor under hans ledelse. Højdepunkterne var hans operaforestillinger, f. ex. „Liden Kirsten“, i Sønderborg slots gård.

I Haderslev blev de to musikvirksomheder holdt hver for sig. 1. okt. 1920 stiftedes Koncertforeningen for Haderslev by og omegn med sparekassedirektør Bay som formand, tre år senere efterfulgt af toldkontrolør Paulsen og 1929 af denne artikels forfatter. Der var så stor rift om at være med, at folk ligefrem stod på expektanceliste, da man ikke tog flere medlemmer,

end teatersalen kunde rumme. Det var ikke småbeløb, de enkelte koncerter kostede: salsleje 200 kr. + garderobeafgift og honorarer op til 650 kr. + rejsegodtgørelse optræder i protokollerne for Haderslev- og Sønderborgforeningerne. Allerede næste år begyndte de tre østkystbyer derfor at samarbejde for at formindske udgifterne ved at engagere de samme kunstnere til koncerttournéeer. Og skønt medlemsbidraget steg til 10 kr. i Sønderborg, og man i Haderslev greb til at tage extrabetaling for de enkelte koncerter, måtte man ofte skære ned på disses antal. I 1924 klagede Haderslev over at miste medlemmer til den nyoprettede teaterforening, og Sønderborg talte i 1926 om at komme over det døde punkt. De følgende års store fremskridt for radioaflytningen skulde ikke gøre sagen bedre. Et systemskifte indtraadte i Haderslev i 1929, da man søgte at billiggøre koncerterne ved at engagere unge kræfter. Man fik delvis de andre byer med hertil, så man i protokollerne pludselig ser et fald i honorarerne, mens koncerterne stadig betegnes som succeser. Samtidig søgte og fik man støtte af Dansk kultursamfund, administreret af H. P. Hanssen, for hvilken man påtog sig at yde et kulturarbejde ved egne musikalske kræfter i grænseområdet, hvilket dog ikke fik nogen betydning. Sønderborgforeningen brugte sin understøttelse til at give gratis eller billige billetter til ubemidlede. Man ledede nemlig nu Haderslevforeningen ud fra mere nationale synspunkter, som en modvægt mod den tilsvarende tyske forening, der kunde stable mange og billige koncerter på benene — ved Flensborg byorkester, således blot mod at betale transporten —. Men skønt man fik mange udmærkede koncerter, mislykkedes forsøget dog på langt sigt. Medlemstallet svandt ind til 150 voksne, der var utilfredshed med, at man rykkede ud på højskolehjemmet, da teateret hverken kunde fyldes eller lod sig betale, og med året 1933 indstilledes virksomheden i stilhed. Selskabet „Harmonien“ har i nogen grad overtaget koncertforeningens virke, ligesom domorganist Hansens regelmæssige orgeltimer i domkirken blev ledende træk i byens sparsomme koncertliv.

Bedre er det gået med det aktive muskarbejde i Haderslev. Der eksisterede et blandet kor af „Harmonien“s medlemmer.

Dette blev fra begyndelsen af 1921 udvidet med andre til “Det store kor“. Dets leder var til 1934 lektor M. Ottosen, den mand, der har udrettet mest for folkesangen i den genvundne landsdel. Koret var ogsaa stort de første år — op til 80 —, men fik senere „normal“ størrelse og ændrede navnet til Haderslev korforening. Efter 1934 har koret været ledet af denne artikels forfatter. Samtidig genoptog mandskoret Haderslev sangforening fra 1869 sin virksomhed, ligesom der oprettedes en arbejdersangforening og en tid eksisterede et kristeligt sangkor. Et amatørorkester arbejdede det første tiår ogsaa under lektorsens ledelse, mens et professionelt byorkester under kapelmester Høhn var kendt allerede før genforeningen fra sommerkoncerter på Fænø.

I Åbenrå gik man fra begyndelsen af sammen om at varetage de musikalske opgaver. Musikforeningen, hvis ledende sjæl ved dens start var daværende amtsassessor Carl Bang, mens farvermester Jacobsen og senere boghandler Bo Bojesen har været formænd, oprettede sit blandede kor. Dirigent var ligesom i Haderslev lektor Ottosen, der syntes at kunne overkomme det utrolige. Åbenråkoret havde særdeles dygtige sangere, men var måske i nogen grad præget af de nye embedsmænd og socialt højere krese, mens Haderslev korforening med intet eller meget lavt kontingent stedse har været samlingssted for folk af alle lag og i høj grad blev søgt af mennesker, der var født i landsdelen. Senere skilte man Åbenråkoret ud som en egen forening, der dog efter lektor Ottosens afgang fik vanskelige år, for til sidst at opløses. Musikforeningen har imidlertid stedse virket ved at arrangere koncerter med fremmede kunstnere.

Også i Tønder oprettedes et blandet sangkor, hvis leder var seminarielærer Ejnar Emborg, og som ofte samarbejdede med seminariets kor og orkester. Mens lektor Ottosen fra romantikkens grundlag — han lagde hovedvægten på textfortolkningen — fulgte med i den ny musik, hørte Emborg helt og fuldt hjemme i Carl Niensens og Laubs toner. Han fremelskede en særlig lys korklang. Formænd for Tønderforeningen har bankdirektør Andresen og lærer Helkiær været. Både dette kor og det exi-

sterende arbejdernes mandskor ledes fra 1937 af seminarielærer Graugaard med ikke mindre dygtighed. — En dansk-tysk koncertforening virkede kun de første år.

Når købstædernes musikliv her er trukket så stærkt frem, er det ikke, fordi der ikke er arbejdet på landet. Mange steder har der i kortere eller længere tid været sangkor. Men byernes har haft en førerstilling og har, især i grænseområdet og takket være bidrag fra Dansk kultursamfund, besøgt forsamlingshuse og landsbykirker i stort omfang, ligesom turene jævnlig er gået til Sydslesvig, når det kunde lade sig gøre. Fremhæves bør dog de af lærer Berggreen ledede kor i Sundeved og mandskorene langs grænsen, der samledes i „Grænsekorene“ af nu afdøde lærer Vesth-Hansen. Også i Flensborg er der drevet dansk amatørvirksomhed. Musikerne „De sønderjydske spillemænd“ under musikdirektør Nielsen, Guderup, har også ydet en betydelig indsats, og dette gælder ikke mindre militærorkestret i Sønderborg.

Af komponister, der er udgået fra Sønderjylland, har Age Primdal med sin folkeopera „Skræp“ skabt respekt om sit navn, mens sangeren Edi Laider har sat Hansigne Lorezens sange i musik. Karl S. Clausen er den, der har vundet størst indpas i hele landets musikliv.

Glemmes skal det heller ikke, at den eenstemmige fællesang, som var et bærende led i fremmedherredømmets nationalitetskamp og stod højere her end andetsteds i landet, har fastholdt sin dominerende stilling. Den blå sangbog er forsynet med et tillæg af nye og ofte brugte sange, men har i de senere år været hårdt trængt af højskolesangbogen med dens større udvalg af sange.

I valget af fællessange ved folkelige og nationale møder er der selvsagt sket nogen ændring i tidens løb og navnlig ved genforeningen.

En gruppe af mest ældre sange har været og bliver stadig sunget meget, både i Sønderjylland og det øvrige land. Hertil hører vore førende nationale sange og sange som „Det haver så nyeligen regnet“, „Sangen har lysning“, af de nyere, „Du dan-

ske mand“ og de gængse aftensange. Af sange, som særlig er sunget i Prøjsertiden i Sønderjylland, og som lever endnu, nævnes Niels Møllers „Der er vel dag til suk og gråd“.

Mange sange, der tidligere blev sunget meget både nord og syd for Kongeåen, er nu trådt så stærkt i baggrunden, at de er fremmede for ungdommen. Fbruden sange som (i flæng) „Hvor bølgen larmer“, „I vor barndom vi hørte kartovernes brag“, „I arilds tid“, „Herligt, en sommernat“ og „På Vossevangen“ kommer her enkelte i betragtning, som blev sunget meget i Sønderjylland i tidligere tid: „Brat af slaget rammet“, „Jeg er en simpel bondemand“, „Undrer mig på, hvad jeg får at se“, „Vi har sagt det så tit“, „Solen er slukket“ og de af mandskorene ofte sungne „Kung Karl den unge hjälte“, „Som et skjold mod Østens magt“ og „Söner av ett folk“.

Mere bemærkelsesværdigt er det, at en del sange, som var meget brugt i Sønderjylland, men kun lidt i det øvrige Danmark, også er ved at gå over i historien. Der nævnes: „Længe nok har jeg bondepige været“, „Det suser i Nordens skove“, „Der er håb i vort bryst“, „Skal atter vi til forår nå“, „Stå fast du lille flok“, „Slesvig, vort elskede, omstridte land“, „Nu velkommen enhver under ungdommens tag“, „Nu tak for alt, ifra vi var små“ og „Goj avten, I dræenge“. — I disse to sidstnævnte grupper findes ikke få af de Bjørnsonske sange, der blev indført under påvirkning af højskolen og digterens færden og talen nær Sønderjylland.

Fornyelsen af det folkelige sangrepertoire har Sønderjylland, så vidt vides, i det væsentlige fået fuldstændig jævnsides den tilsvarende i det øvrige Danmark. Det er en talende kendsgerning, at det nævnte tillæg til Den blå sangbog er fælles for denne og Højskolesangbogen. Fornyelsen omfatter først og fremmest sange med melodier af Carl Nielsen, Laub, Agård og Oluf Ring og med tekster af Åkjær, Rørdam, Skjoldborg m. fl. Af andre enkeltsange nævnes blot „Som en rejselysten flåde“, „Hvor smiler fager den danske kyst“, „Danmark, nu blunder den lyse nat“ og „Den danske sang er en ung, blond pige“. Også salmer som „Alt, hvad som fuglevinger fik“ og „Giv mig, Gud, en salmetunge“ blev nu almindelig kendte med Laubs melodi-

fornydelse, båret frem af korforeningeme.. — Endelig skal det nævnes, at enkelte gamle sange ved genforeningen eller efter denne blev brugt meget mere end tidligere, således „Hvad synger du om“ og „Du skønne land med dal og bakker fagre“.

For fuldstændigheds skyld skal der siges et par ord om det arbejde med folkedanse, der blev gjort i Sønderjylland allerede før genforeningen. Det begyndte med, at enkelte mænd med Andreas Otterstrøm, skaber af fiskerihøjskolen i Snoghøj, død som lektor ved Sønderborg statsskole, i spidsen oplevede de gamle folkedanse i Sverige. De fik så herhjemme gamle folk til at spille og danse de tilsvarende danske. Efter genforeningen kom flere Mænd med, man gennemtrawlede landet, og også de sønderjyske danse blev optegnet. Foreningen De danske folkedansere stiftedes og fik aflæggere i Haderslev, Rødding, på Als og i Sydslesvig. Særlig sønderjyske danse er „Oldemors å æ tær“, „Klipleve marked“, „Rugbjerg firetur“, „Fransøsk kontra“ fra Agerskov og „Sønderborg kvadrille“.

Af det fremførte, som ikke går nærmere ind på det tyske kor- og koncertliv i byerne, vil ses, at landsdelen som helhed har været mest modtagende på teatrets og musikkens område. Men det arbejde, der er gjort, kan også måle sig med, hvad der ellers er virket landet over i mellemkrigstiden og ikke mindst under besættelsen.

Kilder: Foreningsprotokoller. R. Neiiendam: Det danske Teaters Vilkaar i Nordslesvig 1864—1914. Sønderjydsk Teaterforening 1929—39. Haderslev Korforenings 25-aars-jubilæumskoncertprogram. Dansk Korforenings beretninger 1932—43. Kulturelle Forh. i Sønderj. 1920—42. Studentersangforeningen 1839—1939. Lektor M. Ottosen, en Mindebog. Skolers og seminarers årsberetninger og jubilæumsskrifter. Meddelelser om den folkelige fællessang i tidligere tid og om folkedansen har forf. fået af malermester H. A. Johansen, Haderslev.

Sønderjydsk Kunst og Kunstindustri fra Genforeningen til 1947.

En journalistisk-biografisk Redegørelse.

Af **Jens Wilhelm Klinkby.**

Saalænge Sønderjylland var en Del af den prøjsiske Provins Slesvig-Holsten, maatte dets Kunstliv ifølge Sagens Natur staa under tyske Auspicier.

De Spor af en kunstnerisk Forbindelse med København, der f. Eks. havde præget en Maler som Carl Ludwig Jessen, var næsten gaaet tabt. For at vise Styrken af den tysk-slesvigske Kunstindsats i Tiden før Genforeningen, kan nævnes Sydvestslesvigerne H. P. Feddersen, Jacob Alberts, Dirks og Momme Nissen, der som 35-aarig i 1905 fik Medalje paa Verdensudstillingen i Liège, og af hvem et stort dekorativt Lærred med Motiv fra Augustenborg Fjord hænger i Sønderborg Statskoles Festsal, eller fra Flensborgegnens Alex Eckener, Ludwig Dettmann, Käte Lassen og Sophus Hansen, og saa har jeg ikke omtalt de Kunstnere, der stammer fra den nuværende danske Landsdel, som denne Artikel alene skal dreje sig om.

Den 7. August 1867 fødtes *Emil Hansen*, der efter sin Hjemstavn paa den danske Side af Grænsen sydøst for Tønder senere tog Kunstnernavnet *Nolde*. Som Dreng talte han efter sine egne Ord „Platdansk“, og Sproget i hans to Erindringsbøger viser da ogsaa tydelig nok, at hans Tysk først efterhaanden tager Form.¹⁾ Forældrenes Modvilje mod at lade ham blive Kunstner og hans egen Tvivl om sine Evners Tilstrækkelighed²⁾ førte ham ind paa en Haandværkerløbebane, idet han først kom i Billedskærrelære i Flensborg og derefter paa Professionen rejste til Mün-

---

¹⁾ Foruden alle de andre Unøjagtigheder er det karakteristisk, at han som en Sydtysker skriver »ich wäre gesessen«, Jahre der Kämpfe. S. 76.

²⁾ Das eigene Leben. S. 64.

chen, Karlsruhe og Berlin. Som Tegnelerer ved Industri- og Haandværkerskolen i St. Gallen vaagner han til Bevidsthed om sit kunstneriske Kald. I to Aar maler han paa sine „Bjergkæmper“, der 1896 afvises af den aarlige Udstilling i München. Forgæves søger han Optagelse paa Akademiet der, men kommer paa en privat Malerskole og Aaret efter til Hölzel i Dachau. Han kaldes spottende „Overimpressionist“. Paa Academie Julien i Paris finder han kun lidet at rose. Den franske Kunst forekommer ham for idyllisk, og det samme gælder ved et senere Studieophold i København om den danske. Dog fremhæver han Willumsens Begavelse: „Hans Kunst gaar ud over den sædvanlige Smag. Hvor i Kunsten Begrebet Smag ikløse længere naar op, der begynder for mig det høje Niveau, som jeg holder af“. ³⁾ I Danmark lærer han sin senere Kone, Ada Vilstrup, at kende. I Berlin, Flensborg, og om Sommeren paa Als, maa han i de følgende Aar kæmpe haardt for at holde sig oven Vand; men efterhaanden skaber han sig et Navn. Ikke mindst hans grafiske Arbejder vækker Opmærksomhed.

Da Liebermann i 1910 er med til at kassere hans „Pinsebillede“, der hører til den Række religiøst betonedede Fantasier fra Kristendommens Historie, hvor en lidenskabelig Følelse med vældig billeddannende Kraft og ophøjet Foragt for naturalistisk Korrekthed søger det rytmisk stærkeste Udtryk, angriber Nolde ham og hans Kunst voldsomt med det Resultat, at han selv udelukkes fra Secessionen. Mere og mere har hans Interesse samlet sig om Naturfolkenes Kunst. 1913 foretager han en stor Rejse, der over Moskva, gennem Sibirien, over Kina og Japan fører ham til Ny Guinea. Først efter Krigens Udbrud vendte han hjem. Da Nederlaget i Verdenskrigen slog saa megen gammel Autoritet omkuld, aabnede Prøjsens moderne Kunstgalleri i Kronprinsepalæet sine Døre paa vid Gab for ham; men Nazismen stemplede hans Værker som „entartete Kunst“ og fjernede dem fra alle offentlige Samlinger, dog paa staas det, at Gøbbels i Virkeligheden var imod det, og at man derfor nøjedes med at magasinere dem.

---

³⁾ Das eigene Leben. S. 163.

Først i Tyverne boede Nolde nord for Grænsen, hvor han bl. a. malede en Række stærke Marsklandskeer, men da Vidaaen blev inddæmmed, og Landskabet som Følge deraf forandrede Karakter, flyttede han lige syd for den. I 1907 skriver han: „... kære Ven, i Kunsten, hvad er der Love? Hvad er Vilkaarlighed og Tøjlesløshed? Enhver virkelig Kunstner skaber nye Værdier, ny Skønhed, og der opstaar nye Love, hvis man vil anvende dette kildne Ord. Det nye og smukke, som han giver, bliver, fordi det ikke kan bringes ind under de hidtil gældende Love, betegnet som „Vilkaarlighed“ og „Tøjlesløshed“. Det er de Bebrejdelser, hvorunder enhver Genialitet har at lide“.4) Gennem en impressionistisk Periode havde Noldes Kunst efterhaanden udviklet sig til en naturomformende Ekspressionisme. Det ekstatiske Følelsesindhold sprænger den naturalistiske Form og erstatter den ydre Nøjagtighed med en lidenskabelig Grebethed i Udtrykket. Farven og Lyset drives voldsomt op, de rene Farver brænder og gløder og kan antage symbolsk Betydning, som naar han udtrykker en Hunhæres Angstskrig ved skingrende gult eller Uglers Tuden ved mørkviolet5) Rytmen er enkelt og stor, undertiden bliver det billedlige Udtryk primitivt som paa en Barnetegning, naar han f. Eks. ser Missionæren med Naturfolkens Øjne. I uhyggelige romantiske Fantasier har han skildret de „mørke Magter“, endnu i Fredstid forudset Verdenskrigens Forbandelse. Maskebilder og afhuggede Russerhoveder, fraadende Hav under urolig Himmel, som uhyre truende Fingre vælder Skyerne frem over hans spændt lyttende Heste: Hvad er Skabningen midt i Naturens vældige Kræfter? Overalt taler en suveræn visionær Magtfuldhed ud af denne Kunst. Der er Storhed og Stramhed, Vægt og stadig Fornyelse i den, maaske iblandet et lille Gran af det villet eksalterede, saaledes som det tyske Sprog i hans Erindringsbøger gør Vold paa den normale Ordstilling — vel ikke blot, fordi han i sin Ungdom talte Dansk til daglig.

Et ung Talent af Format var *Hans Fuglsang* fra Haderslev, der efter Uddannelsesaar i Dresden og paa Habermannskolen i

---

4) Sauer landt: Emil Nolde S. 30.

5) Jahre der Kämpfe. S. 42.

München 28 Aar gammel faldt i Frankrig 1917. Haderslev Museum ejer tre Billeder af ham. Han hører til dem, der søgte at forene Impressionismens Resultater med en dekorativ Holdning i Billedet i Cezannes Aand. Conrad Fehr, der fødtes i Toftlund 1854, er i Haderslev repræsenteret ved to Billeder, „den syge Mand“ og „Malkepigen“, der viser Indflydelse fra de gamle Nederlændere. Hans Bopæl var Berlin, hvor han ledede en Malerskole. Varig Tilknytning til Landsdelen beholdt *August Wilckens*, født i Kabdrup nord for Haderslev 1870. Efter at have været i Maler lære kom han over München og Nürnberg til Dresden, hvor han tilsidst blev Professor; men han boede om Sommeren paa Fanø og arbejdede ofte, bl. a. som Freskomaler, i Nordslesvig. Paa dette Felt begyndte han som Restaurator af afdækkede Kalkmalerier i Kirker i Møgeltønder, Aabenraa, Brøns, Holbøl, Flensborg o. a. I 1915 forsyner han Væggene i Haderslev Museums Forhal med tre Scener fra en ret teatralisk Oldtid, ligesom han fra 1916 arbejder med en delvis selvstændig Udsmykning af Starup Kirke, som han bliver færdig med kort før Genforeningen. Der er dekorativ Holdning over disse Billeder; men bedst er Resultatet unægteligt, hvor han — som i Apsisfreskerne — har svage Rester af en oprindelig Bemaling at rette sig efter og derfor holder sig nærmest op ad gamle romanske Forbilleder i Stil og Farve. Navnlig i Kor rummet faar Farven derimod en giftig Biklang. Ogsaa hans Oliebilleder skæmmes undertiden af det søgt bevægede, der er saa karakteristisk for hans Museumsfresker. Det gælder f. Eks. den kolossale Gruppe af Fiskerkoner paa Fanø Strand, der hænger sammesteds. Ligesaa germansk er hans uhyggelige Forkærlighed for Bronzealdermænd, der forsvare deres Familie. For sine Figur- og Genrebilleder nød han et vist Ry i Tyskland, og han var utvivlsomt en fremragende Tekniker.

I et beskednere Plan virkede den 1866 i Tønder fødte *Anton Nissen*, der begyndte som Landmand og sent kom til Kunsten. I Deetzbuß i Sydslesvig arbejdede han som Elev af Carl Ludwig Jessen og var Ven med Momme Nissen, som ogsaa gav ham Undervisning. I Weimar havde han i Antikklassen Grev Kalkreuth til Lærer. Efter sin Forlovelse i 1903 søgte han til Rinkenæs,

hvor han boede til sin Død i 1934. Hans Emnekres er dog ikke ensidigt knyttet til Østlandet. Saa godt som hvert Aar var han paa Studierejser til Fanø, Rømø, Rudbøl o. s. v. Hans oprindelige Naturalisme var under Indtrykket af den tyske Jugendstil blevet vendt mod en mere stiliseret Gengivelse af Naturen. Han arbejdede da ogsaa i sine ældre Aar mest efter Skitser i sit Atelier. Imidlertid har han ikke altid en tilstrækkelig fin Fornemmelse for Farven. Det hænder, at f. Eks. en Kornmarks gule Flade kommer til at staa en Nuance forkert, saa Helheden faar et lidet forfintet, plakatagtigt Præg.

Hvor beskeden den danske Kunstindsats i Sønderjylland i Aarene omkring Genforeningen var, er det nationale Billedgalleri i Folkehjems lille Sal et talende Vidnesbyrd om.

Behageligst virker *Agnes Smidts* lyse Impressionisme, der er stærkt paavirket af Julius Paulsen.

Ogsaa rent menneskeligt er Vestjyden Jørgen Nielsen Skrumsager og den energiske klare Peter Skau dygtigt karakteriserede. I det sidste Billede er Oliefarven i sin Lyshed helt pastelagtig. Højdepunktet naas i Karakteristikken af den vævre Professor Verrier, fastholdt som han i sin ægte franske Verve er, tankefuldt seende frem for sig med halvt drejet Hoved og Hænderne lagt oven paa hinanden. En lille anatomisk Unøjagtighed i de to Skuldres indbyrdes Forhold synes over for Fortrinene af mindre Vægt.

Agnes Smidt fødtes 4. 10. 1874 i Sundsmark i et velstaaende Bondehjem, der var præget af Grundtvigianismen. Den trettenaarige Piges Skitsebog med følsomme Blomster- og Grenestudier kom i Hænderne paa en københavnsk Dame, i hvis Hjem hendes ældre Søster tjente. Den vakte Interesse hos københavnske Kunstnere, og Damen opfordrede Agnes til at komme over og bo hos hende. Forældrene syntes dog, hun var for ung, og først et Par Aar senere blev Planen til Virkelighed. Baade den omtalte Dame selv og en af Sønnerne, der var Billedhugger, forekom imidlertid den sekstenaarige at være aldeles uden en fornuftig Afbalancerthed i deres Opfattelse af Tilværelsen. Uvilkaarlig maa man tænke paa Situationen i Pontoppidans „SandingeMenighed“, og hun søgte da ogsaa efter faa Maaneders

Forløb tilbage til sit Hjem. Et ni Maaneders Ophold paa Askov blev af stor Betydning for hende. Trods alle Advarsler, bl. a. fra Morten Eskesens Side, vilde hun imidlertid være Kunstnerinde. Med Støtte af Legater arbejdede hun i tre Aar paa den af Arkitekt Klein og hans Kone ledede kunstindustrielle Skole i København, hvor hun navnlig havde Erik Henningsen og Irminger til Lærere. I to kortere Perioder besøgte hun senere Dorphs Skole, hvis Undervisning efter hendes egen Mening har spillet en stor Rolle for hende. Kort efter Aarhundredskiftet havde hun en Tid Atelier i København, og i disse Aar udstillede hun tre Gange paa Charlottenborgs Foraarsudstilling. Erik Henningsen har engang over for hende betonet, at det kræver hele ens Person at ville være Maler. Men Agnes Smidt havde ogsaa andre Interesser. Da en Del unge Sønderjyder i hendes Uddannelsesaar fik Undervisning i Oplæsning hos Skuespiller Jerndorff, blev hun Deltager og tog senere yderligere paa mindre Hold Timer hos ham. Da hun vendte tilbage til Sønderjylland, deltog hun som Oplæserske i det nationale Arbejde og benyttede ogsaa sin gode Sangstemme. Hun har selv følt, at hun kom til at mangle kvalificeret Kritik og det Incitament, som Omgangen med andre Kunstnere kan betyde. En Undtagelse danner den Tid under den første Verdenskrig, da den berlinske Skuespiller Paul Mincke som tysk Soldat laa indkvarteret i hendes Hjem. Hans overordentlige Sans for Far vesammenstillinger og Kritik af hendes koloristiske Forsøg var nyttig for hende. I Tønder Museum hænger nu hendes smukke Portræt af ham ved Siden af et godt Selvportræt. Forøvrigt gav Krigen hende netop andet at tænke paa end kunstneriske Ting, idet hun paatog sig Opdragelsen af fem forældreløse Børn. Herfra stammer hendes Hædersnavn „Moster“, og hun har forøvrigt Plejebørn den Dag i Dag. I Tyverne blev hun ogsaa optaget af Ideen om en Højskole, der skulde forbindes med praktisk Arbejde. Først var det tidligere Askovelever, senere Arbejdsløse, der flokkedes om hende.

Alt dette betød dog ikke, at hendes kunstneriske Arbejde gik i Staa. Et enkelt Aar i Tyverne malede hun f. Eks. 22 Portrætter; men maaske kom det til at skorte noget paa den nød-

vendige Koncentration. Beklages maa det, at det eneste Portræt, hun i disse Aar indsendte til Charlottenborg, blev kasseret. Agnes Smidts Kunst er i højeste Grad afhængig af Stemningen. Der er over hendes bedste Ting en Tone af Forfinelse og

Agnes Smidt: Grev Schack
(Tønder Amtshus)

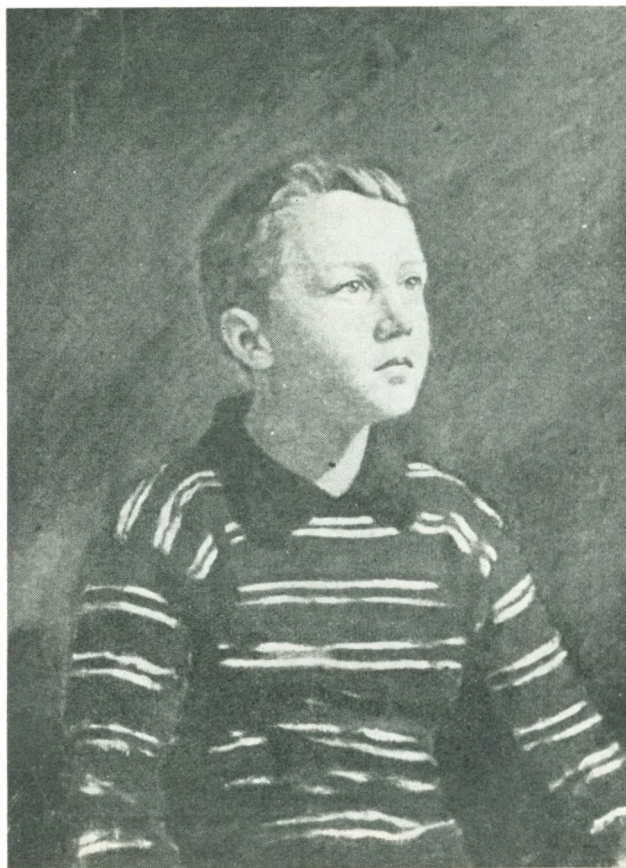
sand Kvindelighed; men hun har ikke i Goethesk Forstand lært at „kommandere Kunsten“. Under Arbejdet paa det Portræt af Grev Schack, der nu hænger paa Amtshuset i Tønder, hvor hun saa udmærket har truffet Udtrykket i de indadvendte, drømmende fjerne Øjne, kunde hun en Tid ikke faa Munden malet. Pludselig forsvandt hun, og man frygtede for, at Billedet aldrig vilde blive færdigt, denne Gang uden Grund; men ved andre Lejligheder er det ikke gaaet saa godt. Meget ofte er hun end-

videre utilbøjelig til at fuldende et Billede for ikke at ødelægge et smukt Anslag. Beklages maa det, at en Del Billeder, bl. a. de følsomme Portrætter af hendes Far og Mor, der 1937 var udstillet paa den sønderjydske Udstilling paa Charlottenborg, i 1943 ved Branden af hendes Hjem gik op i Luer. Portrættet er hendes egentlige Felt; men hun har malet Landskaber med Figurer, der minder om 80ernes danske Kunst. Et smukt Billede, der er indsat i Altertavlen i Vester Vedsted Kirke, er bygget over Fortællingen om Kristus og den blodsattige Kvinde. Baade i Farve og Komposition er det vellykket. Til Hviding nye Skole malede hun i 1940 et meget stort Oliebillede af Kong Skjolds Ankomst til Danmark. Det er typisk højskolepræget Kunst med letfattelig, men lidt fersk Symbolik, som naar de onde og de gode kontrasteres i rytmisk bevægede Grupper paa Stranden i Forgrunden, mens Tjørnekraattet gror frodigt paa den fjerne Kyst, og Drageskibet med Barnet diagonalt kløver Bølgerne. Der er et Islæt af Fröhlich, men uden hans energiske og kraftige Stil. Farven er ikke ubehagelig, men uden Slagkraft og virker usubstantielt og lidt fad.

Ni Aar yngre end Agnes Smidt er *Petersen Stubbæk*, hvis andet Navn stammer fra den lille Landsby syd for Aabenraa, hvor han 1883 kom til Verden. Allerede som femaarig var han sig nationalt bevidst. Da han blev ældre, stod det Spørgsmaal for ham: Hvordan skal man blive Maler? Brevkassen i et dansk Blad, han spurgte om det, henviste til Zahrtmanns Skole. Da han sendte sine Tegninger ind, svarede Zahrtmann, at hans Skole var for viderekomne, men han kunde prøve at komme paa teknisk Skole. Efter et fornyet Brev, hvori Petersen skildrede sine vanskelige økonomiske Forhold, fik han gennem Zahrtmann Forbindelse med den radikale sønderjydske Studenterforening „4 S“, der gav ham Støtte et Aar eller to. Derefter interesserede Millionæren Holger Petersen sig for ham. Det var netop den blaserte Berninatid, og Kammeraterne paa Akademiet yndede at gøre sig lystige over „Tyske Petersen“, som de kaldte ham. Som Lærere havde han Otto Bache, Frands Henningsen og Viggo Johansen. I Forsommeren 1908 vendte han tilbage til sin Hjemstavn, men allerede i Marts 1909 tog

han til München, hvor han levede i de næste fire Aar. Han gik meget paa Museerne og hospiterede paa Akademiet uden at være Elev. Det frie Liv som „Zimmerherr“ tiltalte ham i Modsætning til den københavnske Borgerlighed. Det kneb med

Petersen Stubbæk: Jens Ravn Jensen
(Tilhører Konsulent Jensen, Aabenraa)

Pengene; men H. P. Hanssen opfordrede ham til at skrive til „Hejmdal“, bl. a. sendte han Artikler hjem om Festspillene i Oberammergau. Noget solgte han ogsaa baade hjemme og i München. En paatænkt Italiensrejse maatte han dog opgive. Efter sin Hjemkomst giftede han sig i 1914 og tog Ophold forskellige Steder ved Flensborg Fjord, nu bor han i Sandager. De Oplevelser fra Krigstiden og Genforeningen, han i mere

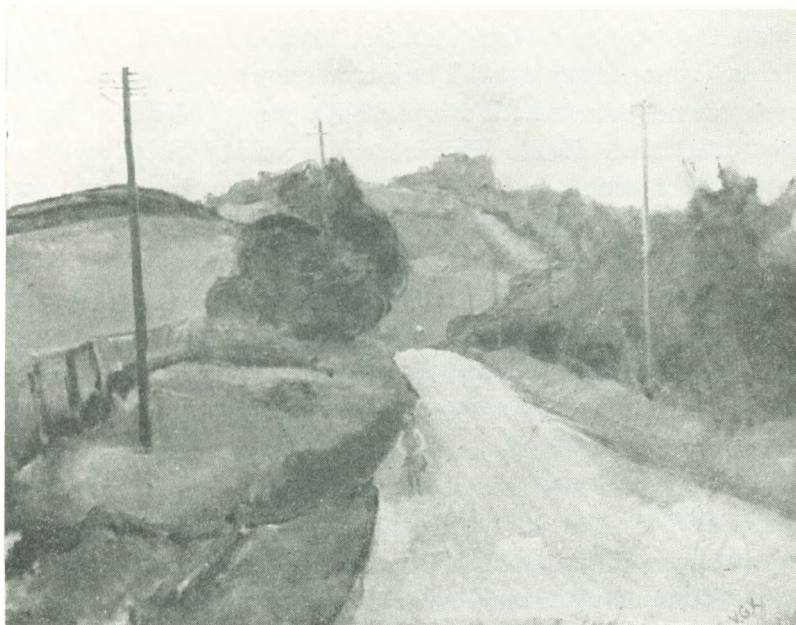
eller mindre frit omdigtet Form offentliggjorde i Sprogfor-
 eningens Almanak fra 1925 til 1932, og som han selv forsynede
 med Illustrationer, er karakteristiske for hans uimponerede
 sønderjydske Væsen, der ser paa Tingene med en Skælm bag
 Øret, men som heller ikke gaar af Vejen for det banale, og
 de samme Træk præger hans kunstneriske Arbejde. Af og til
 træffer man paa gode Portrætter, navnlig har han i Tyverne
 malet en Del Børnebilleder af Værdi, lad mig f. Eks. nævne
 dem af Jens Ravn Jensen og to af Peter Jessens Sønner i Aaben-
 raa; men begge Steder hænger de ved Siden af ret livløse og stive
 Billeder af deres Søskende, og den samme Forskel erderpaa hans
 Landskaber. Bl. a. har vel hans trykkede økonomiske Forhold
 ofte afholdt ham fra at male det mislykkede over igen. Fra
 Münchenertiden stammer flere temmelig ulidelige Eksperimen-
 ter, der tydelig bærer Stemplet „made in Germany“, et Maa-
 neskinsbillede, en Efteraarspark med Spejlinger af Trægrupper
 i Vandet f. Eks., men der hænger hos Malerinden Franciska
 Clausens Mor i Aabenraa et solidt lille Lampelysinteriør fra
 denne Tid. Paa Folkehjem har han Ansvar for flere alt andet
 end fremragende Billeder, der tydeligt bærer Præget af at være
 malet efter Fotografier.

Heller ikke *Frederik Jørgensen-Løjt* fra Haderslev, der har
 portrætteret Junggreen til den omtalte Samling, og Frk. *Jessen*
 fra Bovlund med sit Billede af Kaptajn Fischer eller *Franciska*
Clausen med sine to tidlige Portrætter har afvundet Motiverne
 nogen malerisk Værdi. Det er jævn trist Farveløshed, graat i
 graat altsammen. Derimod kan der malerisk siges en Del godt
 om den lettiske Kunstner *Robert Leepins* Billede af H. P. Hans-
 sen (fra 1922) midt for Salens øvre Smalvæg. Med sine varme
 rødlige og violette Farver mod det grønne i Haaret virker det
 levende. Navnlig det brune Tøj og det rødmossede Ansigt er
 smukt sat op med Paletkniven, medens den solbelyste Bag-
 grounds violette og røde Toner danner en noget ubestemmelig
 Farvehelhed, og man savner baade malerisk og menneskelig
 Nuancering i Karakteristikken. I alt for høj Grad nærmer den-
 ne sig det Indtryk af en myndig Provinsrektor, som Fr. Hegel i
 sine Erindringer paastaar at have haft, da han traf H. P. Hans-

sen. Blikket er ikke daarligt gengivet, men den summariske Behandling af Ansigtet leder Tanken hen paa en kraftfuld Storbønde, ikke paa den fremragende Politiker og nationale Fører. Leepin var paa Grund af sin Families Indblanding i den politiske Frihedsbevægelse i sit Hjemland kommet til Danmark, hvor han havde besøgt Akademiet, og først i Tyverne virkede han en Tid i Sønderjylland.

Ved Genforeningen rystedes det tyske Kunstsupremati i Landsdelen ganske naturligt. Nye Kunstnere flyttede til nordfra, danske Embedsmænd afløste de tyske og førte et nyt Kunstsyn med sig. Hos det store sønderjydske Publikum fandtes der imidlertid stadig kun liden Kunstinteresse; det var, som om alle Kræfter havde været beslaglagt af den nationale Kamp, og den gamle folkelige Sans for kunstneriske Ting var her som andetsteds næsten forsvundet. I Slutningen af Tyverne udgik der fra Haderslev et Forsøg paa at samle en kunstnerisk Falanks. En Lederrolle tilfaldt *V. G. Kühnel*. Han var født i Aarhus 9. 4. 1889 som Søn af en Arkitekt og havde gennem sin Slægt en vis Tilknytning til Slesvig, idet hans Farfader indtil 1862 var Sognepræst i Ulsnæs i Gottorp Provsti og under Opgøret med Prøjsen var kendt for sin ironiske Visse: „Hist bag Pælen sidder Mikkell.“ 1912 kom Kühnel ind paa Akademiet i København, men brød af og rejste en Tid som Malersvend i Tyskland, Svejts og Østrig. Efter sin Hjemkomst var han i Vinteren 1916 Elev paa Giersings Skole. I 1917 debuterede han paa Kunstnernes Efteraarsudstilling, hvor han regelmæssigt udstillede til 1939. Fra 1932 havde han ligeledes faaet Benene indenfor paa Charlottenborgudstillingen. Hans Ægteskab med en Datter af den kendte Provst Nissen førte ham til Haderslev, hvor han nedsatte sig som Malermester og Kunstmaler i 1922. Han viste fin Smag i Behandlingen af Farvefladerne inden for en noget mørkt aftonet Farveskala. I Anledning af en Separatudstilling i København giver Kai Flor 23. 2. 1938 i „Berlingske Tidende“ følgende træffende Karakteristik af hans Kunst: „Man faar et smukt, omend lidt ujævnt Indtryk af ham som Maler, men i sine bedste Billeder — navnlig Landskaberne — arbejder han malerisk og for-

maar at samle Billedets Linier og Flader i en tæt, af Farven baaret Harmoni. Det gælder bl. a. hans Vinterbilleder og hans Foraarslandskaber, hvori han viser Sans for Rytmen i Jordsmonnets stigende og dalende Kurver og har noget af den samme plastiske Følelse i det maleriske, som man finder f. Eks. i Borchs dog varmere og kraftigere Landskabskunst. Det lyriske

Victor G. Kühnel: Landskab fra Haderslev
(Tilhører Lektor J. W. Klinkby, Aabenraa)

hos Kühnel er spinklere, men ogsaa i hans Figurbilleder, navnlig af Børn, fornemmer man denne Tone.“ Kühnel var en energisk Mand med journalistiske Anlæg og havde Sans for Propaganda og Organisation. I 1925 gik han fra Hus til Hus for at samle Medlemmer til en Kunstforening i Haderslev, og i Slutningen af Tyverne begyndte han at holde Foredrag om Eckersberg og Joakim Skovgaard rundt om i Forsamlingshusene. Endelig tog han i 1930 sammen med to kunstbegavede Malersvende i Haderslev, Kai Trier Petersen og Møller Olsen, Initiativet til Oprettelsen af *Sønderjysk Maler sammenslutning*.

Formaalet var at samle de i Landsdelen bosatte Malere, der

hævede sig op over en ren Dilettantisme, og da det først i Trediverne lykkedes de to Medstiftere at komme ind paa Kunstnernes Efteraarsudstilling, satte man som Betingelse for Medlemskab, at man mindst een Gang havde udstillet paa en censureret dansk Udstilling. 1930 udstillede man første Gang i Haderslev og afholdt i de følgende Aar en Række Udstillinger i de sønderjydske Byer, endvidere f. Eks. i Esbjerg, Silkeborg (1937), Herning og Aarhus (1938). I 1933 havde Maleren Hjorth Nielsen været indkaldt til Efteraarsmanøvrer og laa i Haderslev, hvorved han stiftede Bekendtskab med Haderslev- og Aabenraamalerne. Næste Foraar var han, Petri Gissel og O. V. Borch Sammenslutningens Udstillingsgæster. Ligeledes spillede Forbindelsen med Jydsk Forening for Nutidskunst en Rolle. Dennes Sekretær, Maleren Kaalund-Jørgensen, og et Par andre jyske Malere deltog sammen med Sammenslutningen i 1934 i Landsudstillingen i Haderslev, og endelig indbød i 1936 Johannes Wilhjelm nogle af Medlemmerne til at udstille med ham i den „Sorte Lade“ i Skagen.

Niels Møller-Olsen, der allerede ved Genforeningen var kommet til Sønderjylland, er født den 16. 10. 1900 i Lund paa Stevns som Søn af en Landmand. Hans første Oliebillede paa Kunstnernes Efteraarsudstilling, en Skovvej (1933), er et endnu ret famlende Forsøg. Større Krav paa Opmærksomhed har en Sepiategning, „En Mand døde“, der et Aar senere udstilledes sammesteds. Den viser baade maleriske Evner hos sin Ophavsmand og hans Bestræbelser paa Figurmaleriets Omraade. Allerede 1935 flyttede han til København, og senere har han slaaet sig ned i Sydsjælland; men af de i Gelsteds Kunstnerleksikon angivne Hovedværker: „Figurkomposition“, „Ung Mand med Violin“ og „Gule Heste“ (1942) ses Omfanget af hans Eksperimenter. Knud Aggers Billeder fra Kronborg Bastioner og af Højen Fyr kan muligvis have haft en vis Betydning for et Billede som „Fæstningen ved Avedøre“, som han havde med paa den sønderjydske Udstilling i København i 1937. Over hans Forsøg paa at komponere Figurer ind i Landskaber var der først i Trediverne undertiden noget søgt. En smuk Landskabs-

akvarel med en baade naturlig og blød Rytme hænger hos Emil Ruge paa Dybbøl.

Kai Trier Petersen var et Par Aar yngre, f. i Odense 14. 9. 1903 og fra 1925 bosat i Haderslev. Han vakte først Opmærksomhed som Raderer (udstillede 1933 Grafik paa Kunsternes Efteraarsudstilling) og viste Sans for Lin je virkningen af nøgne Figurer paa landskabelig Baggrund. Over hans Farve kunde der en Tid være noget leret og ufrisk, men han arbejdede ihærdigt under Indtrykket af en Række skiftende Indflydelser, der kunde faa hans Fysiognomi til at skifte Karakter fra Udstilling til Udstilling. En Tid hyldede han Gromaire og fulgte ham i hans Forvridninger af det menneskelige Legeme til rytmisk Bedste, senere mærkedes det, at han personlig havde truffet Folmer Bendtsen, og endelig viser han i sine sidste Ting efter flere Sommerophold paa Bornholm tydelig Paavirkning fra Kræsten Iversen. En Separatudstilling paa Harmonien i Haderslev i Efteraaret 1947 var et klart Udtryk for de Fremskridt, han som Maler har gjort. 1936 havde han endelig ogsaa faaet et Maleri ind paa Efteraarsudstillingen. Sin oprindelige Uddannelse skyldte han væsentligt den tekniske Skole i Esbjerg, men i 1938 besøgte han under en Rejse til Paris Ecole de Louvre, og senere blev han af en Kreds af Haderslevborgere sat paa Aktier til en Rejse til Firenze og Rom. Paa Keramikeren Emil Ruges Fabrik paa Dybbøl har han faaet brændt en Del keramiske Ting, bl. a. en Judasmaske, ligesom han bemalede nogle Vaser. En af disse (med Dybbøl Mølle) blev af I. P. Nielsen, Dynt, overrakt den daværende Kronprinsesse, nu Dronning Ingrid, i Anledning af Genoptagelsen af Tøjuddelingerne paa Folkehjem efter Besættelsestiden.

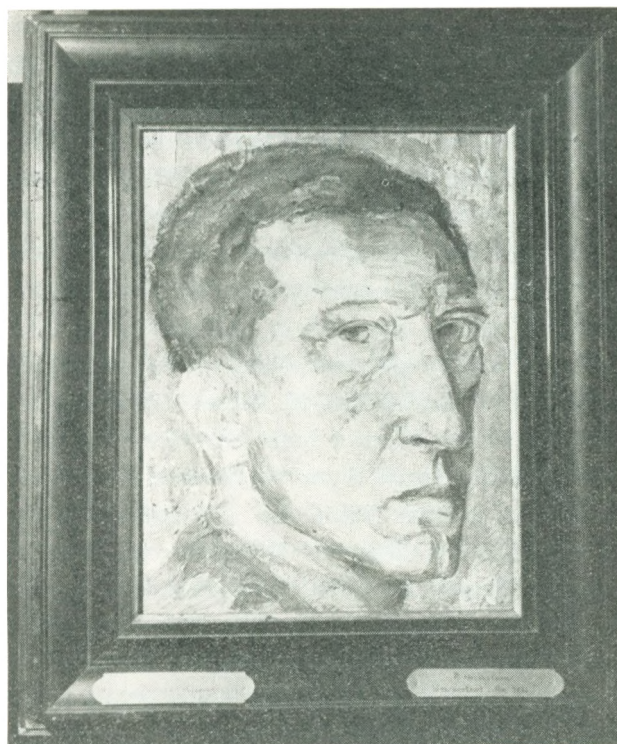
Til Kredsen hørte fra første Færd Fru *Harriet Mundt*, der er Præstedatter fra Harlev ved Aarhus, født 1889. Som seksaarig kom hun ved Faderens Forflyttelse til Svallerup ved Kalundborg. Hun viste tidlig Evner i Tegning, forberedtes til Akademiet hos Mundt og Luplau i København og besøgte fra 1910 dette 5 Vintre for endelig 1915 at tage Afgang. Navnlig Rostrup Bøyesen havde haft Betydning for hendes maleriske

Udvikling. 1914 debuterede hun baade paa Charlottenborg og paa Kunstnernes Efteraarsudstilling. Som Arkitekt Mundts Frue kom hun til Sønderborg. Hun repræsenterer i sin Kunst baade en god Skole og en forfinet rigsdansk Kultur. Hendes Farvesyn er typisk kvindeligt og typisk dansk. Hun skyr det voldsomme, det outrerede, alt er harmonisk, fint afstemt, behageligt for Øjet, og hun behersker sine Virkemidler; men det kan maaske, som Kritikken heller ikke har undladt, siges, at der er noget akademisk ved det hele. Hun har mest dyrket Landskabet, men dog ogsaa undertiden forsøgt sig i Enkeltfigurer og Portræt.

En Modsætning til hende er den naive, primitive *Johannes P. Ebbesen*, ikke saa meget i sit Farve- som i sit Formsyn. Han er født 17. 3. 1897 i Jels, af gammel sønderjydske Bondeslægt, skønt Faderen havde været i Urmagerlære i Odense. Som attenaarig kom han med i Verdenskrigen. Ved Ypres oplevede han det første Giftgasangreb og blev selv Invalid, da han en Morgen spiste vilde Brombær, hvorpaa der havde leiret sig Sennepsgas. Han kom paa den kunstindustrielle Fagskole i Flensborg og besøgte en Tid Kunstsolen i Hamborg. Allerede ved Fronten havde Officerer og Kammerater været ivrige efter at sikre sig hans smaa Krigsbilleder. Hans naive Primitivisme, der navnlig fandt et overraskende oprindeligt Udtryk i smaa farvelagte Tegninger og i Temperabilleder med Krigsoplevelserne som Grundlag, saavel som hans umiskendelige Sans for Farvesamstemning og Komposition i en Række saakaldte Musikkompositioner, Fantasilandskaber og Fantasiblomster vakte gentagne Gange Fagmænds Interesse. Maleren Kay Christensen, der opsøgte ham i Aabenraa og i 1939 skaffede ham Mulighed for at foranstalte en Separatudstilling hos Binger i København, betegnede ham saaledes som „en ny Marc-Chagall“. Saa sent som 1943, da han hørte til „De Elleve“, gav hans Krigsbilleder Anledning til en Del Omtale i de københavnske Middagsblade; men da havde den anden Verdenskrig jo ogsaa skabt fornyet Aktualitet om dem. Desværre var der over Ebbesens Udstillingsbilleder noget af Historien om Tordenskjolds Soldater. Det sønderjydske Publikum forstod dem

ikke og for Brødets Skyld blev han tvunget ind i et kunstnerisk set lidet værdifuldt primitivt naturalistisk Landskabsmaleri. Han havde 1929 første Gang udstillet paa Kunstnernes Efteraarsudstilling og blev i 1933 Medlem af Kunstnerforeningen af 18. November.

P. Nicolaisen: Selvportræt
(Tønder Museum)

Ligesom Ebbesen var *Peter Hansen Nicolaisen* af sønderjydsk Bondeslægt, født 1894 i Ballum, og ogsaa han var fra Verdenskrigen 25 Procents Invalid. Kort før Krigen havde han været paa Vallekilde Højskole, hvor Læreren Munch ved Haandværkerafdelingen havde gjort særligt Indtryk paa ham. Denne var imidlertid kommet til Bygmester-, Snedker- og Malerskolen i Holbæk, hvor Nicolaisen blev Elev i 1919—20. Fra 1920—26 besøgte han derefter det københavnske Akademi, hvad der blev muligt ved, at han modtog det Brockenhuus-

Schackske Legat og Understøttelse fra Sønderjydske Fond. Professor Aksel Jørgensen havde her størst Betydning for ham. Mens han gik paa Akademiet, fik han et Rejselegat paa 500 Kr., som han gemte, og da ogsaa Poul S. Christiansen tildelte ham et lignende, der var indstiftet af hans Beundrere og skulde uddeles af ham selv, var Grundlaget lagt for et Ophold i Italien, der kom til at strække sig fra Sommeren 1926 til Sommeren 1929. Den længste Tid boede han i Firenze. Efter sin Hjemkomst søgte han til Tønder, og her fik Grev Schack Interesse for ham og tilbød ham Fribolig i Porthuset paa Schackenburg. Efter sit Giftermaal drog han til Bækken ved Flensborg Fjord og har i de senere Aar boet i Egerensund. Fra Akademietiden stammer en Komposition over Briseis' Afhentning af Agamemnons Mænd, egentlig tænkt som Besvarelse af en Guldmedaljeopgave, men aldrig indsendt. Stilen er præget af klassiske Forbilleder, og det ene af de to Selvportrætter i Tønder Museum viser tydeligt hen til Dürer. Allerede da var der en Stræben efter stor Form i hans Billeder. En Aabenbaring for ham blev Noldes Kunst. Som den beundrede Mester er han en Modstander af enhver Form for „Smagkunst“. Han maler helst med rene Farver, lægger i Billedopbygningen Vægt paa Penselstrøgenes Rytmi og indælder undertiden Farven i Hvidt for at forøge dens Lyskraft. Ikke dens Skønhed, men den karakteristiske i den er for ham det afgørende. Over for den i Danmark udbredte Forkærlighed for fransk Kunst ynder han at hævde, at den tyske Kunst har noget kraftigere, mere kantet: „En Firkant er lige saa harmonisk som en Oval, og den har en stærkere Virkning!“ Lige saa ofte som paa Farveharmonier bygger han sine Portrætter op paa Kontrastvirkninger af rene Farver, idet de Harmonier, som Balancen i Modsætningerne giver, efter hans Mening er stærkere, end hvad der bygges op paa smagfuld Samstemning af Farver. „In dem steckt was“, skal Nolde have sagt, da han saa Billeder af ham ved en Udstilling i Tønder, og Nicolaisen skrev paa et vist Tidspunkt i sine yngre Dage til ham om at blive hans Elev, men Nolde afslog det ligeledes skriftligt, da han ikke kunde

have nogen omkring sig, naar han skulde male. Nicolaisens andet Selvportræt i Tønder Museum, et sjældent fremragende Værk baade i Farvevirkning og Karakteristik, hænger ved Siden af Noldes „Blomster og Figurer“ og taaler udmærket Naboskabet. Han har malet 30—40 Selvportrætter, og paa hans Loft ligger der mindst 1000 Billeder. Hans hele Malemaade kræver, at Billedet gøres færdigt i et Stræk, hvilket maaske ikke absolut er til Fremme for hans videre kunstneriske Udvikling. Mange af hans Landskaber er vældige i Formatet. Den dekorative Tendens kan imidlertid i saa høj Grad tage Overhaand, at enhver Inderlighed i Motivopfattelsen kommer til at mangle. Overhovedet synes Nicolaisen — alle sine gode Egenskaber ufortalt — i nogen Grad at mangle Selvkritik, det gode hænger undertiden paa hans Udstillinger Side om Side med det mislykkede.

Stærkt paavirket af Nolde var ligeledes *Nico Wöhlc*, der stammer fra Sydslesvig, og som baade er tysksindet og tysk Statsborger. Han havde i den tyske Tid været Tegnslærer ved Realskolen i Aabenraa og boede efter Genforeningen i Tværholt ved Løjt Sønderkov. I Tyverne foretog han en stor Rejse til Ægypten, og han malede under Indtrykket herfra en Række romantiske Havbilleder. Bedst var dog maaske de Akvareller, han bragte med hjem. Figur- og Blomsterbilleder i Noldes Aand forefindes i stort Antal fra Tyverne, navnlig var de sidstnævnte hans Force, undertiden drevet saa stærkt op i Farven, at man faari ondt i Øjnene af at se paa dem, til andre Tider saa vellykkede i Farveharmonien som det, det hænger hos den tidligere tyske Rigsdagsmand, Pastor Schmidt. Nægtes kan det imidlertid ikke, at det, der hos Nolde virker fantasifuldt og stort, hos Wöhlc kan blive nipsagtigt og legende, for ikke at sige ligefrem latterligt, som naar han maler Skovnymfer eller Snevide og en Prins ind i temmelig mislykkede Skovlandskaber. En enkelt Gang har han udstillet paa Kunstnernes Efteraarsudstilling; men senere blev hans Billeder afvist. Under Indflydelse af Nazismens Kunstsyn og, som han selv paastaar, Rubens forsøgte han i Trediverne at bestige den Hitlerske Kunst-

skimmel og male i en mere detaljeret naturalistisk Stil, som Helhed uden større Held. Ogsaa de nazistiske Udstillinger i Tyskland kasserede for det meste hans Billeder.

I Sønderjysk Malersammenslutning fandt senere *Franciska Clausen*, *M. Heinrich Hecht* og *Kvédéris* Optagelse. Den første var født i Aabenraa 1899, havde studeret i Weimar, München, hos Moholy-Nagy og Archipenko i Berlin og endelig i Paris, hvor hun 1924 arbejdede paa Academie moderne under Fernand Leger. Indflydelser fra hans kubistiske dekorative Stil præger i høj Grad hendes mere eller mindre abstrakte Kompositioner fra Tyverne. En parisisk Fortovsrestaurant, et Voldmotiv, det indre af en Kødmaskine eller en Samling Kridtpiber kan være Udgangspunktet for hendes Farvebalancer, der ikke udelukkende holder sig til Oliefarven. I Slutningen af Aartiet deltog hun i Salgsudstillingen L'art d'aujourd'hui, der fra Paris sendtes til flere Byer i de forenede Stater. Da hun vendte tilbage til Danmark, kom hun en Tid under Indflydelse af den surrealistiske Retning i København og deltog i den internationale Surrealistudstilling i den Fries Bygning 1936. Ved Siden af dyrkede hun, dels i Olie, dels i Pastel, et vellignende Portrætmaleri, der mere og mere blev hendes egentlige Arbejdsomraade, da der ikke viste sig Afsætningsmuligheder for de abstrakte Billeder. Hun har til Aabenraa Statsskole malet et i Karakteristikken vellykket Oliebillede af forhenværende Rektor Mogensen. Hendes Pastelbilleder, navnlig af Børn, smykker mange Hjem i Aabenraa, men undgaar ikke altid det let sødliges Klippe.

Hecht er en tysksindet Maler fra Tønder, der i 30erne havde udstillet paa Kunstnernes Efteraarsudstilling. Hans Marskbilleder med og uden Regnbue eller et Motiv fra den svenske Storskov, der tilhører Dr. Abild i Aabenraa, er ikke-uden Talent; men et dansk Øje har svært ved at forson sig med deres Farvesyn og hele voldsomme Paagaenhed.

Smagfuld, men maaske noget traditionel er derimod de Gloser, man vilde tænke paa ved Omtalen af den danske Flensborger *Kvédéris*, der er født 1909 og har studeret ved Akademiet i København, hvor han stadig bor, naar han ikke om

Sommeren opholder sig ved Flensborg Fjord. Han dyrkede paa denne Tid et Flademaleri, der kunde minde noget om Kühnells uden at eje dennes stærkere Naturoplevelse. Senere fik Billedhuggeren i ham mere og mere Overvægt over Maleren. Han har navnlig vist sit Talent i mindre Arbejder som den udmærkede Portrætbuste i brændt Ler, der 1938 var udstillet paa Charlottenborg. Forarbejdet til en Rytterstatue af Kristian X, som havde beskæftiget ham fra 1939—42, var udstillet 1946. Endelig rejstes samme Aar i Graasten til Minde om Frihedsbevægelsen Statuen af en nøgen gaaende ung Mand i Bronze. Bedst virker den forfra og fra Siderne, mindre gode i Rytmen er Forskydningerne i Legemet set bagfra. Monumentalt syner den efter min Mening kun, naar man kommer temmelig tæt ind paa paa den, bedst, naar den ses op mod Himmelen. Paa Afstand bliver den paa Trods af sine ret store Dimensioner for lille i Virkningen.

Ogsaa andre Faktorer end Sønderjysk Malersammenslutning spillede en Rolle for Landsdelens Kunstliv i Trediveerne. I Anledning af den almindelige sønderjydske Udstilling i Industribygningen i København i April 1933 samlede man paa Initiativ af den stedlige Turistforening i Marts Værker af sønderjydske Kunstnere paa Slottet i Sønderborg, hvorfra de sendtes videre til Hovedstaden. Her optræder foruden de omtalte de to Aabenraamalere *Hans Falck* og *Lorenz Holm*. Den førstes undertiden temmelig sødladne Akvareller og Oliebilleder havde stort Publikumstække. Den sidste stammede fra Flensborg og malede Oliebilleder, der var lettilgængelige, milde, men ofte noget flove i Farvevirkningen. Han døde kun nogle og halvtreds Aar gammel og havde forøvrigt haft svært ved at leve af sin Kunst. En Akvarelmaler af Kvalitet er derimod *P. Sandkamm-Möller*, født i Skovby paa Als 17. 5. 1893 og bosat i Augustenborg. Baade af Sindelag og Uddannelse er han tysk. 1913 kom han ind paa Kunstschule des Westens i Berlin. Han deltog i Modeltegning hos Lovis Corinth og raderede hos Oesterle; men hans Uddannelse afbrødes af Krigen. 3^{1/a} Aar var han tysk Artillerist, indtil han blev saaret af en Granatsplint. 1921 genoptog han sin Uddannelse i Berlin og kom derfra til Akademiet

i Weimar, hvor han havde Professor Hugo Gugg til Lærer. Det thüringske Landskab var ham imidlertid for fremmedartet, og Gugg raadede ham til at rejse hjem og arbejde videre paa egen Haand. Hans Mo ti wer den er det alsiske Landskab, som han navnlig har behandlet i Akvarel. Et bladløst Træ op imod en Himmel med hvide trækkende Skyer foran det Blaa kan han gengive med Friskhed og Skønhed. Ogsaa i sine Oliebilleder naar han tit smukke koloristiske Virkninger, f. Eks. i Gengivelse af Farven paa Siv eller Vand. Fra Begyndelsen af Tyverne stammer en Del udmærkede Raderinger og Træsnit. Han har tilhørt Reichsverband bildender Künstler.

Billedhuggere er sjældnere end Malere, bl. a. vel fordi deres Materiale er kostbarere og deres Mulighed for at eksistere af deres Kunst mindre. *Kvedéris* er allerede behandlet, skønt han først fremtraadte senere. I Tønder Museum findes to Værker i Bronze af *Conny Schack*, en tidlig afdød Søster til Amtmanden. Det ene er en Statuette af en gaaende ung Mand, der strutter af Muskelbundter, det andet en paa Huk siddende Dreng i større Format. Ved Udstillingen i 1933 vakte endelig den tysksindede Billedhugger *Fritz Korsemann* Opmærksomhed. Han fødtes den 23. 12. 1904 i Vester Heve. Faderen stammede fra Amrum, men virkede senere som tysk Lærer i Nordslesvig. Som 16-aarig kom Fritz paa Kunsthaandværkerskolen i Flensborg, og han fortsatte omkring 1927 sin Uddannelse i Berlin og senere i Hirschberg i Slesien. Han blev gift med en Datter af Pastor Schmidt og boede i 1933 i Dalsgaard ved Flensborg Fjord. Senere flyttede han til Tønder. Omkring 1930 fik han af Højer By overdraget at rejse et Minde for de faldne fra første Verdenskrig. Det forestiller i Kunststen en med sorgfuldt sænket Hoved gaaende slank og rank Kvinde, der i den nedhængende venstre Arm bærer en Egekrans, medens hun lægger højre Haand paa Hjertet. Figurens strenge Rytme og stærke statuariske Holdning viser tydelig Forbilledet: *Barlach*. Kun Skoen paa højre Fod, der sættes fremad, er synlig under den lange, stramt sluttende Kjole, dybe Riller danner baade for- og bagtil Længdefolder. Bagfra staar Legemets svungne Linier i smukt Samspil med

den nedhængende venstre Arms Linier, og ogsaa det fremstrakte højre Knæ er godt samstemt med den skarpt bøjede højre Arm. Underkroppens stramt spændte Bue svarer smukt til Brysternes Bue over den vandrette højre Arm. Haaret er samlet i Knude paa det bøjede Hoved. Ogsaa i den lille træskaarne knælende kvindelige Figur i Tønder Museum, som Kunstneren har kaldt: Overvindelse, og som har samme Model, sporer man Barlachs Indflydelse i den kraftigt understregede rytmiske Inddeling. Det samme gælder om den træskaarne Urkasse med Døden som Høstmand med svungent Segl, som nu er i Dr. Wernichs Besiddelse, eller om Den onde Samvittighed i Voetmanns Eje i Aabenraa og de modneste af de Værker, der ejes af hans Kone eller Svigerforældre, bl. a. den paa en Nat skaarne Træstatuette Seeren, som var udstillet i 1933. I et Udkast til et Springvand i Broager søgte han at forene Sagnet om Kirken med de to Taarne med en Symbolisering af Byens vigtigste Næringsvej, Teglblænderiet, idet han i Midten, omgivet af fire Vandstraaler, satte en stiliseret Teglværksarbejder, omkring hvis Fødder to mere naturalistisk holdte Børn leger. Da Ny Carlsbergfondet nægtede at give Understøttelse til det, blev det aldrig udført, og Korsemann flyttede derpaa til Goldapp i Østprøjsen. I sidste Krig forsvandt han under Kampene i Karpaterne og menes omkommet.

To Aar efter den omtalte Udstilling i København optræder den sønderjydske Journalist *Chr. Damm* som Organisator af et nyt Fremstød mod Hovedstaden. Den 22. Marts 1935 havde man officiel Fernisering i Ovenlyssalen, Bredgade 34, i Overværelse af Statsminister Stauning. Alle sønderjydske Malere havde kunnet indsende Billeder, Skulpturer fandtes ikke. For den lemfældige Censur havde Kræsten Iversen og Sigurd Schultz Ansvar. Damm havde forsynet Kataloget med et Forord om Sønderjyllands Rolle som Formidler for Kulturstrømninger sydfra. Med Rette anker „Politiken“ herover: „Det passede formodentlig i Oldtiden, men har næppe Interesse i Forbindelse med Udstillingen i Bredgade“. Forøvrigt betones den „Natur-Sanddrthed, som Eckersberg indpodede

dansk Malerkunst“. „Dette, at et Billede ligner, og at det fremfor Fotografiet er præget af Personlighed, er ogsaa den brede sønderjydske Befolknings Krav til Malerkunsten“. Man synes formelig at overvære en Duel mellem Arrangør og Censurkomité, naar man læser sligt. Det var næppe det koloristisk betonedede Flademaleri, der havde Hr. Damms Bevaagenhed. Ny Carlsbergfonden viste Udstillingen sin Interesse ved at købe Billeder af Kühnel og *Heinrich Zimmermann*. Denne var født 23. 3. 1900 i Flensborg og havde faaet sin Uddannelse i sin Fødeby samt Altona og Hamborg. Han boede paa denne Tid i Sønderborg, men flyttede snart efter til København. Hans Billeder forenede Naturstudium med dekorative Bestræbelser.

Ogsaa *Holger Dall* fra Sønder Hygum, f. 21. 3. 1903, der dengang endnu besøgte det københavnske Akademi, men som havde faaet sin første Uddannelse paa Kunsthaandværkerskolen i Hamborg 1921—23, udstillede her. Senere kom han ind paa Kunsternes Efteraarsudstilling og blev en Tid Formand for „Kulingen“. Han foretog Rejser til Frankrig, Svejts og Tyskland. Baade som Kolorist og paa anden Maade viste han Evner. Nævnes bør ogsaa den i sit Landskabsmaleri med koloristiske Problemer ihærdigt tumlende *Paul Sørensen* fra Aabenraa og *G. Meier Olesen*, der som dansk Statsborger (f. 26. 4. 1910) var vokset op i Hamborg, men senere slog sig ned i Tønder.

Det interessanteste nye Fysiognomi var jo imidlertid utvivlsomt *Jeppe Madsen Ohlsen*. Man har med en vis Ret betegnet ham som Periodens eneste meget særprægede danske Maler fra Sønderjylland. Født er han i 1891 i Christiansfeld, som tolvaarig besøgte han teknisk Skole i Kolding, kom i Malerlære i Haderslev, rejste senere tre Gange til Norge, hvor han fik Tegneundervisning af Chr. Krohgs Elev Halvdan Larsen. En Tid tog han Undervisning hos Aamodt i Palægade i København. Endelig rejste han rundt paa danske Herregaarde og reparerede gamle Billeder. Dette Arbejde har næppe været uden Betydning for hans ejendommelige Teknik, der paa samme Tid er primitiv og raffineret. Hans Billeders glatte Farve-

flader er koloristisk fint afstemt, men der er for det meste saa godt som ingen atmosfærisk Fortoning i dem. Dertil kommer en højst ejendommelig Motivverden. Det lille Christiansfeld med dets Borgerhuse danner Rammen derom. Vi ser Borgerne, der om Søndagen gaar i Kirke, et Begravelsesoptog eller Brandværnets Musikkorps, som marsjerer gennem Gaderne. Eller hør, hvad han i et Interview med Morten Kamphøven i Berlingske Søndags Magasin den 3. Juli 1938 selv siger om sit Billede af den blinde Mand, der gaar bagefter Kisten, paa hvilken Kusken sidder overskrævs, mens den føres ind paa „Gottesacker“, den christiansfeldtske Kirkegaard med de ensartede flade Gravsten, der ligger skraat oven paa Gravene: „Ja, det er saadan de Tanker, jeg gør mig ----- . Døden gaar i Spidsen med sin Le. Der er spændt et Æsel foran Kærren med den hvide Kiste----- . Det er ogsaa symbolsk. Der er mange Mennesker, der mener, at der er noget æselsagtigt ved Døden. Bagefter kommer saa den blinde Mand famlende med sin Stok----- det er ham, der skal give Udtryk for mit Spørgsmaal: Hvor gaar det hen? (Billedets Titel)----- . Ja, det er mærkeligt altsammen----- og Uglen er der jo ogsaa, den sidder over Kirkegaardsporten. Den synes jeg godt om, det er saadan en snurrig Fyr, saadan et kønt Dyr----- det er jo Visdommens Fugl“. Et andet, i Blaafarvet holdt Billede forestiller Døden, der i en maanelys Nat med sin Le har taget Stade paa en af Gottesackers skraatliggende flade Gravsten. Ogsaa her er Uglen i Forgrunden, og bagtil lukkes Perspektivet af Taage, et sjældent Fænomen hos Madsen Ohlsen, hvor Baggrunden plejer at være lige saa klar som Forgrunden.

Paa Bredgadeudstillingen havde ogsaa *Thorvald Toft Andersen* været repræsenteret ved et enkelt Billede, et Kvindeportræt. Han var ved Genforeningen blevet Musik- og Tegnelærer ved Haderslev Statsseminarium. Som yngre havde han haft Aspirationer efter at leve af sit Kunstmaleri, og i 1924—25 opholdt han sig 20 Maaneder i Paris, hvor han besøgte Academie Julien og havde Paul Albert Lorant som Lærer. 1929 udstillede han et Selvportræt paa Salonen, og senere deltog han

1930 i Grosse Kunstaustellung i Berlin og Aaret efter i Potsdam. Han blev herved Medlem af Reichsverband bildender Künstler; men da efter Hitlers Magtovertagelse det tyske Kunstkammer oprettedes og udsendte Spørgeskema til Medlemmerne, om deres Forfædre var ariske, undlod han selvfølgelig at besvare dette, og derfor blev Medlemskortet ikke mere tilsendt ham. Hans Kunstsyn stod i Modsætning til det moderne Flademaleris, han hyldede nærmest en akademisk Naturalisme med Interesse for Planernes naturlige Forhold i Rummet. I Danmark mødte han Modvind, og han hører til dem, der slutter op om Peschke Köedt, som han personlig lærte at kende, og hvis Angreb paa Modernismen var som talt ud af hans Hjerte. Han følte sig i Opposition til Censorerne ved Bredgadeudstillingen, som han mente ensidigt favoriserede Sønderjysk Malersammenslutning. Han henvendte sig nu til H. P. Hanssen for at faa arrangeret en Udstilling paa Grand Hotel i Aabenraa paa bred Basis og med en ren sønderjydske Censurkomité. Samtidig dannedes den meget omfattende „Sammenslutning af Tegne- og Malerinteresserede i Sønderjylland“⁶, hvis Formand blev Malermester Johan Madsen, den senere Borgmester i Christiansfeld. Nægtes kan det ikke, at de fleste af dens Medlemmer var Dilettanter. For H. P. Hanssen stod naturligvis det nationale Moment i Forgrunden. Ligesom Marcus Lauesens Gennembrud i 1931 havde løftet den sønderjydske Digtning op over det rent lokale, haabede han utvivlsomt, at der kunde skabes Vækstbetingelser for en danskpræget sønderjydske Malerkunst. I den Aabningstale, han som Udstillingens Protektor d. 12. Oktober holdt, mindede han om, hvorledes hvert af de tyske Lande havde sit særprægede Kunstliv og henviste for Danmarks Vedkommende til de fynske Malere.

Efter Referatet i „Jydske Tidende“ (13. 10. 1935) betegnede Toft Andersen „Billedernes fortællende Kraft“ som Hovedsagen i al Kunst. Paa min Forespørgsel har han betegnet dette Referat som aldeles ufyldestgørende. „Kunst skal være tendentiøs“, siger han, „d. v. s., den skal have noget paa Hjerte, maa ikke stivne i Etuden, men skal være et Udtryk for sin

Tids Indhold, en Bærer af sin Skabers Livsanskuelse, ikke en blot og bar Leg med dekorative Elementer“. Meningen er altså ikke at propagere en litterær Kunst; det er Flademaleriet, han retter sit Skyts imod. Af Sønderjysk Malersammenslutning deltog kun Aabenraamalerne. Heller ikke Petersen Stubbæk var repræsenteret, men derimod Agnes Smidt og Jørgensen-Løjt, Redaktør Svenssons Datter, *Kamma Svensson Hartwig*, havde sendt talentfulde Akvareller og Tegninger, 6 Billeder havde den lettilgængelige, men ikke videre betydelige Landskabsmaler *Anders Marius Hansen Skov* med. Han var født 11. 7. 1885 i Skodborg Sogn og var nu bosat paa Bramminge Hovedgaard. Nævnes kan endnu en Række symbolske Temperabilleder af *Friedrich Peter Becker* fra Hovslund og et Par Oliebilleder af den dygtige Dilettant, Pastor *Eggert* fra Nybøl, der allerede havde deltaget i Udstillingen i Industribygningen i København 1933. Fritz Korsemann udstillede uden Censur, og for at afstive de mange Dilettanter havde Toft Andersen mobiliseret nogle ældre nulevende og afdøde Kunstnere, bl. a. den 1886 som firetyveaarig bortrevne begavede naturalistiske Aabenraamaler Jes Jacobsen. Alt var forgæves. Udstillingen vakte ingen Genklang. Talentet var for sparsomt repræsenteret.

Paa de i Juli 1936 og 37 af Foreningen for Dansk Kunsthaandværk henholdsvis i Sønderborg og Tønder arrangerede Udstillinger optræder for første Gang den mondæne Leverandør af Pastelporætter i lækker Stil *Hugo Tietze*, der havde været Leder af den nedlagte Amtsbane paa Als og nu boede i Aabenraa. Senere har han ført en omskiftelig Tilværelse. Han lever efter den sidste Verdenskrig i Højer. Af sine Modstandere beskyldtes han for at benytte Projektion af forstørrede Fotografier; men det samme fortaltes om en saa fremragende dygtig Portrætmaler som Lenbach, og hvis Resultatet var godt, kunde Fremgangsmaaden efter min Mening være ligegyldig.

I December 1936 havde de „Tegne- og Maleinteresserede“ forøvrigt atter manifesteret deres Livsvillie ved en Udstilling paa Harmonien i Haderslev, og Tendensen viser sig klart ved Navnet paa den københavnske Gæst, de indbød: Professor

Oscar Matthiesen, Datidens mest forkætrede Maler i Danmark. Et ungt Talent kan man forøvrigt rose sig af at have givet Luft under Vingerne, nemlig *Gert Storm*, en Søn af Digterlægen i Graasten. Født var han i Flensborg. Han viste sine Evner i en Række Farveanslag og vakte senere ogsaa Opmærksomhed i København. Han opgav imidlertid at blive Maler. En i Farven ualmindelig smuk Vinduesopstilling med en mørkbladet Kaktus af ham er i Fru Mundts Eje.

Toft Andersen havde efter Udstillingen paa Grand Hotel ligesom sin Modpart Sønderjysk Malersammenslutning haft Blikket rettet mod København. Han paastaar, at han i denne Anledning efter H. P. Hanssens Død (Maj 1936) henvendte sig til de tre sønderjyske Amtmænd, og der holdtes flere Raadslagninger uden noget haandgribeligt Resultat. Da viste Chr. Damm sig igen paa Scenen. Han meddelte, at han ved privat Henvendelse havde samlet ca. 14.000 Kr. til Afholdelse af en sønderjysk Udstilling paa Charlottenborg. Amtmændene mødte dog Damm med en Del Mistillid, og det var først, da han fik det daværende Kronprinsepars Løfte om at ville overtage Proktoratet, at de blev nødt til at overlade ham Arrangementet. En Komité med Toft Andersen som Formand havde jo forøvrigt heller næppe haft nogen Mulighed for at faa Sønderjysk Malersammenslutning med.

Man hører i Damms Katalogforord formeligt et Suk over de mange Vanskeligheder, der havde været at overvinde, inden Udstillingen den 20. August 1937 kunde aabnes af Statsminister Stauning.

Atter er det Tanken om Slesvig som Bro, der stilles i Forgrunden. Paa egen Haand Damm faaet Schleswig-Holsteinische Kunstgenossenschaft til at fremskaffe en Repræsentation for Foreningens slesvigske Medlemmer mod at love fri Transport og Forsikring for de udtagne Billeder. Damms Tanke gik ud paa at samle en stor retrospektiv Udstilling fra hele Slesvig.

Carstens, Eckersberg, C. A. Jensen, Heinrich Hansen, Bis-

---

*) Ifølge Toft Andersens mundtlige Beretning.

sen, alle de gamle berømte Slesvigere var med, ogsaa nyere danske Kunstnere, der som Dorph, Arnesen, Tørsleff eller Jastrau var født i Landsdelen uden at have virket der. Var end Udstillingen af en vis historisk Interesse, kunde den ikke blive frugtbar for Nutidskunsten, og den var alt andet end en økonomisk Succes. Et Billede af en speciel slesvigsk Kunst kunde den af gode Grunde ikke give.

En god Akvarelmaler, der deltog, mens han hidtil ikke havde udstillet i Danmark, var Anton Nissens Søn *Arndt Georg Nissen*. Han er født i Rinkenæs 8. 4. 1907, gennemgik i Sønderborg den tyske Skole, kom i Litograflære i Flensborg, hvor han ogsaa studerede Plakatkunst og tegnede en Del Plakater. Midt i Tyverne tog han til München, hvor han gik paa Kunstakademiet. Næste Aar forlod han dog dette til Fordel for den kunstindustrielle Skole sammesteds, hvor han havde Ehmcke til Lærer. I Efteraaret 1928 tager han til Berlin, hvor han paa Kunstakademiet nyder godt af Cesar Kleins Undervisning i dekorativt Maleri. En god Ven, der kom til at betyde meget for hans kunstneriske Udvikling, fik han i Professor Ernst Scherz. Som Illustrator og Billedredaktør er Nissen i Trediverne virksom i Berlin. En af hans store Interesser er Sejlsport. Han deltager i Atlanterhavsregattaer og er ofte i England. Han tegner til Sejlsportsblade, ogsaa det danske. Hans Akvareller søger i god Overensstemmelse hermed frem for alt deres Motiver i Vand og Atmosfære. Efter at han er flyttet ind i sin afdøde Fars Villa i Rinkenæs, finder han dem lige udenfor sin Dør. Lejlighedsvis har han ogsaa malet følsomme Portrætakvareller, Dr. Amdt i Tønder ejer en meget smuk af en ung Pige med Fletninger. I den senere Tid er han begyndt paa en kunstindustriel Fremstilling af Lampeskærme med Motiver bl. a. fra H. C. Andersens Eventyr. Han har herved flere Medhjælpere.

Blandt de „Tegne- og Malein ter esserede“ og enkelte andre sønderjydske Malere gærede Forbitrelsen over det store Antal Billeder, der var blevet kasseret af Censorerne Kræsten Iversen og Sigurd Schultz ved Udstillingen paa Charlottenborg, og de aabnede da ogsaa demonstrativt en Modudstilling i Odense. „Jydske Tidende“ beretter fra Ferniseringen 2. 9. 1937, hvorle-

des Toft Andersen i Aabningstalen rettede en utilsløret Kritik mod Censurkomitéen. „Han sammenligner Brydningerne i vor Tids Kunst med Historien om Kejserens nye Klæder og udtalte, at medens Tyskerne ensretter Kunsten, saa den hviler paa solid teknisk Kunnen og fattelig Fremstilling i Stedet for Problem-Akrobatik, saa gaar man herhjemme i modsat Retning og siger: Kunsten for Kunstens Skyld. Man ensretter gennem Censuren af Udstillingen i denne Retning. Det er en Kamp mellem gammelt og moderne, og Modernismen er i Tiden den sejrende. Baaret af Hovedstadspressen og af Fagfolk har den modernistiske Malerkunsts Udøvere savnet den jævne Mands Interesse. Han ser den Dag i Dag paa Modernismens Værker som den lille Dreng paa Kejserens nye Klæder“. Talen affødte en Avispolemik, hvorunder Ebbesen og Kühnel gav Toft Andersen raat for usødet. „Hvad sagde Ræven om Rønnebærrene“, lød Overskriften til den sidste Indlæg.

Toft Andersen førte imidlertid Felttoget videre med imponerende Energi. Det lykkedes ham at vække Interesse i baade politiske og kunstneriske Kredse og gennemføre de to Kunst- og Erhvervsudstillinger i Aarhushallen (1938 og 1939), hvis Program i Virkeligheden var at bryde den „københavnske Kunstlikes“ Overvægt. Navnlig ved den anden havde han gjort en Indsats af Betydning, idet han fik Willumsen til at deltage og desuden gennem sine franske Forbindelser (navnlig Maleren Jules Cavailles) fik Redaktøren af „Gazette des Beaux Arts“ Waldemar George til at træde i Spidsen for en Komité, der udvalgte en Repræsentation af moderne fransk Kunst til Udstillingen. Det havde været Meningen at fortsætte disse aarlige Udstillinger, der modtog Statsstøtte, men Krigen satte en Stopper for dem. Da Aarhushallen igen toges i Brug i Juni-Juli 1941, var det for at rumme en svensk-dansk-islandsk Kunstudstilling, arrangeret af Foreningen for Nutidskunst, og her deltog som eneste sønderjydsk Kunstner Kühnel, der ved den Lejlighed solgte et Billede til Aarhus Museum. Der er noget symbolsk heri. Toft Andersen havde i for ringe Grad været i Kontakt med Nutiden, hans Program var ikke det Sesam, som

kunde faa Fremtidens Porte til at springe op, men langt snarere hentet ud af den jævne Mands evigt fortidige Kunstsyn.

Medens Initiativet i det sønderjydske Udstillingsliv i 30-ernes Begyndelse havde ligget i Haderslev, gled det fra 1938 over paa Sønderborgs Hænder. Her stiftedes netop da paa Kontorchef Wisses Tilskyndelse en Kunstforening, som i de følgende Aar arrangerede en Række Udstillinger, der foruden Sønderjydske Malersammenslutnings tidligere Medlemmer omfattede Jeppe Madsen Ohlsen, Gert Storm og Birgitte West, som en kort Tid boede i Sønderborg og her ogsaa var knyttet til Askovhus Vævestue, samt den bekendte gamle sønderjydske Litograf P. W. Johannsen.

Fra Sønderborg stammer ogsaa de to purunge Tvillingebrodre *Johannes og Fritz Carstensen*, lovende Malere, men endnu i deres Vorden. Derimod er *Viggo Kragh Hansen*, der i Efteraaret 1940 flyttede fra København til Rønshoved, født i Vivild ved Randers 14. 8. 1910. Tidligt havde han følt Trangen til at blive Maler, Vintrene 1932 og 33 besøgte han Møller Jensens Skole for dansk Kunsthaandværk, gik fra 1934 fem Vintre paa Kunstakademiet som Elev af Sigurd Wandel og Kræsten Iversen. 1938 udstillede han paa Kunsternes Efteraarsudstilling, og to Gange, første Gang om Foraaret samme Aar, har han haft Billeder paa Charlottenborg. Hans Kone var en Tid knyttet til Højskolen i Rønshoved som Gymnastiklærerinde, og han har til den malet et Historiebillede, Harald Blaaland døbes af Biskop Popo. Det interesserede ham at arbejde med en saadan større Figuropgave, fortæller han selv; men det er, som om de hæderkronede skæggede sønderjydske Højskolebønder, der har tjent ham som Modeller, plus den traditionelle Kæmpehøj ikke i særlig Grad klæder hans Kunst, der er præget af et følsomt Farvesyn, god Komposition og naturlig Opfattelse.

Et nylig malet Billede af et sovende Barn er f. Eks. ikke blot koloristisk godt, men giver ogsaa udmærket Udtryk for Lemmernes og hele Legemets Afslappelse under Søvn.

En yngre Maler fra Tøndereggen er *Peter Cosmos*, der del-

tog i den sønderjydske Udstilling paa Charlottenborg 1937 med et enkelt Portræt. Han stammer fra Holbøl og har studeret i København. I enkelte Landskaber har han vist Evner, men det lykkedes ham ikke at slaa igennem, og han har vistnok for Øjeblikket maattet lægge sit Maleri paa Hylden.

J. P. Junggreen Have fødtes den 20. 7. 1915 i Aabenraa. Under sin Uddannelse til Havearkitekt ved Akademiet i København fik han tillige Lejlighed til at arbejde blandt Utzon Franks Elever. En Gang har han som Billedhugger udstillet paa Kunstnernes Efteraarsudstilling. Som Havearkitekt i Aabenraa fangedes hans Interesse mere og mere af kunstindustriell Virksomhed. Han tegnede lejlighedsvis Møbler, forsynede Stoffe med Paatryksmønstre og fremstillede i kostbare Træsarter Æsker og Skaale, som han udsmykkede med Ben — og Sølvornamenter. Som fast Tegner for et Aktieselskab, der er oprettet af St. Georgsgildet i Aabenraa, og som har et Snedkerværksted til sin Disposition, har han fortsat sin kunstindustrielle Virksomhed.

Til Aabenraa Statsskole har Have i 1946 i brændt Ler udført et Minderelief for de tre tidligere Elever, der i Besættelsestiden satte Livet til. Det forestiller en knælende Dreng, bag hvem Frihedsbevægelsens Flammesværd lodret rejser sig, mens han strækker dens grønne Kvist mod tre Kors, der danner Flyvemaskineformation skraat fremad og opefter. De bløde, barnlige Linier i Drengelaget kontrasteres smukt med Korsenes aeroplanagtige Alvorsfuldhed og truende Flugtlinier. Et endnu smukkere Udkast af tre synkende Skikkelser, hvis lidelsesfyldte Ansigter blev truffet af Skyggen af et Kors, naede aldrig ud over Tegningen.

Derimod rejstes i Efteraaret 1947 et Minde af ham for de engelske Flyvere, der ligger begravet paa Aabenraa Kirkegaard. Det uregelmæssigt ovale Bronzerelief, som er indsat i en Granitblok, forestiller en gennem Luften faldende Mandsskikkelse, hvis lodrette Linier mødes af en opskræmt Stærefloks modgaaende vandrette. Øverst krones det af en Svane paa brusende Vinger.

Det hele er smukt tænkt, men Udførelsen staar ikke Maal

med Tanken. Det er ikke nok at have dekorativ Fantasi, f. Eks. forekommer baade Modelleringen af Menneskelegemet og Fuglene for letkøbt og upersonlig. En ganske smukt skaaren Billedtavle til Minde om et Skibsforlis er ligeledes i 1947 blevet opsat i Aabenraa Museum. En Engel svæver over et i Bølgerne drivende Lig. Som en Svaghed føles det, at Have af Hensyn til Balancen har maattet give ikke blot Englen, men ogsaa Liget en Guldglorie om Hovedet. Et Udkast af en Vægter med Hund er af Aabenraa Byraad bestilt udført i Granit. Den pudsig virkende Figur er afpasset efter de smaa Huse ved Vægterpladsen. Den er holdt indenfor Blokken.

Have er endnu kun i sin Vorden. Det maa afventes, om han ved et mere detailleret Studium af Naturen vil være i Stand til at naa frem til en personlig Form og en Sammenfatning, der føles som sand. At han har baade Følsomhed og Ideer er hævet over enhver Tvivl.

Østkystens Lerrigdom har fra gammel Tid givet Lerindustrien gode Betingelser. I Broager fandtes saaledes et gammelt Pottemageri, der fremstillede solide og gode Brugsting. I 1945 er det kommet paa nye Hænder. Paa Dybbøl grundlagde *Emil Ruge* i 1937 en Keramikfabrik, der efter de sidste Udvidelser beskæftiger fem Mand. Han er født 6. 8. 1892 i København og havde i sin Ungdom været 8 Aar paa L. Hjorths Keramikfabrik i Rønne, inden han gik over til Journalistikken. I 1936 forlod han imidlertid „Hejmdal“ og studerede et Aarstid Glasurteknik paa Fagskolen i Hörgenz-Hausen ved Koblenz. Hans Ønsker gaar mod en Genoplivelse af de gamle Pottemagerting, som naar han fremstiller en Sirupsdunk efter et Eksempel paa Sønderborg Museum eller en gammel alsisk Jydepotte i ny Udgave; men i det store og hele har han af økonomiske Grunde maattet holde sig til mindre, billige Ting, der kunde sælges til ikke alt for velbeslaaede Turister, og som naturligvis ikke kan være af særlig stor kunstnerisk Interesse. I Slutningen af sin Journalisttid ved „Hejmdal“ havde han i Keramik fremstillet en Række Portræthoveder, hvoraf navnlig hans Faders og et af Redaktør Kamphøveners Søn var gode. Til en Fortsættelse af denne Virksomhed, har han enten ikke haft en tilstrækkelig

stærk indre Trang, eller den voksende Virksomhed har ikke levnet ham Tid dertil. Derimod har han anvendt sine journalistiske Evner og sin faglige Viden som Medarbejder ved den af Johs. Andersen og V. Sten-Møller redigerede keramiske Haandbog (1940). Et vist Samarbejde har Ruge — som tidligere nævnt — haft med Maleren Kai Trier.

Til Sønderborg overflyttedes i 1934 Vævestuen *Askovhus*, der midt i Tyverne var blevet startet i Askov af Frk. Trock. Et Aar efter Oprettelsen var Frk. Henny Baumann blevet knyttet til Skolen, og hun blev senere Eneindehaver. Midt under den anden Verdenskrig maatte Væveskolen indstille sit Arbejde, da Lokalerne beslaglagdes af Tyskerne. Efter Kapitulationen er kun den Salgsvirksomhed, Troba, der oprindelig var knyttet til Skolen, og som kort efter Midten af Trediverne var blevet selvejende Institution, blevet genoprettet. I 1937 opnaede Frk. Birgitte Wests Kirkestoffer, henholdsvis med Kors- og Aksmotiv, der var udført paa Vævestuen, Guldmedalje paa Verdensudstillingen i Paris.

Tæppe fabrikkerne i Gram og Højer er begge opstaaet af tidligere Uldspinderier. Ved Genforeningen opstod der imidlertid paa Grund af Markinflationen, for Højers Vedkommende ogsaa, fordi en Del af dets Omraade, der tidligere havde leveret Uld, blev skaaret fra ved Grænsedragningen, katastrofale Forhold for Virksomhederne, og dermed blev man begge Steder tvunget ind paa den nuværende Tæppefabrikation, som førte til en uanet Opblomstring, efter at det var lykkedes at gennembryde det danske Publikums og den danske Forretningsverdens Angst for alt, hvad der ikke var engelske Varer. Paa Vesteregnet findes der Rester af en kunstnerisk Tradition, der har givet sig Udslag paa tre Omraader. Indenfor *Sølvsmedekunsten* kom den navnlig fra Frisland, og her har den i 1923 afdøde Bødevadt og et Par andre oprindelig hos ham uddannede Tønder-sølvsmede fremstillet Sølvfiligranarbejder.

En Billedskærer med et for en Autodidakt usædvanligt Haandelag var *Peter Brodersen* i Hjørpsted, der var født 7. 12. 1876 i Skast og døde 6. 1. 1944. Hans Far havde modsat sig, at han slog ind paa Billedskæreriet, og han blev da Bager i Hjørp-

sted, medens han som Bibeskæftigelse skar i Træ. Den manglende Uddannelse ses bl. a. af, at han paa sine tidligste Skabe ugenert blander flere aldeles forskellige Stilarter sammen. Sin første Uddannelse havde han faaet ved at omgaas en ældre Billedskærer, *Jes Lind* fra Gaansager, der levede som almindelig Arbejdsmand. De er begge repræsenteret paa Tønder Museum. Karakteristisk er det, at *Jes Lind* — og i Begyndelsen ogsaa *Brodersen* — ofte overfører Værker, der er tænkt i et andet Materiale, til Træ. I den tidligste Tid er der ogsaa en Mangel paa Frigjorthed og de rette Størrelsesforhold i det kunstneriske Udkast over *Brodersens* Ting; men hans Modenhed stiger med Aarene. Ikke blot havde han i *Tyverne* helliget sig et virkeligt Studium af Stilarterne, men ogsaa hans Trærelieffers Format er nu langt bedre i Overensstemmelse med Motivet, og endelig udvikler *Haandelaget* sig betydeligt. Om en egentlig selvstændig Kunst er der dog ikke Tale. *Thorvaldsen* og *Bloch* har ydet deres rigelige Skærv, og ofte hentes Figurer fra gamle Billedskærerværker. Fra *Randerup* gamle Altertavle spadserer *Moses* med *Lovens Tavler* f. Eks. over i hans Hovedværk, den Altertavle, han paabegyndte til *Hjerpsted Kirke* i 1939, og som efter hans Død blev opsat den 5. 5. 1946, og et Havfruemotiv har han hentet fra en barok Altertavle i *Hjerpsted Kirke*.

Den gamle *Kniplingeindustri* paa Tøndereggen var i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede ebbet ud. Ganske vist havde „Der vaterländische Frauen ver ein der Provinz Schleswig-Holstein“ søgt at sætte Liv i den, men uden at interessere sig stærkt for den kunstneriske Standard. 1905 havde imidlertid Fru *Hansigne Lorenzen* fra Ballum (nu Baadsbøl) paabegyndt et Arbejde for at finde de gamle Mønstre frem. Efter Genforeningen knyttede hun Forbindelse med den af Professor *Rosen* i København ledede Vævestue. Da det i Begyndelsen kneb med Afsætningen, sagde Professor *Rosen*: „Kan man ikke gøre som i Belgien?“. Man gik da over til at danne Kredse, ledet af Damer, der Landet over skulde støtte Arbejdet og bortlodde Kniplinger til deres Medlemmer. Fru *Lorenzen* har oprettet 30 Kredse. *Dronning Alexandrine* viste *Sagen* stor Interesse

og blev Protektrice for Det tønderske Kniplingedepot, hvis Mærke D. T. K. plus Tønders Vaaben blev en Garanti for kunstnerisk Censur, udøvet af Fru Lorenzen. En Datter af denne ledede en Tid en Knipleskole i Tønder, hvortil foruden Amt og By ogsaa Tuborgfondet gav Tilskud. Efterhaanden som de gamle Kniplersker døde, haabede man paa denne Maade at udfylde Hullerne. Den omtalte Skole er dog atter gaaet ind, da Frk. Lorenzen ved en Kørselsulykke blev kastet paa et langvarigt Sygeleje.

Det lykkedes Fru Lorenzen at naa gode Resultater, og Depotets Kniplinger fik bl. a. i 1923 Grand prix i Rio de Janeiro og 1925 i Paris, 1923 fik man Aarsmedalje paa Købestævnet i Fredericia og 1933 „A Century of Progress“-Medaljen paa Verdensudstillingen i Chicago. I Nutiden er Kniplearbejdet imidlertid altid et Bierhverv, aldrig Eneerhverv. Dertil betales det ikke godt nok. Ogsaa andre end Fru Lorenzen har interesseret sig for Tønderkniplinger. Det gælder ikke blot den oprindelig af Fru *Florander* ledede Sammenslutning: Sønderjydske Kvinders Hjemmearbejde (grundlagt 1928), der ogsaa tog sig af Vævning og Husflidsarbejder af forskellig Art; men en Damekreds i København har i de senere Aar uden om Fru Lorenzen knyttet Forbindelser med Kniplersker paa Vesteregnen. Dog har der for denne været Vanskeligheder ved at skaffe Traad, medens Fru Lorenzen ligger inde med et større Lager.

Skulde der af denne korte Oversigt over sønderjysk Kunst og Kunstindustri i de sidste 27 Aar uddrages nogle Hovedresultater, maa først betones, at Landsdelen — bortset fra Emil Noldes særprægede Skikkelse — ikke har frembragt Kunstnere af europæisk Rang. Det Kunstliv, der i Trediverne fik en vis Opløbsstring, laa i et lavere Plan og var ikke af en ensartet Karakter. Impulser sydfra brødes med dansk Indflydelse; men det Udstillingsliv, der fandtes i selve Landsdelen, blev af nationale Grunde ivrigt støttet nordfra, og medens før 1920 de faa danske Kunstnere kun dannede et beskedent Islæt i hele Provinsen Slesvig-Holstens overmægtige tyske Kunstliv, har det efter Genforeningen mere og mere været København, der

ogsaa paa dette Omraade blev det retningsgivende Centrum. Efter den anden Verdenskrigs Slutning maa denne Udviklingslinie utvivlsomt yderligere forstærkes, da Tysklands politiske Sammenbrud næppe kan undlade langt ud i Fremtiden at svække dets kulturelle Indflydelse.

Kirkelig Vekselvirkning mellem Grænselandet og Moderlandet 1920-47,

Af **Jens Holdt.**

Naar Amtslæge Dr. *Lausten-Thomsen* i sin „Dansk Tale i Sønderjylland“ ikke saa sjældent anvender Citater fra det kirkelige Aandslivs Omraade, Bibelord eller Salmever, udmøntes dermed en kristen Arv. Ganske vist gives der Ordene til Lejligheden en folkelig Fortolkning. Men samtidig betones, at de kristne Grundtanker er en af vor danske Kulturs afgørende Bestanddele og derfor ogsaa maa anses som bærende i vor folkelige Grænsekamp. Vort Slægtled fik den Guds Lykke, fra „vor aandelige og folkelige Adventstid“, da „Lykkens Tanker groede og vi hver Dag stærkere optog Visheden om vor folkelige Befrielse i vore Sjæle“, ikke blot at skue fra „Nebobjerg“, men ogsaa at komme med ind i „det forjættede Land“ efter den første Verdenskrigs Gudsdom. En ny Verdenskatastrofe har efter et kort Aaremaal atter hjem søgt vor Hjemstavn. Men vor Grænse fra 1920 bestod sin Prøve.

Dermed gives der os Anledning til at tage vort Hjertes „Regnebræt“ frem og skrive op, hvilke fælles sammenbindende og folkeskabende Minder vi fik sammen med vort Moderland i det Kvartsekel, der er gaaet siden Genforeningen. Det skal her ske for det kirkelige Aandslivs Vedkommende — ud fra den kristne Grundbetragtning, som Amtslægen ogsaa engang gør gældende, at det ikke gavtede os, om vi vandt al Verdens Fordele, men tog Skade paa vor Sjæl. I vor Sjæls Sundhed og Kraft findes vor kulturelle Grænsefronts bærende Grundvold.

Det var ikke længe efter Vaabenstilstanden i November 18, at „de første Haandslag“ blev vekslede over den endnu lukkede Grænse. Allerede i Begyndelsen af December var den første sønderjydske teologiske Student fra Skyttegravene — paa et H. P. Hanssen-Pas — i København og opsøgte Professor Am-

mundsen, for at begynde det af Krigsdeltagelsen forhindrede Studium. Det kunde nu foregaa ved Moderlandets Universitet. Andre Unge fra Grænselandet fulgte snart efter i stigende Tal og fik deres Aandsdannelse og Livsgrundlag udformet paa danske Lærestalter og Højskoler. Rundt 100 Sønderjyder har siden da taget teologisk Embedseksamen i Danmark. 26 heraf er i Dag Præster i Hjemstavnen. Den unaturlige og folkeligt oftest skæbnesvangre Uddannelse af sønderjyds Ungdom sydpaa var standset. Grænselandet skulde for Fremtiden faa en danskuddannet Embedsstand.

Først i Februar 19 smugledes Lederstaben fra K. F. U. M. og K. i Danmark over Grænsen og var en Aften som „kære Gæster“ med ved et Lederkursus i Haderslev. Andre Repræsentanter for det frie Menighedsarbejde kom snart samme Vej. Disse første Møder mellem Folkefrænder fra Nord og Syd — Ungdommen foran — var baaret af en egen varm Stemning — i Forventning om den lykkelige Samarbejdstid, der nu atter kunde optages.

I Oversigten her skal ikke gentages, hvad Provst Schülein har skrevet om „Kirken“ i „Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920—42“. Staar dér den officielle Kirke i Forgunden, vil jeg til Gengæld mere dvæle ved det frie Menighedsarbejde, Kirkens levende Blomster pragt, som kom til Udfoldelse i Tiden, der gik.

I Landsdelens 116 Sogne forblev efter Genforeningen 43 *tyskuddannede Præster* i deres Embeder, medens de øvrige besattes med nye nordfra. I Tønder Provsti blev saaledes 11 af 21. I Dag er kun de 4 tyske Præster i Købstæderne tilbage. Det forholdsvis store Tal af tyskuddannede Præster, som i 20 gik over i den danske Folkekirkes Tjeneste, stillede dansk Administration overfor den Opgave at skabe Kontakt og Vekselvirkning mellem de to saa forskelligt prægede Præstetyper, den tyske i Diplomatfrakke og den danske i Jakkesæt, der hver repræsenterede deres Kulturstrømning i Grænselandet.

I September 21 blev de tyskuddannede Præster indbudt til et Kursus i København for at faa et lille Indblik i dansk Kirkeliv. Men kun i Tønder Provsti blev der skabt et mere varigt

Udvekslingsforhold mellem Parterne. Vist paa Seminarieforstander Albecks Initiativ dannedes et *Studiekonvent*, der 1922—34 samledes hvert Efteraar til et to Dages Møde i Tønder, den ene Dag i Forstanderens Hjem og den næste i Provstegaarden. Provst Christensen var selvskreven til at udsende Indbydelserne til Provstiets Præster. De mødte fuldtalligt til et orienterende Møde 26. 4. 22. Provsten angav til Indledning paa sin elskelige Maade Retningslinierne for det paatænkte Konvent. Han fremhævede „Ydmygheden“ som et Kristenneskes „Grundforhold“ og „Aandens Enhed i Fredens Baand“ som den kristne Menigheds „Hovedtanke“. „Vi ere“, fortsatte han, „saa forskellige i saa meget, og der er saa meget, som kan drage os i forskellige Retninger, ikke mindst paa disse Egne, hvor der er saa mange Modsætninger, der brydes. Men jeg vilde gjerne slaa til Lyd for, at vi alligevel under vort Arbejde hver paa sit Sted ville prøve paa og hjælpe hinanden til at holde det store fælles Maal for Øje, at vi alle skulle naa frem til Enheden i Troen . . . Men skulle vi kunne det, er det nødvendigt, at vi lære at forstaa hinanden og anerkjende hinanden med de Ejendommeligheder, som enhver af os har gennem Naturanlæg og Livsførelse“. Han sluttede: „Vi ere ikke Konkurrenter, men Medarbejdere . . . Det er ikke Enshed, men aandeligt Fællesskab, som er den christne Menigheds inderste Væsen“.

Disse sunde Tanker blev paa en frugtbar Maade virkeliggjort i Konventet. Programmet blev ordnet med en førende dansk Teolog som Hovedtaler, sekunderet af et Par af Provstiets Præster, hver Gang en dansk- og en tyskuddannet. Den første Sammenkomst i Efteraaret 22 kan vist gælde som karakteristisk. Professor Ammundsen holdt Foredrag om den danske Biskop Mynster og om Luther, den fælles Kirkefader for den tyske og den danske Kirke og for saa vidt paa Forhaand et stærkt Bindeled mellem Parterne, hvilket Ammundsens historiske Førstehaandsviden om den unge Luther yderligere styrkede. Pastor Hansen, Hostrup, behandlede den tyske Teolog Ritschls Syndsopfattelse. Pastor Jensen, Møgeltønder, talte om Apostlen Paulus' Menighedstanker og Pastor Simon-

sen, Nr. Løgum, om Jesu Taarer over en genstridig Slægt — typiske Emner for hver Taler.

Saadan fortsattes gennem Aarene, saa efterhaanden et stort Tal ledende danske Kirkemænd kom til at tale i Studiekonventet og give kyndigt Indblik i dansk teologisk Forskning og kirkeligt Arbejde. Og Provstiets Præster ydede fra begge Sider hver deres bedste. Den tyske Schraders og den danske Brorsons Lærlinge mødtes i Tønder til frugtbar Tankeudveksling om det kirkelige Sognearbejde. Og Grundtvigs Disciple bragte denne danske Vækkers folkeaabne Tanker om Menighedsliv og Aandsfrihed med ind i Debatten.

Men Hitlerismen sydfra skulde ogsaa her gribe forstyrrende ind i en sund og naturlig Udvikling. Da dens politiske Provokationer og økonomiske Aktivering af bl. a. den tyske Frimenighedsbevægelse satte ind efter 33, maatte man fra dansk Side skabe en aktiv Modvægt. Det skete i 34 gennem Ansættelsen af en *dansk Grænsepræst* i Højer til Betjening af de spredte danske Kredse i Grænsesognene, som hidtil havde været henvist til deres tyskprægede Sognepræst. Dansk Administration havde holdt igen i Spørgsmaalet, fordi Tiden vilde bringe ogsaa dette Forhold i Lave. Men under den nye tyske Trusel kunde Tiden til de paagældende Præsters Pensionering ikke afventes. Sagen rejstes af det vestslesvigske Præstekonvent og støttedes af Egnens Rigsdagsmænd. Pastor N. P. Nielsen, som fik Opgaven betroet, øvede i de følgende Aar en betydelig dansk kirkelig Indsats i de paagældende stedmoderligt behandlede Grænsesogne. Men de tyskuddannede Præster følte sig herover traadt paa Tærne og mødte ikke mere i Studiekonventet. Efter Hitlers Fald er ogsaa deres Tid forbi. Der virker nu danske Præster i alle Grænselandets Sogne, ogsaa i Højer og Udbjerg, som længe bevarede deres tyske Flertal.

Som et anerkendt Eksempel paa Grænselandets kirkelige Indsats nordpaa fortjener af de enkelte danskindstillede Præster fra den tyske Tid *Carsten Petersen*, Magstrup, at nævnes. Denne Kierkegaard-Discipel kæmpede i Overgangstiden i en Række Artikler i Kristeligt Dagblad for en gennemført dansk Præstebetjening i det genvundne Land. Han hævdede, at de

fleste tyske Præster — især under Krigens Nationalisme — havde brudt Tillidsforholdet til deres Menigheders danske Medlemmer. Der maatte derfor en ny Begyndelse til — hvilket med omvendt Fortegn vist ogsaa gælder en Del Steder i Dag efter Besættelsestidens skærpede Modsætningsforhold. I det store kirkelige Landsudvalg til Forberedelse af Kirkelovgivningen for det hjemvendte Land stred han for Bevarelsen af den synodale Forfatning fra tysk Tid. I 23 holdt han Foredrag i Almindeligt dansk Præstekonvent om „Vidnesbyrdet i Forkyndelsen“, og i 25 skrev han i Dansk Kirkeliv Oversigten over de første 5 Aars kirkelige Udvikling i Grænselandet. Han peger her paa den forjættende Sammensmeltning, som er begyndt. „Naar to forskellige Legemer skal gro organisk sammen og faa fælles Blod- og Saftomløb, vil det tage Tid, men Villigheden kan kendes allerede paa Tærskelen. Og jeg vil som en af dem, der kender mere end Overfladen, hævde, at Aanden er redbon i Sønderjylland. Den store Bevægelse ind i den danske Folkekirke har begyndt paa alle Omraader.“ Det saa den tyske Ledelse ogsaa og gik derfor tidligt i Gang med at oprette Privatskoler og Frimenigheder for at „udsondre.... det tyske Element“ og „frigøre det fra den danske Folkekirke og den aandelige Paavirkning her, som i Længden kunde og vilde blive til en Opsugning.“

Senere blev det især litterært, Carsten Petersen kom til at virke. Allerede i 24 havde han udgivet en Biografi af en Forgænger i Magstrup, J. Wandal, hvis „Forfatterskab er det bedste og betydeligste Bidrag fra Sønderjylland til det danske Aandsliv i det 17. Aarhundrede.“ Han selv har med sine senere omfattende historiske Arbejder om „Slesvigske Præster“ og „Slesvigske Landsby kirker“ foreløbig ydet dette Aarhundredes værdifuldeste Bidrag fra Grænselandet. En Del yngre Præster har givet sig i Lag med en ny Opdyrkning af sønderjydsk Kirkehistorie, hvilket enkelte danske Præster mellem Krigene kun saa kort Tid fik Lejlighed til at begynde med før 64. Ogsaa den unge Marcus Lauesens sønderjydske Romanforfatterskab bæres af et religiøst (Barth paavirket) Grundsyn.

Men den vigtigste Faktor i den kirkelige Genforening er

det daglige Sognearbejde, som udføres af Præst og Lægmand, der hver paa sit Sted føler sig kristeligt og folkeligt forpligtet. Den kristne Forkyndelse kom nu sprogligt som indholdsmæssigt til at lyde paa rent Dansk i Kirke og Sal. I tysk Tid var det ofte en daarlig oversat tysk Tale, som hørtes. Forekom den rigsdanske Sprogtone i Begyndelsen maaske noget fremmedartet for tyskvænnede Øren, opdagedes dog hurtigt, at det var os hernede, som under den konstante tyske Sprogindflydelse var blevet fremmede for vort eget Maals Renhed og nu lykkeligt fandt tilbage. I Dag er denne tiltrængte Sprogrensning ogsaa kirkeligt ved at være fuldbyrdet, selv om den sønderjydske Akcent stadig hævder sig. Og det bør heller ikke være anderledes.

En uvurderlig Støtte i Sprogadlingen har utvivlsomt *Salmebogen* været. Vel havde vi i 1890 faaet en særdeles god dansk-slesvigsk Salmebog, der havde et rigt Udvalg af den danske Salmeskat med. Men mange tyskuddannede Præster undgik i sin Tid helst Brugen af de originale danske Salmer, især Grundtvigs, der efter deres Opfattelse indeholdt „for meget Fuglekvidder“, altsaa for megen dansk Nattergalesang i mere end én Forstand. De brugte til Gengæld næsten kun Salmebogens oversatte tyske Originaler, i Virkeligheden et meget snævert og fremmedartet Udvalg. Efter at Bogen i 25 var blevet forsynet med et Tillæg, indeholdende et skønsomt Udvalg af savnede danske Salmer, kom den rige danske Salmetone til at klinge lifligt under Nordslesvigs Kirke- og Stuelofter. Nu følte vi os[^] hjerteligt hjemme i Menighedens Forsamling og kunde ogsaa bedre høre „Tonen fra Himlen“, „Engle synge med“. Modersmaalet er nu engang Hjertesproget, kun løs er al fremmed Tale — og det alene i Mund og Bog kan vække et Folk af Dvale. Et af den sønderjydske Menighedsraadsforening nedsat Salmebogsudvalg har i 43 udgivet et Forslag til en ny fælles dansk Salmebog.

Men *Vækkelsen*, denne Folkets Opvaagnen, som skal til med visse Mellemlum, hvorledes gik det med den? Mænd af vore egne Rækker vakte os folkeligt under Fremmedherredømmets Tryk. Og en kirkelig Vækkelse gik Haand i Haand

hermed. Da Statsmagten truede fra Syd, men Folkeaaanden kaldte fra Nord, bl. a. gennem Højskolerne, fik Menighedsaaanden gennem nidkære indfødte Præster og Lægmænd ogsaa Folket i Tale. Noget tilsvarende gentog sig ikke efter 20, skønt det var ventet, og Forudsætningerne syntes at maatte foreligge. Men vi lod os drive med Tidsstrømmen, der kendetegnes ved en tiltagende Uinteresserethed overfor den kirkelige Overlevering og dens Skikke. Kirkebesøget har saaledes været jævnt dalende gennem Aarene, der gik. For de gamle, som falder, møder ikke nye unge overalt. Der er just ikke Tale om nogen Kirkeflugt, endsig Kirkehad, men om en vis Afstandsfølelse, en Desillusionering, som Kirkens Mænd ogsaa har deres Medskyld i. De virker ofte for lidt medmenneskelige og selvanfægtede, for ophøjede og alenevidende, skønt de dog kun er Medstridere og Medarbejdere. Men Kirkedøren er ingenlunde smækket i fra nogen af Siderne. Den bruges stadig som en Selvfølge til de overleverede kirkelige Handlinger. Men fuld Mening i Tingene bliver der jo først, naar det ogsaa sker til Menighedens regelmæssige Søndagstjeneste. Der synes i Dag at være en udbredt Fornemmelse heraf, saa de ringe Dage maaske kan blive velsignede paany til kirkelig og dermed ogsaa folkelig Fremgang.

Ogsaa *det frie Menighedsarbejde*, der ofte kan gælde som Barometer for Menighedslivets Kraft, er i Øjeblikket i Bølgedalen. Jeg skal i korte Træk give et Længdesnit af de forskellige Arbejdsgrene. De grundtvigske *Frimenigheder* synes at have haft deres Tid, med Undtagelse af Rødding, som næres af Rødding Højskoles folkelige Samlingskraft. Kun her og i Bovlund er der i Dag ansatte Præster, medens de øvrige Kredse nu omfattes af *Kirkeligt Samfunds* Arbejde. Dette blev i 21 begyndt af Pastor Tolderlund-Hansen, Samfundets daværende Sekretær, som var blevet Præst i Fjelstrup. Han støttedes af et Arbejdsudvalg, bestaaende af Mænd og Kvinder fra det tidligere Kristeligt Udvalg for Nordslesvig, ledet af Fru Skau-Petersen. Aaret efter traadte den senere Stiftsprovst Hjortkær og Pastor N. P. Nielsen aktivt ind i Arbejdet, der fra 29 lededes af den sidste. Paa et større Møde i Aabenraa 1. 2. 22

enedes man om Arbejdslinierne: at gøre et grundtvigsk Menighedsarbejde i de Sogne, hvor der var Præster af udpræget pietistisk eller tysk Type, men kun, naar der kaldtes. Dette skete og sker i en Del skiftende Sogne, hvor der saa holdes Gudstjenester med efterfølgende Menighedsmøde hver eller hveranden Maaned. Større Fællesmøder som paa Folkehjem i Aabenraa, Højskolehjemmet i Haderslev, Vedsted Præstegaardshave, Jels Voldsted (udlaant af I. M.) og i de senere Aar ogsaa i Højer og et af Grænsesognene, ligesom Aarsmødet 4. Pinsedag skiftevis i de 4 Købstæder har altid samlet god Tilslutning. Kendte grundtvigske Mænd nordfra har ført Ordet og formidlet dansk Kristendoms Vej til Grænsen. De grundtvigske *Ungdomsforeninger* gør et trofast folkeligt Arbejde, men den kristne Side af deres Program synes undertiden at have lidt trange Kaar — til Skade for Arbejdets Dybdevirkning, som ellers de grundtvigske *Højskolars* gode Eksempel maatte tilskynde til. Den rette Leder indtager dog ogsaa her en saare betydningsfuld Post i Grænselandets aandelige Kultivering.

Indre Mission under Tonnesen gik ved Genforeningen fuldt ind under kongerigsk Ledelse. En Del nye Missionærer nordfra ansattes hernede paa centrale Steder. Arbejdssynet med Vækkelsesmøder, ugentlige Samtalemøder i Samfundene og større Kredsmøder var og er jo det samme Nord som Syd for Aæn. Men Vækkelsen er foreløbig udeblevet og Tilbagegangen vist kendelig. I Tinglev holdes et aarligt Missionær- og Præstekonvent og paa Hoptrup Højskole et flere Dages Studiekonvent for yngre Præstefolk fra hele Landet. Gamle Budskabs hjemmetysk prægede I. M., som i 1912 udskilte sig, stod ved Genforeningen uden Rygdækning. Et Forsøg med særskilt Optagelse i Kongerigets I. M. førte ikke til noget Resultat. Man maatte se sin kommende Opløsning i Møde. Bevægelsens Blad „Kom og se“ opretholdt fremover en vis Kontakt mellem Kredsene, men gik ind med Redaktørens Død i 44.

K. F. U. M. og *K.* lider ogsaa under Tidsaandens sækulariserende Indflydelse. Det var ellers en stor Opladthed, frivillige Ungdomsarbejdere, Præster og Lærere, mødte ved Genforeningen hos Ungdommen i de Sogne, hvor de fik deres Ger-

ning. Den mødte i de første Aar i stort Tal til Smaamøderne i Hjemmene og til Fællesstævnerne, saaledes de aarlige Kristi Himmelfartsmøder. Nu svigter Tilslutningen vist ofte — trods yngre Præsters og Sekretærens ihærdige Arbejde. Derimod finder *de uniformerede Korps* stigende Tilslutning. Den mangesidede legemlige Opøvelse og det fornøjelige Sports- og Lejrliv Haand i Haand med en frisk anlagt kristelig Tilskyndelse fanger den Ungdom, der ikke bare ønsker at more sig, men søger højere Livsmaal. F. D. F. tog allerede i 19 et stadig voksende Arbejde op hernede og har nu 15 Kredse med godt 1000 Drengene. Til næste Sommer haaber man at kunne indvie en fælles Lejrhytte ved Løjt Strand. K. F. U. M-Spejderne har i Dag 25 Grupper med godt 800 Spejdere. Ogsaa Pigespejderne er kommet godt med i de senere Aar; de har 19 Tropper med ca. 660 Spejdere. Grænseungdommens Deltagelse i de aarlige Landslejre har i Regelen været Aarets Begivenhed og øvet en betydelig sammenbindende Indflydelse.

Hoptrup Højskole, som byggedes allerede i 19 og begyndte Undervisningen 6. 10. 20, blev Opfyldelsen af Sekretær Kyllings store Grænselandsdrøm fra tysk Tid. Den vandt ved Siden af de snart tilkommende grundtvigske i Rødding, Rønshoved og Fynshav en smuk kirkelig og national Stilling. Der hvor Pastor Tonnesen havde tændt Vækkelsens Ild i Hjemmene, var der nu vokset et nyt Slægtled op, som aandeligt kunde bære en Højskole frem. Der paatænkes i Dag at bygge en ny i Rinkenæs ved Flensborg Fjord, beregnet paa Arbejdet blandt Sydslesvigs Ungdom. — Høj- og Efterskolerne, hvor Grænse-landets Unge mødes med Ungdom fra det øvrige Land, har haft deres umaadelige Betydning i dansk-kristen Kulturs Udbredelse ved Grænsen, ogsaa ind i hjemmetyske Familier.

Luthersk Missionsforening, et rent Lægmandsarbejde af pietistisk Præg, fra 70erne virkende særligt i Vestslesvig, klager ikke over Tilbagegang. Man har i Aar indviet et nyt Missionshus i Sønderborg og synes at kunne faa sine Unge med. Deres Højskole i Hillerød har ogsaa stærk Søgning fra Grænse-landet.

Hedningemissionsvirksomheden i Nordslesvig var i tysk Tid

behersket af de tyske Selskaber i Breklum og Hermannsburg. Efter 20 overtog danske Selskaber Arbejdet. Dansk Missions Selskab fik de fleste Breklum-Kredse, med Undtagelse af de tyske Menigheder. Der dannedes dog en Overgang (1924—31) et særligt sønderjydsk Selskab til Støtte for et Par gamle nordslesvigske Breklum-Missionærer, som paany rejste ud til deres tidligere Missionsmark Jeypore (Indien). Men fra 1. 1. 32 overtog D. M. S. ogsaa dette Arbejde; og dermed fandt tidligere Gamle Budskabs Kredse Vej nordpaa. Tinglev-Festen 3. Pinsedag, som fra 1905 har samlet store Skarer fra hele Landsdelen, er nu blevet et betydeligt Led i D. M. S.s Virke hernede, som støttes af 124 Missionskredse. — Santalmissionen, som før 20 havde nogen Tilknytning i Frimenighederne, fik med nordfra kommende Præster yderligere Indgang, delvis i tidligere Tirupati-Kredse. Der er nu 21 Kredse. — Sudanmissionen, pietistisk præget, har 26, Pathanmissionen, noget akademisk tilskaaret, 8, Østerlands- og Porto Novo Missionen enkelte.

Brødre menigheden i Christiansfeld forsømte ved Genforeningen at omstille sig til ren dansk Ledelse og ved nyt Initiativ at faa fyldt de store Rammer paa Stedet med nyt dansk-præget Liv. Resultatet er blevet en hensygnende Tilværelse. Dog har dens Hedningemissionsvirksomhed, i Mellemligstiden ledet af Danskeren Høy, oplevet en Blomstringstid. Dens aarlige Missionsfest Søndagen før Pinse med kendte Talere nordfra har gennem Aarene samlet stor Tilslutning, særligt fra Luthersk Missions Kredse.

Den kirkelige *Sygeplejevirkksomhed* blev før 20 fortrinnsvis varetaget af Diakonisser fra Flensborg Moderhus, selvom man fra dansk Side havde faaet anbragt ikke saa faa danske Sygeplejersker ud over Landet. 8 nordslesvigske Flensborg-Diakonisser overtoges af Skt. Lukas Stiftelsen i København, der nu sammen med Den danske Diakonissestiftelse stationerede Diakonisser i Landsdelen i Hospitals- og Menighedssygeplejen. I Dag er der 48 Lukas-Søstre og 19 Diakonisser i Arbejde hernede. Men i Flugt med Tidens Udvikling gaar denne Arbejds-gren mere og mere over paa ikke-kirkelige Hænder.

Dansk religiøs *Litteratur* havde ogsaa under tysk Styre betydelig Udbredelse i Nordslesvig og var en afgørende Faktor i Vedligeholdelsen og Opdyrkningen af dansk Aandsliv sønden Aa. Efter 20 har den Enehæredømmet paa alle Omraader. Tysk eller fra Tysk oversat Opbyggelseslitteratur er helt slaaet ud. Vi er paa dette som paa alle andre Omraader blevet en dansk Landsdel, hvor den tyske Kulturindflydelse fuldstændig har mistet sit Tag.

Under *Besættelsestidens* tyske Pres bestod Grænselandets kirkelige Sammenvoksning med Moderlandet sin — vel sidste — Prøve. Det danske Præsteskab indtog uden Undtagelse en klar og fast Front mod Nazismens Overgreb. Det tør vist hævdes, at den aandelige Modstand mod Besættelsesmagtens stigende Retskrænkelser overvejende fandt sin Næring i den kristne Forkyndelse, der lød fra danske Prædikestole. Medens al anden offentlig Meningstilkendegivelse efterhaanden lod sig ensrette, vovede Besættelsesmagten ikke at gribe ind overfor Kirkens frie Forkyndelse, maaske belært af dyre Erfaringer hjemmefra og fra andre okkuperede Lande. I Kirkens Søndagsprædiken blev Nazismens Antikristelighed afsløret, i Regelen besindigt, men ogsaa modigt. Der opbyggedes her fra Menighedens Forsamlinger en kristeligt begrundet dansk Modstandsbevægelse. 5 Præster arresteredes og førtes til Frøslev-Lejren, 2 af dem videre til Tyskland. Et Par gik under Jorden; men ingen mistede dog Livet.

Den første bevidste Nægtelse af tysk Ordre gennem danske kirkelige Myndigheder fremkom i Februar 43, da Omtale af den norske Kirkes Kamp mod Nazismen blev forbudt. Tønder Provstis Præster indgav — i Lighed med Præstekredse nordpaa — samlet en underskrevet Protestskrivelse til de kirkelige Myndigheder. Man forbeholdt sig heri sin Forkyndelses- og Bønsfrihed inden for Kirkens Mure til at paatale alle Magtovergreb og at tilkendegive sit kristne Fællesskab med alle lidende Medkristne, bl. a. vore norske Brødre. Myndighederne havde desværre ikke Mod til at anerkende og støtte denne kirkelige Holdning fra Præsteskabets Side. De mente at maatte bøje sig for Tyskernes Henstilling og indkaldte de 16

protesterende Præster fra Tønder Provsti til at møde i Tønder 7. 4. 43 for at modtage en Irettesættelse, som Stiftsprovsten overbragte paa den sygemeldte Biskops Vegne. Det blev en lidt kedelig Forestilling, der naturligvis ikke hindrede Præsterne i at fastholde deres eneste forsvarlige Standpunkt. „Det er bedre at skade Danmark i Forholdet til Tyskland end i Forholdet til den Herre Jesus“, som Kaj Munk udtrykte sig i den Anledning. Myndighederne fulgte selv siden den fra Menighederne anviste Modstands vej.

Da Provst Schülein ved samme Tid nægtede at medvirke ved en Mindedemonstration for en falden Frikorpsmand fra hans Sogn, blev han i den nazistiske Presse haardt angrebet for nogle Udtalelser i denne Sammenhæng. Mindretallets Ledelse krævede endda ham og Pastor Warncke, Ullerup, dømt og fjernede fra Grænselandet. Tønder Provstis danske Præster indsendte da samlet en Solidaritetserklæring til Støtte for Provsten, som dog 29. 8. maatte undgælde ved at blive taget som Gidsel en halv Snes Dage. Under Jødeforfølgelsen i Efteraaret 43 var Præsteskabet ligeledes parat til at tage den offentlige Protests Risiko paa sig. Det samme gentog sig i Anledning af Snigmordet paa Kaj Munk og Politiets og Grænsegendarmeriets Deportation i 44. Præsterne og Lærernes faste, inciterende Holdning som Folkets beskikkede aandelige Vejledere lammede tydeligt Modpartens Handlemod. Som en Hjemmetysker uforvarende ytrede det Dagen før Kaj Munks Mord: „Kunde vi blot faa Præsterne og Lærerne af Vejen, vilde der blive Ro i Befolkningen.“ Ytringen faldt som en vedtaget hjemmetysk Parole. Men Hjemmetyskeriet blev netop af denne offensive Holdning fra Kirkens og Skolens Side mere og mere trængt over i Defensiven. Og ved Kapitulationen var Holmgangen mellem de to Lejre definitivt vundet af Danskheden. Den Aandens Sæd, som var saaet i Kirkens og Skolens daglige støtte Arbejde efter 20, bar nu sin modne Frugt. Der skete — som i 18 — et Skred i den tyske Lejr, os til Gode. Ved Menighedsraadsvalgene i November 45 halveredes deres samlede Mandatantal. Deres kirkelige Indflydelse vil herefter utvivlsomt mindskes. Der var derfor paa nærværende Tids-

punkt heller ikke nogen tvingende Grund til at ophæve den resterende folkekirkelige Betjening af Mindretallet i de 4 Købstæder. Den ophæver sig selv ved de nu fungerende Præsters forestaaende Pensionering.

Besættelsestidens akute Faresituation øgede Kirkens Berøringsflade med Befolkningen. Det er at haabe, at en redelig Selvbesindelse baade fra Kirkens og fra Folkets Side ogsaa fremtidig maa styrke Kontakten paa en naturlig og frugtbringende Maade, saa Menigheden som Folkets Samvittighed stadig maa forblive den bærende Grundvold i Grænselandets Aandsliv.

Træk af sønderjydsk Skoleliv efter 1920.

Af Th. Roust.

En Dag i Eftersommeren 1920 gik Forfatteren *Peder Skovrøy* sin sædvanlige Formiddagstur langs Vidaaen. Gamle Skovrøy, som han kaldtes i daglig Tale.

Ud for Seminariets Øvelsesskole standsede han. Der lød klare Barnestemmer ned til ham fra et af Klasseværelserne:

Modersmaal er vort Hjertesprog,
kun løs er al fremmed Tale.
Det alene i Mund og Bog
kan vække et Folk af Dvale.

Skovrøy stod musestille, bøjet over sin Stok. Skikkelsen var lidt sammensunken. Det hvide Hoved rystede ufrivilligt. Hundevagten i Tønder havde taget paa ham. I 38 Aar havde han kæmpet for at hævde det danske Sprogs Ret paa en udsat Post. — Og hvilke Tanker gjorde han sig nu, den gamle Børneven, mens han stod og lyttede. Ingen ved det. Man kunde kun se paa hans Skikkelse, at han havde lukket af for Verden, og at han var langt borte i sine egne Tanker.

Da Sangen forstummede, stod Skovrøy endnu et Øjeblik stille. Saa rettede han sig, saa op mod Vinduerne og gik videre.

*

Mange Forældre og mange Lærere i Sønderjylland kunde fortælle lignende Træk. *Sprogskiftet* i Skolen var en forunderlig Lykke for Børnene. Det følte alle, som havde Lejlighed til at iagttage den Forandring, der skete med dem. Hidtil havde de siddet i Skolen som smaa reserverede Kritikere, mistænksomme og tillukkede over for alt, hvad den fremmede Lærer foretog sig. Nu vældede det frem i deres Sind, alt det, der var blevet dæmmet op for og som ikke havde kunnet udvikle sig paa en naturlig Maade i den tyske Skole. Det var,

som om en Tryllestav var blevet strakt ud over Landet og havde gjort den graa Skoledag til en Festdag. Der var ingen Grænser for Børnenes Glæde og Oplagthed. De følte, at der var meget at indhente, og at Tiden var kostbar.

For mange Lærere blev derfor Samarbejdet med disse Børn Genforeningens rigeste Oplevelse, og i de Beretninger, som sønderjydske Lærere udarbejdede i 1945 om Skolearbejdet i de forløbne 25 Aar, findes mange Udtalelser, der vidner herom. Læreren ved en lille Skole skriver saaledes: „Skønt Skolens ydre Rammer i den første Tid var ret tarvelige, var den første Vinters Arbejde dog meget interessant, og den staar stadig i min Erindring som en af de bedste Vintre, jeg har oplevet i min Skolestue. Børnene mødte med en Friskhed og Lyst til at tage fat, der vidnede om, at de nu var i deres rette Element: en dansk Skole i et dansk Land, hvor de i Læreren saa et Menneske og ikke en tysk Embedsmand, hvis hele Væsen havde været dem fremmed.“

I Beretningen fra en købstadordnet Skole hedder det: „Vist manglede Børnene Kundskaber; men hvor var de lydhøre og lærevillige, og hvor var det en Fornøjelse at have med dem at gøre, og op gennem Aarene har vore Elevers Modtagelighed og aabne Tillidsfuldhed været os Lærere til stor Opmuntring i vor Gerning. Ja, selve Undervisningen af og Forholdet til sønderjydske Børn og unge har saa ofte fyldt vort Sind med Glæde, at det langt opvejer de Besværligheder og Skuffelser, Gerningen i øvrigt førte med sig.“ Og endelig skal anføres endnu en Udtalelse fra en Landsbyskole: „Enhver Lærer, der har virket ved den danske Folkeskole i Sønderjylland i Genforeningstiden, maa sande, at det var de bedste Aar i hans Embedstid. Hvor var Børnene ivrige i deres Arbejde for at tilegne sig, hvad den danske Skole kunde give! Hvor var de modtagelige for de nye Indtryk, og hvor forstod de at lytte, naar der fortaltes Bibelhistorie eller Danmarkshistorie, og med hvilken Begejstring lærte de ikke at synge, navnlig vore smukke Fædrelandssange! Hver Skoledag var næsten som en Fest.“

Men Glæden over den danske Skole skyldtes ikke alene

Sprogskiftet, hvor vigtigt end dette var. En Række andre Forhold bidrog til, at Børnene befandt sig vel i den.

I den tyske Skole var der ofte 60—70 Børn i en Klasse, og Lokalerne, der flere Steder kan ses endnu, var indrettet derefter. Et saadant Klasseværelse saa ud som en lille Gymnastiksal, og der er Eksempler paa, at man efter Genforeningen delte det og paa den Maade fik to Klasseværelser af nogenlunde normal Størrelse.

For Undervisningen havde det høje Børnetal i Klasserne vidtrækkende Følger. Det enkelte Barn maatte føle sig som et ubetydeligt Led i et stort Maskineri, der ikke tillod, at der blev taget Hensyn til det individuelle Særpræg, som de fleste Børn har. Det hurtigt arbejdende Barn blev bremsed og sad og kedede sig. De langsomme kunde ikke følge med og blev efterhaanden ladt tilbage. I mange Tilfælde maatte man — som i Eventyret — hugge en Hæl og klippe en Taa for at faa det hele til at klappe. Fast Plan og Metode og en gennemført Disciplin gav den tyske Skole sit Helhedspræg. Den er blevet sammenlignet med en veppejet Hæk, klippet snorlige og skøn at skue. Men tager man en enkelt Gren ud af denne Helhed, viser det sig, hvor forvreden og forkrøblet den er.

Den danske Skole er individuel i sit Præg. Den kræver en lav Klassekvotient, for at Læreren kan tage Hensyn til Barnets individuelle Anlæg. Ethvert Barn skal saa vidt muligt føle, at den Opgave, der stilles det, er afpasset efter dets Evner og Udviklingstrin. Det vil sige, at Vanskelighederne ved at løse Opgaven ikke er større, end at Barnet kan overvinde dem og føle Glæden derved, samtidig med at dets Selvtillid i god Forstand styrkes. Hvis Opgaven, hvad enten den bestaar i at høre efter eller at arbejde med Pennen, ikke er rigtigt afpasset, vil Barnet naturligvis falde hen i Passivitet eller rette sin Opmærksomhed mod noget, som ikke vedkommer Undervisningen, og vi staar da overfor et disciplinært Problem.

Med den stramme tyske Disciplin som Baggrund kunde den danske Lærers Forhold til Børnene forekomme opløsende og i

Strid med god Orden i en Skole. „Børnene har ingen Respekt for Dem, Hr. P.,“ sagde en Far til en nordfra kommende Lærer. „Hvad mener De.“ — »Jeg mener, at Børnene er jo ikke bange for Dem, saadan som vi var i den tyske Tid.“ — Hertil svarer ganske, at der i den første Tid hos en Del Børn, sporedes nogen Skyhed, og naar Læreren kaldte dem til sig,, kom de tøvende og med et ængsteligt Udtryk i Ansigtet. At vise Læreren Tillid var for mange Børn noget ukendt. Han var en ophøjet, utilnærmelig Person, som man var kritisk og reserveret over for. Det varede dog ikke længe, før det gik ÷p for saa vel Børn som Forældre, at det mere kammeratlige Forhold mellem Lærer og Elev i den danske Skole var en Vinding, ligesom man lærte at forstaa, at det ikke var nødvendigt for Læreren at anvende saa grove Midler til Opretholdelse af Disciplin og Orden, som det havde været Tilfældet i mange tyske Skoler. Læreren blev Børnenes gode Ven, som de tillidsfuldt kom til, baade i og uden for Skolen, naar de havde noget paa Hjerte. Det gav Skolen et Indhold, der var væsensforskelligt fra det, man hidtil havde kendt.

Endnu et Forhold ændredes ved Overgangen fra tysk til dansk Skole, nemlig Læreren Stofvalg. Det var ikke blot Sproget, der var fremmed for Barnet. I en Række Fag værddet tillige Stoffet. Det, vi andre lærte som selvfølgelige Ting: i Børneskolen, det lærte nogle sønderjydske Børn i deres Hjem,, men andre gjorde det ikke, og hos dem opstod et Tomrum. De havde ikke Mulighed for at tilegne sig det Stof, der er alle Danskes Fælleseje. Det kunde være Sange eller Salmer,, og det kunde være Navne og Træk fra dansk Litteratur eller Historie. I den tyske Skole maatte danske Børn paa disse vigtige Undervisningsomraader arbejde med et Stof, der ikke havde nogen Forbindelse med deres Forestillingsliv eller med det, som ide havde hørt deres Forældre og andre tale om hjemme. I bedste Fald maatte Børnene føle, at Stoffet var dem fremmed og uvedkommende, men i mange Tilfælde nærede de Afsky for det. For den, der ikke har oplevet det, kan det næppe helt forståas, hvor fattig den Skole er, der ikke kart give Børnene et naturligt Stof at arbejde med. Men den Læ—

rer, der efter Genforeningen oplevede, med hvilken glubende Appetit Børnene styrtede sig over Stoffet i danske Sangbøger og Læse- og Historiebøger, har set et Glimt af, hvad der her var forsømt.

Vi har nu dvælet ved de tre vigtigste Omraader, hvor der skete en Ændring i den sønderjydske Skole efter Genforeningen: Sprogskiftet, Forholdet mellem Lærer og Elev og Stofvalget. Men mange andre Forhold, som ikke kan tælles, bidrog til at gøre den danske Skole til det, den blev for Børnene. Det hele kan samles i dette, at Børnene blev glade for at gaa i Skole, og skulde man forsøge at nævne, hvori denne Glæde bestod, maa vi atter vende tilbage til Grundtvigs sublime Vers om Modersmaalet som det eneste Middel, hvorved det slumrende Sjæleliv i Barnet kan vækkes. Maaske er Barnet sig ikke bevidst, at det vækkes, og at dets sjælelige Anlæg udvikles, men der kan næppe være Tvivl om, at det instinktivt føler en Glæde derved, og at det var denne Glæde, de sønderjydske Børn oplevede ved at komme i dansk Skole. Derfor er det maaske ogsaa rigtigt, hvad ofte er blevet nævnt, at den danske Skole var Genforeningens bedste Gave til Sønderjylland — en Paastand som Skolefolk næppe vil fremkomme med, men heller ikke modsige. Derimod tør det siges, at de Lærere, der optog en Gerning i den danske Skole i Sønderjylland, som det her er nævnt, blev stærkt berørt af Børnenes Glæde over denne Skole, og at disse Lærere, hvoraf et stort Tal nu har mange Aars Skolegerning i denne Landsdel bag sig, har følt det som en kær Pligt at bidrage til, at den sønderjydske Skole kunde blive et godt Voksested for danske Børn. En af dem satte følgende Linier over Indgangsdøren til sit Klasseværelse:

Lykkes og trives,
styrkes, oplives
skal dine smaa,
vokse i Kræfter
stige derefter,
Højeloft naa.

Det kunde de alle have gjort.

*

Overgangen fra tysk til dansk Skole kom ikke med eet Slag. Den mest skelsættende Dag er Afstemningsdagen den 10. Februar 1920. Da var der flere danske Lærere, der samlede Børnene og deres Forældre i Skolen for at hejse Dannebrog og synge nogle Sange sammen med dem. Det var da naturligt, at man fra denne Dag regnede Skolen for at være en dansk Skole og indrettede Undervisningen derefter. Men længe før Afstemningen var enkelte tyske Lærere, som var klar over, hvor det bar hen, rejst sydpaa, og Forældrene søgte da og fik ret hurtigt en dansk Lærer i Stedet. Ofte maatte denne Lærer i den første Tid virke under meget primitive Forhold. Skolestuen trængte til Reparation efter Krigen, og Tjenesteboligen var som oftest ubeboelig. Danske Bøger fandtes naturligvis ikke. I Regning maatte de tyske Bøger benyttes. Som Læsebog anvendtes Sprogforeningens Almanak, der fandtes i saa godt som alle Hjem, og sønderjydske Dagblades Søndagstillæg, og af Sangbøger havde man i den første Tid kun „Den blaa Sangbog“ og den lille „Alfa-Sangbog“, der i stort Tal var blevet uddelt som Gave i Sønderjylland og gjorde god Nytte — trods et mere end tarveligt Udstyr. De første Lærere, der kom nordfra, var privat ansat og lønnes i Mark efter Overenskomst. Et Sted skulde han have samme Løn, som den bortdragne tyske Lærer havde faaet, samt Kosten gratis og ligesom i gamle Dage gaa paa Omgang og spise skiftevis hos Beboerne i Skoledistriktet. I nogle Tilfælde blev denne private Overenskomst mellem Skolekommunen, som det kaldtes, og den danske Lærer udformet i en skriftlig Kontrakt, der skulde gælde, indtil den endelige Besættelse af Embedet kunde finde Sted. Overenskomsten blev dog som Regel indsendt til Landraaden, som af den internationale Kommission havde faaet Bemyndigelse til at godkende en Lærers midlertidige Ansættelse.

Et særligt Forhold indtraf ved Skoler med flere Lærerkræfter, hvoraf en eller flere rejste sydpaa, mens andre blev — maaske i Forventning om, at Landet nok alligevel forblev tysk. Ved en 3-klasset Skole med 3 Lærerkræfter tog den tyske Førstelærer sin Afsked den 1. Oktober 1919, og Forældrene søgte straks Regeringen i Slesvig om Godkendelse af, at der

ansattes en dansk Lærer i Stedet. Samtidig averterede man i „Folkeskolen“ 3 Lærerstillinger ledige, idet man ogsaa savnede Lærerkræfter ved en Naboskole.

Der indkom ialt 60 Ansøgninger, og efter at Regeringens Godkendelse forelaa o. Nytaar 1920, kunde en dansk Lærer d. 13. Januar tiltræde Stillingen ved den førnævnte 3-klassede Skole. Timeplanen blev da lagt saaledes, at den nye danske Lærer skulde undervise paa Dansk i 6 ugentlige Religionstimer og 2 Sangtimer samt give 18 Timers Undervisning i Dansk. Den tyske Lærer underviste i de øvrige Fag paa Tysk, og Læreren underviste yngste Klasse ligeledes paa Tysk. Denne Ordning var gældende til hen i April Maaned, da de to tyske Lærerkræfter rejste sydpaa, og først da kunde Skolen indrettes som dansk Skole. — I de fleste Tilfælde arbejdede saadanne danske og tyske Lærere, der en Tid var blevet henvist til daglig at se paa hinanden, sammen i Fordragelighed. Men helt uden Episoder gik det nu heller ikke. En Lærer fortæller herom:

„Efter at have holdt Bryllup holdt det danske Lærerpår en mørk Oktoberaften sit Indtog i X Skole.

Omkring Indgangsdøren var paa sønderj ydsk Vis pyntet med Grønt. Over Døren var anbragt to korslagte Dannebrogflag af Papir — ca. 6 cm lange — trods den tyske Lærerindes harmdirrende Protest.

Hun mødte straks ved vor Ankomst og var meget bevæget. „Det var de Flag“. — „Hvilke Flag?“ Vi anede intet.

Forbipasserende kunde den Aften se den tyske Lærerinde og den danske Lærer staa og rive Tændstikker uden for Døren for at faa Øje paa Flagene. De var der.

„Det er en tysk Skole. Flagene maa nødvendigvis tages ned. Døren er ogsaa min Indgangsdør“. Efter et Øjebliks Betænkning sagde jeg: „Vi vil se paa dem i Morgen; saa skal de komme ned“.

Næste Morgen flyttede vi Flagene ind i en Urtepotte i vort Vindue, hvor alle Børnene kunde se dem. — Vi havde meget at lære. Vi begreb lige saa lidt Lærerindens Nervøsitet som den Fryd og Skadefryd, der lyste ud af Børnenes Øjne, naar

de passerede forbi og nikkede til Flagene. En Beretning om et Flag „hejst“ paa en Naal paa Skolebordet i en Haandgernings-time med paafølgende Afstraffelse gav os den første Forstaaelse.

Efter denne sørgmuntre Indledning holdt den tyske Lærerinde og den danske Lærer Skole sammen i nogenlunde Fordragelighed, indtil hendes Klasse svandt ind til Nul.

Hen i Foraaret 1920 søgte hun og fik Plads i Holsten.“ —

Den sønderjydske Skoles Omdannelse fra en tysk til en dansk Skole fandt hovedsagelig Sted i Tiden fra Efteraaret 1919 til Efteraaret 1920. I Foraarsmaanedeme 1920 maatte flere Skoler lukke, fordi de tyske Lærerkrafter var rejst sydpaa og danske endnu ikke tiltraadt. Der er Eksempel paa, at en Skole var lukket i ca. et halvt Aar. Mange sønderjydske Lærere ønskede dog at forblive i deres Embeder. Den overvejende Del af disse Lærere var dansksindet og havde i den Udstrækning, det var muligt, søgt at mildne den tyske Skoles Indflydelse paa danske Børn. Det var derfor en Selvfølge, at saadanne Lærere skulde kunne fortsætte i den danske Skole, og for dem markeredes Overgangen fra tysk til dansk Skole ved, at de tog til København eller Silkeborg for at supplere deres tyske Uddannelse med 1—3 Maaneders Kursus i Dansk. Ialt søgte 142 sønderjydske Lærere om at deltage i disse Kursus, nemlig 58 fra Haderslev Amt, 20 fra Aabenraa, 49 fra Sønderborg og 15 fra Tønder Amt. Ansøgningerne behandledes ved et Møde i Haderslev den 5. September 1919 af det sønderjydske Skoleudvalg, hvis Formand var *H. Jepsen Christensen*, og et Lærerudvalg paa 5 Medlemmer, nemlig *J. Dirks*, *H. P. Brodersen* og *A. Gjede*, Haderslev, *Møller*, Rødding og *Clausen*, Dybbøl, og det vedtoges her i første Omgang at imødekomme 82 af disse Ansøgere. Kursuset skulde begynde i København ti Dage senere, og ved en personlig Henvendelse til Regeringen i Slesvig lykkedes det at faa Formaliteterne i Orden, saa alle Kursister kunde møde i rette Tid. For de deltagende Lærere og Lærere blev det en uforglemmelig Oplevelse. En Deltager skriver:

„Overalt blev de sønderjydske Lærere modtaget med aabne Arme og Hyldest. Den ene festlige Sammenkomst eller Ud-

flugt fulgte efter den anden; dertil de mange Invitationer fra de brillante københavnske Lærerhjem; man søgte at sikre sig et Besøg af en af de sønderjydske Lærere. Og vi var som drømmende! Mage til saadan Hjertelighed og god Villie til Forstaaelse havde vi aldrig været ude for.“

En Lærerinde fortæller følgende om Undervisningen og dens Betydning:

„Dagen efter vor Ankomst samledes vi paa Statens Lærerhøjskole til en meget smuk Aabningshøjtidelighed, hvor der blev talt af Prof. *Olrik*, dav. Undervisningsminister *Kejser-Nielsen* og Kontorchef *Hammerich* fra det sønderjydske Ministerium, og hvor vi Sønderjyder bragte vor Tak for den gode Modtagelse.

Og saa kom Arbejdsdagene — nej, det var Festdage allesammen. Man gav os det bedste, der kunde tænkes: Magister *Georg Christensen* var vor ypperlige og fornøjelige Lærer i dansk Litteratur, *Erling Rørdam* underviste os godt og grundigt i Sproglære og Skoleinspektør *Jørgen Jørgensen* med stor Dygtighed i skriftlig Dansk. Vi øvede os i Oplæsning hos kgl. Skuespiller *P. Jerndorff*, denne elskelige gamle Mand, som aldrig nænnede at sige, at vi læste daarligt; det var altid “meget godt“, men dette „meget“ blev sagt med helt forskellig Betydning. Og hvor var vi betaget, naar *Jerndorff* læste Folkeviser for os. Saa var der de festlige Timer, hvor Prof. *Vilhelm Andersen* læste op for os af den danske Litteraturs Skatte. Højskoleforstander *Holger Begtrup* holdt en Del Foredrag om Grundtvig, og Fuldmægtig i Kirkeministeriet *Waage Jensen* gav os i en Række Foredrag en Oversigt over dansk Statsret og Samfundsorden. — Paa Lærerhøjskolens Bibliotek var Frk. *Bentzon* vor elskværdige og interesserede Vejleder, og hvor var der dog meget, vi gerne vilde have Besked om! Lærerhøjskolens Forstander, Prof. *Olrik*, talte flere Gange om Emner fra Danmarkshistorien. Desuden overværede vi Undervisningen i københavnske Skoler, især i Skoleinspektør *J. Jørgensens* Skole i Holsteinsgade og i la Courvejens Skole, som *Arvin* dengang ledede.

Foruden alt dette fik vi Indblik i dansk Kulturliv ved Te-

aterbesøg, ved en smuk Festaften i Pædagogisk Selskab, ved et Heldagsbesøg i Helsingør som Sønderjydsk Forenings Gæster og meget andet.

Hver af os har naturligvis sine egne personlige Minder fra den Tid; der knyttedes Baand, som fik livsvarig Betydning, og jeg tror, de allerfleste af os tænker med den dybeste Taknemmelighed paa dette første Kursusophold i København. For den, der skriver dette, betød det, at jeg i dybeste Forstand mærkede, hvor væsensfremmedt alt det tyske havde været for mig — det var som at komme hjem til sit eget, til det, der fandt Genklang i Sjælen.

Dette Kursus var en mægtig Spore for os til at fortsætte vor Dygtiggørelse som danske Lærere; for de tre Maaneder kunde jo kun være en Begyndelse.“ —

Senere drog en Skare Lærere og Lærerinder til Silkeborg for under Seminarieførstander *Vinthers* Ledelse at gennemgaa et lignende Kursus der.

Samtidig med, at de sønderjydske Lærere var paa Kursus, fik et stort Antal Lærere nordfra Embeder i Sønderjylland. Mange havde længe i Forvejen forberedt sig til Arbejdet her og kunde ikke afvente det Tidspunkt, da Formaliteterne var i Orden. Det tyske Konsulat i Kolding vilde ikke udstede Pas, før ansvarlige tyske Myndigheder havde godkendt Lærernes Ansættelse, og da disse Afgørelser trak ud, sneg mange Lærere sig ved Befolkningens Hjælp over Grænsen og begyndte Arbejdet de Steder, hvor man var mest ivrig for at faa Danskundervisningen i Gang. Paa dette Tidspunkt var den sønderjydske Skole i Opløsning; men for hver Dag, der gik, stabiliseredes Forholdene, og i Efteraaret 1920 var de ca. 600 Lærere ved de danske Folkeskoler i Sønderjylland besat paa den Maade, at ca. 150 Lærere med tysk Uddannelse fortsatte deres Gerning, og ca. 450 Lærere nordfra fik deres endelige Ansættelse godkendt af Undervisningsministeriet.

Det var i Sandhed en broget Flok Lærere og Lærerinder, der nu stod over for den Opgave at skulle opbygge den danske Skole i Sønderjylland. Af de tyskuddannede havde en Del faaet deres Uddannelse paa nordtyske Seminarier og derefter faaet

Ansættelse i Holsten eller Hamborg.. De havde i mange Aar været borte fra deres nordslesvigske Hjemstavn, og selv om de havde den bedste Villie, maatte de føle, at de paa en Række Omraader mødte med svage Forudsætninger, naar det gjaldt om at føre danske Børn ind i dansk Skoleliv. Adskillige af de nordfra kommende Lærerkrafter savnede ogsaa Forudsætninger, selv om de havde deres gode danske Uddannelse. Deres Motiver for at søge til Sønderjylland var præget af Genforeningstidens Stemningsrus. De havde ikke i tilstrækkelig Grad sat sig ind i Landsdelens indviklede Historie eller ved Rejser og paa anden Maade søgt Føling med sønderjydske Forhold, hvis særlige Karakter de følgelig intet anede om.

Men hvorledes var det muligt, at en dansk Skole kunde opbygges i det genvundne Land, naar der inden for Lærernes Kreds var saa store Forskelligheder? Inden for en Kommunes Lærerstab, ja inden for den enkelte Skoles, mødtes saa forskellige Typer, at et frugtbart Samarbejde paa Forhaand skulde synes udelukket.

Det skal heller ikke skjules, at Vanskelighederne enkelte Steder var saa store, at nogle Lærere gav op. Af de nordfra kommende var det navnlig dem, der ikke forstod de særlige Forhold i Landsdelen. De gik for haardt paa og havde ikke Taalmodighed til at afvente det belejlige Øjeblik. Det gav Skuffelser, og de rejste nordpaa igen. Af de tyskuddannede Lærere lod kun ganske enkelte sig pensionere før normal Tid. En af dem udtalte følgende: „Jeg kunde ikke lide den prøjsiske Skole, dens haarde Disciplin og den Mistillid, man ovenfra nærede til os Lærere. Jeg har nu arbejdet nogle Aar under Danmark, og jeg maa sige, at jeg heller ikke synes om den danske „Liberalismus“. Var Linierne før for stramme, saa er de nu for løse. Jeg lægger op.“ — Forholdet som Helhed er dog dette, at der inden for den sønderjydske Lærerstand er sket en betydelig Assimilation siden 1920, og at den i Dag staar som en Enhed, baade pædagogisk og organisatorisk. Den store Opgave, der forelaa, har virket samlende og forpligtende, saa man har bøjet sig mod hinanden og lært af hinanden. Og dette har ikke alene bidraget til at give det daglige Skoleliv i Sønderjylland en pas-

sende Spænding, men ogsaa tilført det friske og æggende Impulser, saa der her kan paapeges en frugtbar Vekselvirkning.

Den tyskuddannede Lærer var indstillet paa, at Arbejdet i Skolen skulde følge nøje fastlagte Linier. Fra Tiden før 1920 var han vant til at udarbejde en Pensumfordelingsplan for hvert Halvaar, indeholdende en Fortegnelse over de Emner, der i det kommende Halvaar skulde gennemgaaes i hvert Fag. Af Planen skulde det fremgaa, hvilket Stof der var henlagt til hver Uge, og Læreren havde Pligt til hver Lørdag at indføre i en Protokol, hvad der i Ugens Løb var gennemgaaet i de forskellige Fag. Halvaarsplanen skulde forelægges Formanden for det lokale Tilsyn til Godkendelse, og denne kunde altid ved Stikprøver undersøge, om der var Overensstemmelse mellem Halvaarsplanen og de ugentlige Optegnelser om Arbejdet i de enkelte Fag.

Der var saaledes fastlagt et bestemt Maal for hver Undervisningstime, hvilket naturligvis medførte en fast Metode og Rytme i Arbejdet. For Læreren betød det, at han nøje maatte planlægge den enkelte Undervisningstime, saa at hver Minut blev udnyttet. Hans Undervisning blev derfor præget af Præcision. Han begyndte Timen præcis, han kom hurtigt i Gang med Undervisningen, hans Forklaringer var korte og klare, og Arbejdstempoet var godt. Børnene var klar over, at der skulde bestilles noget i Timerne, og i mange Tilfælde maatte de beundre Lærerens Evne til paa een Gang at sætte en Klasse paa 60—70 Elever i Arbejde .

I nogle Fag, navnlig Færdighedsfagene, var Børnenes Standpunkt godt ved den danske Skoles Start i 1920, og Børnene var gennemgaaende veldisciplinerede, høflige og korrekte i Optræden; der var flest Undtagelser, hvor Skolegangen under Krigen havde været særlig uregelmæssig. Men selvfølgelig maatte Undervisningen paa visse Omraader frembyde store Vanskeligheder.

Enkelte Børn i Folkeskolen — i alt Fald i Købstæderne — forstod ikke *Dansk*. Den modsatte Fløj repræsenteredes af Børn fra kultiverede og bevidst danske Hjem, og disse Børn læste og skrev overraskende godt Dansk. Imellem disse Yder-

punkter var den store Masse af Folkeskolens Elever at finde — en uensartet og broget Flok, idet praktisk talt alle Børn gik i Folkeskolen, indtil nogle overgik til Mellemskolen ved Slutningen af 5. Skoleaar. Disse Børn talte sønderjydsk Dialekt, ogsaa i Købstæderne, og i Begyndelsen havde mange af dem svært ved at forstaa Høj dansk. Men de gik løs paa Opgaven med godt Humør, selv om man maa sige, at der i deres Ansigt ofte stod et usikkert Smil, naar Læreren stillede sine Spørgsmaal. Læreren maatte være meget opfindsom i sine Bestræbelser for at faa de Børn, der havde særlig svage Forudsætninger, til at udføre et Arbejde med Læsning uden for Skoletiden. Forøvrigt fik Skolen en overraskende og uventet Hjælp fra danske Ugeblade som „Hjemmet“ og „111. Familie-Journal“. Mange Hjem anede ikke disse Blades Eksistens og havde aldrig før mødt den lettere Form for underholdende Læsning. Navnlig for de større Børn var disse Blades Forekomst i Hjemmene af Betydning. Spurgte Læreren i Dansktimerne om Knold og Tots sidste Bedrifter, røg Hænderne i Vejret, og Børnene gnistrede af Ivrig-
hed. Da det senere blev bekendt, at sønderjydske Skoler savnede Børnebøger til supplerende Læsning, strømmede det ind med Gaver nordfra, og for mange sønderjydske Børn — og voksne med — blev den gode danske Børnebog det første betydningsfulde Møde med det danske Skriftsprog — eller, om man vil, med dansk Litteratur.

Det var paafaldende, at selv større Børn savnede den Sprogfærdighed, der kan opøves ved daglig Brug af Læsebog og systematiske, skriftlige Øvelser i Skolen. De forstod nok Sproget, men som Følge af manglende Læsefærdighed var de ikke i Besiddelse af de Synsbilleder, som knytter sig til de enkelte Ord. Ved en Diktatøvelse f. Eks. skrev mange Børn i den første Tid en Slags Lydskrift med Udeladelse af de stumme Bogstaver. Det kneb ogsaa med Ordforraadet, naar man kom lidt uden for Hverdagens Tale. Børnene manglede Sans for Betoningsnuancer, og de pudsigste Misforstaaelser kunde forekomme — som naar en Elev skrev „de to Slags Brødre“ i Stedet for „de to Slagsbrødre“. Hertil kom Vanskeligheder, der skyldtes indøvede Vaner fra den tyske Tid — haarde og uskønne Fremsigelser i

Kor og et underlig stift og kejtet Bogsprog, naar Børnene kom udenfor Dialektens Omraade. Overgangen fra gotiske til latinske Bogstaver var heller ikke let for Børnene.

Men var der mange Vanskeligheder, og var end Anslaget i mange Tilfælde svagt, viste det sig hurtigt, at Børnene gik frem fra Uge til Uge og i forbavsende kort Tid overvandt de egentlige Begyndelsesvanskeligheder. Resultaterne fra Eksamensskolerne og de ministerielle Prøver i Folkeskolen viste, at de sønderjydske Skoler hurtigere end ventet kom paa Linie med det øvrige Land.

Selvfølgelig var der mange, der fulgte Undervisningen i Faget Dansk med en særlig Interesse, og opmuntrende Momenter savnedes heller ikke. Studenter, der stod de sønderjydske Foreninger i København nær, indsamlede Børnebøger i Hjemmene og sendte dem til sønderjydske Skoler. En Del af disse Bøger blev, som tidligere nævnt, anvendt som supplerende Læsning, andre blev uddelt som Gave til Børnene. Hvert Aar før Jul kom Sprogforeningens store Pakke med Hæfter og Bøger af mange Slags. Det var en kærkommen Gave. Men den største Glæde oplevede de Børn, der var gaaet stærkest frem i Dansk og derved havde gjort sig fortjent til at modtage en særlig Gave. De fik udleveret Chr. Richardts Digt „Vort Land“. Paa Bindets Inderside var der klæbet en Seddel, hvorpaa der stod: „Fra Danmarks Dronning til sønderjydske Børn — Jul 1920“.

Ogsaa i *Kristendomsundervisningen* var Overgangsvanskelighederne store. Undervisningen i dette Fag var i den tyske Skole hovedsagelig bygget op paa Lektielæsning med dertil hørende Overhøring. Udenadslæren spillede derfor en dominerende Rolle og blev ved den aarlige Eksamen gjort til Maalestok for Undervisningens Resultat. En nordfra kommende Lærer skriver herom: „Skulde et Barn overhøres i et Stykke Bibelhistorie, behøvede Læreren blot at sige den første halve Linie af Stykket, saa kom hele Lektien paa Remse ordret, men stoppede man saa Barnet et Stykke nede og vilde tale om Indholdet, eller vilde man have det til at forklare et eller andet, saa var det kørt fast og kunde ingenting, før det fandt den ordrette Form igen, hvor det før var sluppet. Saadan var det i hvert Fald her ved

Skolen. Barnet kunde ikke fortælle et Stykke med sine egne Ord, men var bundet af Bogens Ord og Remser“. Mange Lærere, der ønskede at bygge Undervisningen i dette Fag op paa Fortælling og Samtale, maatte derfor føre en Kamp, ogsaa i Forholdet til Hjemmene, for at fjerne dette Præg af Udvendighed og inderliggøre Undervisningen. Paa dette vigtige Omraade fik den danske Lærers Evne til at levendegøre Stoffet ved sin Fortælling og til jævnt og utvungent at tale med Børnene overmaade stor Betydning. Børnene lærte hurtigt at værdsætte denne Undervisningsform, og da Forældrene altid mødte flittigt op ved Skolens aarlige Forældredage, fik Læreren her en naturlig Lejlighed til at præsentere sin Undervisningsform og vise, at Børnene langt bedre tilegner sig det værdifulde Stof ved at lytte til en god Fortælling og deltage i en Samtale end ved en tankeløs Udenadslæren, som vel kan give en god Hukommelse Lejlighed til at brillere, men ikke har noget med aandelig Udvikling at gøre.

Men trods visse Vanskeligheder og Brydninger, som maatte forekomme i en Landsdel, hvor den danske Skole ikke havde virket i saa mange Aar, er Forholdet som Helhed dette, at den sønderjydske Skole har været i en rig og frodig Vækst siden 1920.

*

Den sønderjydske Lærer har haft en lang Arbejdsdag. Fra mange Sider blev der kaldt paa ham. Befolkningen regnede med, at han skulde kunne løse en Række kulturelle Opgaver uden for den egentlige Skolegerning: Foredrag og Oplæsning i Forsamlingshuse, Undervisning i Handelsskoler, tekniske Skoler og Aften- og Ungdomsskoler, Ledelse af Sangkor, Studiekredse, Gymnastikundervisning og i Landkommuner Biblioteksarbejdet — alle disse Veje, ad hvilke danske Kulturværdier ledes ud til hele Befolkningen, de skulde nu her i Landsdelen udbygges paa een Gang, mens man i det øvrige Land havde haft Aartier dertil. Det var en meget krævende Opgave, som ingen kunde undslaa sig for at være med til at løse, og Forholdet har derfor været dette, at det ikke blot er Folkeskolens Lærere, der

her har ydet en betydelig kulturel Indsats; det gælder i lige saa høj Grad Lærerkæfter ved de sønderjydske Seminarier, Stats-skoler og Højskoler. Men det var tillige en meget interessant Opgave at være med til at løse. De unge Mennesker — og for øvrigt ogsaa mange af de ældre — var lige saa glade for at gaa til Undervisning i Dansk, som Børnene var det. — En Lærer i et lille Skoledistrikt skriver saaledes i sin Embedsbog: „Det var en meget taknemmelig og lykkelig Opgave at undervise den sønderjydske Ungdom efter Genforeningen. Den havde en Følelse af, at den trængte til Undervisning paa Modersmaalet, mødte flittigt til Ungdoms- og Aftenskole og tog med Iver fat paa at tilegne sig Kundskaber“. Om Omfanget af Arbejdet skriver Lederen af en 3-klasset Landsbyskole: „I Vinterens Løb (1920) var min Fritid optaget af Arbejdet med de unge. Tre Dage om Ugen havde jeg Ungdomsskole fra Kl. 4—7. Tilslutningen var god, og de unge tog fat med stor Energi; de havde jo ikke haft Dansk-undervisning før. To Aftener om Ugen havde jeg de unge Karle til Gymnastik og to Aftener de unge Piger. Hver Fredag havde jeg et Hold unge Mænd til Aftenskole; deres Arbejde hindrede dem i at komme om Eftermiddagen; de mødte Kl. 8,30, naar jeg var færdig med Gymnastikken for Pigerne, og de blev ved til Kl. 11. Hver Onsdag Aften dirigerede jeg et Sangkor, der var blevet oprettet. — Min Tid var saaledes godt optaget; men det var en dejlig Tid, rig paa Arbejde og Arbejdsglæde.“

Fagene i Ungdoms- og Aftenskolen var i de første Aar efter Genforeningen navnlig Dansk, Regning, Historie og Danmarks Geografi. Senere, efter at den danske Børneskole havde virket i nogle Aar, fremkom der Ønsker om Undervisning i de mere specielle Fag som Husgerning og Sløjd. Men dette krævede Undervisningslokaler, som ikke forefandtes ved Landsbyskolerne. Fremkomsten af den nye Skolelov af 1937 blev derfor hilst med særlig Glæde her i Landsdelen, og i de følgende Aar blev et forholdsvis stort Antal Skoler udbygget med nye Lokaler, indtil Byggeriet maatte standse under Krigen. Der blev hermed givet det folkelige Oplysningsarbejde nye og forøgede Muligheder, idet de nye Lokaler ikke blot benyttes af Børneskolens Elever, men ogsaa skal stilles til Raadighed for Aften- og

Ungdomsskolen, hvorved der kan ydes den voksne Ungdom en haardt tiltrængt Hjælp til at opnaa en fast og planmæssig Undervisning paa Omraader, der hidtil ikke har kunnet udnyttes. Undervisningen i Sløjdlokalet og Skolekøkkenet vil overalt fange de unges Interesser, ligesom det kan forventes, at Studiekredsarbejdet vil gaa stærkt frem, efterhaanden som Læsestuerne tages i Brug og faar den fornødne Samling Bøger. Det ser ogsaa ud til, at de nye Gymnastiksale i stigende Grad benyttes af den voksne Ungdom, idet disse Sale i Almindelighed er bedre udstyret med Redskaber, Omklædningsrum og Badeindretninger, end Forsamlingshusene er det.

De nye Lokaler er overalt taget stærkt i Brug. Fra en købstadordnet Skole foreligger følgende Beretning herom:

„Hvert Efteraar indkalder Skolekommissionen Repræsentanter for de Foreninger, der i Vinterens Løb ønsker at benytte Skolens Lokaler, til et Møde, hvor en Plan for Benyttelse af Skolen uden for Undervisningstiden udarbejdes. For Vinteren 1947—48 ser Planen saaledes ud:

Teknisk Skole 5 Aftener ugentlig i 3 Klasseværelser	37	Timer
Handelsskole 4 » » i 3 »	20	»
Aftenskole, 1 Eftermiddag, 2 Aftener i 2 Klasseværelser + Skolekøkkenet	10	»
De forskellige Sportsforeninger 6 Eftermd. 5 Aftener i Gymnastiksalen	28	«
Studiekredsen 2 Aftener i Læsestuen	5	»

-----
ialt 100 Timer,

hvortil kommer Arbejdernes Samaritterkursus, der afholdes i nogle Uger hver Vinter.“

Dette vil i Praksis sige, at mange af Skolens Lokaler i Vinterhalvaaret kun henstaar ubenyttede, mens den nødvendige Rengøring finder Sted, og at Sognets unge og mange ældre færdes med den samme Selvfølgelighed paa Skolen, som Børnene gør det, hvilket er i nøje Overensstemmelse med den nye Skolelovs Tendens. I denne Forbindelse maa det følgelig stærkt fremhæves, hvor stor Betydning for det frivillige folkelige Oplysningsarbejde Videreførelsen af Skolebyggeriet har.

I Sogne, hvor der ikke forefindes Forsamlingshus, har Skolens Gymnastiksal faaet en særlig Betydning for den kulturelle Virksomhed. Det samme gælder afsides liggende Skoledistrikter, hvorfra Afstanden til Sognets Forsamlingshus er saa stor, at man foretrækker at samles i Skolen. Enkelte Steder har Skolens Udvidelse medført, at kulturelt Arbejde, som har maattet hvile paa Grund af manglende Lokaler, er blomstret op. Der er dannet Gymnastikforeninger og Ungdoms- og Foredragsforeninger, som anvender Skolens Gymnastiksal til Undervisning og Møder, ligesom Skolens Læsestue har fundet Anvendelse til mindre Møder og Bestyrelsesmøder og til Studiekredsarbejde. Man vil derfor ved Besøg i en saadan Skole kunne se, at den ligesom et Forsamlingshus rummer Borde og Bænke samt Kaffeservice. Der kan dog ikke ses bort fra, at denne Kombination af Skole og Forsamlingshus medfører praktiske Vanskeligheder, og der foreligger enkelte Eksempler paa, at ansvarlige Foreningsledere endnu ikke har den fulde Forstaaelse af, at Anvendelsen af en Skoles Gymnastiksal lovmæssigt er begrænset til kun at omfatte kulturelle Formaal.

Omkring 30—40 pCt. af Landsdelens Folkeskoler er nu udbygget efter den nye Lov. Overalt er det tilstræbt at opføre de nye Bygninger i en ren dansk Stil, saa de falder til i Landsbybilledet. Mange Steder kan man derfor glæde sig ved at se, hvorledes de nye røde Skolebygninger sammen med den hvide Kirke og den mørke Mejeriskorsten er med til at give Landsbyen og dermed hele Landskabet Præg.

Af det her fremførte vil det formentlig klart fremgaa, i hvor høj Grad den sønderjydske Skole siden 1920 har været modtagende i Forholdet til Skolen i det øvrige Land. Saadan maatte det være. Maalet var jo at gøre den sønderjydske Skole dansk og at befri den for Sporene fra Tiden før 1920, i alt Fald de Spor, der ikke var forenelige med Hovedopgaven: at give den sønderjydske Skole et dansk Aandsindhold. Paavirkningen nordfra følte stærkere derved, at den danske Skole i Sønderjylland i de Aar, her er Tale om, lukkede af for Paavirkning sydfra, og i denne Forbindelse kan man saaledes ikke,

som det før er gjort, sammenligne Sønderjylland med en Bro, ad hvilken kulturelle Strømninger sydfra kunde passere ind i Danmark. Den saakaldte nyeuropæiske Skolebevægelse, som udgik fra Tyskland i 1920erne, satte ikke Spor i Sønderjylland, men derimod enkelte Steder i det øvrige Land, og ad denne Omvej forsøgte den frie Skole ogsaa at vinde Indpas i Sønderjylland, men uden nævneværdigt Resultat.

Man kan herefter spørge, om der da ikke fra den sønderjydske Skole er udgaaet Strømninger, der har taget Retning nordpaa og paavirket Skolerne i det øvrige Land.

Hertil maa svares, at en saadan Paavirkning har der været. Men om dens Styrke og dens Betydning er det vanskeligt at tale. Det er heller ikke al Paavirkning, der lader sig registrere. Enhver ved noget herom. Man kan godt have den Opfattelse, at en bestemt Person har paavirket en; men skal man give Udtryk for, hvori denne Paavirkning har bestaaet, er det, som om Ordene virker for massivt og ikke siger netop det, de skal. Hertil kommer, at de 28 Aar, der er gaaet siden 1920, er en kort Tid. Den er ganske vist dobbelt saa lang som Tiden mellem Trearskrigen og 1864. Men alligevel. Naar Talen er om at opbygge en dansk Skole i Sønderjylland, saa føles det, at der kun er forløbet et kort Spand af Aar — i alt Fald for kort til, at den sønderjydske Skole i væsentlig Grad har kunnet blive ydende i Forholdet til det øvrige Land. Alle Kræfter maatte, navnlig i de første Aar, sættes ind paa at bringe de sønderjydske Skoler paa Linie med Skolen i det øvrige Land, og det synes, som om alle Kræfter ogsaa er medgaaet hertil.

Omtalen af den Paavirkning, der er udgaaet fra den sønderjydske Skole til det øvrige Land, maa derfor ifølge Sagens Natur blive ufuldstændig og kan kun omfatte enkelte Træk, om hvis Betydning Fremtiden maa dømme.

De nordfra kommende Lærere, der begyndte en Gerning i Sønderjylland efter 1920, følte, at den sønderjydske Skole især paa to Punkter afveg fra Skolen i det øvrige Land: Der var i dens Undervisning og i hele Skolens Liv en stærkere national Islæt og, navnlig for Folkeskolens Vedkommende, en større Sans for metodiske og psykologiske Problemer.

Den stærkere nationale Islæt var at finde i stort og smaat, i alt, hvad der skete i Skolen, baade til daglig og ved festlige Lejligheder. Afstemningsdagen den 10. Februar var ikke blot den største nationale Festdag i Landsdelen, men ogsaa i Skolen. Endvidere festede man paa Kongens Fødselsdag og paa Genforeningsdagen den 15. Juni, og der kan næppe være Tvivl om, at den sønderjydske Maade at markere de nationale Festdage paa har paavirket det øvrige Land.

For Historieundervisningen i den sønderjydske Skole har den nationale Islæt haft en særlig Betydning, navnlig i Landsdelens Højskoler og Efterskoler, hvor man er friere stillet med Hensyn paa Emnevalg og Hensyntagen til Skolens andre Fag. Paa *Rødding* Højskole f. Eks. undervises der een Time daglig i en Maaned alene i sønderjydske Emner. Det sønderjydske Præg paa Historieundervisningen har navnlig givet sig Udtryk ved, at Hjemstavns Historie og dermed Landsdelens Historie har faaet en mere fremskudt Plads. Flere sønderjydske Skolemænd har fremhævet Hjemstavnslærens store Betydning og har udgivet Lærebøger, der behandler Undervisningen i dette Emne. — Inden for de indremissionske Højskoler og Efterskoler er Paavirkningen fra Sønderjylland paaviselig. Den stærke Understregning af de nationale Værdiers Betydning, som var en Selvfølge i Undervisningen paa *Hoptrup* Højskole, er blevet forbillig for Indremissions Højskoler og Efterskoler i det øvrige Land.

For de sønderjydske Statsskolers Vedkommende har den stærkere nationale Islæt gjort sig gældende paa flere Maader. Mest paafaldende har det været, at Statsskolernes Lærere i langt højere Grad, end det er Tilfældet i det øvrige Land, har deltaget i det folkelige Oplysningsarbejde uden for Skolen. Det gælder baade den frivillige Ungdomsundervisning, Arbejdet med Sangkor og Studiekredse og Foredrag i Forsamlingshuse paa de nationale Festdage. Det er ogsaa et karakteristisk Træk ved disse Skoler, at de arbejder paa en bredere folkelig Basis og har en fastere Forbindelse med Forældrene, end det ellers er Tilfældet. Forældre og gamle Elever slutter tæt sammen om Skolerne og møder flittigt ved Skolens Fester og andre Lejlig-

heder. En betydelig Indsats har de sønderjydske Statsskoler gjort gennem Aarene ved blandt Lærere og Elever at indsamle Penge til Fremme af det danske Skolearbejde i Flensborg og Sydslesvig, og da disse Indsamlinger er blevet efterfulgt af tilsvarende ved en Række Gymnasieskoler i det øvrige Land, er der paa den Maade skabt en væsentlig Støtte til og en værdifuld Kontakt med danske Skoler i Sydslesvig.

Naar det tør siges, at den stærkere nationale Islæt i den sønderjydske Skole har paavirket det øvrige Land, skyldes det især, at der gennem Aarene er knyttet saa mange *personlige* Forbindelser tværs over den gamle Grænse. Navnlig i de første Aar efter Genforeningen var der mange Skolefolk nordfra, som gæstede sønderjydske Skoler og momentvis oplevede lidt af den særlige Stemning her. Gennem alle Aarene har der været en livlig Udveksling af Skolebesøg. Skoler af snart sagt alle Arter i det gamle Land har arrangeret aarlige Udflugter til Sønderjylland, og Tusinder af unge Mennesker har paa den Maade modtaget Indtryk af sønderjydske Forhold. Men størst Betydning har det dog haft, at et stort Antal af Elever nordfra har søgt de sønderjydske Ungdomsskoler, de to Statsseminarier medregnet. Paa Rødding Højskole er gennemsnitlig 80 % af den store Elevflok nordfra, Resten Sønderjyder. Hoptrup Højskole regner med, at Elevtallet fordeler sig ligeligt paa Øboer, Nordjyder og Sønderjyder. Af Eleverne paa de to Seminarier er ca. 55 % nordfra. Paa Rødding Højskole har man den gode Skik, at Elever og Lærere aflægger aarlige Besøg i Omegnens Landsbyer, hvor de indkvarteres i Hjemmene og samles med deres Værtsfolk til Samvær i Sognets Forsamlingshus, hvilket har bidraget til, at mange Elever nordfra har suppleret Højskoleopholdet med en Plads i et sønderjydsk Hjem. — Disse Elever nordfra har søgt sønderjydske Højskoler eller Seminarier for at faa et førstehaands Indtryk af Forholdene hernede, Indtryk, som kunde styrke deres nationale Følelse og blive af varig Værdi. Hvad der saa videre er kommet ud deraf, lader sig ikke maale; men maaske har den sønderjydske Skole paa den Maade kunnet tilbagebetale nogle af de Værdier, den har modtaget fra det gamle Land. — En ung Lærer, hjemmehørende i

Vendsyssel, skriver saaledes om sit Ophold paa Tønder Seminarium:

„For os, der kom nordfra, var det en stor Oplevelse at komme paa et sønderjydske Seminarium. Det, der skete, var vel, at vi blev os vor Danskhed bevidst ved at blive konfronteret med en Kultur, der var os fremmed. Hertil bidrog naturligvis Grønlandets Rigdom paa historiske Minder, men ogsaa at vi paa nærmeste Hold lærte Elever at kende, som tilhørte det tyske Mindretal eller var hjemmehørende Syd for Grænsen.

Vil man pege paa noget karakteristisk ved Undervisningen paa Seminariet, og det er der Grund til, maa man sige, at den i høj Grad var realitetsbetonet, og vore Lærere kendte Værdien af metodisk Fasthed, noget, der har gavnet os meget.

At Historieundervisningen havde sit Særpræg, kan ikke undre nogen. Sagt om den i Almindelighed maa det fremhæves, at det danske understregedes. En særlig Oplevelse var Sønderjyllands Historie, der i en kyndig Lærers Haand er et ypperligt Emne, og Arbejdet med den paa Klassen, i Skolens Bibliotek eller paa Udflugter, tilrettelagt af Skolen, gav os et godt Grundlag at arbejde videre paa. Overhovedet er det min Opfattelse, at vort Seminarium tog Afstand fra den golde Objektivitet og det materialistiske Syn, der inden for Skolen beherskede en stor Del af Mellemligstiden, og vi fik med os en stærk Interesse for det folkelige, givet os ikke alene af Skolen, men ogsaa vakt bl. a. i sønderjydske Forsamlingshuse, ved de nationale Fester. Vi saa, at der i Nordslesvig endnu var meget, der skulde udbygges; men vi følte ogsaa, at der her leveres et rigt andeligt Liv, der gav Inspiration til, da vi senere vendte tilbage til det gamle Land, at blæse nyt Liv i det folkelige Arbejde paa de Steder, hvor den enkelte kom hen. Baade menneskeligt og folkeligt har den danske Folkeskole modtaget værdifulde Impulser fra Sønderjylland“.

Det stærkere metodiske Præg over den sønderjydske Folkeskoles Arbejde skyldtes navnlig, at den tyske Læreruddannelse før 1920 paa væsentlige Punkter var den danske overlegen. Den strakte sig over 6 Aar. I en treaarig Præparandskole tilegnede Eleverne sig de elementære Kundskaber, saaledes at de

i den egentlige Seminarietid hovedsagelig kunde beskæftige sig med de Emner, der direkte pegede mod den kommende Lærergerning. Derved blev der ogsaa Mulighed for at give Seminarieeleverne en grundig Uddannelse i Landsby skolepraktik og i Smaabørnsundervisning — to Omraader, som den danske Læreruddannelse paa den Tid ikke omfattede. Mødet med den sønderjydske Skole i 1920 betød derfor, at den nordfra kommende danske Lærer fik en Følelse af, at han kom til en Skole, hvor Sansen for metodiske Problemer var levende og stærk, og hvor Arbejdet blev udført med Alvor og Energi. Og selv om Mødet mellem dansk og tysk Skole maatte medføre Vanskeligheder, saa betød det i Almindelighed, at Læreren holdtes i Aande. Situationen var alt for spændt til, at han kunde gaa i Staa. Arbejdet blev ikke en Rutine; mange Lærere følte sig tilskyndet til at tage deres Opfattelse af Undervisningsproblemer op til Revision — ofte med det Resultat, at den danskuddannede Lærer hentede nye Impulser fra Syd og den tyskuddannede fra Nord. Vi staar her ved en væsentlig Grund til, at der har været noget levende og initiativrigt over det sønderjydske Skoleliv siden 1920.

Man kan dog næppe sige, at denne Brydning er en Forudsætning for enhver Nydannelse, der siden 1920 er fremkommet inden for den sønderjydske Skole. I nogle Tilfælde maa man faa den Opfattelse, at det mere er Skolemanden end den sønderjydske Jordbund, der har været det afgørende. Det gælder saaledes Lejrskoletanken. Ideen til Lejrskolen paa dansk Grund er udformet af Idrætsinspektør *Braae* og praktiseredes første Gang ved Haderslev Seminarium i 1929. Siden har den bredt sig til alle Skoleformer ud over Landet. Det samme gælder en anden Nydannelse inden for Skolen, nemlig Tanken om Seminarieelevernes Landsbyskoleophold, der første Gang praktiseredes i September 1928 af daværende Overlærer ved Seminariets Øvelsesskole i Haderslev *Olaf Petersen*. Ogsaa om adskillige af de forholdsvis mange Skolebøger, der er udarbejdet af sønderjydske Skolemænd, gælder det, at disse Bøger formentlig vilde være fremkommet ogsaa i det Tilfælde, Forfatteren ikke havde haft sin Skolegerning i Sønderjylland. Man kan dog ikke være

helt sikker paa det. Maaske vil Forfatteren ikke selv kunne afgøre, om ikke den sønderjydske Atmosfære har virket en Smule paa ham.

I andre Tilfælde synes det indlysende, at en Nydannelse paa Skolens Omraade har haft sønderjydske Forudsætninger. Dette gælder først og fremmest *Claus Eskildsens* Indsats paa Smaabømsundervisningens Omraade. Hans Idé gik ud paa, at Overgangen fra Hjem til Skole skulde gøres mere lempelig for Børnene, og at Smaabørnsundervisningen i Overensstemmelse med Barnets Natur skulde være livligere og mere lystbetonet. Eskildsens Udformning af denne Idé bl. a. ved Udgivelsen af „Ole Bole“ har faaet Betydning for hele Landet og er præget af en fast og klar Metode, der tydeligt peger tilbage mod hans tyske Uddannelse. Og, som det blev sagt ved Eskildsens Baare, naar meget af det, han ellers har talt og skrevet, er glemt, saa vil hans Indsats som Smaabørnspædagog blive staaende i den danske Skole. Ogsaa et andet Arbejde har tydelige sønderjydske Forudsætninger. Det er Lærer *P. Møllers* Bog om Undervisningen i den eenklassede Skole, der saa vidt vides er den eneste større Fremstilling af dette Emne paa Dansk. Desværre er dette Arbejde ikke saa kendt, som det burde være.

Endnu skal nævnes en Indsats, som i overvejende Grad har sønderjydske Forudsætninger, nemlig *Skoleidrætsstævner* i Landkommunerne. Det er, som om de sønderjydske Skoler i Erkendelse af fælles Opgaver og Vanskeligheder har følt Trang til at søge sammen, saa ofte Lejlighed gaves. Derfor har f. Eks. Tilslutningen til Dansk Skolescenes Forestillinger i Landsdelen været meget stor. I 1938 nedsattes inden for de sønderjydske Lærerkredse staaende Udvalg med det Formaal at tilrettelægge Idrætsstævner paa Steder, hvor det var naturligt for flere Skoler at samles. Disse Stævner vandt hurtigt stor Udbredelse. I den Beretning, som Idrætsinspektøren for de sønderjydske Landsdele har udsendt for 1946—47, findes den paa følgende Side gengivne Statistik.

Til denne Oversigt er knyttet følgende Bemærkninger:

„Et Stævne i Haderslev 1943 med 2000 anmeldte Børn blev forbudt af Tyskerne; det samme skete med 4 Stævner i Søn-

Aar	Antal Stævner	Deltagende Aktivt deltagende	
		Skoler	Børn
1939	3	21	900
1940	10	98	4100
1941	16	152	6750
1942	15	154	7415
1943	8	92	3725
1944	13	106	4040
1945	8	79	2553
1946	15	158	8915
1947	17	160	8376

derborg og Tønder Amter med tilsammen ca. 1400 tilmeldte Børn. — De bevægede og glædelige Begivenheder i Forsommeren 1945 gjorde, at man kun faa Steder fik Tid til at tilrettelægge Stævner. — Den forholdsvis daarlige Deltagelse i 1944 skyldtes efter Lærernes Sigende, at mange Børn ikke kunde komme til Stævnerne, fordi de manglede Cykledæk. Det knob for øvrigt ogsaa med Gymnastikdragter og Sko.“

I det øvrige Land søger man nu at indføre Skoleidrætsstævner efter sønderjydske Mønster, og der er i de forskellige Amter dannet Udvalg, som skal arbejde for denne Sags Gennemførelse.

Vi har hermed fremdraget nogle Træk, der belyser — omend paa visse Punkter lidt usikkert — den Paavirkning, der fra den sønderjydske Skole er udgaaet til Skolen i det øvrige Land. Herefter er tilbage at omtale S sammenspillet mellem Hjemmene og Skolens Styrelse i Sønderjylland, og man vil snart se, at paa dette Omraade er sønderjydske Forhold i flere Tilfælde taget som Mønster for det øvrige Land. Her er Paavirkningen klar og paaviselig.

*

Ved Overgangen fra tysk til dansk Skole var det af afgørende Betydning, at *Hjemmenes Stilling* til Skolen nu var en anden, og at den *sønderjydske Skolelovgivning* gav Forældrene saa stor Indflydelse paa Skolens Forhold.

Før 1920 var den enkelte Skoles Administration lagt i Hænderne paa „Skoleforstanderskabet“; dog kunde to Skoler i samme Kommune danne „Schulverband“. Tilsyn med Under-

visningen havde en „Ortsschulinspektor“, som næsten altid var Sognepræsten. I hver Amtskreds var ansat en Kredsskoleinspektør. Før Provinsen Slesvig var Skolens øverste Embedsmand Skoleraaden, der boede i Byen Slesvig. Gennem Skoleforstanderskabet havde Befolkningen Indflydelse paa Lærervalget, idet der fra oven indstilledes tre Ansøgere, hvoraf Forstanderskabet kunde udpege den, der skulde have Embedet. Men i øvrigt havde Forældrene ingen Indflydelse paa Skolens Forhold. Alt — Undervisningsplan, Ferieplan, Timetal, Fag o. s. v. — var fastlagt af Regeringen i Slesvig og ens for alle Skoler i Amtet.

Der skulde nu skabes en dansk Skolelovgivning, der kunde træde i Stedet for den tyske.

Det skal her fremhæves, at man ikke overførte den Nord for Kongeaaen gældende Skolelov til det genvundne Land, men skabte en helt ny sønderjydsk Skolelov, der paa væsentlige Punkter var forskellig fra den, der gjaldt i det øvrige Land.

Udgangspunktet for den sønderjydske Skolelovs Tilblivelse maa søges i de Forhandlinger, der 1918—20 førtes inden for den sønderjydske Vælgerforening og det af denne nedsatte Skoleudvalg. I Sønderjydsk Skoleforenings Jubilæumsbog skriver *H. Jepsen Christensen herom*: „At finde den praktiske Form for Folkeskolens Styrelse paa den indre Linie paa en Maade, der stod Forældretanken i Skolens Styrelse saa nær som muligt under Hensyntagen til, at det var en offentlig Folkeskole og ikke en privat Skole, Talen var om, følte jeg var Opgaven.“ — „Befolkningen i Sønderjylland havde været umyndiggjort paa Skolens Omraade gennem Embedsmandsstyre under tysk Fremmedherredømme, nu skulde den frigøres og myndiggøres gennem Medarbejderskab og Medansvar ved frit Valg af Repræsentanter til de bestemmende Organer baa- de i den lokale og mere centrale Styrelse.“

De her citerede Linier vil, selv om de er taget ud af deres Sammenhæng, formentlig være tilstrækkelige til at vise de ledende Synspunkter, hvorefter det sønderjydske Udvalgs Lovforslag blev udarbejdet. Men Tanken om direkte Valg til

Forældrerepræsentationen mødte Modstand. Det hedder herom i Jepsen Christensens Artikel: „Det tog nogen Tid at finde den praktiske Udformning for disse Tanker inden for Skoleudvalget, og de krydsedes ogsaa en Overgang inden for Udvalget af den Opfattelse, at Folkeskolens Arbejde i saa høj Grad var et offentligt Anliggende, at man godt kunde lade Kommunalbestyrelsen alene være den lokale Myndighed i Skolespørgsmaal eller det Organ, der ligesom i det gamle Land valgte Skolekommissionens Medlemmer. — Dette Spørgsmaal var et af Kardinalpunkterne i Skoleudvalgets Drøftelser.“

Som bekendt blev Resultatet, at Skoleudvalget stillede Forslag om Forældrerepræsentation ved hver Skole, valgt ved direkte Valg og med vidtgaaende Beføjelser vedrørende Lærerindstillinger og Skolens daglige Arbejde. Ogsaa paa et andet Omraade skabte det sønderjydske Skoleudvalg noget nyt. Som tidligere nævnt, havde Sognepræsten før 1920 en fremtrædende Stilling i det lokale Tilsyn med de tyske Skoler, og Nord for Kongeaaen var Sognepræsten selvskreven Formand for Skolekommissionen. Det sønderjydske Skoleudvalg ønskede ikke at give Sognepræsten en saadan Stilling. Der var inden for Lærerkredse en udbredt Stemning derimod, idet man ønskede et fagligt Tilsyn, og hertil kom, at man paa dette Tidspunkt ikke kunde vide, hvor mange tyskuddannede Præster, der forblev i deres Embeder i Sønderjylland. „Dette maatte føre til“, skriver Jepsen Christensen, „at Præsten maatte nøjes med den samme Stilling som alle andre, at han var valgbar til Skolekommissionen og kunde vælges ind alle Vegne, hvor Befolkningen havde et Ønske derom.“

Endelig skal det anføres, at det sønderjydske Skoleudvalg gik ind for, at der skulde knyttes en Amtsskolekonsulent til Folkeskolens Administration. Han skulde være til Raadighed for de lokale Myndigheder ved Forhandlinger om Skoleforhold og som Medlem af Skoledirektionen have Indflydelse paa den mere centrale Styrelse. Desuden skulde han ved jævnlige Besøg i Skolerne gøre sig bekendt med Undervisningen og medvirke til, at den nye Skolelov hurtigst muligt og paa bedste Maade virkeligjordes i Praksis.

Desuden fremkom det sønderjydske Skoleudvalg med et meget frisindet Forslag til Ordning af det tyske Mindretals Forhold.

Ved Behandlingen af de her nævnte Forslag i den danske Rigsdag viste det sig, at denne stillede sig bag de sønderjydske Ønsker, og selv om den sønderjydske Skolelov er blevet ændret siden 1920, er dens frisindede Bestemmelser for de danske Skoler i Sønderjylland i alt væsentligt bevaret. Hertil svarer, at Loven har haft en gavnlig Virkning paa den danske Skoles Udvikling i Sønderjylland og øvet en ikke ringe Indflydelse paa Lovgivningen for Skolen i det øvrige Land.

Bag Børnenes Glæde ved at møde i den danske Skole stod naturligvis Hjemmenes Glæde ved at sende dem i Skole, og Omslaget i Forældrenes Holdning over for Skolen kom næsten lige saa spontant og voldsomt frem som hos Børnene. Naar Læreren indbød Forældre og tidligere Elever til Julefest eller til Forældremøder og til den aarlige Forældredag, mødte de i stort Tal, og det Liv, der rører sig i en Skole ved saadanne Lejligheder, er i Virkeligheden et af de skønneste Vidnesbyrd, man kan se, om det rette Forhold mellem Hjem og Skole. Denne smukke Skik, at Forældrene ved disse Lejligheder møder paa Skolen, har holdt sig nogenlunde gennem Aarene og været sønderjydske Lærere til megen Glæde og Opmuntring i Arbejdet. ..

Ved Gennemførelsen af Folkeskoleloven af 1937 har Forældrenes Kærlighed til den lille sønderjydske Skole givet sig et stærkt Udslag.

Adskillige Steder har Sogneraadet startet Kommunens Skolebyggeri med Planer om en Centralisering af Skolevæsenet, der er det billigste, baade hvad Byggeomkostninger og aarlige Driftsudgifter angaar. Men Befolkningen i de smaa Skole-distrikter har med en urokkelig Enstemmighed protesteret mod Sammenlægning af Skoler. Man føler, at Landsbyen bliver fattigere, hvis Skolen omdannes til en Forskole eller helt forsvinder, og ved de afgørende Forhandlinger har Forældrene følgelig ikke ønsket den billigste, men den efter deres Mening bedste Ordning af Skoleforholdene. Og da Sogneraadene erfa-

ringsmæssigt ikke gaar imod en Forældrekreds i et Skoledistrikt, naar den er enig, kan det følgelig forventes, at man i Sønderjylland kun i ganske enkelte Tilfælde vil udnytte Folkeskolelovens Muligheder for at centralisere Skoler, og at saa godt som alle smaa Skoler i Landsdelen vil blive udbygget.

Det maa ogsaa fremhæves, at Skolenævnene ved de enkelte Skoler i de fleste Tilfælde har været den drivende Kraft i Arbejdet for at faa Skolebyggeriet sat i Gang, og naar et forholdsvis stort Antal sønderjydske Skoler er blevet udbygget — trods alle Vanskeligheder —, tilkommer Æren herfor fortrinsvis Skolenævnene. De har her som paa alle andre Omraader været en Løftestang i Arbejdet for at fremme og højne den danske Skole i Sønderjylland, og Princippet: En Forældrerepræsentation, valgt ved direkte Valg, har paa en smuk Maade staaet sin Prøve gennem de 28 Aar, der er forløbet siden Genforeningen. Det er derfor forstaaeligt, at der inden for sønderjydske Forældre- og Lærerkredse næres et stærkt Ønske om at bevare den sønderjydske Skolelov, der paa alle væsentlige Punkter er mere frisindet og demokratisk end den, der gælder i det øvrige Land.

Ved Rigsdagens Behandling i 1933 af Forslaget til en ny Tilsynslov kunde man følgelig henvise til de gode Erfaringer, der i de forløbne 13 Aar var gjort i Sønderjylland. Den sønderjydske Skolelov blev betragtet som et Forsøg, et vellykket Forsøg, baade hvad Forældrenes forøgede Ansvar, Forholdet mellem Kirke og Skole og Amtsskolekonsulentstillingen angik. Flere Gange henviste Undervisningsminister *Borgbjerg* hertil, og en af Ordførerne, *Marie Hjelm*, udtalte sig ifølge Rigsdagstidende saaledes: „Intetsteds i Danmark er der saa ivrigt et Skoleliv som i Sønderjylland. — Man maatte ønske, at vi vilde efterligne dette heroppe i det gamle Land.“

Nogen let Gang gennem Rigsdagen fik det Borgbjergske Forslag ikke, og da endelig Tilsynsloven kunde vedtages med Stemmer fra tre af Rigsdagens Partier, bar den i høj Grad Kompromissets Præg. Hver af Parterne havde faaet noget, men ingen havde faaet alt, hvad man ønskede sig. Følgelig er Loven, selv om den som Helhed betegner et Fremskridt sam-

menlignet med den tidligere gældende Lov, karakteristisk ved en Række Halvheder og brudte Linier, og dens Bestemmelser er i flere Tilfælde blevet udhulet af Livets Praksis, saa de ingen eller næsten ingen Betydning har faaet. Skolekommissionen skal vælges af Kommunalbestyrelsen; men det er almindeligt, at Kommunalbestyrelsen fortrinsvis vælger sine egne Medlemmer ind i Skolekommissionen, hvorved denne bliver for afhængig af den bevilgende Myndighed og i for ringe Grad i Stand til at varetage rent skolemæssige Interesser; ja, der findes endog Eksempler paa, at Kommunalbestyrelsen vælger sig selv til Skolekommission. Den Nydannelse i dansk Skolelovgivning, der kom med Indførelse af frivillige Forældreraad, valgt ved direkte Valg, er som Helhed blevet en Skuffelse, fordi denne Forældrerepræsentation fik for faa og for ringe Beføjelser. Interessen for Oprettelse af Forældreraad har derfor været i stadig Tilbagegang. Sognepræsten skulde ikke længer være født Formand for Skolekommissionen; men han blev en med denne sideordnet Tilsynsmyndighed, idet han fik Tilsyn med Kristendomsundervisningen i Pastoratets Skoler. Lærernes over 20 Aar gamle Ønske om, at alt Tilsyn skulde udøves af Skolens egne Folk, blev saaledes kun delvis imødekommet, og de nye Amtsskolekonsulentstillinger, der blev indført, blev paa en uheldig Maade begrænset derved, at Amtsskolekonsulenten kim skulde besøge Skoler, saafremt Skoledirektionen eller lokale Skolemyndigheder ønskede det. Amtsskolekonsulentordningen blev derfor hun en mindre god Efterligning af den sønderjydske til Trods for, at flere Rigsdagsmedlemmer under Lovforslagets Behandling havde fremhævet, at denne i enhver Henseende havde virket tilfredsstillende. I hvert Amt skulde der være en Skoledirektion, hvorved det gamle Herreds- og Provstistyre blev ophævet. I Amtsskole-direktionen skulde en af Amtets Provster have Sæde, valgt af Undervisningsministeriet for 6 Aar. Kun i Hovedstaden København fik man et folke- og forældrevalgt Skolestyre.

Af de her refererede Punkter vil det formentlig let ses, at man med denne Tilsynslov ikke førte Bestemmelserne om Forældrenes direkte Indflydelse paa og Ansvar for Skolens pæda-

gogiske Anliggender til Bunds, lige saa lidt som Skolens Tilsynsforhold har faaet sin endelige Løsning. Det er derfor forstaaeligt, at man i Sønderjylland har været godt tilfreds med, at denne Lov ikke havde Gyldighed her, og at der Nord for Kongeaaen er fremkommet stærke Ønsker om at faa den ændret, hvilket for øvrigt paa et enkelt væsentligt Punkt skete i 1946, idet Amtsskolekonsulenten da blev løst fra sit Embede i Folkeskolen, som han har været det i Sønderjylland fra 1920.

*

Det livlige Sammenspil mellem Børn, Lærere og Forældre har været den særlige Charme ved Arbejdet i den danske Skole i Sønderjylland, og i den Menneskealder, der næsten er gaaet, er der sket meget, som har knyttet det genvundne Land nærmere til Moderlandet. Det er dog ikke saaledes, at man inden for den sønderjydske Skole har Følelsen af, at Genforeringsarbejdet er fuldført. Derimod maa det erkendes, at en Periode er afsluttet og en ny begyndt i Tiden efter Befrielsen — en ny Periode med nye Opgaver, nye Afgørelser, ny Spænding og Uro, som det nu engang hører Grænselandet til. Det er dette særlige, som præger Sønderjylland. Man kan glæde sig derover eller beklage det, eftersom man er indstillet over for sønderjydske Problemer. Men det er der og vil vedblive at være der — lige saa selvfølgelig som Bølgeslaget mod en Strandbred. Og det vil som altid berøre den danske Skole i Sønderjylland og bevirke, at den ogsaa i Fremtiden har sin særlige Opgave at løse.

Den sønderjyske dialekts udvikling

efter 1920

Af **Peter Jeppesen.**

Betegnelsen, den sønderjydske dialekt, har kun berettigelse, hvor opgaven er at skildre dialektens stilling i almindelighed i forhold til det tyske sprog, nedertysk og højtysk, eller til det danske rigsmaal. En virkelig fyldestgørende skildring af dialektens indre udvikling maatte tage hensyn til de ret forskellige stedmaal, som tales inden for det sønderjyske omraade. En saadan undersøgelse vilde imidlertid ligge uden for de her givne rammer; vi maa nøjes med visse almene træk, der kan udledes dels af spredte oplysninger fra hele omraadet, dels af enkelte specialundersøgelser. Her skal desuden, da skellet sættes ved 1920, kun meddeles oplysninger om udviklingen inden for den sønderjyske dialekt nord for den nuværende landegrænse.

Hovedindholdet af de følgende afsnit vil da være resultaterne i hovedtræk af en undersøgelse af¹⁾ Løgumklosterdialekten fra 1935 suppleret med enkeltræk, der viser stillingen i dialekten i dag.

Det tyske sprogs indflydelse paa dialekten.

Det kan være ganske gavnligt et øjeblik at forestille sig, hvordan det vilde være gaet den sønderjyske dialekt, hvis genforeningen med Danmark ikke var kommet. Sprogforholdene syd for grænsen kan illustrere udviklingens forløb. En stærk opblanding med tyske ord, en langsom, glidende fortykning af lyd, bøjning og sætningsbygning vilde have gjort dialekten ukendelig. Selv om sprogets kerne, saafremt sindelaget havde holdt, vilde have været dansk ud i en uoverskuelig fremtid,

---

¹⁾Peter Jeppesen: *En sønderjysk dialekts udvikling*. Humanistiske studier I 1938. Her findes en fyldig Litteraturfortegnelse.

uanset hvilke tvangsforholdsregler man fra tysk side maatte have anvendt, vilde slutresultatet, overgang til det tyske sprog, dog have være givet. For det tyske sprog nord for grænsen kan man ikke regne med en saadan udvikling i retning af dansk efter 1920. Her førtes ingen udryddelseskrig fra dansk side; det var stadig muligt for børn af det tyske mindretal at komme i tyske skoler og faa kendskab til det tyske sprog, selv om deres hjemmesprog var dansk. Dette betød for den danske dialekt, at den ogsaa efter 1920 var udsat for en paavirkning fra højtytken, eftersom disse tyskoplærte børns dialekt ikke kunde undgaa at præges af deres skolelærdom og deres rigstyske idealer. En undersøgelse af denne paavirkning viser, at *ordforraadet* er stærkest angrebet. Følgende eksempler fra skolelivet kan gælde som typiske, ord som pause, turnen, turnsko, Zeugnis, genügend, thema, aufgabe, aufsatz, versetzen o. s. v. er almindelige i en form, der svarer til dialektens lydforhold. Den tyske elev spørger sin danske kammerat: ha do gø·e æ sgo·larbe? (Hast du die Schularbeiten gemacht?) Den danske kunde svare: næj, æ ha låj'sd æ lægs (Nej, jeg har læst lektierne). Tysk *bøjning* forekommer ligesom enkelte eksempler paa tysk *sætningsbygning*: eks. ha do fe'rien i'no? di æ væl sna 'e (forbi du ferie endnu, de er vel snart forbi). Bemærk: Stedordet *de*, fordi ferien er flertal paa tysk. Æ sgif æ øljere fi 'e daw u·e (das Schiff ist schon vier Tage draussen).

Tysk *køn*: æd bi'l = en bil; æd la·'ger bliver til æd læj·'r = en lejr.

Selv om de tyske ord i almindelighed lydligt omdannes efter dialektens lydforhold, forekommer dog, navnlig i fremmedord, en del eksempler paa tysk *lyd og trykfordeling*, f. eks 'technik, 'kli mik, der har tryk paa første stavelse.

Saadanne ord og former havde stadig mulighed for at brede sig til danske dialekttalende, og flere af dem var i hvert fald endnu i 30erne almindelige. Imidlertid gjorde den tyske indvirkning sig dog mindre og mindre gældende hos de dansk-sindede unge, og efter nazismens magtovertagelse og besættelsen, opstod der en hidtil ukendt kløft mellem danske og tyske i grænselandet, hvad der utvivlsomt har ført til en bevidst

udryddelse af tyskheden i de dansksindedes dialekt. I de her-ved opstaaede huller rykkede det danske rigsmaals former ind, saa dialekten trods udrensningen bevarede sine udtryksmuligheder. I forvejen havde naturligvis tyske gloser fra omraader som administration, militærvesen, forretnings- og foreningsliv o. s. v. maattet vige for tilsvarende rigsdanske.

Man maa imidlertid stadig regne med at finde tvesprogede i grænselandet, da mindretallet, trods ivrig agitation herimod fra tysk side, har holdt fast ved den sønderjyske dialekt som omgangssprog. Visse resultater kan nazisme og besættelse dog notere sig i kampen mod sønderjysken. Anders Bjerrum kan saaledes i Tønder 1943 konstatere, at „den tyske Borgerskoles Elever, der overvejende stammer fra højtysktalende Hjem, alle taler Højtysk paa Skolepladsen“.²⁾ Fra Haderslev, hvor mindretallet staar betydelig svagere, har jeg faaet oplyst, at eleverne i den tyske skole hovedsagelig taler sønderjysk paa legepladsen. I Løgumkloster f. eks. har man nok kunnet spore nogen fremgang for højtysken under krigen; men nu er det betegnende nok især de helt smaa børn, der frejdigt taler tysk paa gaden.

Hvordan forholdene end kan have artet sig i omraadet som helhed, er det imidlertid sandsynligt, at det tyske mindretal stadig vil falde tilbage til dialekten som dagligt omgangssprog, hvad der vil svare godt til dets gentagne udtalelser om stærke følelser for hjemstavnen. En reaktion som syd for grænsen, altsaa en overgang til dansk rigsmaal, kan ikke ventes, eftersom der ikke kan regnes med nogen udbredt skyldfølelse. Det tyske mindretal vil derfor stadig være med til at værne dialekten imod paavirkning fra det danske rigsmaal. Hvilke følger den nye danske skoleordning i grænselandet kan faa for det tyske sprog, er det for tidligt at gisne om.

Rigsmaalets indflydelse paa dialekten.

Løgumkloster.

Ordforraad. En meget omfattende gruppe af ord er uddød i

---

²⁾ Anders Bjerrum: Folkesproget i Tønder gennem Tiderne. I Tønder gennem Tiderne s. 459.

dialekten paa grund af *udviklingen* inden for *tingens eller sagens verden*.

Her kan eksempelvis nævnes alle de ord, som hører til hjemmebrygningens, vævningens, bagningens og lysestøbningens omraade. Teknikkens udvikling som udviklingen paa alle livets omraader i det hele taget har imidlertid ikke blot udskudt, men ogsaa tilført dialekten et helt ordkompleks. Saa omfattende er denne afløsning -inden for ordforraadet, at dialekten for en overfladisk betragtning kan synes at have skiftet karakter. Mens det nye ordstof før 1920 i det væsentlige bestemtes af den tilsvarende udvikling inden for højtysk, er dialekten nu fuldstændig under indflydelse af det danske rigsmaal paa dette omraade.

Ogsaa uafhængig af denne udvikling inden for tingens og sagens verden er *ordforraadet* stadig i skred. Denne bevægelse er dog ikke af saa stort et omfang, selv om -den har været stærkt tiltagende i de sidste aartier. Det gælder navnlig modeord med en kortere levetid, og disse svarer for største delen til rigsmaalets ordforraad, men en del kan lige saa godt være kommet ind fra nabodialekterne.

En 11-aarig pige fra Løgumkloster kender f. eks. ikke ordet: bø'sd for sgeng k = skinke.

Hun bruger: jømo (= jordemoder) for fåsdemo
høsdag (= høstak) „ højse
smu'l (= smule) „ gra-'nj
talærgen (= tallerken) „ lær gen
triljebør (= trillebør) „ kredkåe
ty'er (= tyr) „ bol-
blyw'er (= bliver) „ vær'
mangel = (mangle) „ vanjt
rå·f (= råbe) „ øf
ves, nå 'r (= hvis, når) „ vinj'e

Disse eksempler kan vise tendensen, selv om man maa regne med individuelle forskelligheder. Ikke blot ordene, men ogsaa specielle *dialektale betydningsnuancer* uddør. Dette gælder først og fremmest ord, som er tilbøjelige til at synke i værdi; ogsaa her er rigsmalsindflydelsen afgørende.

Lydlige ændringer.

Vokalismen. Her konstateres foruden en række enkeltstaaende forandringer kun een udvikling, som kan kaldes gennemgaaende, nemlig overgangen $y > \text{åj}$; eks. $\text{by} > \text{båj}$ = bøje ; $\text{dry}' > \text{dråj}'$ == drøj o. s. v.

Denne overgang er sikkert udtryk for rigsmaalets fremtrængen, men støttes tillige af former med åj i det nordøstlige Sønderjylland. At det sidste har været medvirkende, ses af, at ordet: øje , som i fællessønderjysk har formen: y *ikke* er kommet med i udviklingen. Ogsaa for dette ords vedkommende synes rigsmaalsformen dog nu at trænge frem i det nordøstlige Sønderjylland.

Det er bemærkelsesværdigt, at selvlydsformer som å blæj :s = at blæse; $\text{lång}'$ = lang har holdt stillingen i saa godt som alle herhenhørende ord, til trods for presset fra baade nabo-dialekter og rigsmaal. Skolens indflydelse mærkes kun i enkeltstaaende former som: sang for $\text{sång}'$ og det sjældne ord: tang for $\text{tång}'$.

Konsonantismen. Den afgørende ændring er udviklingen af ðe oprindelige klusiler: p, k i eftervokalisk stilling til henholdsvis: f og x (jvf. ty. ch) i saavel indlyd som udlyd. Eks. kry fer = kryber ; löfer = løber ; böxer = bøger ; vixer = viger o. s. V.

Samme udvikling faar opr. gg mellem vokaler: byxer = bygger , lexer = ligger o. s. v.

Den forskydning imod nord af dialektgrænsen for disse former, som konstateredes paa udviklingens første stadium i 1935, er altsaa forsat, og udviklingen er helt gennemført. I former som de anførte med opr. p, k, gg efter kort vokal med stød paa den følgende konsonant fandtes 1935: $v, gh, :$ $\text{kryv}'\text{er}$, $\text{bögh}'\text{er}$, $\text{byg}'\text{er}$. Det er bemærkelsesværdigt, at denne udvikling har kunnet fortsætte, skønt dialekten dermed fjerner sig fra rigsmaalet, og den præger dialekten paa en mere afgørende maade, end de forholdsvis faa enkeltstaaende forandringer under rigsmaalspaavirkning, der kan konstateres.

Bøjning.

Inden for navneordsbøjningen breder — er endelsen sig stadig. *bi* 'er for *bi* < *bonger* for *bong*·*k* o. s. v. Indenfor bøjningen af udsagnsord har analogivirkning ført til stor usikkerhed, og udviklingen har vel at mærke ofte ført til former, der staa rigsmålet fjernere end de ældre.

eks. *smie* — *sme* 'e — *smet*
(*smide*) — (*smed*) — (*smidt*)
er blevet *smi* e — *smet* — *smet*
æ — å'e — æt
(*æde*) — (*aad*) — (*ædt*)
,, ,, æ — æt — æt

Det her fremlagte materiale fra Løgumklosterdialekten viser da en forbavsende ringe rigsmålspaavirkning. Den omfattende udvikling inden for ordforraadet, hvor ikke blot tyske ord, men ogsaa gamle nordiske betegnelser har maattet vige for rigsmålets, er ikke afgørende for dialektens fremtid. Selve kernen i ordforraadet er bevaret, og de indkomne ord retter sig i lyd og bøjning efter de for dialekten gældende love ganske som laaneordene i det danske rigssprog. Trods denne invasion er dialekten stadig sønderjysk, som rigssproget stadig fuldtud er dansk.

Af mere skæbnesvanger betydning er den lydlige udvikling; men paa dette omraade holdt dialekten stillingen. Det var hovedsagelig enkeltstaaende forandringer, der gik i rigsmålsretning, og den vigtige udvikling af *p*, *k*, *gg* gik stik imod.

Ændringerne inden for bøjningen kan lige saa godt skyldes analogivirkning inden for dialekten som rigsmålspaavirkning, og hvad der er sket inden for syntaksen er for intet at regne.

Løgumklosterdialekten kan imidlertid ikke uden videre anses for typisk for hele det sønderjyske omraade. Paa grund af byens afsides beliggenhed og sin deraf følgende ringe udvikling, sine yderst faa tilflyttede tjenestemænd og sit forholdsvis store tyske mindretal, der, som nævnt foran, bevidst holder fast ved dialekten, har Løgumkloster haft bedre muligheder end de fleste andre sønderjyske byer for at bevare dialekten og undgaa rigsmålspaavirkning.

Det øvrige Sønderjylland.

Oplysninger fra de større sønderjyske byer tyder paa, at dialekten her er betydelig stærkere truet af rigsmaalet end i Løgumkloster, men iøvrigt genfinder man de samme hovedlinjer i udviklingen.

Ordforraadet er stærkt angrebet. For det lydliges vedkommende kan fra *Aabenraa* anføres, at det karakteristiske diftongsammenfald er ved at fortrænges. Eks. æ lu = livet, udtales nu i reglen æ lyw; sju som syw; tju som tyw o. s. v. Interessant er udviklingen af end (= ikke) > ed, der viser indflydelse fra nabodialekten. Hvor byen har former, der er udpræget forskellige fra nabodialektens, er den altsaa ikke efterlignelsesværdig, hvad der ellers er det mest almindelige. Den musikalske akcent er i det væsentlige uforandret.

Undersøger man stillingen i det vestlige Sønderjylland, f. eks. i landsbyen *Lovrup*, viser nogenlunde samme forhold sig. Klusilspring, der er bevaret hos de ældste Generationer, konstateredes hos de yngste kun i ordet: æn hydj = en høj, vel fordi det hovedsagelig bruges som stednavn.

Enkelt v er gennemført i alle stillinger, men det karakteristiske vestjyske stød er bevaret i de fleste herhenhørende ord. Eks. træ'den = 13; fjo'den = 14; a ske'ger = jeg skikker; æ vanj'der = mangler o. s. v., men vist ikke i: hat = hatte; bak = bakke o. s. v. Man kender stadig kun et køn: æn kal' = en kalv; æn hu-'s = et hus o. s. v.³⁾

Selv om her kun er meddelt enkelte udpluk, tyder de dog, sammenholdt med udviklingen i Løgumklosterdialekten, paa, at den sønderjyske dialekt staar overordentlig stærkt over for rigsmaalet. Saa længe udviklingen sker ubevidst inden for en dialekt, uden at sprogbæreme kan skelne hjemligt fra fremmed, synes dialekten ikke at være i fare. Der maa en bevidst overgang til hos hvert enkelt individ, før rigsmaalet har sejret. Ganske vist kan en dialekt ved en glidende indre udvik-

---

³⁾ Ordforraadets stilling i en nordøstlig dialekt fremgaar af H. Krogs liste over gamle endnu levende eller døde ord i Tyrstrupmaalet »Sønderjysk Månedsskrift« Aarg. 20, s. 5—15.

ling nærme sig rigsmaalet meget stærkt; men et fuldstændigt sammenfald synes ikke muligt ad denne vej.

Der er ingen grund til her at drøfte aarsagerne til udviklingen inden for en dialekt i almindelighed. Antydningssvis skal kun nævnes *generationsskiftet*, som muligvis kan betinge eller fremskynde en afløsning af det bestaaende. Vigtigere er *trangen til efterligning* af et kulturelt eller socialt højerestaaende lag, som kan føre til optagelse af ord eller lydformer fra nabo-dialekt, rigssprog eller fremmedsprog. Den allerstørste fare truer dog sikkert dialekten paa grund af nutidens mere og mere omfattende *folkeblending*. Nutidens rejseliv og de store krav, der stilles til den enkeltes uddannelse, lokker og tvinger de unge bort fra hjemstavnen, og hjemmefødningen er snart et særsyn. Oprettelsen af husmandsbrug over hele landet har sikkert stærkt bidraget til folkeblendingen, hvorfor dialektens stilling her skal belyses ved en beskrivelse af tilstanden i husmandsmønsterbyen Bjernstrup, Nørre-Løgum sogn i Tønder amt.

Sprogforhold i Bjernstrup.

Træk af bosættelsens historie.

Denne landsby er blevet befolket i aarene 1930—35, og forholdene her kan saaledes tjene som eksempel paa tilstanden i en sønderjysk landsby i den allernyeste tid, en landsby, hvor dialekten vel at mærke er meget stærkt truet. Byen omfatter 26 delvis store husmandsbrug eller gaarde foruden en smedje og en skole, der samtidig bruges som forsamlingshus. Fra 1930—47 har ialt 36 familier boet her. En skematisk oversigt over tilflytternes oprindelige hjemsted findes paa følgende side.

I. Af de 23 familier fra *Sønderjylland* er kun to fraflyttet Bjernstrup, en i 1935 og en i 1944, og det er betegnende nok de mest egnsfremmede, nemlig fra Skodborg og Vester Sottrup (I, 5 + 8). Af de endnu bosiddende er 10 familier med 29 børn (I, 4—8) fra væsentligt afvigende dialektomraader, mens 11 familier med 30 børn (I, 1—3), bortset fra uvæsentlige enkeltheder taler egnens dialekt.

Skema over tilflytternes oprindelige hjemsted:

I.	Sønderjylland	J. Antal familier	Antal børn
Mandens Fødeegn			
1.	Nørre-Løgum sogn:	3	14
2.	De tilgrænsende sogne: Løgumkloster, Bovlund, Agerskov, Bedsted	6	10
3.	Den sydlige del af Tønder amt: Vester Højst, Burkal	2	0
4.	Den vestlige del af Tønder amt: Emmerlev, Ballum, Mjolden, Roager, Spandet	6	17
5.	Haderslev vesteramt: Jels, Skodborg	2	5
6.	Haderslev østeramt: Sdr. Vilstrup	2	8
7.	Aabenraa amt: Bovrup	1	2
8.	Sønderborg amt: Vester Sottrup	1	1
ialt		23	63
II. <i>Det øvrige Jylland:</i>			
1.	Ribeegnen	1	4
2.	Koldingegnen	1	3
3.	Hor senseggen	2	4
4.	Aarhuseggen	2	2
5.	Lem vigeegnen	1	5
ialt i		7	18
III. <i>Sjælland:</i>			
1.	Reerslev, Kbh.....	1	2
2.	Taarby, Kbh.....	1	2
3.	København	1	5
4.	Søllinge, Hellerup	1	-
5.	Valby	1	-F
6.	Snoldelev, Baarse	1	2
ialt ....j		6	11

Til en fuldstændig beskrivelse burde yderligere høre en redegørelse for børnenes fødested og alder; men da flertallet er født i Bjerndrup eller tilflyttet i en spæd alder, kan man her tillade sig at se bort fra dem.

Skemaet, der kun tager hensyn til mandens tilhørsforhold, maa imidlertid suppleres med en angivelse af konens, hvor dette kan være af betydning for dialekten. Uensartetheden træder derved yderligere frem: 1 er fra Aabenraa amt, 1 Haderslev amt, 2 Ribe amt, 1 Koldingegnen, 1 Silkeborgegnen, 1 fra Ladelund syd for rigsgrænsen, og 2 er oprindeligt tysktalende, nemlig fra Kiel og Hamborg. Det er vanskeligt nærmere at bestemme disse indslags betydning for familiens, specielt børnenes sprog, idet mange forskellige forhold kan spille ind; men det er givet, at dialektens enhedspræg og dermed dens modstandsevne yderligere trues af de blandede ægteskaber.

II. *Det øvrige Jylland.* Af disse 7 familier er 3, igen de mest egnsfremmede (II, 3—5) flyttet, de to dog efter 17 aars forløb. Af blandede ægteskaber er her kun et af betydning, idet Ribemandens kone er fra Bovlund i nabosognet til Bjerndrup, og det er hendes dialekt, børnene taler, mens manden kun har enkelte blandingsformer.

III. *Sjælland.* Ogsaa her er fraflytningsprocenten stor, idet 3 familier er flyttet efter ganske faa aars ophold. Blandet ægteskab af betydning i et tilfælde: (III. 3) Københavner med kone fra Bylderup, Tønder amt, mens børnene alle er født i Bjerning, Haderslev østeramt.

Det samlede billede af til- og fraflytningen viser klart, at fremmede har haft svært ved at falde til i denne sønderjyske landsby, trods de bedst mulige økonomiske vilkaar. Dette indtryk bestyrkes yderligere derved, at flere af de endnu bosiddende familier, f. eks. en fra Aarhuseggen og en fra Sjælland, nærer stærke ønsker om at flytte og kun tvinges til at blive paa grund af de særdeles gunstige økonomiske vilkaar, staten har givet denne mønsterhusmandsbys beboere.

Blandt tilflytterne i de senere aar er sønderjyder i overvægt, saa Bjerndrup synes at være paa vej til ren sønderjysk befolkning. Det maa imidlertid fremhæves som noget karak-

teristisk for et saadant kunstigt skabt bondesamfund, at det betydningsfulde sammenhold og samliv i fest og i arbejde, som eksisterer i enhver gammel dansk landsby, ikke har udviklet sig her. „Der mangler en gammel førende stamme“, udtalte en af beboerne, og det er ikke sandsynligt, at samhørighedsfølelsen vil opstaa før tidligst med næste generation. Ikke blot tilflytterne fra „kongeriget“, men ogsaa fra de andre sønderjyske egne har vanskeligt ved at falde til eller finde sammen.

Landsbyens sprog.

Paa forhaand kunde man fristes til at antage, at rigsmaalet vilde blive det sprog, som disse sammenbragte mennesker vilde ty til for at undgaa sprogforvirring; bedre basis for rigsmaalets fremtrængen kan i hvert fald vanskeligt tænkes.

Undersøgelsen viser imidlertid, at udviklingen gaar i retning af egnens dialekt. De tilflyttede *rigsmaalstalende* voksne har fastholdt deres sprog, men børnene svigter, selv om ingen af dem helt er gaaet over til dialekten.

Kun en af disse familier beklager denne udvikling, hvad der har faaet til følge, at den ældste af to sønner, født 1932, taler forældrenes sprog, mens den yngste, født 1937, bruger en del sønderjyske vendinger og ord, dog hovedsagelig kun, naar han færdes blandt kammeraterne f. eks.: bulj' ved siden af bålj' = bold; jæn' : e'n; blæj's : blæse; gri'f : gri' b = gribe; de æ læng- itj någ = det er ikke nær nok, o. s. v.

Kammeraternes indflydelse viser sig altsaa at være afgørende trods hjemmets uvilje mod dialekten. At den ældste af børnene har bevaret rigsmaalet rent, skyldes sikkert, at hans barndom falder i bosættelsens første aar, da der ikke har været noget samkvem med sønderjysktalende kammerater.

En anden af de rigsmaalstalende familier udtaler direkte, at børnene skal lære at tale sønderjysk ved siden af rigsmaalet, saa de kan falde rigtig til paa egnen. Deres to børn, født 1935, gav dog i de fleste tilfælde rigsmaals svar paa sønderjysk spørgsmaal. Ved siden af former, som de ovenfor nævnte, vil de sikkert, selv naar de tilstræber at tale sønderjysk, have former

som: lang', sdang', overfor dialektens: lång' o. s. v., håjre hånj', jaj, maj, efterhængt artikel o. s. v.

De maa nemlig ogsaa siges at høre til den ældre generation blandt børnene og vil derfor næppe lære at tale rent sønderjysk.

Som eksempel paa den yngre generation kan nævnes en 3. familie, hvor børnene, der kun er fem og tre aar, allerede har lært at sige: æ = jeg. Et barn af blandet ægteskab paa fire aar, der, trods moderens rigsmaal, har sønderjyske former som: fa*'r = far, mo'r = mor, smæj = smed, vu'n = vogn, kåe = trillebør, påljt = klud.

Undersøgelsen af *nørrejdernes* sprog viser følgende hovedtræk:

En ung pige, 16 aar, hvis forældre taler Horsensegnens dialekt, svarede gennemgaaende med nørrejysk paa sønderjysk tiltale. Dette er i mærkværdig modstrid med flere nabofamiliers uopfordrede udsagn om, at horsensfamiliens børn var et slaaende eksempel paa overgang til sønderjysk, en advarsel til optegneren om ikke blindt at stole paa sit i nogen grad kunstigt tilvejebragte materiale.

Et interessant tilfælde er Koldingfamilien. Hos manden konstateredes enkelte eksempler paa paavirkning fra egnsdialekten. Af to sønner viste den ældste (I), født 1926, næsten rent sønderjyske former, mens den yngste (II), født 1928, dels skiftede mellem sønderjyske og nørrejyske, dels havde former, der laa nøjagtigt midt imellem. Rent teoretisk kunde man altsaa herudfra i et blandingsomraade vente udviklet en helt ny dialekt.

I:	II:	rigsmaal:
æ	a og æ	jeg
si'e	sæj'e, sr'è	siger
ha'nj	hå'n	haand
to'	tåw', to'	to
låj s	læ s, låjs	læse
Y	åj*	øje
båj'ed	bæw'ed	bøjet
lång' o. s. v. lang'		lang
tenj	tjint	tjente
grifer	griv'er, grifer griber	
baxer	baxer	bager

I:	II:	rigsmaal:
kaxer	kagher	kager
vår'	vo'j; vāj'	vaad
itj	etj', etj	ikke
Køn som søn- ed hu-'s, men		
derjysk	æn kal'	kalv

Mens den yngste i alder og sprog svarer til, hvad vi har kaldt ældste generation hos børnene, viser den to aar ældre en uventet overgang til sønderjysk. Forklaringen er imidlertid den, at den ældste har staaet i lære i rent sønderjyske egne, mens broderen og de andre omtalte unge ikke har været uden for hjemmet. Selv om individuelle forhold kan gøre sig gældende, tør man maaske heraf slutte, at disse unge, hvis de før eller senere kommer ud i rent sønderjyske omgivelser, vil fuldbyrde overgangen til sønderjysk.

Hvad tilflytterne fra andre sønderjyske egne angaar, er der ingen grund til at gaa i enkeltheder. Forældrene har i en del enkeltformer bøjet sig for egnsdialekten, mens børnenes sprog viser dels meget stærk blanding, dels fuldstændig overgang til egnsdialekten. Af betydning er det, at denne udvikling i de fleste tilfælde sker ubevidst hos de sønderjyske tilflyttere, mens ikke sønderjyske tilflyttere næsten altid er sig udviklingen bevidst og derfor kan være paa vagt over for den.

Af de forvirrede sprogforhold i Bjernstrup synes klart at fremgaa, hvilken betydning folkeblandingen har haft for dialektudviklingen gennem tiderne. Tager man samtidig nutidens vældige rigsmaalspres gennem læsning, skole, radio, foreningsliv o. s. v. i betragtning, er det forbavsende, at udviklingen i Bjernstrup trods alt gaar i retning af egnsdialekten. Forklaringen synes her at være den udprægede sønderjyske egenart, som har vanskeliggjort tilflytternes akklimatisering.

Overgang til rigsmaal.

Den bevidste overgang til rigsmaal kendes, som det turde fremgaa af det foregaaende, ikke i nævneværdig grad uden for de sønderjyske købstæder: Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder. Selv i de større stationsbyer og flækker, maaske med

undtagelse af de nordligste, vil der kun være ganske enkelte eksempler herpaa, og de har endnu paa dette tidspunkt ingen betydning for helheden. Da der ikke foreligger nogen sprogstatistik over forholdet mellem rigsmaalstalende og dialekttalende i de 4 sønderjyske byer, maa man her nøjes med en skønsmæssig vurdering, som bygger paa spredte oplysninger.

Haderslev: I byens bedste Pensionat tales der mest rigsmaal, ligesom dette i stadig stigende grad er gymnasieelevernes sprog, ogsaa blandt kammeraterne paa lege- og sportsplads. Offentlige kontorer og forretningslivet præges af rigsmaalet. Der kan synes at gælde den hovedregel, at man taler sønderjysk med sønderjyske bekendte ogsaa i forretninger, men man slaar over i rigsmaal over for fremmede. Det er dog givet, at ikke alle saaledes er tvesprogede, man hører stadig sønderjysk svar paa rigsmaals tiltale.

Aabenraa: Modstridende udtalelser tyder paa, at dialekten her staar stærkere end i Haderslev, hvilket ogsaa stemmer godt overens med, at Aabenraa er kendt for sin lokalpatriotisme. En student fra statsskolen siger, at selvfølgelig taler man sønderjysk med kammeraterne og i butikkerne, men en anden kyndig meddeler skildrer dialektens stilling i mørke farver.

I *Tønder* kunde man vente stærkest vedholden ved dialekten, dels paa grund af beliggenheden og dels paa grund af det store tyske mindretal. Imidlertid har flere samstemmende oplyst, at gymnasieelevernes sprog afgjort er rigsdansk, hvad dei ogsaa svarer til Anders Bjerrums skildring.) Hvis dette er rigtigt, er der paa dette punkt sket en forbavsende udvikling siden 30'erne, da dialekten var saa godt som eneraadende. Udviklingen kan da maaske forklares som en, ellers ikke almindelig, reaktion imod tyskerne, fremkaldt af oplevelserne under krigen. At det er en ret sen udvikling, ses af en artikel af daværende seminarielærer Th. Roust fra 1936,⁵) hvor han beklager, at seminarieeleverne i Tønder hovedsagelig taler dialekt og derfor kun ufuldkomment tilegner sig rigsmaalet.

---

⁴) Tønder gennem Tiderne .... s. 459.

⁵) Sproglige Iagttagelser i Grænseegnen. Vor Ungdom. 58. Aarg. s. 174 ff.

For dialektens stilling i de sønderjyske købstæder synes det da at gælde, at *hovedsproget* trods de sidste aartiers stærke rigsmaals pres *stadig er sønderjysk*. Det viser sig foreløbig først og fremmest at være den bedrestillede del af borgerskabet, der opgiver dialekten. Deres børn gaar i den højere skole, de plejer selskabelig omgang med tilflyttede rigsdanske tjenestemænd og forretningsfolk og lever i det hele taget stærkest med i dansk kulturliv, saa rigsmaalet efterhaanden føles som deres naturlige sprog.

Det bemærkelsesværdige er imidlertid ikke denne udvikling, men den kendsgerning, at der stadig tales dialekt i de sønderjyske købstæder, mens den er uddød i landets øvrige byer. Naturligvis skyldes dette først og fremmest, at der ikke før genforeningen var muligheder for rigsmaalspaavirkning i større omfang i Sønderjylland. Betænker man imidlertid, med hvilken styrke rigsmaalspredningen satte ind efter den første verdenskrig, bliver det klart, at den sønderjyske dialekt har haft en forbavsende modstandskraft. At dette var ganske uventet viser en artikel af dialektforskeren Marius Kristensen.⁶⁾ Han hævdede, at det særlige forhold, at selvlydene i sønderjysk, fraregnet alsisk, stemmer overens med rigsmaalet, skulde bidrage til en hurtigere død for dialekten. I betragtning af disse forhold maa det da være paakrævet at fremhæve de særlige grunde til, at dialekten har holdt stillingen gennem de forløbne 30 aar og stadig synes at skulle bestaa ud i en uoverskuelig fremtid.

Man maa gøre sig klart, at sønderjydernes syn paa deres dialekt er en ganske anden end hos andre dialekttalende i Danmark. Dialekten var i kampaarene før 1920 et middel for sønderjyderne til at hævde sig over for tyskerne. Jo mere den forhaanedes, jo kærere blev den for dem; den blev simpelthen for dem det danske sprog, som de aldrig maatte svigte, og denne troskab mod dialekten styrker dens stilling den dag i dag.

En anden væsentlig årsag er sønderjydernes udprægede egenart. Ogsaa andre afsidesliggende egne befolkning har deres egenart i nutidens Danmark; men i et grænseland synes

---

⁶⁾ Nationaltidende 20. 11.; 21. 11. 1929.

den at være særlig indgroet. Fordi den her er blevet hårdet under fremmedherredømmet, ja simpelthen har været en betingelse for at undgaa udslettelse, er den blevet en dyd og hævdes stadig med stolthed. Forholdene i Bjerndrup viste klart, hvilke vanskeligheder der møder fremmede tilflyttere i Sønderjylland, og selv om akklimatiseringen naturligvis er betydelig lettere i byerne end paa landet, vil mange „rigsdanske“ tilflyttere sande, at sønderjyderne er et vanskeligt folkefærd. Erfaringerne fra 1920erne fyldte mange sønderjyder med mistro mod „rigsdanskerne“, og selv om der nu kan nævnes mangfoldige eksempler paa det modsatte, bestaar der stadig en vis reservation i forholdet mellem de to parter.

Af disse grunde har dialekten holdt stillingen over for rigsmålet. Jeg citerer Th. Roust, „Den sønderjyske Dialekt er den stærkeste Dialekt, jeg kender. Den ligger dybere i Sindet end andre Dialekter gør, og Sønderjyderne slipper den ikke“.

Sønderjysk Indsats i dansk Videnskab efter 1920.

Af **Knud Fanø**.

Som et Led i den Udvikling, der efter 1920 har fuldbyrdet Genforeningen, indgaar ogsaa det videnskabelige Arbejde, der er udført af Sønderjyder. Medens sønderjydske Studenter i Udlændighedstiden maatte søge sydpaa, vendte Strømmen i 1920 og gik mod Nord til Københavns Universitet og fra 1928 tillige til Aarhus Universitet. Det er et Udsnit af disse Studenter, der nu virker i Videnskabens Tjeneste sammen med ældre Akademikere, som for en Dels Vedkommende har faaet deres Uddannelse sydpaa, men fandt deres Plads inden for dansk Videnskab.

Det kan være vanskeligt at afgøre, hvem der skal tages med i en Oversigt som denne. Princippet har været kun at omtale de Mænd, der ved Fødsel og Opvækst er nøje knyttet til Sønderjylland, og som har et videnskabeligt Arbejde af noget Omfang bag sig. Herved er en Række unge Sønderjyder, der har skrevet Afhandlinger af videnskabelig Karakter (til Eks. Prisopgaver), blevet udeladt, og ligeledes enkelte ældre, hvis videnskabelige Produktion ikke har naaet noget stort Omfang.

Det vil være naturligt at begynde en Oversigt over sønderjysk videnskabelig Indsats med en Omtale af den Forskning, der knytter sig til Grænselandets Historie.

For Studiet af Sønderjyllands Historie blev Oprettelsen af Landsarkivet i Aabenraa af stor Vigtighed. I 1923 var der blevet oprettet et særligt Arkivdepot i Aabenraa med senere Landsarkivar Frode Gribsvad som Leder, og i 1933 indviedes det nye Landsarkiv. Her finder Forskerne nu de nordslesvigske Embedsarkiver, og fra Arkivets Side arbejdes der i nær Forbindelse med „Historisk Samfund for Sønderjylland“ paa Indsamling af Arkivalier i Privateje.

Oprettelsen af Landsarkivet med den deraf følgende lettere Adgang til Kilderne satte hurtigt sit Spor i den historiske Forskning. Enkeltværker som Carsten Petersens „Slesvigske Præster“ (1938), Troels Finks Disputats om Udskiftningen (1941) og M. H. Nielsens Bog „Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid“ (1944) bygger paa Studier i Landsarkivet, ligesom dets Oprettelse har sat sit Præg paa Artikelstoffet i „Sønderjydske Aarbøger“ fra 1930erne og 40erne. En Del af disse Artikler vil blive omtalt i det følgende. Herudover kan der være Grund til at nævne en Række Studier af Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, bl. a. „Bidrag til belysning af de kirkelige forhold i Vestslesvig o. 1650“ (1941), „Alsiske retsomraader og tingsteder“ (1942) og „Social og politisk uro i Sønderjylland paa Revolutions-tiden“ (1945).

Medens Landsarkivet har givet Forskerne Adgang til Stoffet for deres Arbejde, har „Historisk Samfund for Sønderjylland“ givet dem Mulighed for at faa Resultaterne af deres Arbejde frem, især gennem „Sønderjydske Aarbøger“ og den Skriftrække, der blev paabegyndt i 1939.

„Historisk Samfund for Sønderjylland“ blev stiftet den 19. December 1922 med Udgivelsen af „Sønderjydske Aarbøger“ som sin vigtigste Opgave. Disses Historie gaar dog, som bekendt, længere tilbage. Allerede i 1889 kom det første Bind. Initiativet til deres Udsendelse laa hos Rigsarkivar A. D. Jørgensen, og som Udgivere stod H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau. Verdenskrigen standsede Udgivelsen; i 1922 tog man saa Arbejdet op igen. H. P. Hanssen havde fra første Færd været den drivende Kraft ved Udgivelsen, og fra Stiftelsen af „Historisk Samfund for Sønderjylland“ og indtil sin Død i 1936 var han dets Formand. Han efterfulgtes af Amtslæge Lausten Thomsen. Fra 1923 til 1931 udgaves anden Række af „Sønderjydske Aarbøger“; i 1932 udsendtes det store Festskrift til H. P. Hanssen, og med 1933 begyndte tredie Række. Mens aktuelt Stof optager en væsentlig Plads i den første Rækkes Bind, er de senere Bind i stigende Grad præget af Behandlingen af egentlige historiske Emner, og der er her skabt et historisk Tidsskrift, der til fulde kan maale sig med

de lokalhistoriske Tidsskrifter i det øvrige Land. Der kan saaledes være Grund til at nævne, at „Dansk-Historisk Fællesforening“⁴ Pris tre Gange er blevet tildelt Artikler i „Sønderjydske Aarbøger“.

Ved Siden af „Sønderjydske Aarbøger“ har „Historisk Samfund for Sønderjylland“ siden 1924 udgivet „Sønderjydske Maanedsskrift“, der har givet Plads for mindre Arbejder af historisk, folkloristisk og nationalpolitisk Art.

I den ovennævnte Skriftrække er der indtil nu udkommet 9 Bøger: Memoirer af Provst Erik Christensen: „Fra min Virksomhed i Tønder“ og Domæneforvalter P. J. Refshauge: „Bonden, der blev Landraad“, den store Byhistorie „Tønder gennem Tiderne, I—II“ redigeret af M. Mackeprang, Pastor Nielsens tidligere nævnte Arbejde „Fra slesvigsk Fattig væsens Fortid“ og „Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs Tilblivelse“ med Indledning af P. A. Callø. Hertil kommer 3 Hjælpebidrag til Studiet af Sønderjyllands Historie: Troels Fink og Johan Hvidtfeldts: „Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie“, Peter Kr. Iversens: „Vejledning for sønderjydske Lokalhistorikere“, Johan Hvidtfeldts: „Slægtshistoriske Studier i Sønderjylland. En Vejledning.“ og endvidere et „Navneregister til H. P. Hanssens Værker“, udgivet af Johan Hvidtfeldt.

Vender man sig nu fra Institutionernes til Enkeltpersoners Virke inden for sønderjydske Historieforskning, vil ens Øje straks falde paa en Række Præster, der i Fortsættelse af gammel Tradition er aktive paa det historiske Studiums Omraade, som naturligt er, især med kirkehistoriske Arbejder.

Carsten Petersen (f. 1871 i Møgeltønder Sogn, Student fra Haderslev 1893, stud. theol. i Berlin, Erlangen og Kiel, 1899 cand. theol. og Hjelpepræst i Sommersted, 1900 dansk Præst i Flensborg, 1903 Sognepræst i Brarup i Syd-Tønder Provsti, hvor han som den sidste Sognepræst paa denne Egn prædikede paa Dansk, 1911 Sognepræst i Magstrup og Jægerup, emer. 1932, d. 1943), er en af de betydeligste og ædleste Skikkelser inden for det sønderjydske Præsteskab i nyere Tid. Hans Indsats indenfor det kirkelige og folkelige Arbejde i Sønderjylland før og efter Genforeningen ligger uden for denne Frem-

stillings Rammer. Her skal kun hans historiske Forfatterskab omtales.

Hans første større historiske Arbejde er: „Peder J. Wandal. Et Præsteliv i det syttende Aarhundrede“ (1924), hvori han giver en Skildring af en af sine Forgængere i Embedet i Magstrup, P. J. Wandal (1628—1659), en af Datidens betydeligste kirkelige Personligheder i Nordslesvig med et vægtigt religiøst Forfatterskab, hovedsageligt skrevet paa Dansk. I en Artikel i „Sønderjydske Aarbøger“ 1927 skriver han om „Billedskæren Hans Drejer“, en Kunstner, der har haft stor Betydning for Udsmykningen af Kirkerne i det nordlige Sønderjylland. I „Søren Kierkegaard og Nordslesvig“ (Sdj. Aarb. 1933) giver han en værdifuld Skildring af de Mænd i Nordslesvig, der ligesom han selv havde lært hos den store Tænkter (bl. a. Peter Kr. Koch). Men fra o. 1930 samles Carsten Petersens Arbejde ellers helt om to Emner: De sønderjydske Kirker og de sønderjydske Præster. I en Række Artikler i „Sønderjydske Aarbøger“ behandler han Nordslesvigs Kirker: „Landsbykirkerne i Haderslev Provsti efter Reformationen“ (1931), „Kirker i Tørninglen Provsti“ (1939), „Kirker i Tønder Provsti“ og „Kirker i Aabenraa Provsti“ (1941) og „Kirker i Sønderborg Provsti“ (1942). I 1941 udkom disse Artikler i et samlet Værk: „Slesvigske Landsbykirker“. Det er især Kirkernes indre Udstyr, der interesserer Carsten Petersen, og i Skildringen heraf arbejder han med en bred kulturhistorisk Baggrund, som han har skabt gennem dybtgaaende Arkivstudier. Ved sin Død efterlod Carsten Petersen sig Dele af et Værk om „Slesvigske Præstegaarde“. — Et Afsnit heraf er trykt i „Sønderjydske Aarbøger“ 1946; ogsaa til Grund for dette Værk ligger der omfattende Arkivstudier, og det giver levende Oplysninger om Livet i de nordslesvigske Præstegaarde.

Carsten Petersens Hovedværk er „Slesvigske Præster“ (1938). En ejendommelig Bog —

»Set med mine egne Øjne.
Skrevet med min egen Haand.
Trykt paa min egen Bekostning.«

Bogen kom ikke i Boghandelen, blev kun trykt i 200 Eksemplarer og overrakt de nordslesvigske Præsteembeder som Gave.

Carsten Petersen har saa godt som udelukkende benyttet utrykte Kilder til sin Fremstilling, der er blevet langt mere end en Præstehistorie, snarere en sønderjydsk Aandshistorie. Bogen falder i to Afsnit: En historisk og en systematisk Del, begge præget af dyb Indleven i Stoffet og af Carsten Petersens særegne Stil. Han ser med megen Sympati paa Middelalderen. Middelalderens Grundord var Stigning, den ny Tids Spredning. I Reformationen (Kirkespaltningen) ser Carsten Petersen ingen Fornylse. Gudsdyrkelsen fik en ny Form, idet den flyttedes fra Øjets til Ørets Verden, men en Vækkelse fulgte ikke med. Skildringen af Tiden fra ca. 1850—1920 er for en Del baseret paa Førstehaandsviden — og vil ved Siden af den Værdi, Fremstillingen i sig selv har, faa stor Betydning som Kildestof, især for Tiden umiddelbart før 1920.

„Slesvigske Præster“ fortæller Læserne meget om Carsten Petersen selv — om en selvstændig Personlighed af stor Skaabevne. — Hans Navn vil utvivlsomt finde en varig Plads i disse Decenniers Sønderjyllands Historie.

Jens Frederik Holdt (f. 1895 i Bjolderup Sogn, Student i Flensborg 1915, deltog i Verdenskrigen, cand. theol. 1923, Sognepræst i Brede 1925, Dr. theol. 1927) har især studeret Herrnhutermenigheden Christiansfelds Historie. I 1931 offentliggjorde han i „Sønderjydske Aarbøger“ Artiklen: „Et Udsnit af Nordslesvigs Kirkeliv. Indre Mission i Aarene 1873—76“, et Tidsrum, som Præsten Emil Wacker sætter sit Præg paa. I Artiklen gøres der iøvrigt Rede for den Drøftelse af Lægprædikantvirksomheden, der da førtes.

I Disputatsen „Niels Johannes Holm 1778—1845. Et Blad af Brødremenighedens Historie“ (Biblioteca Norwegiae Sacrae XIV) giver han et klart Billede af Hermhuterpræsten og Salmedigteren N. J. Holms omtumlede Tilværelse. Værket giver desuden et væsentligt Bidrag til Forstaaelse af Brødremenighedens Betydning for Nordslesvig og et Indtryk af den For-

bindelse, der bestod med Søsterbyer i Tyskland og England, og af de Impulser, der fra Christiansfeld udgik til Norden.

I et Par Artikler i „Sønderjydske Aarbøger“ har Jens Holdt derefter yderligere givet værdifulde Bidrag til Brødrenehedens Historie og derved til sønderjydske Aandshistorie. I Artiklen „Brødrekolonien Christiansfeld indtil Aar 1801“ (1940) gøres der bl. a. Rede for Grundlæggelse (1773), Byggeri, Forfatning, Næringsliv og Enkeltpersoners Virke, ligesom Kostskolevirksomheden er omtalt, et Emne, der bliver udførligere behandlet i Artiklen: „Kostskolerne i Christiansfeld“ (1943). Hertil slutter sig „Elev-Forsegnelse fra Christiansfelds Kostskoler 1775—1891“ (1944).

I „Sønderjydske Aarbøger“ 1947 har Jens Holdt givet en „Forsegnelse over Pastor Carsten Petersens trykte Arbejder“, indledt med en Vurdering af Carsten Petersens Indsats. Herudover har Jens Holdt skrevet en Række Afhandlinger i Teologisk Tidsskrift.

Hans F. Petersen (f. i Oldenburg 1898, Student fra Efterslægtsselskabets Skole 1917, cand, theol. 1924, 1925 Andenpræst i Flensborg, 1933—1937 Præst i Landdistrikterne, 1937 Førstepræst i Flensborg) har ved Siden af sin krævende Gerning i Sydslesvig drevet historiske Studier, der især samler sig om Sønderjyllands kirkelige Historie mellem Krigene. I to Artikler „Slesvigs Bispestol 1848—1854“ (Kirkehistoriske Samlinger 1933—1934) og „Ulrich Sechmann Boesen, Slesvigs Biskop 1854—1864“ (Sdj. Aarb. 1928) har han behandlet den højeste kirkelige Styrelse i Sønderjylland i denne Periode, og i „Fra sydslesvigske Præstegaarde“ (1938) har han udgivet Breve fra slesvigske Præster til Regenburg, der giver et interessant Bidrag til Belysning af den danske Indsats i disse Aar og til Besvarelse af Spørgsmaalet, hvorfor den slog fejl. Hovedskikkelsen i det danske Styre af Sønderjylland mellem Krigene, Aabenraaeren Th. J. A. Regenburg, har han behandlet i Artiklen „A. Regenburg og Sønderjylland“ (Sdj. Aarb. 1936).

I „Breve fra Gustav Johannsen til A. Regenburg“ (Sdj. Aarb.

1940) finder man Oplysninger om Gustav Johannsens Virksomhed umiddelbart efter 1864.

Herudover skal nævnes Bogen om Claus Harms fra 1928 og Artiklen „Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn 1905—1921“ (Sdj. Aarb. 1933). H. F. Petersens Arbejder falder for Størstedelen inden for det Omraade, hvor Holger Hjelholt har foretaget sine grundlæggende Studier. Der er dog Grund til Taknemmelighed overfor H. F. Petersen for det omfattende Arbejde, han under vanskelige Forhold har gjort, selv om der i videnskabelig Henseende kan konstateres visse Mangler.

Hans Hejselbjerg Paulsen (f. 1905 i Øster Løgum, Student fra Haderslev Katedralskole 1926, cand. theol. 1932, Sognepræst i Skrydstrup i 1935, i Fjelstrup 1944), har i sit Hovedarbejde „Oplysningstiden i Hertugdømmerne“, der fremkom i „Sønderjydske Aarbøger“ 1933—38, fremdraget et stort Materiale og anlagt nye Synspunkter overfor denne vigtige Periode. Ikke mindst det skolehistoriske Afsnit er af Værdi.

I 1941—1942 udgav han: „Sønderjydske Slægter. Bidrag til nordslesvigske Befolknings- og Kulturhistorie. Bd. I. Øster Løgum.“ Værket indgaar som Led i en planlagt Række Undersøgelser af Nordslesvigs Befolkningshistorie og giver paa dette Omraade særdeles værdifulde Oplysninger ved en indgaaende Undersøgelse af Befolkningens Hjemhørsforhold. Tillige indeholder Værket Dele af Øster Løgum Sogns Historie, og ogsaa blandt Sognehistorierne vil det faa en smuk Placering. Af andre Arbejder kan nævnes Aabenraa Sparekasses Historie (1943) og en Afhandling: „Landskabsstudier“ i Jydske Samlinger (V R. V Bd.), der giver Bidrag til Belysning af det nordslesvigske Kulturlandskabs Udviklingshistorie.

Frimenighedspræst *Thade Petersen* (f. 1866 paa Rømø) har udført et betydeligt Arbejde som Sekretær i „Historisk Samfund for Sønderjylland“ fra 1922—37 og skrev i Tiden fra 1923—34 Aaroversigterne til „Sønderjydske Aarbøger“. Hans Hovedarbejde fra Tiden før 1920 var Rømø's Historie (Sønderjydske Aarbøger 1903—1906); hans Interesse for Vestslesvigs Historie har senere givet sig Udslag i Artikler som „Kristian IV og Havnen ved Ballum“ (1935) og „Slaget i Listerdyb 16.

Maj 1644“ (1936) og Afhandlingen om „Præstekaar og Kirke-eje i vestslesvigske Sogne i 16. og 17. Aarh.“ (1930). Thade Petersen har endvidere skrevet „De sønderjydske Frimenigheders Historie“ (1921) og nedskrevet og udgivet Jacob Kloppenborgs (Sønderj. Aarb. 1925) og L. B. Poulsens Erindringer, (Festskrift til H. P. Hanssen 1932). I „Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie I“ (1938) skriver han om „Kirken og Menighedslivet“; i 1943 kom i „Sønderjydske Aarbøger“ „Bidrag til Den sønderjydske Salmebogs Historie“ (gennemarbejdet af Fr. Schrøder).

Vi vender os derefter til en Række Historikere af Fag.

Ældst af disse er fhv. Udenrigsminister, Dr. phil. *Laust Moltesen* (f. 1865 i Hviding Sogn). Hans Tilknytning til dansk Historieforskning falder imidlertid før 1920, og hans Arbejde er iøvrigt saa kendt, at det skal lades uomtalt her.

Ligesom Dr. Moltesen har *C. A. Christensen* (f. 1906 i Toftlund, Student 1926 fra Bendixens Kursus i København, mag. art. i Historie 1933) især helliget sig Studiet af Middelalderens Historie. Christensen har fra 1938 været Hovedredaktør af den store Kildepublikation: *Diplomatarium Danicum*, der, naar den er afsluttet, vil komme til at indeholde en fuldstændig Gengivelse af alle middelalderlige Breve indtil 1340. I Tilknytning til sit Arbejde ved Diplomatariet har C. A. Christensen skrevet en Række Tidsskriftartikler og en lille „Oversigt over Danmarks politiske Historie 1250—1305“ (1943).

Docent Dr. phil. *Troels Fink* (f. i Aabenraa 1912, Student 1930 fra Aabenraa Statsskole, cand. mag. 1936, 1936—38 Sekretær i den sønderjydske Politiadjutantur, 1940—42 for de sønderjydske danske Samfund, 1941 Dr. phil., 1942 Lektor i Sønderjyllands Historie ved Aarhus Universitet, 1947 Docent), blev Dr. paa Disputatsen: „Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770“. Maalet for Finks Undersøgelse var oprindeligt at skabe Klarhed over de sønderjydske Bønders sociale og økonomiske Stilling umiddelbart før Nationalitetskampens Begyndelse i 1830'erne — især ved en Undersøgelse af Landboreformernes Historie. Da det imidlertid viste sig, at Oprindelsen til den vigtigste af disse — Udskiftningen — laa langt længere tilbage end tidligere anta-

get, blev Undersøgelsen koncentreret om denne. Finks Arbejde er et vigtigt Bidrag til sønderjydske økonomisk Historie og til lige af betydelig metodisk Interesse.

I 1944 udgav Troels Fink sammen med Johan Hvidtfeldt den tidligere nævnte „Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie“, og i 1945 udkom i Skriftrækken „Vi og vor Fortid“ „Rids af Sønderjyllands Historie“. Denne kortfattede Sønderjyllandshistorie (218 Sider), der skulde være udkommet i 1943, men blev standset af Begivenhederne den 29. August, er naturligvis ikke noget dybtgaaende videnskabeligt Arbejde; det er en Oversigt over Landsdelens danske Historie med Hovedvægten lagt paa den politiske Udvikling, givet i en klar og instruktiv Fremstilling med en Række nye Synspunkter overfor Stoffet.

Anders Hørlyk Feilberg Jørgensen (f. 1907 i Skærbæk, Student fra Tønder Statsskole 1925, cand. mag. 1933, Adjunkt i Gentofte, 1946 Lektor ved Frederiksborg Statsskole), udgav i 1947 „Grænselandet i det sidste Aarhundrede. Træk af et folkeligt Nationalitetsrøres Historie“. Om dette Arbejde gælder omtrent det samme, som der ovenfor er sagt om Finks kortfattede Sønderjyllandshistorie, at der ikke er Tale om noget dybtgaaende videnskabeligt Arbejde; men ogsaa denne Bog rummer nye Synspunkter og især en klog Vurdering af den allernyeste Tids Sønderjyllands Historie. Den adskiller sig fra Finks Fremstilling ved at lægge Hovedvægten paa den kulturelle Linje i Landsdelens Historie. Herudover har Feilberg Jørgensen, der i Tiden fra 1943—46 var Formand for „Dansk-Nordisk Studenterforbund“, skrevet en Række Tidsskrift-artikler om historiske Emner og „Dansk Ungdomssamvirkes Historie“ i „Danmark under Besættelsen“ (red. af Vilh. la Cour).

Som allerede tidligere nævnt har Indholdet af „Sønderjydske Aarbøger“ i nogen Grad skiftet Karakter. Medens i de ældre Aargange Artikler med nationalpolitiske Emner indtager en fremtrædende Plads, har i de senere Aar Artikler vedrørende Landsdelens økonomiske, sociale og kulturelle Historie sat sit Præg paa dem. Cand. mag. *Gottlieb Japsen* (f. 1908 i

Aabenraa) har saaledes i to Afhandlinger (1935 og 1943) skrevet om „Aabenraa bys økonomiske historie 1850—1864“; Arkivar *Peter Kr. Iversen* (f. 1914 i Møgeltønder) behandler i to Artikler (1942 og 1943) vestslesvigske Landbrugsforhold i det 16. og 17. Aarh., mens Bibliotekar *Aage Bonde* (f. 1922 i Toftlund) i en Afhandling (1945) skriver om „Skolevæsenet i Sønderborg fra Reformationen til 1864“.

Naar vi vender os til Museumsarbejdet, skal først nævnes, at en af Danmarks betydeligste Historikere i dette Aarhundrede, fhv. Direktør for Nationalmuseet, Dr. phil. M. *Mackeprang* er født Sønderjyde (f. 1869 i Felsted). Hans Arbejde som Museumsmand og Historiker er iøvrigt almindeligt kendt og skal ikke omtales her. Sin Hjemstavns Historie har han omfattet men en aldrig svigtende Kærlighed. I 1930 redigerede han sammen med H. V. Clausen, til hvem han var knyttet i nært Venkab, Traps slesvigske Bind, og da Tønder Bys Historie ved 700 Aars Jubilæet skulde skrives, overtog han Redaktionen af den („Tønder gennem Tiderne“ I—II 1943—44) og skrev selv Afsnittet „Tønder under Hertugstyre til 1713“. Afhandlingen „Løgumkloster og dets Gods“. (Sønderj. Aarb. 1945) er et vigtigt Bidrag til Belysning af ældre sønderjydsk Landbrugs-historie.

Ogsaa i Sønderjylland er der blevet udført et godt Museumsarbejde af Sønderjyder, især gennem Amtsmuseet i Haderslev, hvis Arbejde indtil 1935 blev ledet af C. *Lund* og derefter af *Hans Neumann*, (f. 1908 i Vilstrup) og Amtsmuseet i Sønderborg, ledet af *J. Raben*. Der er i Tiden efter 1920 blevet gennemført en Række vigtige Udgravninger, der bl. a. har sat sig Spor i en Række mindre arkæologiske Artikler i „Sønderjydsk Maanedsskrift“. Hans Neumann har i „Sydslesvig II. Angel“ (1945) skrevet om Oldtiden.

Endnu en Sønderjyde er knyttet til Museumsarbejdet, nemlig Inspektør ved Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot *Jørgen Paulsen* (f. 1907 i Sottrup). Han har været Medarbejder ved Værket „Danske Slotte og Herregaarde“ og „Dansk Kunstnerleksikon“ og har skrevet adskillige Afhandlinger i Tidsskrifter og historiske Aarbøger, saaledes i

„Sønderjydske Aarbøger, bl. a. „Om nogle Sølvarbejder fra Augustenborg Slot“ (1940) og „Nogle Noter til Brundlund Slots Bygningshistorie“ (1944).

Oprettelsen af Landsarkivet har givet Anledning til en Opblomstring af det personalhistoriske Studium. Her skal blot nævnes, at *Chr. MaibøU* især har beskæftiget sig med Studier vedrørende sydalsiske Slægter og har udgivet „Maibøll Slægten“ (1944) og „Slægten Jørgen Petersen“ (1946). *Jon. Smith* har drevet omfattende Studier vedrørende sønderjydske Embedsmænd og har offentliggjort mindre Artikler i „Sønderjydske Aarbøger“ og „Sønderjydske Maanedsskrift“.

En ganske særlig Plads blandt de Sønderjyder, der efter 1920 har udført et Arbejde inden for dansk Historieforskning, indtager *Claus Eskildsen*. Hans Virke er imidlertid saa smukt vurderet i „Sønderjydske Maanedsskrifts“ Mindenummer (Nov. 1947) og andet Steds i dette Skrift, at der her kun skal mindes om hans Indsats paa to Felter: inden for det folkelige-historiske Arbejde og Pædagogikken.

Statsvidenskabelig Uddannelse har Kontorchef, Dr. polit. Mads Iversen, Amtmand Kr. Refslund Thomsen og Kreditforeningsdirektør P. A. Callø. *Mads Iversen* (f. 1393 i Ladegaardskov ved Graasten) er tysk uddannet. Ved Genforeningen blev han knyttet til Statistisk Departement, hvor han senere er avanceret til Kontorchef. Han har blandt andet udgivet „Jydske Landbrug i Tal gennem 50 Aar“ (1922) og „Dansk Haandværk i Tal og Tekst“ (1931). Endvidere har han været Medarbejder ved „Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900—1937“, hvori han har givet statistisk Bidrag til Belysning af Befolknings-, Erhvervs- og Finansforhold og har udarbejdet Tabellerne over Folkeafstemningerne. I den store Sønderjyllandshistorie 5. Bind har Iversen skrevet Afsnittet om den økonomiske Udvikling 1864—1920, hvor dette vigtige Stof for første Gang er underkastet en samlet Bearbejdelse.

Ved Siden af deres Embedsgeming i Sønderjylland har Amtmand Kr. Refslund Thomsen og Kreditforeningsdirektør P. A. Callø givet forskellige Bidrag til Belysning af Udviklin-

gen i Sønderjylland, især i de sidste Aartier. *Kr. Refslund Thomsen* har saaledes offentliggjort Afhandlingerne „Den finansielle Udvikling i de sønderjydske Landsdele før, under og efter Krigen“ (Sdj. Aarb. 1926), „Tysk Udlandsarbejde i Nordslesvig 1936“ og „Sønderjydske Indfødsretsproblemer“ (begge Sdj. Aarb. 1946).

P. A. Callø har til „Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900—1937“ skrevet Afhandlingen om den økonomiske Udvikling 1920—37. Til „Sønderjydske Aarbøger“ 1942 har han bidraget med en statistisk Undersøgelse „Danske Undersaatter i Nord- og Mellemlesvig i 1885“ og har endvidere skrevet „Sønderjyllands Kreditforening 1920—45“ (1945), der er et vigtigt Bidrag til Belysning af denne Tids økonomiske Udvikling, ligesom han har skrevet Afsnit af „Den nordslesvigske Landboforening 1846—1946“ (1946). Dette Værk er redigeret og for Hovedpartens Vedkommende skrevet af Kreditforeningsdirektør *Hans Hansen*, mangeaarig Konsulent for „Fælleslandboforeningen for Nordslesvig“ og Redaktør af „Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeritidende“. Han har endvidere i Festskriftet til *H. P. Hanssen* (1932) skrevet om Landbruget i Sønderjylland før og efter Genforeningen. — En anden af Pengevæsenets Mænd, Bankdirektør *Chr. Hübbe*, har ligeledes givet Bidrag til Belysning af de sidste Aartiets økonomiske Udvikling, saaledes i Bogen om Haderslev Bank (1925) og i Afhandlingen „De sønderjydske Pengeinstituter i Overgangstiden og efter Genforeningen samt Oplysninger om Kredit- og Pengeforholdene i Sønderjylland“. (Sdj. Aarb. 1931.)

Naar vi derefter vender os til *Filologien*, skal det straks fastslaas, at det er her, den betydeligste, samlede sønderjydske Indsats i dansk Videnskab efter 1920 falder. De sønderjydske Filologer har især arbejdet med danske, frisiske og neder ty ske Emner. Deres Arbejde er, forsaavidt Objektet for deres Forskning er faldet inden for sønderjydsk Omraade, udførligere omtalt i *Kristian Halds* Artikel om „Sprogforskningen“, men de skal for Oversigtens Skyld medtages her.

Rektor, Dr. phil. *Karl Bock*, (f. i Skast 1897, Lærereksamen fra Tønder Seminarium 1919, Student 1920 (Døckers Kursus),

cand, theol. 1926, cand. mag. 1929, 1926—32 Lærer ved Duborgskolen i Flensborg, 1932—41 Adjunkt ved Haderslev Katedralskole, 1941 Rektor i Nakskov), har i sit videnskabelige Arbejde især beskæftiget sig med mellemslesvigske Sprogforhold; i 1933 blev han Dr. phil. paa Disputatsen „Niederdeutsch auf dänischem Substrat“ (Deutsche Dialektgeographie, Heft 34 og Universitets-Jubilæets danske Samfund, Nr. 299, Kopenhagen-Marburg). Hertil slutter sig Værket „Mittelniederdeutsch und heutiges Plattdeutsch im ehemaligen dänischen Herzogtum Schleswig. Studium zur Beleuchtung des Sprachwechsels in Angel und Mittelschleswig“. (Det kgl. da. Videnskabernes Selskabs Skrifter Hist. Fil. Medd. Bd. XXI Nr. 1). Dette Arbejde, der er afsluttet i 1938, men først udkommet i 1948, underbygger paa sproghistorisk Grundlag Disputatsens dialektgeografiske Resultater. Foruden en Række mindre Afhandlinger har Bock desuden skrevet Afhandlingen om „Mellemslesvigs Sprogforhold“ i „Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie“ III (1938).

Professor *Peter Jørgensen* (f. 1899 i Brede Sogn, Student 1920 (Fredericia), cand. mag. 1927, 1931—38 Undervisningsassistent ved Københavns Universitet, 1938—44 Lektor smst. 1944 Docent, 1948 Professor) udgav 1934 „Die dithmarsische Mundart von Klaus Groth „Quickborn““; i 1938 „Nordfriesische Beiträge aus dem Nachlass Hermann Möllers“ (Det kgl. da. Videnskabernes Selskabs Skrifter. Hist. Fil. Medd. XXIV Nr. 1); i 1945 fremkom Peter Jørgensen med en Detailundersøgelse inden for frisisk Dialektforskning „Zu den sylterfriesischen Diftongen ie und ua“ (Travaux du Cerde linguistique Copenhague I) og i 1946 med sit betydelige Værk „Über die Heimat der Nordfriesen“. Peter Jørgensen har herudover sammen med Anders Bjerrum og Kr. Hald ledet den store Undersøgelse af sydslesvigske Stednavne, der blev paabegyndt i 1932, og som nu i det væsentlige er afsluttet.

Dr. phil. *Anders Bjerrum* (f. 1903 i Vodder, Student 1924 (Statens Kursus) cand. mag. 1930, 1928 Medarbejder ved Stednavneudvalget, fra 1931 tillige Medarbejder ved Udvalget for Folkemaal) har sammen med Kr. Hald, Knud B. Jensen og

Gunnar Knudsen udgivet „Sønderjydske Stednavne“ (1931—1944). I 1942 udgav Bjerrum „K. J. Lyngby's jyske Grammatik tillige med et Udvalg af hans Breve“ og i 1944 kom Disputatsen „Fjoldemaalets Lydsystem“ — et Arbejde, der foruden ved sin detaillerede Gennemgang af Fjoldemaalets Lydsystem har Interesse ved de nye teoretiske Synspunkter paa Dialektstudiets Materiale som Helhed, der anlægges. Endvidere har Bjerrum skrevet flere mindre Afhandlinger, bl. a. i „Sydslesvig“ I—II, i „Fra Rask til Wimmer“ (1937), i „Tønder gennem Tiderne“ II (1944) om „Folkesproget i Tønder gennem Tiderne“ og i „Sønderjydske Aarbøger“ 1944: „Vort Sprogs gamle Sydgrænse“.

Professor, Dr. phil. *H. Bach* (f. 1905 i Kiel, Student 1924 fra Sønderborg Statsskole, cand. mag. 1930, 1930—38 Adjunkt ved Frederiksborg Statsskole, 1935 Undervisningsassistent, 1938 Lektor ved Københavns Universitet, 1938 Professor i germansk Filologi ved Aarhus Universitet) er den eneste af Filologerne, der ikke har hentet Stof fra den sønderjydske Hjemstavn. Hans Hovedværker er „Laut- und Formenlehre der Sprache Luthers“ (1934) og „Thüringisch-sächsische Kanzleisprache“ I—II (1937—1943), hvoraf første Del var hans Disputats. I 1948 har han udgivet et litterært Arbejde „Middelalderens tyske Litteratur“.

Adjunkt *Peter Jeppesen* (f? 1913 i Løgumkloster, Student 1931 fra Tønder Statsskole, cand. mag. 1937, ansat ved Haderslev Katedralskole, siden 1944 Adjunkt i Aarhus, Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet) udgav i 1938 Afhandlingen „En sønderjydske Dialekts Udvikling i de sidste Generationer“ (Humanistiske Studier I), der er udarbejdet ved Aarhus Universitets „Institut for jydsk Sprog- og Kulturforskning“. Løgumklosterdialektens Udvikling er her gjort til Genstand for en grundig Undersøgelse, der ogsaa kaster Lys ind over de sønderjydske Købstadsdialekters Forhold.

Ogsaa til Litteraturforskningen har Sønderjyder ydet Bidrag.

Professor, Dr. phil. *Carl Roos* (f. 1884 i Haderlev, Student 1903 (Fredericia), Ass. ved det kgl. Bibl. 1915—27, Dr. phil. 1922, Prof. i tysk Sprog og Litteratur ved Københavns Univer-

sitet 1927) har i Disputatsen „Det 18. Aarhundredes tyske Oversættelser af Holbergs Komedier, deres Oprindelse, Karakter og Skæbne“ (1922) paavist, i hvor høj Grad Holbergs Komedier præger det tyske Teater i det 18. Aarh. Teaterhistorisk Emne har ogsaa Afhandlingen „Harlekin“ (1927), hvori det danske Pantomimeteater fremdrages. Om Holberg har han skrevet i „Om et upaaagtet Værk af Holberg“ (1930). En stor Del af Roos' Studier har samlet sig om Goethetiden, saaledes „Goethe — Hans Personlighed“ (1932); i „Deutscher Geist und Dänemark“ (1940) og „Virkelighed“ (s. A.) er der givet Bidrag til Belysning af Goethetidens Indflydelse paa dansk Aandsliv, bl. a. hos Paludan-Müller og Kierkegaard. — Ogsaa Nietzschestudier har Roos drevet, saaledes „Nietzsches Empe-dokles Fragmenter“ (1937) og „Nietzsche und das Labyrinth“ (1940); i „Germanica“ (1938) behandles bl. a. Nietzscheproblemer. I 1941 kom Afhandlingen „Faustproblemer“. Til Brug for de studerende har han skrevet „Kleine deutsche Literaturgeschichte“ (1936).

Roos har endvidere besørget en tekstkritisk Udgave af Holbergs Komedier (1922—24, 3 Bd.) og udgivet H. E. Schacks „Phantasterne“ (1925).

Rektor *Chr. Brodersen* (f. 1905 i Skrydstrup, St. 1924 fra Haderslev, cand. mag. 1930, fra 1931 ved Aarhus Katedralskole og tillige Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet, 1944 Rektor i Hjørring) har især samlet sine Studier om Digteren Thøger Larsen. I 1942 kom „Thøger Larsen I“ og i 1943 udgav han „Thøger Larsen-Manuskripter“. Han har herudover bl. a. besørget en kommenteret Udgave af „Egil Skallagrímssons Saga“ i Johs. V. Jensens Oversættelse.

Adjunkt, Dr. phil. *Steffen Steffensen* (f. 1908 i Haderslev, Student 1927 fra Tønder Statsskole, cand. mag. 1934, 1935—42 Undervisningsassistent ved Københavns Universitet, siden 1937 ansat ved Nørre Gymnasium i København) har skrevet Afhandlingen: „Den unge Herders Stilling til Lyriken“ (1934) og blev i 1944 Dr. phil. paa Disputatsen „Rilke og Virkeligheden“, der er en psykologisk-æstetisk Undersøgelse, idet Ana-

lysen af Digterens Psyke sammenholdes med Analysen af hans Poesi til indbyrdes Forklaring.

Dansk *teologisk Videnskab* har efter 1920 faaet en sønderjydsK Islæt ved Biskop, Dr. theol. *Hans Fuglsang Damgaard* (f. 1890 paa Fuglsang, Oksenvad Sogn). Om Fuglsang Damgaards store Betydning for den danske Kirke i Almindelighed, skal der ikke skrives her, men kun nævnes nogle af hans videnskabelige Afhandlinger og Bøger. Under Strassbourgopholdet, hvor han studerede Filosofi og systematisk Teologi, skrev han Afhandlingen „Die religions-philosophische-dogmatischen Grundzüge des Symbolismus“ (utrykt), der sammen med Afhandlingen „Videnskabelig og kristelig Livs-tydning“ (1925) kvalificerede ham til Docenturet i systematisk Teologi. — I 1930 kom Disputatsen „Pariserskolens Teologi“, hvori han viderefører Strassbourgafhandlingen. Foruden de nævnte Arbejder har Fuglsang Damgaard bl. a. skrevet: „Karl Barth og hans Teologi“ (1928), „Dogmerne og det moderne Menneske“ (1932) og „Underets Plads i Nutidsmenneskets Gudsforhold“ (1933).

Det skal endvidere nævnes, at cand. theol. *Bent Noach*, der ved sin Opvækst nøje er knyttet til Sønderjylland, i Foraaret 1948 har faaet antaget sin Afhandling „Satanas und Soteria“ til Forsvar for Doktorgraden ved Aarhus Universitet.

Ogsaa i *Naturvidenskaberne* har Sønderjyder gjort sig gældende. Nævnes kan saaledes Professor i Fysik *Christian Møller* (f. 1904 i Notmark Sogn, Student fra Sønderborg 1923, mag. scient. 1929, Dr. phil. 1932, 1934-35 Studieophold i Rom og Cambridge paa Rochef eller Stipendium, videnskabelig Assistent ved Københavns Universitets Institut for teoretisk Fysik 1931, Lektor smst. 1933, Docent i matematisk Fysik ved Københavns Universitet 1940, Professor smst. 1943). Hans Disputats er „Zur Theorie des Durchgangs schneller Elektronen durch Materie“ (1932); sammen med Ebbe Rasmussen har han skrevet „Atomere og andre Smaating“ (1938), og desuden har han skrevet en Række Afhandlinger i inden- og udenlandske Tidsskrifter.

Professor i Plantefysiologi ved Københavns Universitet, *Peter Boysen Jensen* (f. 1883 i Hjerting, Frøs Herred, Student fra Ribe Katedralskole 1902, mag. scient. 1908, Dr. phil. 1910, Assistent ved det plantefysiologiske Laboratorium ved Københavns Universitet 1907—1917, Medarbejder ved Dansk biologisk Station 1909—1920, Lektor i Plantefysiologi ved Københavns Universitet 1922, Professor 1927) skrev Disputats om „Sukkersønderdelingen under Respirationsprocessen hos højere Planter“ (1910), et Emne, han senere har behandlet i flere Afhandlinger. Boysen Jensen har endvidere drevet Studier over Lysets Purring hos Græskimplanter og over forskellige Gæringsprocesser og har i de senere Aar særlig arbejdet med at maale Stofproduktionen hos Planterne, især hos Skovtræerne, og har i denne Forbindelse gjort omfattende Forsøg i Skovene. — Resultatet af disse Studier har gjort hans Navn kendt ude i Verden. I 1932 kom Værket „Die Stoffproduktion der Pflanzen“ (Jena) og derefter „Die Wuchsstofftheorie“ (Jena 1935, New York og London 1936, Moskva-Leningrad 1938). Endvidere har Boysen Jensen udgivet en Plantefysiologi (1938, Jena 1939).

En yngre Naturhistoriker, *Christian Vibe* (f. i Bjolderup Sogn 1913, Student fra Aabenraa Statsskole 1932, mag. scient. 1939, 1936 Deltager i Ekspedition til Upernevik og Thuledistrikterne, 1939—1940 Deltager i Ekspedition til Thule, Ingefieldsland og Ellesmeresland, der fortsattes paa Grund af Krigen, bl. a. paa Washington Land, efter 1941 Redaktør af „Grønlandsposten“ og ved Grønlands Radio) har, som de biografiske Oplysninger allerede viser, især haft grønlandsk Arbejdsfelt. I 1938 udgav han „Fangerfolk og Fuglefjelde“ og en videnskabelig Afhandling om Jævnbundens Dyresamfund i Havene ved Nordgrønland og har efter 1945 arbejdet paa videnskabelige Beretninger om de to Ekspeditioner.

Geologer er Dr. phil. Johannes Iversen og Theodor Sorgenfrei.

Statsgeolog *Johannes Iversen* (f. 1904 i Sønderborg, Student fra Sønderborg Statsskole 1923, mag. scient. 1930, Dr. phil. 1936, Deltager i Ekspedition til Vestgrønland i 1932 og 1937,

Afdelingstog 1938, Statsgeolog 1942) blev Dr. phil. paa Disputatsen „Biologische Pflanzentypen als Hilfsmittel in der Vegetationsforschung“ og har bl. a. skrevet Afhandlingen „Dimorphie und Monomorphie bei *Armeria*“ (1940) og „Landnam i Danmarks Stenalder“ (1941).

Afdelingsgeolog *Theodor Sorgenfrei* (f. 1915 i Augustenborg, Student 1934 fra Sønderborg Statsskole, Deltager i Nûgsuaqekspeditionen 1938, mag. scient 1941, Afdelingsgeolog 1942) har bl. a. skrevet Afhandlinger i „Meddelelser fra Dansk geologisk Forening“ (1939), hvis Redaktør han har været fra 1943, og i „Danmarks geologiske Undersøgelser Skrifter“ (1940).

Psykologen, mag. art. *Franz Gustav From* (f. 1914 i Ager-skov, Student 1933 fra Haderslev Katedralskole, mag. art. 1939, fast videnskabelig Assistent ved Københavns Universitets psykologiske Laboratorium 1942) har bl. a. skrevet „Drøm og: Neurose“ (1944) og samme Aar en Afhandling i „Theoria“ (Lund).

Paa *Fysiologiens* Omraade har Professor, Dr. phil. *Erile Hohwü Christensen* ydet en betydelig Indsats (f. i Smøl 1904, Student fra Sønderborg Statsskole 1924, cand. mag. 1931, 1934—1935 paa Rochef eller Stipendium ved Harward University, 1935 Deltager i „International high attitude expedition“ til det nordlige Chile og Bolivia, 1931—1941 fast videnskabelig Assistent ved Københavns Zoofysiologiske Laboratorium, 1941 Professor i Kropsøvelsernes Fysiologi og Hygiejne ved Gymnastiska Centralinstituttet i Stockholm). Hans vigtigste videnskabelige Arbejde er Disputatsen: „Beiträge zur Physiologie schwerer körperlicher Arbeit“ (1931); men derudover findes en Række andre fysiologiske Afhandlinger fra hans Haand.

Inden for *Lægevidenskaben* skal følgende 3 Sønderjyder omtales: Overlæge, Dr. med. N. I. Nissen, Frederiksberg Hospital, Overlæge Dr. med. Jens Wollesen, Aabenraa, og Overlæge, Dr. med. Marcus Ottsen, Thisted Amtssygehus.

N. I. Nissen (f. 1898 i Stubbum ved Christiansfeld, deltog i Verdenskrigen 1917—18, Student (privat dimitteret) 1920, cand. med. 1926, 1935 Overlæge ved Frederiksberg Hospital) begyndte kort efter sin Embedseksamen Undersøgelser over

Blodets Indhold af Fedtstoffer og publicerede flere mindre Arbejder herom, som til Slut resulterede i Disputatsen: „Studies on Alimentary Lipæmia in Man“ (Undersøgelser over Blodfedtstoffet hos Mennesker), som blev forsvaret i 1935. Det drejer sig om et kemisk Arbejde af teoretisk Art.

Da N. I. Nissen senere søgte Uddannelse i intern Medicin, blev hans Interesser ledt ind paa andre Felter, især inden for Infektionspatologien. Under en Ansættelse paa Blegdams-hospitalet blev hans Interesse for Børnelammelsens Problemer vakt, og Resultatet blev en Række Afhandlinger herom, hvoraf især en Beskrivelse af Børnelammelsepidemien i Haderslev i 1934 synes at have Betydning. (N. I. Nissen var paa dette Tidspunkt af Blegdamshospitalet udsendt som Afdelingslæge ved det midlertidige Lazaret i Haderslev). — Hans Interesse for Børnelammelsens Problemer har senere givet sig Udslag i, at han har været Medstifter af: „Landsforeningen til Bekæmpelse af Børnelammelsen og dens Følger“, som saavel i praktisk Henseende ved Efterbehandling af Landets Børnelammelsespatienter som i teoretisk Henseende ved Studiet af Lammelsens Opstaaen og dens Forløb har haft stor Betydning. N. I. Nissen er Næstformand i Foreningens Bestyrelse.

I Tiden fra 1937—1939 arbejdede N. I. Nissen paa Serum-instituttet med Undersøgelser over Lungebetændelsesbakterier — specielt Pneumococcer. Et Resultat af dette Arbejde blev, at Instituttet gik i Gang med Fremstilling af Serum mod Lungebetændelse, som dengang — før Indførelsen af den moderne Sulfonamidbehandling — kunde reducere Dødeligheden med ca. 50 %. Nu har disse Studier alene teoretisk Interesse, men de gav Anledning til, at der paa Seruminstituttet oprettedes en Afdeling til Udforskning af Lungebetændelsesbakterierne, hvorfra der er udgaaet adskillige værdifulde Arbejder.

Jens Wollesen (f. 1899 i Mjolden Sogn, Student 1919 (privat dimitteret), cand. med. 1925, 1937 Overlæge i Aabenraa), forsvarede i 1940 sin Disputats om: „Graviditet og Galdesten“. Desuden har han publiceret flere Arbejder i forskellige Tidsskrifter, blandt andet: „Prognose des Gallensteinsleidens“ i „Schwei-

zerische medicinische Wochenschrift“ 1945. Ligeledes kan nævnes Artiklen om: „Efterundersøgelse af 193 medicinsk behandlede Galdestenspatienter“ i „Ugeskrift for Læger“ 1945. Derudover har J. Wollesen arbejdet med forskellige andre Emner, blandt andet kan nævnes en Række Undersøgelser over Avertinnarkosen.

Marcus Ottsen (f. i Graasten 1910, Student fra Sønderborg Statsskole 1928, cand. med. 1934, 1946—1947 Docent i Kirurgi ved Taipei National University, Taipei, Formosa, som Medlem af UNRRA's China Mission, fra 1. Maj 1948 Overlæge ved Thisted Amtssygehus), har i sin Disputats (1942) om C-Vitaminer: „C-vitaminstudier. — Om Korrelationerne mellem Blodserum-ascorbinsyreindholdet, den gennem Kosten indgivne C-vitaminmængde og visse saakaldte C-hypo vitamino tiske Symptomer, specielt Gingivitis“, der er et kemisk Studium, udført paa Statens Vitaminlaboratorium, paavist, at der ikke findes nogen Relation mellem den gennem Kosten indgivne C-vitaminmængde, respektiv Blodserumascorbinsyreindholdet, og en Række saakaldte C-hypovitaminotiske Symptomer, nemlig Gingivitis (Tandkødsbetændelse), Træthed, Tandkødsblødning, Tendens til Blødninger i Huden, nedsat Kapillærresistens og Blodmangel. — Arbejdet har Betydning for Kliniken ved Bedømmelse af Patienter med C-vitaminmangel og Skørbug.

Paa *Farmaciens* Omraade har to Sønderjyder, Direktør Holger Kjems, Løvens kemiske Fabrik, København, og Apoteker Hans Iver Toft, Tønder, udført videnskabeligt Arbejde.

Holger Kjems (f. i Løgumkloster 1909, Student fra Tønder Statsskole 1928, cand. pharm. 1933, 1935 knyttet til „Løvens kemiske Fabrik“ i København), har især arbejdet inden for Hormonforskningen. Han har opfundet Metoder til Fremstilling af en Række Hormonpræparater, saaledes af de gonadotrope Hormoner Antex og Physex, der blev antaget som internationale Standardpræparater i 1937; desuden har han opfundet Fremstillingsmetoder for det kvindelige Seksualhormon Destron i 1936. Derudover har han i 1935 opfundet Stoffet Heparin, der forhindrer Dannelse af Blodpropper og senere ren-

fremstillet samme Stof (1946) og i 1939 Stoffet Trombin, der standser Blødninger hos Blødere. Kjems har om disse Emner skrevet en Række Afhandlinger i de faglige Tidsskrifter.

Hans Iver Toft (f. i Jels i 1913, Student fra Tønder Statskole 1932, cand. pharm, i 1937, 1938 videnskabelig Assistent ved Farmaceutisk Lærestalt, 1942 knyttet til Københavns Universitets farmakologiske Institut, 1945 Apoteker i Tønder) offentliggjorde 1940 i „Dansk Tidsskrift for Farmaci“ en Afhandling om Undersøgelser af Extractum Filicis (Bregnerods-ekstrakt). Han har senere videreført dette Arbejde og blev i 1946 Dr. pharm, paa Afhandlingen „Extractum Filicis — Kemisk og biologisk Vurdering“.

Endelig skal det nævnes, at cand. pharm. *Karl Peter Hansen* (f. 1909 i Sønderborg, Student 1927 fra Sønderborg, cand. pharm. 1933) siden 1938 har været videnskabelig Assistent ved Danmarks farmaceutiske Højskole.

En Sønderjyde, der allerede før Genforeningen var søgt til Kongeriget, er Professor ved Landbohøjskolen *Joh. Jespersen* (f. 1881 i Pøl paa Als). Efter en alsidig Uddannelse (landbrugsvidenskabelig Eksamen 1909 og Dyrslægeeksamen 1915) udnævntes han 1919 til Lektor og 1923 til Professor i Husdyrbrug ved Landbohøjskolen med Heste-, Svine- og Fjerkræavl som Undervisningsfag. Han har især beskæftiget sig med Forsøg vedrørende Hestenes Næringsbehov samt med Forsøg med Svin. Den Fremgang, man i de senere Aar har kunnet spore med Hensyn til den danske Landraces Egenskaber som Baconsvin, synes for en stor Del at kunne føres tilbage til disse i landøkonomisk Henseende saa vigtige Undersøgelser. Resultaterne heraf er offentliggjort i Forsøgslaboratoriets Beretninger. Desuden har Joh. Jespersen skrevet en Lærebog om „Svineavl og Svinehold“ samt en Række landbrugsvidenskabelige Artikler i inden- og udenlandske Tidsskrifter.

En anden af Landbohøjskolens Lærere, Professor *Eduard Sørensen*, er ligeledes Sønderjyde (f. 1898 i Flensborg, Landbrugseksamen 1923, Dyrslægeeksamen 1927, Assistent ved Landbohøjskolen 1927, Professor 1931). Eduard Sørensen har skrevet adskillige landbrugsvidenskabelige — især veterinær-

anatomiske — Afhandlinger. Han skrev saaledes i 1930 i Højskolens Aarsskrift om Hestens Fascier og her desuden skrevet adskillige embryologiske Artikler. I 1936 udgav han 3. Udgave af Paullis „Lærebog i Huspattedyrenes Anatomi“. Eduard Sørensen har herudover i Danmark været en af Foregangsmændene i Arbejdet med den kunstige Befrugtning.

Som videnskabelig Assistent er *Peter Andresen Bruhn* (f. 1914 i Rise Sogn, Student fra Aabenraa Statsskole, Veterinær-eksamen 1939) fra 1941 knyttet til Landbohøjskolens hygiejnisk-bakteriologiske Laboratorium. Han har skrevet en Afhandling: „Abortus-Bang-Ringprøven kontra Valle og Serumiter“.

*

En samlet Vurdering af sønderjydske Indsats i dansk Videnskab efter 1920 skal ifølge Sagens Natur ikke gives endnu, alene af den Grund, at det for Størstedelen af de i denne Oversigt omtalte formentlig gælder, at de staar ved Begyndelsen af eller midt i deres Livsgerning. Det kan dog fastslås, at der paa meget forskelligartede Omraader inden for dansk Videnskab er ydet Indsats af Sønderjyder, for adskilliges Vedkommende i ledende Stillinger; otte af de ovenfor omtalte Sønderjyder er saaledes Professorer eller Docenter ved vore Universiteter og Lærestalter. Men to Arbejdsomraader har dog især tiltalt Sønderjyderne: Deres Hjemstavns Historie og dens sproglige Forhold.

Sønderjylland som Objekt for dansk videnskabelig Forskning .

Nationalmuseet og Nordslesvig efter Genforeningen.

Af M. Mackeprang.

Nationalmuseet er jo ikke blot, som mange tror, et Museum, vort Folks kulturhistoriske Centralmuseum, der skal belyse dets materielle — delvis ogsaa aandelige — Udvikling fra Stenalderens fjærne Tider til vore Bedsteforældres Dage. Jævn-sides hermed har det ogsaa en anden lige saa vigtig Opgave, nemlig Tilsynet med de historiske Mindesmærker Landet over. Oprindeligt, d. v. s. fra 1847, henhørte dette, ligesom det endnu er Tilfældet i Norge og Sverige, under en selvstændig Institution „Direktionen for Mindesmærkernes Bevaring“. Ret hurtigt kom denne imidlertid i en Slags Personalunion med Museet, og da det gamle, hæderkronede „Oldnordiske Museum“ i 1892 baade fik sit nuværende Navn og omorganiseredes, blev Personalunionen en Realunion. Ligesom selve Samlingerne blev ogsaa Tilsynet tvedelt, saaledes at Museets 1. forhistoriske Afdeling tager sig af Oldtidsmindesmærkerne, medens dets 2. historiske Afdeling fører Tilsynet med Voldsteder, Ruiner og Kirker.

En nødvendig Forudsætning for at kunne vaage over Mindesmærkerne er jo imidlertid at kende dem, og selvom Museet ikke før 1920 stod paa bar Bund overfor Sønderjylland, hvorom Sophus Müllers og Neergaards store Afhandlinger om Landets Sten-, Bronze- og Jernalder i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“ 1913, 14 og 16 og min egen om Kirkebygningerne i 1914 bærer Vidne, trængte dets Viden dog i høj Grad til at underbygges. Allerede i selve Genforeningsaaret tog man derfor fat paa en lignende *planmæssig Undersøgelse af Oldtidsmindesmærkerne* som den, der siden Midten af Halvfjerdserne

havde fundet Sted i det gamle Land. Ejendom for Ejendom blev hvert Sogn i hele Nordslesvig gennemgaaet; hver Høj eller Dysse blev kortelig beskrevet og deres Plads indtegnet paa Generalstabens „Maalebordsblade“ (Størrelsesforhold 1 : 20.000). At man som det første Sogn valgte Østerløgum, var næppe tilfældigt. Gennem den flittige gamle Topograf Pastor P. Kier vidste man jo, hvor rigt paa Oldtidsminder netop dette Sogn engang havde været. Haand i Haand med Undersøgelsen gik *en Fredning ai* de vigtigste Mindesmærker. Medens Kirkerne fra gammel Tid har været under Tilsyn, og de værdifuldeste verdslige Bygninger — Slotte, Herregaarde og Købstadhuse — dog i nogen Grad var blevet beskyttede ved Bygningsfredningsloven af 1918, der straks udstraktes til Landsdelen, var Oldtidens Mindesmærker fuglefri og ganske overladt Ejerens Forgodtbefindende. Sammen med Bygningsfredningsloven havde man sikkert i 1918 kunnet opnaa en almindelig Fredningslov for de jordfaste Mindesmærker, i Lighed med hvad der var Tilfældet i de to andre nordiske Lande. Den ældre Generation ved Museet havde imidlertid altid stillet sig afvisende overfor en Lovgivning paa dette Omraade. Dels mente man — sikkert med Urette — at den var uigennemførlig, dels frygtede man for, at den vilde blive overmaade vanskelig at haandhæve. I Stedet foretrak man en frivillig Fredning, hvorved Ejeren gennem en tinglyst Deklaration forpligtede sig til at holde Mindesmærket i Hævd og Ære, og havde da ogsaa ad denne Vej naaet at faa 2—3000 Oldtidsmindesmærker fredet. I Sønderjylland havde denne Fremgangsmaade været ukendt i den tyske Tid, hvor nogle af Kredsene, først og fremmest takket være afd. Museumsdirektør Lund i Haderslev, ved Køb dog havde sikret en Række Oldtidshøje. Nu toges den op hernede og viste sig ogsaa brugbar, uden at de nationale Modsætninger gjorde sig gældende paa dette Omraade, hvor man — som paa andre — fik god Hjælp af de stedlige Museumsmænd, Direktør Lund og Inspektør Raben i Sønderborg. Indtil Udgangen af 1934 var ialt 239 Mindesmærker bleven fredede, gennemgaaende ligesom i det gamle Land uden at Ejeren havde ønsket noget Vederlag. I Enkelthederne at gøre Rede for, hvad der var naaet, vilde føre

for vidt, men den nedenstaaende lille Statistik giver dog et Overblik over Resultaterne.

	I	II	III	IV	V	VI	VII
Aabenraa Amt.....	—	1	3	3	1	13	21
Haderslev Amt.....	6	5	—	5	1 *	83	100
Sønderborg Amt.....	—	16	—	6	—	42	64
Tønder Amt.....	—	—	—	—	—	54	54
	I	6	22	3	14	219	239

Den nye Naturfredningslov af 1937 ændrede imidlertid Forholdet helt. Dens § 2 fastslog nemlig:

Alle jordfaste Fortidsminder, saasom Gravhøje, Gravpladser, Stendysser og Bautastene, Voldsteder og lignende gamle Befæstningsanlæg samt Ruiner, er fredet. Spørgsmaalet om, hvad der falder ind under denne Bestemmelse, og om de nærmere Grænser for det fredede Omraade afgøres af Nationalmuseet paa eget Initiativ.....Finder Nationalmuseet, at et Mindesmærkes Værdi er saa forringet, at det har mistet sin Betydning saavel i arkæologisk som i landskabelig Henseende, giver det, efter forud indhentet Tilslutning fra Fredningsnævnet, Ejeren Meddelelse herom, hvorefter dennes fulde Raadighedsret atter indtræder.

Det Arbejde, Loven samledes paalægger Museet, kan selvfølgelig kun udføres paa Aastedet, og de meget tidstagende Undersøgelser, dette kræver, er for Nordslesvigs Vedkommende kun bleven gennemført for et Par Sogne. Ligesom det hidtil var Skik og Brug, har man ogsaa nu, for at Ejeren altid kunde vide, hvad der faldt ind under Loven, anset det for nødvendigt at forsyne Mindesmærket med den bekendte Mærkesten med det kronede FM („Fredet Mindesmærke“). Blot har man af økonomiske Grunde desværre maattet bruge støbte Betonpæle⁴ Stedet for de gamle, statelige Granitsten.

Museet har dog ingenlunde indskrænket sig til Kortlægning og Fredning af Fortidsminderne. Ogsaa Spaden er bleven

sat i Jorden, og nu som tidligere har Sønderjylland givet et godt Udbytte. Ligesom det var Tilfældet med den sidste danske Udgravning umiddelbart før Krigen 1864 — Nydambaadene — kom ogsaa den første større Udgravning efter Genforeningen ejendommelig nok til at dreje sig om et Fartøj: *Baaden fra Hjortspringkobbel*, en lille Mose, sydøstlig i Egen Sogn, der fremdroges i Somrene 1921—22. Arbejdet var ulige vanskeligere end i Nydamose. Der havde man kunnet hale Plankekerne hele op af Mosen, her laa de i Stumper og Stykker, og selv om de og de øvrige Træsager havde bevaret deres Form, var Træet saa blødt, at der maatte anvendes den største Omhu for at hindre, at det hele forvandlede sig til Grød. Takket være den nu afdøde Konservator Rosenbergs fremragende Dygtighed baade under selve Udgravningen og det brydsomme, mangeaarige Konserveringsarbejde i København lykkedes det dog at faa alt det bevarede bjærget. Adskilligt, deriblandt et saa vigtigt Parti som Stævnene, var desværre bleven ødelagt ved Tørvegravning i Firserne, men der var dog saa meget tilbage, at man baade kunde danne sig et Billede af og i ikke ringe Grad genopbygge denne mærkelige Oldtidsbaad. Thi mærkelig var den i Sandhed, afveg helt fra tidligere kendte Oldtidsskibe. Den udvendig godt 13 m lange og 2 m brede, i Enderne stærkt tilspidsende Baad var bygget af Lindeplanker, én Bundplanke og to og to ca. 0,2 m brede Sideplanker. De var ikke som ellers samlede med Nitnagler, men faldede lidt over hinanden og i Ordets bogstavelige Forstand sammensyede ligesom Eskimoernes Skindbaade. I Stedet for Spanter afstivedes Skroget af en Slags Ribber, dannet af bøjede Hasselgrene, der var ført igennem Huller i Klamper, som var udsparede af Plankeernes Trætykkelse, og af et Stativ, der bar Tofterne. Heller ikke her var der anvendt mindste Spor af Jern og kun undtagelsesvis Trænagler. Aaretolde eller -huller manglede ganske, og de helt korte Aarer viste, at den efter Tofternes Antal at dømme 22—24 Mand stærke Besætning maa have padlet Baaden frem i smult Vande, thi noget egentlig søgaaende Fartøj var den ikke.

Foruden en Del Redskaber og Smaasager af Træ fandtes der

sammen med Baaden talrige Vaaben. Først og fremmest en Mængde Spydspidser og en halvandet Hundrede aflangt fir-kantede, smukt forarbejdede Træskjolde; derimod kun ganske faa (8) Sværd og ikke en eneste Pilespids. Takket være disse Fund kan Baaden med ret stor Sikkerhed tidsfæstes til 4. Aarh. f. Chr. Den kan saaledes hævde Æren af at være Nordens indtil videre ældste kendte Fartøj, idet Nydambaaden stammer fra 4. Aarh. efter Christus og de berømte norske Vikingskibe tilhører Oldtidens Slutning, 9.—10. Aarh. Hvorledes er nu alle disse Sager havnet i dette lille Mosehul? Oldtidsforfattere, der foretæller om de gamle Germaners Skikke, giver os Svaret. Ligesom Nydambaaden og de store Mosefund fra Torsbjerg i Angel er det Minder om ukendte Stammekampe, der som en Offergave, „Gudernes Andel i Krigsbyttet“, af Sejrherren er blevet henlagt her, dengang Mosen var en næsten utilgængelig Mellemting mellem en Sø og en Sump.

Medens Museet selv foretog baade Udgravningen og Konserveringen af Hjortspringbaaden, har Lederen af Haderslev Amts Museum, afdøde Direktør C. M. Lund, Æren for at have reddet og fremdraget det andet af de virkelig store Fund, vor Hjemstavn har ydet efter Genforeningen: *Skrydstruppiggen*. Rent tilfældigt fik han i Sommeren 1935 at vide, at Ejeren vilde lave sig en Roekule i Toppen af en noget beskadiget Høj. Hans Anmodning om selv at faa Lov til at „grave Hullet“ blev beredvilligt godtaget, hvorefter han gik i Gang med en regulær Udgravning. Da han naaede ned til Højens Bund, blev han klar over, at man stod overfor et Fund af den største Betydning. Dækket af et Stenlag havde der her staaet en af en flækket Egestamme dannet Kiste. Selve Kisten var næsten helt bortraadnet, men takket være Egens Garvesyre var baade Liget og dets Dragt m. m. gennemgaaende vel bevaret. Med stor Dygtighed lykkedes det ham trods de meget vanskelige Arbejdsforhold at faa det hele løftet op af Højen, hvorefter det omhyggelig indgipset blev sendt til Nationalmuseets Konserveringsanstalt. Her tog Konservator Rosenberg fat, og bistaat af en Række specielt Sagkyndige — deriblandt endogsaa en Frisør — lykkedes det ham at løse Gravens Gaader. Den grav-

lagte var en middelhøj, blond, ung Pige paa en 18—19 Aar, der dækket af et Par Tæpper hvilede paa en Kohud. Dragten bestod af en kort Trøje med halvlange, delvis broderede Ærmer og et Slags langt, ikke sammensyet „Skørt“, der fastholdtes af et Bælte omkring Livet. Paa Fødderne fandtes der Rester af et Par Lædersko, og omkring Anklerne var der viklet Tøj stumper; paa Hovedet sad en noget mangelfuldt bevaret Hue med Bindebaand. Et helt nyt Træk var den Omhu, der var viet hendes Frisure. Over en Valk af Hestehaar var hendes eget Haar yderst kunstfærdig opsat og holdtes paa Plads dels af forskellige Snore, dels af et Hestehaarsnet. Hertil sluttede sig endelig et Par ret store, spiralformede Guldringe, efter deres Plads i Kisten „Ørenringe“, der dog ikke var stukne gennem Øreflippen, men gennem Haaret ved Ørene.

Ligesom sin berømte nørrejydske Søster, Egtvedpigen, maa den unge Dame, sikkert en Storbondedatter, have levet o. 1200 f. Chr. i den ældre Broncealders Midte, og ligesom hende vakte hun den største Opsigt. Da Fundet i færdigpræpareret Stand blev udstillet i Museets Forhal, blev det i Løbet af to Dage besat af en 25,000 Mennesker, og Tilstrømningen var saa stor, at vi maatte bede Politiet om at hjælpe os med at regulere de lange Køer!

„Skrydstruppen“ var dog ikke det eneste Bidrag, dette paa Oldtidsminder engang saa rige Sogn gav til Forstaaelse af vor Fortid. Mellem de o. 300 Mindesmærker, der Danmark over faldt som Offer for Tyskernes Befæstningsanlæg o. 1., var ogsaa *én større og 7 mindre Broncealdershøje*, der maatte sløjfes af Hensyn til den store Flyveplads i Skrydstrup. Forinden fik Museet dog Tid til at udgrave dem fuldstændig til Bunds, et Arbejde, der foruden adskillige gode Oldsager gav en udmærket Lejlighed til at vinde Klarhed over deres Opbygning og gode Vink til Belysning af de Forhold, der forklarer, hvorfor Egestammekisterne er bevarede i nogle Høje, men helt forsvundne i andre. Baade i den store Høj og i flere af de mindre havde nemlig den døde ligesom Skrydstruppen været gravlagt i slige Kister, men her var de helt forsvundne, og heller ikke af Dragterne var det mindste Spor i Behold. Derimod rum-

mede den store Høj et usædvanligt rigt Gravudstyr af anden Art, en udmærket Bælteplade, en Halskrave, en Dolk og en sjælden Bøjlenaal, alt af Bronze, samt et Sæt Guldørenringe af ganske samme Art som Skrydstruppigens. — Ulige mindre givende var derimod en 1935 udgravet Egekistehøj i Jels.

Foruden de her skildrede har Museet i Aarenes Løb foretaget adskillige andre Gravninger, der lige skal nævnes. Af Boplads fra den yngre Stenalder er der undersøgt en i *Bundsø* paa Nordals, et Sted, hvor der flere Gange tidligere havde været gravet, dels af Museet i Kiel, dels af Privatmænd. Paa Sydals er der en Jæmalderboplads med Hustomt ved *Majbølgaard*, og fra samme Tid stammer en anden i *Ender up*, Hviding Sogn. Ved Konserveringen af en tidligere udgravet Jættestue i *Over Jersdal* fremdroges Tusinder af Lerkarskaar, der ved Sammensætningen paa Museet gav udmærkede Bidrag til den, netop da særlig højtstaaende keramiske Kunst. Udgravet er desuden en Jættestue i *Bov*, Bylderup Sogn, samt Urnegravplads fra den ældre Jernalder ved Tornumskov i Lin trup Sogn, Ottersbøl i Mjolden og Hinderup i Hellevad samt — i Forbindelse med Haderslevmuseet — ved Stenderup, Toftlund Sogn, fra den yngre romerske Jernalder.

Museets 2., historiske, Afdeling

har udover nogle Smaagravninger paa Voldsteder bl. a. det gamle Søgård og Elsholm paa Løjtland ikke foretaget nogen Gravning i Nordslesvig og er ligesaa lidt gaaet i Gang med en til Bunds gaaende Undersøgelse af Kirkerne. Man har overfor dem ladet sig nøje med gamle Konservator Haupts Inventarværk (*Die Bau- u. Kunstdenkmäler d. Provinz Schleswig-Holstein*) samt med at supplere de i dets Eje værende Kirkebeskrivelser fra Tiden lige før 1914, der væsentlig skyldes den nu afdøde Arkitekt Claudi-Hansen.

Paa et andet Felt har Museet derimod udfoldet en meget betydelig Virksomhed, nemlig ved Undersøgelser og Restauration af Kirkernes Kalkmalerier og Inventar, Omraader, hvor det fra gammel Tid havde været Kirkeministeriets sagkyndige Konsulent.

Først mellem Kalkmalerierne bør nævnes *Broager*, hvor der fremdroges Billeder fra ikke mindre end tre Tidsaldr. Ældst, fra Midten af 13. Aarh. og altsaa en Smule yngre end selve Kirken, var Udsmykningen af dens Apsis (Korrunding), hvis nederste Del dog desværre var ødelagt. Den viste Christus i sin Herlighed tronende paa Regnbuen, omgivet af Evangelisternes Symboler og flankeret af tre og tre hellige Personer, af hvilke Jomfru Maria og Apostlene Petrus og Johannes kunde bestemmes. Ogsaa Buen ind til Koret havde en samtidig Dekoration: Brystbilleder af Engle i runde Felter. Korets Hvælving var smykket med Billeder daterede 1581 af Christus og Evangelisternes Tegn, medens der paa Øst- og Vestvæggen i det nordre Kapel o. 1520 var malet en mærkelig Fremstilling af St. Jørgens Legende i en herhjemme hidtil ukendt Udformning. Kapellet har altsaa været indviet til denne Helgen, og her har da den nu i Taamrummet staaende, stærkt restaurerede St. Jørgen og Dragen oprindelig haft sin Plads. Fra samme Haand og samme Tid stammer Malerierne i Skibets østligste Hvælving, der i Østkappen har et lignende Motiv som Apsidens, altsaa Christus som Verdensdommer, hvor paa senmiddelalderlig Vis Guds Moder og Døberen Johannes optræder som „Forbedere“ for Menneskeheden. De tre øvrige Kapper var dækkede af et pragtfuldt Spind af gotisk Bladværk med istrøede store Blomster, og en ganske lignende, af samme Mester udført Dekoration fandtes kort efter paa den nærliggende *Sottrup* Kirkes to Korhvælvinger; blot var her i den ene Hvælving Dommedag erstattet af Evangelisttegnene. Arbejder af denne baade dygtige og flittige Kunstner var f. ø. tidligere kendte i Løjt (dateret 1520), Holebøl og St. Hans i Flensborg. En lignende Udsmykning og fra samme Tid som Apsidens i *Broager* — Christus i sin Herlighed — afdækkedes sammesteds i den statelige Tufstenskirke i *Ballum*, men var her saa medtaget, at den maatte overhvidtes. Endvidere var dér i Vindueshøjde malet en Frise med de 12 Apostle, af hvilke de 6 dog var bleven ødelagte ved Gennembrydning af nye Vinduer. De 6 andre konserveredes af Museets Konservator, Egmont Lind, der ligeledes har udført Arbejderne i de to førnævnte Kirker, samt rensat

de i ældre Tid restaurerede Malerier i *Dybbøl* og befriet de mærkelige, fra Reformationstiden stammende Billeder i *Brøns* for den haardhændede Overmaling, de havde været udsat for, saaledes at de nu fremtræder i deres oprindelige Skikkelse. Overhovedet gaar Fremgangsmaaden overfor disse gamle Billeder nu i Modsætning til tidligere ikke ud paa at overmale eller forny dem, men kun at rense og konservere dem, saaledes at alene de ornamentale Dele suppleres, naar det gøres Behov.

Foruden disse Arbejder, der helt eller i hvert Fald delvis er bekostet af Museet, har dette foretaget Undersøgelser af Kalkmalerier i følgende Kirker: Bedsted og Felsted (Aabenraa Amt) Aastrup og Branderup (Haderslev A.), Hørup, Nordborg og Tandslet (Sønderborg A.), Brede, Bylderup, Døstrup, Hjerpsted og Visby (Tønder A.). Enten var Resultaterne her dog saa ringe eller Bevaringstilstanden saa slet, at Museet udover Istandsættelsen af nogle middelalderlige Vaabenskjolde i Hørup og Nordborg ikke ønskede at tage Affære, saaledes at det fremdragne enten er bleven overhvidtet eller restaureret af Kirkerne selv.

Langt mere omfattende er dog det Arbejde, der efter Genforeningen er udfoldet overfor Kirkernes Inventar — Altertavler, Krucifixer, Prædikestole, Stolestader og Epitafier — hvad enten Talen nu har været om en Restaurering eller blot en Undersøgelse med en fremtidig Istandsættelse for Øje. Antallet af de Kirker, om hvilke det her drejer sig, er helt overvældende, ialt godt og vel en halvtredsindstyve, hvad der i høj Grad vidner om Menighedernes Interesse for deres Kirker, saameget mere som Udgifterne ved disse Istandsættelser i Modsætning til Kalkmalerierne næsten altid maa afholdes af Menighederne selv. Alene Undersøgelserne bekostes af Nationalmuseet. En Opremsning af de paagældende Kirker — endsige en Redegørelse for, hvad der er sket — vilde baade virke for trættende og tage adskillig mere Plads, end der staar til min Raadighed; blot enkelte af de vigtigste Arbejder skal derfor nævnes her. Langt det betydeligste er den Restaurering og Konservering af det overdaadig rige Inventar i Christkirken i *Tønder*, der foretoges i Forbindelse med selve Bygningens

Istandsættelse i Anledning af Byens 700-Aars Jubilæum 1943. Ligesom den allerstørste Del af de øvrige Arbejder i Nordslesvig udførtes dette aarelange Arbejde af Museets mangeaarige Medhjælper, Maler Peter Kr. Andersen, der ikke blot afhjalp gamle Skader, men ogsaa bragte adskilligt nyt for Dagen. Under et firdobbelt Lag Overmaling lykkedes det ham saaledes at fremdrage de Billeder af henholdsvis Kristus og Apostlene samt de Sandserne forestillende Kvindefigurer, der prydede Fyldingerne i det øvre og nedre Orgelpulpitur, og paa det ældste af Kirkens 14 Epitafier over Stadens Borgmestre og Raadmænd afdækkede han under et tarveligt Maleri fra 1752 Portrætter fra 1586 af Stifteren, Borgmester Carsten Andersen og hans to Hustruer, der knælede under et i straalende Farver malet Billede af Christi Opstandelse.

Jævnside med Arkitekt H. Lønborg-Jensens Fuldførelse af den allerede før 1920 vidt fremskredne Restaurering af Sønderjyllands skønneste Kirkebygning, Cistercienserkirken i *Løgumkloster* gik ogsaa en Istandsættelse af Kirkens Inventar, der lededes af Museets Konservator Niels Termansen. Arbejdet vanskeliggjordes ved, at Inventaret, der gennem Aarhundereder havde staaet i et hvidkalket Kirkerum, nu maatte tilpasses til de rensede, røde Mure, og for overhovedet at kunne gøre sig gældende maatte det derfor sættes kraftig op i Farveholdningen. Navnlig var dette Tilfældet med den nye Altertavle. I Stedet for den fra en Restaurering i 1840 stammende Alteropsats med et tarveligt Maleri af Eckersbergs Læremester, Jes Jessen fra Aabenraa, var det nemlig lykkedes at skaffe Kirken en gotisk Fløj altertavle fra c. 1475, der tidligere havde staaet i Jærne Kirke ved Esbjerg. Udfra de sparsomme Rester af dens Figurers oprindelige Farver blev denne, med Iagttagelse af den middelalderlige Teknik, af den ovennævnte Grund meget kraftig forgyldt og nymalet. Af noget anden Art var den ligeledes af Termansen gennemførte Konservering af *Løjt* Kirkes femfløjede Altertavle fra 1520, en af de pragtfuldeste i sin Art i hele Sønderjylland, hvis Midterskab domineres af en meget figurig Korsfæstelsesscene, medens Sidefløjene har Malerier, bl. a. Lidelseshistorien og en stor Række Helge-

ner. Saavel de udskaame Figurers Staffering som Malerierne var i Modsætning til Jærne i det hele velbevarede, men mangfoldige Steder havde den forgyldte Kridtgrund, hvorpaa de var malede, løsnet sig fra Træet, og det krævede et møjsommeligt og tidstagende Arbejde atter at fæstne den og nænsomt udbedre de talrige mindre Afskalninger og Skader paa det rige Greneværk, der indrammer de skaarne Figurer. Sluttelig skal det nævnes, at Termansens Søn og Efterfølger har restaureret det pompøse Barokinventar i Slotskirken i *Graasten*.

Sammen med Inventaret vil det være i sin Orden at omtale nogle gamle, malede Kirkelofter. Mærkeligst var det fra Slutningen af 17. Aarh. stammende Loft i *Burkal*, der en Tid lang havde været dækket af en ny Bræddeforskalning. Nu blev denne fjærnet, og det gamle Lofts Udsmykning konserveret eller fornyet, hvor dette var nødvendigt. Kirkerummet fik herved et helt nyt og enestaaende Udseende. Ikke blot var nemlig Bjælkerne dekoreret med Bladværk, Blomster og Englehoveder, men i hvert Fag var der paa Bræddebeklædningen malet Apostle i runde Medaljoner, der flankeredes af allegoriske Kvindefigurer i ottekantede Felter. Sammen med en Istandsættelse af Inventaret blev i *Ubjerg* Kirke ogsaa Malerierne fra 1747 paa Skibets flade Bræddeloft konserverede. Malede paa blaa Bund og i kraftige røde Indramninger forestillede de Syndefaldet, Korsfæstelsen og Dommedag. Endelig blev i *Aastrup* Kirkens smukke Kassetteloft fra 1675 rensat for sin brune Overmaling og dets oprindelige, ornamentale Udsmykning fremdraget og restaureret af Maler Peter Kr. Andersen, der ligeledes har udført de to andre Arbejder.

Ogsaa de to yngste af Museets egentlige nationale Afdelinger, det gamle „Dansk Folkemuseum“ og det derfra fornylig udskilte Frilandsmuseum i Lyngby har selvsagt virket i Nordslesvig. Dets nu afdøde Inspektør, Arkitekt Zangenberg, havde i sin Tid foretaget Undersøgelser og Opmaaling af gamle Bøndergaarde, navnlig paa Als og Rømø, og i 1947 blev dets systematiske Undersøgelser af Bygninger, Landbrugsredskaber o. l. fra Vestjylland udstrakt til Vestslesvig. Til selve

Museet har man efter en Undersøgelse paa Løjtland erhvervet en Række smukke, malede Skabe fra 18. Aarh., en værdifuld Forøgelse af dets hidtil ret sparsomme Samlinger af sønderjydske Bondemøbler. Hvad Frilandsmuseet angaar, har det som Gave fra Skibsreder A. P. Møller modtaget og forlængst opstillet en 18. Aarh.'s Gaard fra Toftum paa Rømmø, en af de ældste og bedst bevarede af Øens gamle „Kommandørgaarde“, og for ganske nylig paa Barsø købt et grundmuret Hus fra Midten af 18. Aarh.

Sluttelig skal det nævnes, at ved Nationalmuseets Medvirking blev en betydelig Række middelalderlige Kirkesager — overvejende udskaarne Figurer o. 1. — der i Aarenes Løb var bleven deponerede i Kunstindustrimuseet i Flensborg, efter Genforeningen tilbageleverede derfra og for største Delen deponerede i Museet paa Sønderborg Slot. Alle Forsøg paa at faa Nydambaaden tilbage strandede derimod dengang ligesom nu.

Selv om det falder udenfor Rammen af Nationalmuseets Virksomhed, vil det dog ikke være unaturligt at slutte denne korte Oversigt med en Omtale af, hvad der Søndens Aa er blevet udrettet af en med det nær forbundet Institution. Det er „*Det særlige Bygningssyn*“, det Femmandsnævn, der administrerer Bygningsfredningsloven af 1918, og som baade stedligt og personligt er knyttet til Nationalmuseet, hvis Direktør er født Medlem af Synet, som oftest tillige dets Formand. Allerede i Efteraaret 1920 besøgte det Landsdelen for at skaffe sig et Overblik over, hvad der burde fredes, og ved den af Loven paabudte 5-aarige Revision af Fredningslisten er Antallet af fredede Bygninger stadig bleven forøget, saaledes at der nu er fredet i

Haderslev	15	Bygninger, deraf 2 i Klasse A
Aabenraa	25	» 5 i »
Sønderborg	20	» 1 i »
Tønder	25	» 8 i »
Christiansfeld	29	» 3 i »
Augustenborg	6	» 4 i »
Løgumkloster 2	»	»li »
Haderslev Amt	6	» 1 i *

Aabenraa Amt 5	»	»	2 i	»
Sønderborg Amt 11	»	»	— i	»
Tønder Amt 13	»	»	1 i	»

Af de Midler, der staar til Synets Raadighed, er der foruden nogle mindre Tilskud bleven ydet ret betydelige Bidrag til Istandsættelsen af den gamle Bulhuslade i Præstegaarden i Tyrstrup samt til to Bygninger i Tønder: Det fra Midten af det 16. Aarh. stammende, maleriske saak. „Klosterbageri“ (Torvet 11) samt det bekendte Richtsenske („Digegrevens“) Hus paa Vestergade.

Litteratur.

- Fredlysningsarbejdet: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1932. S. 57 ff.
 Den nye Fredningslov: Smst. 1938. S. 16 ff.
 Hjortspringbaaden: Nationalmuseets Bog om sjældne Fund. 1925. S. 17 ff. og Nordiske Fortidsminder III. 1. H. 1937.
 Skrydstruppen: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1936, S. 21 ff. og Nordiske Fortidsminder. III. 2. H. 1939.
 Jels Egekiste: Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed. 1938. S. 1 ff.
 Bundsøbopladsen: Smst. 1939. S. 1 ff.
 Over Jersdal Jættestue: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1933. S. 13, ff.
 Skrydstruphøjene: Smsts. 1946. S. 30 ff.
 Kalkmalerier i Broager: Smsts. 1937. S. 73 og P. Nørlund og E. Lind, Danmarks romanske Kalkmalerier, 1944. S. 309.
 Kalkmalerier i Ballum: P. Nørlund og E. Lind. S. 308.
 Rømmøgaarden: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1936. S. 83 ff.
 Bygningsfredningsloven: Fortegnelse over fredede Bygninger. 1944.

Sprogforskningen.

Af **Kristian Hald.**

Det Omraade indenfor Sprogforskningen, hvor dansk Videnskab først kom til at øve en Indsats i Sønderjylland efter Genforeningen, blev — af rent ydre Grunde — *Stednavnestudiet*, og det skal derfor omtales først.

Allerede i 1919 havde Stednavneudvalget til Brug for Administrationen udarbejdet en foreløbig Retskrivningsliste over de vigtigste sønderjyske Stednavne, og i 1922 blev Udvalget stillet overfor den store, praktiske Opgave at foretage en For-

danskning og Normalisering af de Titusinder af Marknavne, der i mere eller mindre fortystket Form fandtes i de tyske Kattasterdokumenter („Flurbücher“), der nu skulde anvendes af det danske Matrikulsvæsen. For at kunne løse denne Opgave var det nødvendigt at have et vist Kendskab til Navnenes Skrivemaade i gamle Kilder og deres Udtale i Folkemaalet, og i de følgende Aar blev en lang Række ældre Jordebøger, Kort og Udsiftningsforretninger excerperet i den Anledning. For Udtalens Vedkommende klarede man sig foreløbig med Oplysninger fra stedlige Meddelere, og her var det saa heldigt, at man havde et godt Forarbejde at bygge paa. Det er Dr. med. *H. Lausten-Thomsens* store Fortjeneste paa et meget tidligt Tidspunkt at have indset, at de gamle Marknavne er vigtige Kilder til Oplysning om ældre Tidens Sprog- og Kulturforhold. Den 22/5 1907 skrev han i Flensborg Avis under Overskriften „Vore Markers Navne“ en Opfordring til at optegne Marknavne. Dette førte til et Samarbejde med Redaktør *Skovrøy*, og i de følgende Aar offentliggjorde Lausten-Thomsen og Skovrøy i Flensborg Avis en Række Stednavneoptegnelser, især fra Tønder- og Løgumkloster-Eggen. Da noget senere en ny Udgave af Trap — og derunder ogsaa af Bindet om Slesvig — blev planlagt, blev der sendt Skemaer ud, der blandt andet indeholdt Spørgsmaal om Marknavne, og det derved indkomne Materiale blev gennemgaaet af Lausten-Thomsen, fra hvem det gik videre til *H. V. Clausen* for til Slut at havne i Stednavneudvalgets Arkiv (Optegnelserne er citeret som „I 1912“ i „Sønderjyske Stednavne“). Et meget omfattende sønderjysk Materiale fremkom ogsaa, da Stednavneudvalget i 1921—22 med Bistand særlig af Folkeskolens Lærere fik iværksat en landsomfattende Optegnelse af Marknavne. Det viste sig snart, at nogle af de bedste og fyldigste Besvarelser kom fra Sønderjylland, hvor de gamle Navne den Dag i Dag er bevaret med større Troskab end i andre Egne af Landet.

Under det praktiske Arbejde med de sønderjyske Marknavne opstod snart den Tanke, at det store indsamlede Materiale burde bearbejdes og udgives, saaledes at det kunde blive lettere tilgængeligt baade for den videnskabelige Navneforsk-

ning og for de mange i Sønderjylland, der interesserede sig for Hjemstavns sproglige og historiske Minder. Spørgsmaalet om Udgivelse blev rejst i Stednavneudvalget af H. V. Clausen, der lige til sin Død bevarede en brændende Interesse for dette Arbejde, som han selv gennem mange Aar tog aktivt Del i som Medlem af Redaktionsudvalget. Forslaget blev støttet af alle Udvalgets Medlemmer og anbefalet af fremtrædende Sønderjyder, deriblandt *H. P. Hanssen*, hvorefter Staten bevilgede de betydelige Pengemidler, der krævedes til Opgavens Løsning.

I de følgende Aar blev hele Sønderjylland berejst af udsendte Filologer, Navneformer udskrevet af ældre og yngre Kilder, sammenstillet og Navnene saa vidt muligt forklaret. Værket, der blev udarbejdet af *Anders Bjerrum*, *Kristian Hald*, *Knud B. Jensen* og Stednavneudvalgets Sekretær, *Gunnar Knudsen*, under Ledelse af sidstnævnte, begyndte at udkomme i 1931 og var afsluttet i 1944. I de første Aar, da Tønder Amts Stednavne blev behandlet, deltog Dr. Lausten-Thomsen som lokal sagkyndig i Møderne i Redaktionsudvalget, Udgaven omfatter fem Bind, ialt henved 3000 Sider med Behandling af c. 50.000 Navne. „Sønderjyske Stednavne“ er blevet angrebet fra sønderjysk Side for manglende Fuldstændighed og Nøjagtighed; det er sikkert ogsaa rigtigt, at visse Kilder, som er udeladt, burde have været gennemgaaet, ligesom der utvivlsomt er sket Fejl ved Optegnelsen. Det sidste kan desværre ikke helt undgaas, da Optegnelsen ikke i hvert enkelt Sogn kan foretages af en Mand, der forener fonetisk Uddannelse med den indfødtes Fortrolighed med Dialekten; at der her er en Fejlkilde, viser Erfaringerne fra andre store Stednavneudgaver, men dette staar sikkert ikke altid den lokale Kritiker klart. Hvad Fuldstændigheden — i Ordets egentlige Betydning — angaar, saa er den naturligvis en Utopi paa dette Omraade, men Navnestoffet kunde sikkert have været forøget med nogle faa Procent, hvis man havde gennemarbejdet et langt større Arkivstof, end Tilfældet er. Den videnskabelige Værdi heraf

---

*) Se Hejselbjerg Paulsen i Sønderj. Aarb. 1940 p. 11 ff. og Black Hansen i Danske Folkemaal XIV 1 ff.

havde dog næppe været overvældende stor, hvorimod Bekostningerne (som man jo ogsaa ved videnskabelige Udgiverarbejder er nødt til at tage i Betragtning) var blevet overmaade stærkt forøgede, og Udgivelsen vilde have strakt sig over endnu længere Tid. Større Betydning end en lille Forøgelse af Navnestoffet vilde det have haft, om Udgaven havde været ledsaget af Kort, hvor man kunde se Beliggenheden af alle de Navne, der lader sig stedfæste, men desværre maatte man renoncere herpaa af økonomiske Grunde. Som Udgaven foreligger, maa den vistnok siges at tilfredsstille rimelige Krav med Hensyn til Stoffets Omfang, og for Lokalhistorikeren vil det især være af Betydning, at han gennem Udgaven i Almindelighed kan finde frem til alle middelalderlige Kilder, hvor en bestemt Lokalitet omtales. At de sproglige Forklaringer af Navnene ikke altid vil vise sig at være Videnskabens sidste Ord er en given Sag; ofte vil fortsat Arbejde med Stoffet og mere Sammenligningsmateriale kunde føre til ny og sikrere Erkendelse. I mange Tilfælde er Tolkningerne da ogsaa givet med alt muligt Forbehold.

Det var indlysende, at Udgaven af de nordslesvigske Stednavne burde følges af en tilsvarende Udgave af Navnestoffet Syd for Grænsen. Som dansk Statsinstitution kunde Stednavneudvalget naturligvis ikke paatage sig en saadan Opgave, og den blev derfor taget op fra anden Side. I 1932 begyndte en omfattende Undersøgelse af Navnene i hele Sydslesvig, baade i de danske, tyske og frisiske Omraader. De særlige sproglige Problemer i Sydslesvig gjorde det ønskeligt eller nødvendigt her at excerpere Navneformerne i noget større Omfang end i Nordslesvig, og da en stor Del af Kilderne befandt sig i lokale Arkiver — adskillige Kirkeregnskaber, der gaar tilbage til Tiden lige efter Reformationen, i et enkelt Tilfælde endog til det 15. Aarhundrede, saaledes j Præstearkiver paa Landet — var Excerpteringen meget tidskrævende, men ved Udbruddet af den anden Verdenskrig var Arkivarbejdet og Optegnelserne i Marken dog afsluttet i største Delen af Omraadet. Bearbejdelsen og Tolkningen af Materialet er nu saa vidt fremskredet, at første Halvbind (Udgavens Bind VII, 1), der omfatter Husby Her-

red i Angel, kan udkomme i Begyndelsen af 1948. Udgaven vil bl. a. blive en rig Kilde til Kundskab om det danske Sprog i de Egne, hvor det i Tidens Løb er blevet fortrængt af Nedertysk. Værket udarbejdes af Anders Bjerrum, Kristian Hald og *Peter Jørgensen* og udgives af Universitets-Jubilæets danske Samfund. De store Omkostninger ved Arbejdet er udelukkende afholdt af Carlsbergfondet. Foreløbige Undersøgelser af det danske Navnestof i Mellemslesvig og Angel foreligger i to mindre Afhandlinger af Anders Bjerrum og Kristian Hald i Sydslesvig I—II, udg. af Gunnar Knudsen og Knud Kretzschmer (1933 og 1945). For Angels Vedkommende er Landsbynavnene desuden behandlet i en Række Artikler af *Svend Aakjær* i Grænsevagten V—VI. Det bør ogsaa nævnes, at Studiet af de sydslesvigske Stednavne blev taget op fra tysk Side i Aarene før den anden Verdenskrig. En Frugt af dette Arbejde er *Broder Grandts* Bog „Das Flurnamengut des Kirchspiels Joldelund in Mittelschleswig“ (1939).

Ogsaa nordslesvigske Stednavne er behandlet i mindre Afhandlinger, bl. a. af Gunnar Knudsen (Lidt om sønderjydske Stednavne i Fortid og Nutid III 1 ff.), Lausten-Thomsen (Stednavne i det østlige Sønderjylland i Sønderjydsk Maanedsskrift VII 24 ff.), *Viggo Brøndal* (Sønderjydske Stednavnes Skæbne gennem Tiderne i Sønderjydske Aarbøger 1926 p. 21 ff.), *Marius Kristensen* (Om Stednavne ved Flensborg Fjord i Det ottende danske Hjemstavnskursus 1930, Nogle sønderjyske stednavne med leddet -bøge i Sønderjydsk Maanedsskrift XIII 8 ff., Varnæs og andre danske stednavne i Namn och Bygd 1928 p. 105 ff.), *Peter Skautrup* (Sønderjyllands Stednavne i Sønderjydske Aarbøger 1937—39) og *Kristian Hald* (Stednavne og Bebyggelse paa Als i Sønderjydske Aarbøger 1947 p. 1 ff.). Det maa ogsaa nævnes, at Stednavnene spiller en betydelig Rolle i *Vilh. la Cours* Fremstilling i 1. Bind af Sønderjyllands Historie; la Cour bringer bl. a. værdifulde Kort over forskellige Navnetypers Udbredelse. Desuden foreligger der i Litteraturen en lang Række Behandlinger af enkelte sønderjydske Navne, som det her vil føre for vidt at komme ind paa.

I Forbindelse med Omtalen af Stednavneforskningen kan

det nævnes, at der er fremkommet en enkelt Specialundersøgelse af de sønderjyske Personnavne, Anders Bjerrums Afhandling om Navneskikken i Fjølde (Sydslesvigske Personnavne) i Danske Studier 1934 p. 21 ff.). Den store gammel-danske Personnavneordbog, der udgives af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen under Medvirkning af *Rikard Hornby*, omfatter naturligvis ogsaa Sønderjylland, og Materialet herfra er særlig rigt takket være de talrige Jordebøger, Skattemændtal og andre Kilder, der er bevaret fra det 15. Aarhundrede. Det maa ogsaa nævnes, at de sønderjyske Runeindskrifter har faaet en ny og samlet Behandling i Danmarks Runeindskrifter ved *Lis Jacobsen* og *Erik Moltke* (1942).

Indenfor *Dialektforskningen* blev Arbejdet i første Omgang koncentreret om Optegnelsen af de udsatte danske Dialekter i vort Sprogs sydligste Grænseomraader. I Fjølde Sogn, hvor der allerede var optegnet et betydeligt Ordstof af *K. J. Lyngby* i 1857 og 1859 og senere af *Marius Kristensen*, viste det sig ved en Undersøgelsesrejse, som Sekretæren i Udvalg for Folkemaal, *Poul Andersen*, foretog i 1928 sammen med Lærer *M. P. Ejerslev* fra Flensborg, at den danske Dialekt endnu taltes af flere Personer, og man besluttede derfor at foretage en ny Optegnelse. Samtidig udarbejdede Folkemaalsudvalget en fast Plan for en samlet Undersøgelse af de sønderjyske Dialekter. I Nordslesvig var disse begyndt at komme under Paavirkning af det danske Rigsmaal, og man kunde vente, at denne Paavirkning efter en kortere eller længere Aarrække vilde resultere i stærke Ændringer af Dialekternes Ordforraad og Lydsystem, saaledes som det har været Tilfældet i andre danske Egne. Særlig maatte man regne med, at Dialekterne i de nordslesvigske Købstæder, hvor Paavirkningen fra Rigsdansen er stærkest, efterhaanden vilde forsvinde; den samme Udvikling er jo forlængst fuldbyrdet i de fleste Købstæder i Kongeriget. Planen, som Udvalg for Folkemaal i 1930 forelagde for Undervisningsministeriet, omfattede grundige Optegnelser af Dialekten paa seks udvalgte Punkter i Nordslesvig, samt Optegnelser i alle nordslesvigske Købstæder og i Sydslesvig,

hvorefter det var Hensigten, at Stoffet skulde fremlægges i en Række monografiske Behandlinger. Det lykkedes at opnaa Statsstøtte til Iværksættelse af denne Plan, og Optegnelserne blev derefter navnlig koncentreret om Fjoldemaalet. I Løbet af 1931 og 1932 foretog Anders Bjerrum trods de vanskelige Arbejdsforhold en meget omfattende Undersøgelse af denne Dialekt. Langt den bedste Meddeler var den 90-aarige *Catharina Carstensen* („Tinne“), født 1841. Med hendes Død i 1937 er den ejendommelige danske Dialekt i Fjolge praktisk talt forsvunden.

Med sine egne Optegnelser som Hovedgrundlag offentliggjorde Bjerrum i 1944 sin Disputats om „Fjoldemålets Lydsystem“. Formaalet med Bogen er ikke først og fremmest at give en Skildring af den i mange Henseender overmaade interessante Dialekt, men at levere et Bidrag til Dialektforskningens Metode ved at vise, hvordan en Dialektforsker kan fastslaa de sprogligt relevante Forskelle indenfor en Dialekt, der ikke er hans Modersmaal. Fjoldedialekten er et fortrinligt Udgangspunkt for en saadan Undersøgelse paa Grund af de mange Optegnelser, der er foretaget af den til forskellig Tid og af forskellige Optegnere, der ikke selv kunde tale Dialekten. Bjerrums Fremstilling viser, at Optegnerens eget sproglige Grundlag er af den største Vigtighed for enhver Dialektoptegnelse, selv om den er foretaget af en skolet Fonetiker, og at man hele Tiden maa tage Hensyn til dette Forhold, naar man paa Grundlag af Optegnelsen vil fastslaa Dialektens System. En Række Sprogprøver fra Fjolge har Bjerrum meddelt i Danske Folkemaal V, 113 ff, og en Ordbog over Dialekten er for Tiden under Udarbejdelse. Samtidig med Optegnelserne i Fjolge blev der af M. P. Ejerslev foretaget betydelige Optegnelser i andre Sogne Syd for Grænsen, bl. a. i Jørl og Aventoft.

Under Arbejdet med Indsamlingen af de nedertyske Udtaleformer til Udgaven af de sydslesvigske Stednavne viste det sig, at der i nordlige Sogne af Angel endnu levede enkelte gamle Mennesker, der kunde huske noget af den danske Dialekt, som man troede var uddød for længe siden. Ligesom i Fjolge var den bedste Meddeler her en Kvinde, *Maria Loren-*

zen i Hyrup, f. 1849; hun var den eneste af Meddelejerne, der med nogenlunde Lethed kunde udtrykke sig paa Dialekten. Man søgte naturligvis at redde saa meget som muligt for Eftertiden, og der blev foretaget forskellige Optegnelser, særlig af Anders Bjerrum i 1933 og 1934 (efter Maria Lorenzen), og selv om disse Optegnelser ikke i Omfang eller Værdi kan maale sig med dem fra Fjolden, udgør de dog et overmaade vigtigt Supplement til Hagerups klassiske Bog om det danske Sprog i Angel (1854, 2. Udg. 1867), der behandler samme Dialekt. Ved Optegnelserne kunde det saaledes fastslaas, at Angelbomaalet ligesom Dialekterne paa Als og i Sundeved, men i Modsætning til Fjoldemaalet, har haft musikalsk Akcent. Materialet fra Angel bliver for Tiden bearbejdet af *Ella Jensen* og vil blive offentliggjort i en særlig Publikation.

Efter Afslutningen af de sydslesvigske Optegnelser gennemførtes Arbejdet i Marken i Nord- og Mellemslesvig. En Række Punkter i det sydlige Mellemslesvig blev optegnet af Ella Jensen og Anders Bjerrum i 1933, og en større Optegnelse blev foretaget af Ella Jensen i Frøslev og Hanved i 1935—36. Senere har Ella Jensen bl. a. optegnet i Nordøstlesvig, og Anders Bjerrum har foretaget en meget grundig Optegnelse af sin egen vestslesvigske Dialekt i Vodder samt mindre Optegnelser paa Rømø. Endvidere har lokale sønderjydske Medarbejdere, bl. a. Dr. *Black Hansen* i Søst, senere Aabenraa, og Dr. *Hans Jørgensen*, Oksbøl paa Als, foretaget større systematiske Optegnelser for Udvalg for Folkemaal. Købstadmaalene er i Aarenes Løb blevet undersøgt, bl. a. af Marius Kristensen, Poul Andersen, *Karl Nielsen Bock* og *H. M. Jensen*. De store Samlinger, der saaledes er skabt, har siden været under Bearbejdelse, og Resultatet vil blive fremlagt i tre Monografier, en for det vestslesvigske Omraade, en for Øst- og Mellemslesvig og en for Købstadmaalene. Bearbejdelsen af det indsamlede Stof vil naturligvis ikke være afsluttet hermed, og der melder sig naturligt den Tanke, om Materialet ikke tillige burde gøres tilgængeligt i en stor sønderjysk Ordbog, der ogsaa kunde omfatte de ældre Optegnelser.

Som det vil ses af det foregaaende, har Optegnelsen og

Bearbejdelsen af de sønderjyske Dialekter mest været organiseret af Udvalg for Folkemaal og er foretaget af Forskere, der er knyttet til denne Institution. Vigtige Bidrag er dog ogsaa fremkommet fra anden Side. *Peter Jeppesen* har saaledes i Bogen „En sønderjysk Dialekts Udvikling i de sidste Generationer“ (Humanistiske Studier I 1938) givet en interessant Skildring af et sønderjysk Købstadmaal, Løgumklosterdialekten, og de Forandringer, det er undergaaet i de sidste Aartier, bl. a. under Indflydelse af Højtysk og efter 1920 af det danske Rigssprog. Af Vigtighed er ogsaa *Gunhild Nissens* Afhandling om „Konsonanterne i Rømømaalet i historisk Belysning“ i Danske Folkemaal XIV 97 ff. Fra tysk Side er der fremkommet en Undersøgelse af en nordslesvigsk Dialekt i *O. Langfeldts* Bog „Die Mundart des Sundewitt“ (1939); om denne Bog kan der henvises til en udførlig Anmeldelse af *Ella Jensen* i Danske Folkemaal XII 115 ff.

Af mindre Undersøgelser vedrørende sønderjyske Dialekter kan bl. a. nævnes nogle Meddelelser om Tyrstrupmaalet i Danske Folkemaal (*Marius Kristensen* og *Morten Kamphøven*: Tyrstrup-Maalet og dets skarpe Afgrænsning i Bd. I 58 ff.; *N. P. Bogh*: Nogle Bemærkninger om Tyrstrup-Målet Bd. III 129 ff.; *Morten Kamphøven*, *Aug. F. Schmidt* og *Marius Kristensen*: Yderligere Bemærkninger om Tyrstrup-Maalet Bd. IV 6 ff.) samt Afhandlinger af *Peter Jørgensen* (Klusilspring i Vestslesvig i Danske Folkemaal I 133 ff.), *Anders Bjerrum* (Lidt sønderjysk Syntax, Danske Folkemaal IV 17 ff.) og *H. Lausten-Thomsen* (Om genitiv i vest-sønderjysk, Danske Folkemaal IV 113 ff.).

Af almindelige Oversigter over Sprogforholdene i større eller mindre Omraader kan nævnes *Anders Bjerrum*: De danske Folkemaal i Sønderjylland (Danmark II Nr. 6) og Folkesproget i Tønder gennem Tiderne (Tønder gennem Tiderne p. 440 ff.), *Karl Nielsen Bock*: Sprogforholdene i Husby Sogn i Angel omkring 1850 (Danske Folkemaal VII 91 ff.), Sproget i Angel (Sønderjydsk Maanedsskrift XIII), Flensborg-Sproget (Sønderjydsk Maanedsskrift XI), Grænseegnenes Sprog (*Franz v. Jessens* Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie

1900—1937 III), Sprogforholdene Syd for Statsgrænsen (Hjemdals Skrifter 3) og Sprogforholdene i Mellemslesvig (Sønderjydske Maanedsskrift XV 39 ff.), *Chr. Stenz*: Det danske Sprogs Stilling i Mellemslesvig i 1946 (Sønderjydske Aarbøger 1947, p. 153 ff.), Marius Kristensen: Sproget gennem Tiderne (Sønderjyllands Historie I 51 ff.), Det danske Sprog i Mellem- og Sydslesvig (Sydslesvig I 81 ff.), Sønderjyllands Folkemaal (Tønder-Bogen, Det tredje danske Hjemstavnskursus 1925 p. 60 ff.), og De sønderjyske købstadmål (Festskrift til H. P. Hanssen p. 342 ff.) og Kristian Hald: Det danske Sprog i Angel (Sydslesvig II 85 ff.). Grænsen mellem Dansk og Tysk i ældre Tid er behandlet af Anders Bjerrum i Afhandlingen: Vort Sprogs gamle Sydgrænse (Sønderjydske Aarbøger 1944 p. 1 ff.), hvor det bl. a. paavises, at de sydligste sønderjyske Herreders Sydgrænse falder sammen med Sproggrænsen i Begyndelsen af Vikingetiden. Om den danske Sprogpolitik handler *Holger Hjelholt*: Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene 1850—1864 (1923).

Til Slut maa det nævnes, at danske Sprogforskere siden Genforeningen ikke alene har beskæftiget sig med det danske Sprog i Sønderjylland, men ogsaa har givet vigtige Bidrag til Studiet af Frisisk og Nedertysk. I 1938 udgav Peter Jørgensen i Videnskabernes Selskabs Skrifter (Historisk-filologiske Medd. XXIV I) „Nordfriesische Beiträge aus dem Nachlass Hermann Möllers“, en bearbejdet Udgave af de vigtigste og meste udarbejdede Afsnit af Hermann Möllers nordfrisiske Grammatik, som Forfatteren allerede havde paabegyndt omkring 1872. Hvis denne Grammatik, som oprindeligt planlagt, var blevet udgivet i 1880'erne, vilde den have faaet den største Betydning for den senere Forskning. Et selvstændigt Bidrag til den nordfrisiske Dialektforskning og Sproghistorie har Peter Jørgensen givet i Afhandlingen „Zu den sylterfriesischen Diphthongen ie und ua“ (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague I, 1945), og i 1946 udgav samme Forfatter sit grundlæggende Værk „Über die Heimat der Nordfriesen“. Peter Jørgensen kommer efter en Undersøgelse af de sproglige Forhold i Nordfrisland

og specielt af de nordfrisiske Stednavne, sammenholdt med det historiske og arkæologiske Kildemateriale, til det Resultat, at den nordfrisiske Bosættelse bestaar af to Lag af meget forskellig Alder. Paa Geestøerne og i de højere liggende Dele af Eidersted har der fra gammel Tid levet en nordvestgermansk (ingvæonisk) Befolkning, hvis direkte Efterkommere er de nuværende Øfriser. Fastlandsfriserne i Marskegnene og paa Geestranden er derimod Efterkommere af Sydfriserne, der er indvandret i Vikingetiden, men som i sproglig Henseende har staaet den gamle Befolkning paa Geestøerne nær.

Indenfor Studiet af Nedertysken i Sønderjylland er Hovedværket Karl Nielsen Bocks „Niederdeutsch auf dänischem Substrat“, der udkom i 1933. Forfatteren forklarer de paafaldende Forskelle mellem de „genuine“ nedertyske Dialekter i Holsten og den tillærte Nedertysk paa dansk Folkegrund i Slesvig ved den stærke danske Indflydelse, den sidstnævnte har været Genstand for. Det første Hovedafsnit er en udførlig grammatisk Fremstilling af den nedertyske Dialekt i Husby Sogn i Nordangel; i andre Afsnit behandles ordgeografiske Problemer og selve Sprogskiftets Forløb i Angel og Mellem-slesvig. En kortere Skildring af det nedertyske Sprog i Angel har Bock givet i Afhandlingen „Angelplattysken eller en nedertysk Podekvist paa dansk Sprogstamme“ (Sydslesvig II 96 ff.).

En sammenfattende Bedømmelse af dansk Sprogvidenskabs Indsats i Sønderjylland i Aarene siden Genforeningen skal ikke forsøges i denne korte Oversigt. Om den har røgtet sine Opgaver i dette Omraade vel, maa Eftertiden dømme om. En Kendsgerning er det, at der ikke findes noget dansk Omraade af større Udstrækning, hvis Stednavne og Dialekter nu er bedre oplyst end Nordslesvigs. Et bredt Fundament er her lagt for Fremtidens Forskning.

Indsamlingen og Studiet af sønderjydske Folkeminder siden 1920.

Af August F. Schmidt.

Et stort og mangeartet sønderjydsk Folkemindestof er siden Genforeningen 1920 ved energisk Indsamling blevet reddet fra Forglemmelse. Hovedmængden af de utrykte Optegnelser er blevet oversendt til *Dansk Folkemindesamling* på Det kgl. Bibliotek. Her opbevares de indkomne Folkeminder i Kapsler, hvor Stoffet indordnes efter det topografiske Princip, d. v. s. efter Sogne. Hvert Sogn har sit Nummer, og under det pågældende Nummer kan man finde, hvad man ønsker at stifte Bekendtskab med fra det Sogn, der har ens særlige Interesse. Sønderjyllands Sogne (til Ejderen) har Numrene 3000—3473. ¹⁾

I vor Tid er det Arbejdsmand *Andreas Lorenzen* (1877—1946)²⁾, der har optegnet det største Antal sønderjydske Folkeminder. Med Bopæl i Damholm i Vestangel har han siden 1930 optegnet utallige angelske Folkeminder, så det nu alene på Grundlag af hans Materiale vil være muligt at udarbejde en Folkelivsskildring fra denne Landsdel. En Del af hans Optegnelser er blevet trykt i *Sønderjydsk Månedsskrift*, ligesom Hans *Ellekilde* har udgivet af hans Stof vedrørende Fester og Højtider i Bogen „Fra Dansk Folkemindesamling“ VI (1938), 129—160. Fra Sydslesvig findes endvidere en Del folkloristiske Optegnelser, foretaget af *Claus Eskildsen* samt af Vandre lærerne *M. P. Ejerslev* og *Gustav Lindstrøm* m. fl. — Fra Nordslesvig er navnlig optegnet Folkeminder til Dansk Folkemindesamling fra *Gramegnen* af Pastor *Johan Zerlang*, Skovrider *Emil Lund* og Gdr. *Hans Pilegaard*, Tornumskov. Også i *Thøste Thøstesens* „Fra Hygum Sogn“ (1928) findes Folkeminder. Men iøvrigt er der fra næsten hvert nordslesvigsk Sogn indgået Optegnelser til Folkemindearkivet.

Et særligt Opsving tog Indsamlingsvirksomheden, da *Sønderjydsk Maanedsskrift* begyndte at udkomme fra 1. Juli 1924; thi i dette lokalhistoriske Tidsskrift er der siden i hvert Num-

*) Se Sdj. Årb. 1931, 228—33.

2) Se Claus Eskildsens Nekrolog i Sdj. Mdskr. 1946, 81—84.

mer, navnlig i Afsnittet „Samleren“, blevet offentliggjort Folkemindeoptegnelser, de fleste direkte Meddelelser fra Nutidens Tradition. Det er i Tusindvis af Folkeminder af enhver Art, der er blevet udgivet i Sdj. Mdskr., der er blevet en sønderjydske „Skattegraver“, som enhver nutidig og fremtidig Folkemindeforsker ikke kan undlade at stifte Bekendtskab med. Blandt Bidragydere til „Samleren“ kan, uden Forklejnelse af andre, især fremhæves *H. Laust en-Thoms en, Claus Eskildsen, H. P. Hanssen,¹⁾ J. Råben, Hans H. Toft, C. Ludvigsen, Anders Bjerrum* og *Anker Olsen* samt de tidligere omtalte sydslesvigske Indsamlere. — Mange Folkemindebidrag findes ligeledes i den af *J. Raben* redigerede lille Årbog „Fra Als og Sundeved“, der siden 1926 er udkommet i 23 Hefter. *J. Raben* har ligeledes udgivet: „Folkesagn og gamle Fortællinger fra Als og Sundeved“ (1923). Her er i sognevis Orden offentliggjort 196 Sagn. — Nævnes bør også *F. Ohrts* „Udvalgte sønderjydske Folkesagn“ (1919), der, prydet med Brødrene *Skovgaards* Tegninger, måske er blevet vor skønnest udstyrede Sagnsamling. *Ohrts* har forsynet sit Sagnudvalg med gode Noter. — Glemmes må det ikke, at *Evald Tang Kristensens* mægtige Værk: „Danske Sagn“ Ny Række I—VI (1928—39) indeholder en Del sønderjydske Folkesagn, optegnet af *Tang Kristensen* selv på hans Indsamlingsrejser i Sønderjylland i Tiden 1894—1910.²⁾ — Endelig må det nævnes, at „Sprogforeningens Almanak“³⁾ og det af *Hans Ellekilde* redigerede Månedsskrift „Thyras Vold“ også indeholder forskelligartede folkløriske Bidrag.

Der er siden 1920 fremkommet flere Arbejder, hvori gammelt sønderjydske *Almueliv* skildres på Grundlag af forrige Århundredes Tradition. Størst blandt disse kulturhistorisk værdifulde Fremstillinger er *Henrik Ussings* Bog: „Det gamle Als“ (1926),⁴⁾ der indeholder Oplysninger om Folkelivet i ældre Tiders alsiske Landsbyer. Man læser her om Jordejendomme

¹⁾ Se herom Sdr. Mdskr. 1936, 89—91.

²⁾ Sdj. Arb. 1930, 41—49.

³⁾ I Sprogf. Alm. 1922, 52—67 har *H. Ellekilde* udgivet en Række nordslesvigske Folkesagn.

⁴⁾ En kortfattet Redegørelse for det gamle alsiske Landsbysamfund har *Henrik Ussing* givet i Sdj. Arb. 1927, 79—104.

og By lavsgilder, Jordens Drift og Årets Arbejder, Redskaber og Husdyr, Bygninger, Bohave og Kålgård, Fattigfolk og Prakkerfogeder,¹⁾ Arbejder, Mad, Slagtning og Lysestøbning, Årets Højtider og Livets Fester »Lægedom og Trolddom, Folketro, Sagn, Viser, forskelligartet Folkedigtning o. s. fr. — Fra *Sundeved* har vi fået en Række Førstehåndsmeddelelser om det gamle Bondeliv i første Del af *H. P. Hanssens* magtfulde Erindringsværk „Et Tilbageblik“ (1928), hvor der skrives udførligt om Bondekår i Arbejde og Fest på *Nørremølle* og i dens Omegn, og denne Memoirebog rangerer derfor i Række med vore bedste Folkelivsbøger. — Fra det østligste Sønderjylland har også *Peter Andresen* hentet Landsbystoffet til sin Bog: „Hjemstavns-minder fra Sundeved og Als“ (1924), der navnlig indeholder fængslende fortalte Træk fra *Ullerup* og *Egen* i 1860—70erne. — Inde fra Midtlandet har vi nu i *H. Lausten-Thomsens* Udgave (Sdj. Årb. 1944, 133—236) af Gdr. *Peter Lautrups* Minder fra *Vellerup* ved Agerskov fået en udførlig fortalt og levende Skildring af Dagligliv, Fester, Slægtshistorie m. v. i en Bondegård, så det er muligt her ud fra at danne sig et Billede af Landsbyforholdene i Agerskoveggen som de var i Tiden fra omkring 1850 og op efter mod vore Dage. Peter Lautrups Erindringer udgør et fortrinligt Supplement til — og kan læses som en Slags Fortsættelse af — Agerskovpræsten *Knud Aagaards* gamle agrarhistoriske Arbejde: „Veiledning ved en Gaards Drift i Hedeegne“ (1811).²⁾ I denne Forbindelse må også nævnes *M. Refslund Poulsens* Afhandling om Landsbyen *Bovlund* (Sdj. Årb. 1941, 204—33) samt *Nicolai Svendsens* Skildring: „En vestslesvigsk Egn“ (Festskrift til H. P. Hanssen, 1932, 346—73), idet man i begge disse Arbejder finder Bidrag til Kundskaben om gammelt Almueliv.

Nogle få Mil Syd for Agerskoveggen ligger *Valsbøl*, om hvis Bondeliv *H. F. Feilberg* skrev sit klassiske Værk: „Fra Heden“ (1863 og 1920). Feilbergs Bog og det Stof, der er optegnet i Nutiden, har dannet Grundlaget for den Oversigtsfremstilling

¹⁾ Jfr. hermed *M. H. Nielsens* Bog: »Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid« (1944), der indeholder meget af almuehistorisk Interesse.

²⁾ Jfr. Sdr. Årb. 1938, 196 ff.

af „Ældre Bondekultur og Folkeminder fra Mellemslesvig“, der findes i Værket: „Sydslesvig“ I (1933), 128—62, redigeret af *Gunnar Knudsen* og *Knud Kretzschmer*. En tilsvarende almen Redegørelse for *Angels* gamle Bondekultur findes i „Sydslesvig“ II (1945), 110—133?)

Nævnes kan ligeledes Arbejder som *N. M. Carlsen* (1944): „Et vestslesvigsk Småkarshjem“, Skriftet om Øster Lindet Forsamlingshus (Et sønderjydsk Forsamlingshus (1946) og *Søren Nissens* „Min Hjemstavn“ (der dog kun foreligger duplikeret). Også i „Slægten Thyssen“ (1946) findes der meget Traditionsstof.

Om de *Bygninger*, de gamle Landsbyfolk boede i, er der fremkommet flere instruktive Arbejder. Således har *H. Zangenberg* i en Afhandling om alsingske Bøndergårde (Sdr. Arb. 1928, 225—67) belært sin Samtid om, at Byggeskikkene på *Als* sikkert har deres Rod i Oldtiden. Få Steder i vort Land har man med så stor Trofasthed holdt fast ved meget gamle Byggeskikke som på den skønne 0. Om Byggeskikkene i Sønderjyllands Østegne har *Zangenberg* skrevet i Turistforeningens Årbog 1930, 195—216, og smsts. 1935, 227—48 findes hans Redegørelse for Byggeskikke i Vestslesvig, et Emne, der også behandles af *Chr. Axel Jensen* i „Tønder-Bogen“ (1926), 78—81. I „Sydslesvig“ I, 105—127 skildrer *Zangenberg* den mellemslesvigske Hedeegns Bygninger i gamle Dage.²⁾ — Her må også nævnes *Mogens Clemmensens* monumentale Værk: „Bulhuse“ (1937), hvori der findes indgående Oplysninger om de østslesvigske Bulhuse. Egnen mellem Åbenrå og Kolding er den eneste danske Provins, der indtil vor Tid har bevaret talrige Bulhuse, således som det fremgår af den historisk orienterede Arkitekts detaljerede Undersøgelse, der indeholder talrige Oplysninger om gammelt sønderjydsk Landsbyliv.

Landsbyhaverne har *Johs. Tholle* fremdraget meget Stof om

¹ I *Achton Friis*' Værk: »DeJydere Land« I (1932), 15—92, 462,-73, II (1933), 7—32 findes adskillige kulturhistoriske Oplysninger fra Sønderjylland samt et dejligt Billedstof. Jfr. *Marius Kristensen* i Turistforeningens Årbog 1930, 166—68.

²⁾ Jfr. *Axel Steensbergs* Bøger: »Den danske Bondegaard« (1942) og »Gamle danske Bøndergaarde« (1943), hvori der ogsaa findes sønderjydske Oplysninger.

i Sdj. Årb. 1927, 161—212 og 1929, 96—114, medens *Axel Lange* og *Chr. Seeberg* i Bogen: „Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren“ (1929)¹⁾ har meddelt en lang Række Enkeltheder om Planterne som Lægemedler og som Genstand for de gamle Slægters Overtro. Afhandlingen indeholder også mange sproglige Bidrag.

*

Det er kendt, at Landalmuen har hængt stærkt ved nedarvede Skikke, der ofte kan have Århundreders Hævd, hvorfor Nutidsmeddelelser derom ofte kan have betydelig historisk Værd. Det er derfor også forståeligt, at Overleveringen om det gamle *Landsbystyre* og det dertil knyttede Sæt af Gilder påkalder Interessen hos Nutidens Forskere. Ved Hjælp af Landsbylovene fra det 16.—18. Århundrede og den Folkeoverlevering, der er indsamlet i Tiden o. 1850—1945,²⁾ er man i Stand til at danne sig et nogenlunde rigtigt Begreb om Fællesskabslandsbyernes Sædvaneret og om Byernes Styre. Under Ledelse af Oldermænd eller Grandefogeden bestemte de enkelte Landsbyers Gårdmænd, hvornår der skulde begyndes på Pløjning og Såning, Slet og Høst eller hvilket Arbejde, det nu kunde være, der var af fælles Interesse for Mændene. Når disse skulde sammenkaldes til Grandestævne, blev der fra Bylederens Gård sendt en særlig tildannet Stok ud. Denne *Bystok* (også kaldet Grandestokken, æ Tingvol, æ Ringstok, æ Knøpel, æ Kjæp m. fl. Navne) skulde gaa fra Mand til Mand Byen rundt. Når dette havde fundet Sted, var det hver Gårdbrugers Pligt at indfinde sig på Stævnet, for der at drøfte Byens Fællessager. Sammenkaldning ved Hjælp af en Bystok eller Grandepind har holdt sig forbavsende længe, enkelte Steder til ind i dette Århundrede. En sådan Vedhængen ved en æld-

---

¹⁾ Særtryk af Sdj. Mdskr.

²⁾ Om Indsamling og Studium af sønderjydske Folkeminder før 1920 se H. Grüner-Nielsen: »Sønderjydske Folkeminder« (Fortid og Nutid III, 1920, 17—40) og Holger Hjelholt: »Sønderjydsk Sprog- og Folkemindeforskning mellem Krigen« (Danske Studier 1919, 129—142). Erling Stensgård: »Friserne« (1933). En Bibliografi. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie (1944), 89—95. 201.

gammel og primitiv Meddelelsesmåde — efter at man ude i Landsbyerne havde fået Dagblade og Telefon — vidner om Trofasthed mod gamle Skikke. Bylavets fornemste Gilde holdtes mange Steder på Martinsdag (10/11). Da blev Arets Regnskaber gjort op, og Sammenkomsten blev derfor kaldt *Martinsregning*. I nogle Landsbyer havde man *Mikkelsregning* (29/9), og i *Pøl* på Nordals samt andre Steder i Sønderjylland holdtes *Adventsgilde*, d. v. s. Byens Regnskab opgjordes på første Søndag i Advent. Om det sønderjydske Landsbystyre findes der Oplysninger i Værket: „Oldermand og Bystævne“ (1945).¹⁾ Om Landsdelens gamle Bylavforhold har *Thorkild Gravlund* offentliggjort en hel Del Optegnelser i sit Arbejde: „Sysselbogen“ (1931).²⁾

Det særdeles store Antal *Gilder*, der nu haves Oplysninger om fra de gamle Landsbyer, giver et ret levende Indtryk af, hvorledes Almuen førhen benyttede enhver Lejlighed til at komme sammen til Glædskaab og Moro. Der kendes fra Sønderjylland omved 30 forskellige Landsbygilder foruden Arets Fester fra Jul til Høst og Livets Højtider fra Barsel til Jordefærd. Det sønderjydske Gildestof er udnyttet i Skrifter, hvortil der henvisés i „Oldermand og Bystævne“, 63—64. Talrige Gildeoplysninger findes i Sdj. Mdskr., ligesom en Del af Andreas Lorenzens Stof herom fra Angel, som tidligere nævnt, er udgivet i „Fra Dansk Folkemindesamling“ VI. — Medens man i Heideegnene nordpå havde Bindestuerne at samles i, kunde Folk i *Tønderregnen* komme til *Standerhøtte* i Kniplepigernes Stuer. Aftensædet i de vestslesvigske Kniplestuer har *M. H. Nielsen* skildret i Sdj. Mdskr. 1928—29, 68—69, 99—103, 113—119, medens *Fr. Jürgensen West* har givet Bidrag til den tønderiske Kniplingsindustris Historie i Sdj. Arb. 1901, 104—141. 1909, 206—239. 1928, 1—17. Også *Elna Mygdal* har skrevet om Tønderknipling (i „Tønder-Bogen“ 1926, 64—73), medens hun i Turistforeningens Aarvog 1930, 237—50 fremkommer med detaljerede Oplysninger om *Folkedragter* i Nordøstlesvig.

---

¹⁾ Jfr. Sdj. Årb. 1935. 274—307.

²⁾ I R. P. Sørensens Bog: »Bov Sogn« (1939) er der ligeledes Bidrag af Betydning for vort Emne.

Også om Arets Fester og Livets Højtider i Sønderjylland er der fremkommet særlige Arbejder. Man må straks nævne *Hans Ellekildes* Studier i den omfangsrige Tradition om den sønderjydske *Høst*, hvis forskellige Problemer af religionshistorisk og redskabshistorisk Art den kyndige Forsker har givet Tolkninger af. Det er navnlig Det sidste Neg (æ Fok), der er blevet gjort til Genstand for Granskning i Ellekildes Afhandlinger i Festskrift til Sverker Ek („Nordiska Folkminnestudier“, 1937, 180—195), i Sdj. Mdskr. 1936—38 og i „Fra Dansk Folkemindesamling“ VI (1938). — Om *Julen* er der hist og her Oplysninger at finde i Ellekildes store Værk: „Vor danske Jul gennem Tiderne“ (1943), og i hans Bog: „Barndomshjemets Jul“ (1941), 102—112 er udgivet *Nicolai Svendsens* Skildring af Julen i 1884 på en Marskgård i *Hjemsted*, Svendsens Barndomsby. Forskellige Oplysninger i Tilslutning hertil er offentliggjorte i Nordborg Slots Efterskoles Elevhefte (1946), 14—21. Om den nordvestslesvigske *Thomasfest* 21. Decbr. findes der en Redegørelse i min Bog: „Gilder i Landsbyen“ (1942), 29—36.

Ringridning, der førhen var knyttet til Fastelavnsfesten, men nu mest finder Sted om Sommeren, har i Sønderjylland været mere brugt, i hvert Fald i Nutiden, end i det øvrige Land. Der findes mange Optegnelser i Dansk Folkemindesamling om den gamle smukke Festsik, der har sin Oprindelse i middelalderlige Dystløb. Tønder Ringriderkorps' Historie er behandlet af *Ludwig Andresen*, Kiel, („Tønder Ringriderkorps' Historie“ 1937 på Dansk ved *Broder Grandt.*) Andresens Arbejde omhandler et dansk Emne, så man har ment det hensigtsmæssigt at nævne det i Forbindelse med den danske Forsknings Resultater vedrørende sønderjydske Festsikke.

Skik og Tro knyttet til *Fødsel og Døb* er der givet grundlæggende Oplysninger om i *J. S. Møllers* store Arbejde: „Moder og Barn“ (1940), hvori et ikke ubetydeligt sønderjydsk Materiale er blevet inddraget. — Dystre Oplysninger om Fest og Tvistigheder ved Sammenkomster i gamle Tider findes i *M. H. Nielsens* Afhandling i Sdj. Arb. 1936, 132—160 angående to *Bryllupper*, det ene i *Skrydstrup* 1685, det andet i *Sønderballe*

1686. Niensens Fremstilling er kulturhistorisk værdifuld og er bygget på Tingbogsstudier.¹⁾

Ved festlige Lejligheder blev der, når begge Køn var til Stede, meget ofte danset. Et Indtryk af de *Danse*, man betjente sig af, modtager man i *Andreas Otterstrøms* „Gamle sønderjydske Danse“- udgivet 1934 af „Foreningen til Folkedansens Fremme“. Dansene er instruktivt forklarede af den kyndige Udgiver. Også de sønderjydske *Sanglege* ved man nu god Besked om, idet S. *Tvermose Thyregod* i Værket: „Danmarks Sanglege“ (1931) har udnyttet Stoffet fra Landet Syd for Kongeåen. — *Folkemelodier* fra Sønderjylland har H. *Grüner-Nielsen* udgivet i Sprogforeningens Almanak 1923, 42—50.²⁾ Også om sønderjydske *Folkeviser* er der siden 1920 fremkommet nye Bidrag. Fremhæves må her den gamle alsingske Visebog, som *Henrik Ussing* har meddelt Oplysninger om og trykt Tekster af i „Det gamle Als“, 265—95. Bogen, der nu findes på Museet i Sønderborg, indeholder 63 Viser. Deraf hører 15 til Typerne i „Danmarks gamle Folkeviser“, og heraf er de 6 (DgF. Nr. 238, 365, 193, 504, 329, 473) selvstændige Opskrifter og altså af ikke ringe Interesse. Til Skæmteviserne hører 2, begge selvstændige Opskrifter. Resten stammer fra Skillingstrykviser. 31 af dem kender H. *Grüner-Nielsen* fra andre Skillingstryk. Det mærkeligste ved Visebogen er dens dialektfarvede Præg. Alsingerviserne så vel som det øvrige nye Folkevisestof fra Sønderjylland bliver nu til Bunds udnyttet og kommenteret i Tillægshefterne til Hovedværket om vor Folkeviseskat: „Danmarks gamle Folkeviser“ X (1933 ff), der udgives af H. *Grüner-Nielsen*, som i Parallelhefter til dette Arbejde ligeledes offentliggør vore Folkevisemelodier.³⁾

Fremdragelsen af folkloristisk Stof og Undersøgelsen af dette viser klart Sønderjyllands gamle Samhørighed med det

---

¹⁾ Om Bondebryllup på Sundeved for et Århundrede siden, jfr. Sdj. Arb. 1937, 114.

²⁾ Jfr. Sdj. Arb. 1930, 44—45.

³⁾ Jfr. Sdj. Mdskr. 1943, 109—112: Kommentar til Jens Madsens Optegnelser af Folkeviser og Vers fra Hanved Sogn 1870. Endvidere Kr. la Cour Pedersen: Sangen og Sønderjylland (Aarsberetning for Danmarks Sanglærerforening 1946, 30—42), heri også om Folkedigtning.

øvrige Danmark. Der er et tydeligt etnologisk Skel mellem dansk og tysk Folkekultur i Egnen mellem Dannevirke og Ejderen. Dette gamle Landeskel er med overmåde mange og virkningsfulde Eksempler eftervist i *Claus Eskildsens Værk: „Dansk Grænselære“* (1936), der både i etnologisk og nationalt Øjemed er en såre nyttig Bog, som på interessanteste Måde viser dansk Folkekulturs yderste Fremtrængen mod Syd. Det vilde dog ikke have været let for Eskildsen at udarbejde sin Grænselære, hvis han ikke havde haft Folkloristernes flittige Nutidsvirksomhed at bygge på. Med skarpt Blik for det nationalt særegne er det lykkedes den tidligere Seminarielærer i Tønder at følge vor gamle Folkegrænse fra Vest til Øst, og ved Hjælp af talrige selvstændige Iagttagelser samt ved Inddragelse af nyt Materiale har han vist, hvorledes man historisk kan udnytte Oplysningerne om Dagliglivet i Sønderjyllands gamle Landsbyer.

*

Den righoldige Overlevering af *Trosforestillinger* og *Sagn-digtning* peger ved sit primitive Indhold meget langt tilbage i Tiderne. Selv om Hedenskab afløstes af Katolicisme, og senere af Lutherdom, levede Tankesæt og Vaner fra Oldtid og Middelalder videre rundt om i Sognene.

Nutidens arkæologiske Forskning og Stednavnestudier kan ofte effektivt støtte den religionshistoriske Undersøgelse af Folketroens Forestillinger, bl. a. hvor det gælder om at påvise Stederne for Oldtidens hedenske Gudsdyrkelse. Der har således uden Tvivl været Kultpladser på Steder, hvor man nu finder store Sten med *skålformede Fordybninger*. Disse særmerkede Sten er vel tavse Minder om en hedensk Frugtbarhedsdyrkelse. Fra *Als* kendes ikke færre end 50 sådanne Heiligsten,¹⁾ et større Antal end fra noget tilsvarende Landområde i det øvrige Danmark. En Sten med Skålgrupper findes ikke så langt fra Als' Centralhelligdom i Nærheden af *Egen*, hvor bl. a. *Solhøj* formentlig er et Vidnesbyrd om hedensk Soldyr-

1) Disse Sten er beskrevet i Johannes Brøndsteds Værk: »Danmarks Oldtid« I (1938), 196, 351 med Kort over Fundstederne på Als.

kelse. Straks i første Hefte af Sdj. Mdskr. 1924, 10—12¹⁾) påviste *Svend Aakjær*, at der her på Midtals har været en Oldtidshelligdom. Det er senere lykkedes *Johan Hvidtfeldt* virkningsfuldt at underbygge Aakjærs Redegørelse i en Afhandling om Retsomraader og Tingsteder på Als.²⁾)

Store, enligtliggende Sten blev let Sagnetiltrækkere. Af Sønderjyllands ret talrige Sagnsten er særlig kendt *Dybbølstenen* eller *Barstenen*, hvortil en righoldig Sagnoverlevering er knyttet. Folkemindematerialet om store Sten er primitivt, og dets Indhold er af høj Alder. Om dette Emne findes udførlige Oplysninger i Bogen: „Danmarks Kæmpesten“ (udgivet i Skrift-rækken „Danmarks Folkeminder“ Nr. 39, 1933), hvor sønderjydske Sten er omtalt Side 329—60, 431—33.

Også *Oldtidshøje* var gode Sagnmagneter, hvorfor der er optegnet meget om disse Fortidsminder. Det er nu så heldigt, at *Inger M. Boberg* i Sdj. Arb. 1935, 89—119 har offentliggjort en lærerig Undersøgelse om *Als' Gravhøje* i Sagn og Tro. Det vilde være meget ønskeligt, om hele Sønderjyllands Højoverlevering kunde blive behandlet på samme Måde. Fra *Hagenbjerg* paa Als findes en værdifuld Optegnelse om *Pippe Kongs Død*. Dette Sagn tilhører en international Sagntype, som Inger M. Boberg har analyseret i sin Disputats: „Sagnet om den store Pans Død“ (1934). Endvidere har Frk. Boberg i sin Bog: „Bjærgfolkenes Bagning“ (1938) udforsket en Sagntype, der ligeledes er kendt fra Sønderjylland, hvor også denne folkloristiske Undersøgelse er af Interesse for enhver, der ønsker Viden om Landsdelens Folkedigtning.

Træer har ligeledes haft en anelig Plads i Folkets Sagn og Tro. Særlig udbredt i Sønderjylland er Troen på *Brandtræer*. Man mente at kunne hensætte en Ildebrand eller Sygdom i et Træ. Så længe Træet stod, kunde Gården, hvis Brand var *daw*-sat i dets Stamme, ikke brænde. Blev Træet fældet, brændte Gården. Ældgamle magiske Forestillinger er Forudsætningen for

---

¹⁾ Se nu også *Svend Aakjær*: »Bondelandets Stednavne« i det af M. P. Ejerslev redigerede Værk: »Den danske Bonde« I (1945), 32.

²⁾ Sdj. Arb. 1942, 22 ff.

Brandtræstroen, hvorom der i Sdj. Mdskr. navnlig efter September 1928 er blevet offentliggjort mange Optegnelser.¹⁾

Også Troen på *Hultræer* var kendt i Sønderjylland. Igenem en Åbning i et Træ trak man Børn med Engelsk Syge. Efter denne „Genfødsel“ mentes de at blive raske.²⁾

Hellige Kilder, af hvilke der kendes henved 35 i Sønderjylland, blev besøgt af syge og lidende Mennesker til ned mod År 1900. Ved berømte Kildevæld fremstod *Kildemarkeder*, således i *Brarup* i Angel.³⁾ Ligesom de udvalgte Kilder trak Valfart til sig, kunde også visse *Kirker* blive Valfartskirker, således *Lysabild* og *Karlum* Kirker med Det hellige Blod og Jesu Bloddug og *Klipleve* Kirke med sit undergørende Set. Hjælper-Krucifix.⁴⁾

Samtidig med Besøgene ved de hellige Kilder brændtes hyppigt *Blus*, idet Kildebesøgene fandt Sted Valborgaften eller Set. Hansaften. Disse to Aftener var i Sønderjylland, dog noget forskellig fordelt efter Egnene, Blusaftener. I Tøndereggen, Nordfrisland og på Vesterhavsøerne Syd for Fanø brændtes Blus 22. Febr., „Pers Pig“ kaldet. „Kongeblus“ på Christian IX's Fødselsdag 8. April blev forbudt af de preussiske Myndigheder. Blusbrænding på gamle Helligaftener er et sidste ejendommeligt Minde om en urgammel hedensk Ilddyrkelse. Fra næsten alle Jordklodens Egne træffes Blusbrænding som Led i en Højkultur.⁶⁾

Et særegent værdifuldt Bidrag til Oplysning om gamle Tidens Folketro, især på *Als*, findes i et latinsk Skrift fra 1736, skrevet af *Erik Pontoppidan*, der var Præst i *Nordborg* 1723—26 og i *Hagenbjerg* 1726—34. I disse År blev han godt kendt med Øens righoldige Overtro, der var en Vederstyggelighed for den pietistiske Kirkens Mand, hvorfor han i sit Arbejde

¹ Se endvidere Danske Studier 1928, 54—76, Hejmdal 21./1. 1944.

² Danske Studier 1932, 33—56. Smst. 1929, 40—55 findes Oplysninger om *Stenkast* og *Grenekast*, der kun er lidet udbredt i Sønderjylland.

³ Sdj. Årb. 1926, 116—27. 1941, 152. Fortid og Nutid VIII (1929), 41.

⁴ Sprogforeningens Almanak (1942), 43—47. Sdj. Mdskr. 1939, 17—20, 57—59.

⁵ Sdj. Mdskr. II (1925), 52—55, 67—72. Danske Studier 1929, 162—70.

kritiserede og modarbejdede Almuens hedenske og papistiske Trosforestillinger og verdsligprægede Skikke.¹⁾ Pontoppidans Skrift blev oversat af *Jørgen Olrik* og udgivet 1923 under Titlen: „Fejekost til at udfejfe den gamle Surdejg“. Til Forståelsen af forskellige Trosmotiver, bl. a. Brandtræer, yder „Fejekost“ vigtige Bidrag. Pontoppidans Optegnelse af en vidt udbredt gammel Englebøn kom til god Nytte, da F. *Ohr*²⁾ udarbejdede sin Bog: „Gamle danske Folkebønner“ (1928), hvor der S. 48—61 gives en Tolkning af Englebønnen, der omved 140 År senere blev optegnet af *Jens Madsen* i *Hanved*. Englebønnen er en af de katolske Bønner, der levede videre efter Reformationen.⁸⁾

De alsingske Sagn om Hertug Hans den Yngre, som findes i „Det gamle Als“, 249—52, giver *Henrik Ussing* en psykologisk Forklaring af i sin Bog: „Sagnene om Thyre Danebod“ (1928), 12—14. I dette Arbejde er iøvrigt ydet et meget værdifuldt Bidrag til Tolkningen af Sagnkredsen om Dronning Thyre.⁴⁾

I Sdj. Mdskr. er der også gentagne Gange meddelt Undersøgelser af Sagn og Trosforestillinger. Eksempelvis kan anføres *H. Lausten Thomsens* Oplysninger om Sagnet „Sorgagre“ (Sdj. Mdskr. 1934, 13—16) eller hans Redegørelse for Himmelsbrevens Historie (smsts. 1926, 117—21, 149—52).⁵⁾ Endvidere *Hans Ellekildes* Afhandling om Balder og Rune-Sagnene (smsts. 1930, 177—82), der har et ejendommeligt og gammelt Indhold. Den kulturhistoriske Baggrund for Skæmtesagnet om „Enderupskovs Aftægt“ er blevet fremdraget i Sdj. Mdskr. 1941, 97—102, ligesom man smsts. 1945, 140—43 kan gøre sig bekendt med det tragiske Virkelighedsgrundlag for Sagnene om *Jonashul* i Hjørtvad Å.

---

9 Jfr. Marius Kristensen i Sdj. Årb. 1929, 35—47.

2) Om F. Ohr, der var fra Sundeved, se Sdj. Årb. 1939, 152—59.

3) Sdj. Mdskr. 1943, 111—112.

4) Også om Vermund og Uffe-Sagnene er der fremkommet værdifulde Undersøgelser, af Kr. Hald i Festskrift til Vilh. Andersen (1934), 28—34, og af Inger M. Boberg i *Acta Philologica Scandinavica* (1942—43), 129—157.

5) I *Tønder-Bogen* (1926), 81—86, 131—32 genfortæller H. Lausten-Thomsen i Foredragsform Folkesagn fra Vestslesvig og fra Midtlandet.

Thorkild Gravlund anvender bl. a. Nutidens Sagnoptegnelser til at udforske vort Lands gamle administrative Inddeling. I „Herredsbogen“, III (1930), 1—101 giver han paa Grundlag af Sagnenes Beretninger en underholdende Redegørelse for de sønderjydske Herreders Udbredelse og Grænseområder. Et værdifuldt Billedstof og gode Herredskort ledsager dette Værk.

Endelig skal nævnes, at de danske Skæmtefor tællinger, også kaldet „Molbohistorier“, i Sønderjylland er stedfæstet til *Gabøl*, *Fjorde* og *Frisland*. Disse Historier er Led i en international Tåbe- og Skæmte digtning, hvad der findes alle tænkelige Oplysninger om i *Arthur Christensens* Værk: „Molboernes vise Gerninger“ (1939), hvor det sønderjydske Stof er omtalt S. 94—95.

*

Denne kortfattede Oversigt viser, at man siden 1920 fra dansk Side har udfoldet en betydelig Flid paa Indsamlingen af sønderjydske Folkeminder og Studiet af disse. Også den Mand, til hvis Hæder nærværende Afhandling er skrevet, har — alt fra sin tidlige Ungdom — taget levende Del i dette Arbejde. I Fremmedherredømmets Tid skrev han i den dansksindede sønderjydske Presse om Almueliv, Folkeminder og Stednavne og foretog selv Indsamlinger indenfor disse Områder. Det var derfor en gammel Glæde og en gammel Interesse, han kunde give Udtryk for, da han i 1924 — sammen med Cl. Eskildsen — straks gav Folkeminder og Skildringer af gammelt Almueliv en stor Plads i „Sønderjydsk Maanedsskrift“. Dette har man hele Tiden fra alle Sider påskønnet, ikke mindst fordi man véd, at det i vort Land nu stunder mod Folkemindeindsamlingens Kvæld.

Det er muligt i den Tid, der kommer, på Grundlag af det tilvebragte, omfangsrige og mangeartede sønderjydske folkloristiske Stof at give detaillerede Skildringer af enhver sønderjydsk Egns gamle Folkeliv, og man vil også være i Stand til i Landsdelens Folkemindeoptegnelser at foretage ret vidtgående Specialundersøgelser.

Det må oprigtigt håbes, at Fremtidens Forskere må få Lejlighed til at udføre og offentliggøre Arbejder af begge Slags til Gavn for Videnskaben og Folkeoplysningen og til Hæder for Fædrelandet.

Dansk videnskabelig Forsknings Arbejde med Sønderjyllands Historie efter 1920.

Af Knud Fabricius.

Ja, hvad er videnskabelig Forskning? Filosoferne erklærer, at den „har til Formaal at forstaa Tilværelsen i dens tilbagelagte Former“, og at den i Virkeligheden „ligger i Fortsættelse af Dagliglivets Tænkning“. Det vil sige, at historisk Forskning er en Side af den Trang til at orientere sig i Tilværelsen, som er ethvert Menneske medfødt. Først og fremmest gælder dette om det enkelte Menneskes Forhold til andre Mennesker. Strengt taget har vi kun Mulighed for at lære eet Menneske at kende til Bunds, nemlig os selv, — en Mulighed, som vel endda de færreste udnytter. Men Livet tvinger os fra vore første Barneaar til at søge at kende andre Mennesker, for at kunne slutte os til, hvordan de vil handle over for os i de enkelte Tilfælde, og hvorledes vi til Gengæld skal forholde os over for dem. Alt som Livet skrider frem, udvides denne Kendskab til at omfatte større og større Kredse; — ganske vist paa Bekostning af det fuldstændige og dybtgaaende i denne Viden. Men Nød bryder alle Love; hver eneste Dag i vort Liv er vi nødte til at træde i Forbindelse med Mennesker, som vi kun kender overfladisk, men sammen med hvem vi skal udføre Arbejder eller klare Vanskeligheder. Al vor Viden er stykkevis og delt, og aldrig gælder det mere, end naar der er Tale om vore Medmennesker.

Nutiden er kun Øjeblikket, og det er mig umuligt at leve i Nuet uden at vide noget om, hvad der gaar forud for det. Det gælder

om den Slægt, jeg tilhører; det Sted, hvor jeg lever; den Virksomhed, jeg er knyttet til; det Samfund, jeg er Medlem af; og om de mange andre Rammer, som optager mig inden for sig. Selv om jeg er totalt blottet for „historisk Interesse“, tvinger Livet mig til at kende alle disse Forbindelser paa Trin, der ligger forud for Nuet. Jeg maa samle mig Viden om meget i Fortiden, som nu kun eksisterer i sine Virkninger. Og hvor er Grænsen? I Praksis løses Problemet vel paa den Maade, at den enkelte foretager det Udvalg af al menneskelig Viden om Fortiden, som han har Brug for i sit private Liv. Ethvert Menneske kan for saa vidt med Rette betegnes som Historiker.

Men der findes en Skare Mennesker i alle Lande, som ikke lader sig nøje hermed. De vil have Rede paa alt, hvad der forklarer Nutiden. De vil følge Samfundsklassernes og Institutionernes Opstaaen og Udvikling; de vil lære at kende de betydningsfulde Personligheder, som har grebet ind heri paa afgørende Maade. Ja, al menneskelig Virksomhed i Fortiden vækker deres Interesse. Det er denne Drift, denne historiske Sans, som en dansk Forsker (C. F. Wegener) har betegnet som „den sælsomme Lyst, som først fødes over Gravene“, og som en stor fransk Forsker (G. Hanotaux) smukt har kaldt „den vældigste Aabenbaring af Samfundets Kraft og af Menneskets Vilje til at overleve sig selv.“ Det er vel ogsaa denne Drift til Erkendelse, som Edv. Brandes tænkte paa, da han en Gang i Folketinget ironisk erklærede, at det var saamænd ikke nødvendigt at lønne Forskerne ordentligt, for de kunde simpelthen ikke lade være med at forske.

Men al Forskning behøver ikke at være *videnskabelig*. Hvad kræves der da hertil? Den videnskabelige historiske Forsker er klar over, at hans Kundskab altid vil blive hullet, fordi hans Kildemateriale ofte svigter og ikke giver Svar paa de Spørgsmaal, han kunde ønske at stille til det. Han ved ogsaa, at hans Kundskab kan blive overfladisk, fordi vi tankemæssigt ikke kan stille os i nøjagtigt samme Synsvinkel, hvor Fortidens Mennesker stod. Men han trøster sig med, at der i saa Henseende ikke er nogen Væsensforskel paa det Kendskab til sin egen Tid, som han ejer. Og han bøder herpaa ved i sin Frem-

stilling altid ærligt at pege paa, naar hans Resultater ikke er „sikre“, men kun „sandsynlige“, og naar de ikke en Gang er „sandsynlige“, men kun „mulige“. Den videnskabelige Forsker er derfor altid forpligtet til at opgive, *hvilken Grad af Visshed*, man kan tillægge de enkelte Trin i hans Bevisførelse.

Der er ogsaa andre Regler for Spillet, som kan opstilles, og som kræves iagttaget af den, der vil have sine Arbejder godtagne som „videnskabelige“. Først og fremmest det Krav, som stilles i al offentlig Debat om, at man skal fremsætte: „*Sandheden, hele Sandheden, og intet uden Sandheden.*“ Dette betyder, naar Talen er om en historisk Undersøgelse, at alle tilgængelige Kilder skal være lagt til Grund for den, og at der ved et udtømmende Henvisningsapparat skal være gjort Rede for, hvorpaa hvert eneste Led i Slutningsrækken bygger. Man skal tydeligt kunne skelne imellem, hvad der er Kildernes Vidnesbyrd, og hvad der er Forfatterens egne Tanker. Sandhedskravet strækker sig endnu videre. Enhver Forsker maa have et Standpunkt, et Synspunkt; han vil bevise eller modbevise et eller andet; hans Undersøgelse munder derfor ud i Opstillingen af en These. Men i Løbet af Undersøgelsen kan han fristes til, vel ikke at undertrykke, hvad der taler imod hans These, men dog at lade det træde i Baggrunden. En saadan vilkaarlig Fordeling af Lys og Skygge, der maaske oven i Købet strider mod Fortidens egen Opfattelse af Sagforholdet, er imidlertid utilstedelig. Det er ogsaa et Brud paa Spillet Regler.

Dernæst har den videnskabelige historiske Forskning sin bestemte Metode: *Kildekritikens* Regler, hvorefter de historiske Kilder vejes og maales, saa at de enten knæsættes eller vrages, og *Realkritikens*, der viser, hvorledes man fra Kilderne selv naar tilbage til den Virkelighed, som de repræsenterer. Som Forskerens Hjælpetropper paa dette Felttog staar en lang Række *Hjælpevidenskaber*, lige fra Oldtidskundskab (Arkæologi) til Skriftkundskab, Fag, som det her vilde føre for vidt bare at opregne. Der er skrevet hele Bøger om Forskerens Værktøj paa disse Omraader. Ja, netop Værktøj, thi der indgaar i Videnskabsmandens ' Gerning et stort Stykke Haand-

værk, der kan læres af flittige Elever. Men Videnskab er ikke blot et Haandværk, det er ogsaa en Kunst. Videnskabsmanden maa have „Omblikⁱ“, d. v. s. han maa kunne stille den særlige Undersøgelse, som beskæftiger ham, ind i den større Sammenhæng. Dette sker dels ved at drage Traadene tilbage til tidligere Udviklingstrin og frem til de efterfølgende (f. Eks. vise Forbindelsen mellem Bondens Liv paa et bestemt Tidspunkt med den foregaaende og den efterfølgende Tid); dels ved at parallelisere sine Resultater med, hvad der kendes fra Omverdenen (altsaa i det givne Eksempel sammenligne sin Egns Bønde-Forhold med hele Landets, ja, de skandinaviske Nabolandes og den store Verdens). Men „Omblik“ er kun en Side af *Fantasi*, og den videnskabelige Forsker maa altid besidde Fantasi, vel at mærke, en Fantasi, der er tøjlet af Viden, Metode og Redelighed.

Opfylder nu alle videnskabelige Undersøgelser disse Krav, der i manges Øjne kan synes strenge? Jeg tør ikke paastaa det. Ofte vil man finde Skrøbeligheder i den ene eller anden Retning; hyppigt er det vel det absolute Sandhedskrav, den rene Objektivitet, som lader noget tilbage at ønske i sin Opfyldelse. Uden at komme nærmere ind paa dette kildne Punkt, skal det kun bemærkes, at ved politisk Historie er det ikke alene Nationalisme, men ogsaa Kosmopolitisme og Pacificisme, som kan paavirke Forskerens Kompas og give det Misvisning. Men opfyldes i Hovedsagen de her nævnte Krav, bør Undersøgelsen betegnes som videnskabelig, hvad enten den har akademisk Stempel eller ej.

Efter i disse indledende Betragtninger at have stræbt at klare vore Begreber, gaar vi derefter over til Dagsordenen.

Blandt de videnskabelige Drøftelser, som har fundet Sted mellem danske Historikere siden 1920, indtager *Dannevirke-debatten* en fremskudt Plads. Den satte Sindene i vide Kredse i stærk Bevægelse uden dog at munde ud i noget klart Resultat.

Som en Forløber hertil maa betragtes den lille Afhandling, den svenske Forsker *Lauritz Weibull* allerede 1913 udsendte gennem sit Organ „Historisk Tidskrift för Skåneland“ under

Titlen „Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke“. Weibull paapegede heri, at de ældste Kilder, de frankiske Aarbøger, nævner Godfred som den, der byggede Grænsevolden, mens det først er 250 Aar efter Thyres Levetid, at Sven Aggesøn og Saxo tilskriver hende Værket. Traditionen herom maa være opstaaet, da man læste hendes Tilnavn „Danmarksbod“ paa Jellingstenen, thi Ordet „bod“ betyder „Frelse“. Men hvori bestod den Frelse, som Thyre bragte? Valdemarstidens Historikere har fortolket Ordet „mark“ i Danmarks Navn som betydende „Grænse“, og det blev altsaa for dem Grænsen, som Thyre havde frelst ved sit Voldanlæg. Weibull paapeger yderligere, at Saxo gør Thyre til en Datter af en engelsk Konge Æthelred. Men nu kender vi historisk fra England en anden Kongedatter Æthelfled, gift med Kong Æthelred, og hun udmærkede sig netop ved Fæstningsanlæg, ganske vist byggede til Forsvar mod de danske Vikinger. Weibull mener derfor, at hendes Livsgerning i Traditionen er blevet sammenblandet med Thyres, og — uden iøvrigt at give nogen Forklaring af Ordet „Danmarksbod“s Indhold — hævder han, at enhver historisk Forbindelse mellem hende og Dåne virke bør opgives.

Weibulls Afhandling vakte mærkeligt nok ringe Opmærksomhed, — selv om Erik Arup tog skyldigt Hensyn til den i første Del af sin Danmarkshistorie, — men det modsatte blev til Gengæld Tilfældet en Aarrække senere, 1927, da *Hans Brix* fremsatte sit Bidrag til Problemet: Dronning Thyre og Danevirke. Dertil bidrog vel ogsaa den dramatiske Form, hvorunder hans Opdagelse gjordes, som kunde minde om, hvorledes Sprogforskeren Karl Verner kom til sin berømte Lov. Under et Møde i Oldskriftselskabet, hvor Foredragsholderen behandlede den mindre Jellingsten, slog det ned i Brix som Tilhører, at dens Indskrift: „Gorm Konge gjorde dette Mindesmærke efter Thyre, sin Kone, Danmarksbod“, maatte kunne tydes saaledes, at Ordet „Danmarksbod“ gjaldt ikke Thyre — som hidtil antaget —, men selve Stenrejseren Kong Gorm, og var en Opposition til dennes Navn. Indskriften var altsaa dobbelttydig, men Brix paaviste fra andre Runestene utvetydige Eksempler paa den „Indramningsteknik“, hvorefter den samme Mand aabne-

de og afsluttede Indskriften med at omtale sig selv. Hvad Brix havde fremsat som en Tolkningmulighed, blev for andre Forskere hurtigt en Sandsynlighed, ja en Vished; de fandt her det manglende Led i Weibulls Bevisførelse udfyldt, da Navnet „Danmarksbod“ altsaa slet ikke tilkom Thyre, men Gorm. Man fremdrog Udsagn i islandske Sagaer om, at Kong Gorm havde været en mægtig og krigerisk Fyrste, ikke den løje eller alderdomssvækkede Mand, som fremstilledes i den danske Historie-skrivning paa Valdemarstiden (*Lis Jacobsen*). Man fremsatte ogsaa den Tanke, at Fortællingen hos Sven Aggesøn om Thyres Voldbygning i Virkeligheden var et Laan af antike Forbilleder, som Fortællingerne om Dronning Didos Grundlæggelse af Karthago og om Themistokles' Opførelse af Athens Mure (*Niels Møller*). Men Tilslutningen til den nye Opfattelse af Dronning Thyres ufortjente Hædersnavn var ikke enstemmig. Ikke blot ældre Forskere — som *Finnur Jonsson* og *Johs. Steenstrup*, henholdsvis paa Sprogvidenskabens og paa Historiens Vegne, men ogsaa en Skare af yngre, med *Vilh. la Cour* i Spidsen, protesterede kraftigt. Det vilde imidlertid føre alt for vidt, her at følge denne Drøftelse i Enkelthederne. Den fyldte en Tid ikke alene Tidsskrifternes Sider, men ogsaa Dagspressens Spalter, og den fulgtes aabenbart af det store Publikum med levende Interesse, saa at en udenlandsk Lærd, der besøgte Danmark, kunde udtale sin Undren og Beundring over, at Danskerne var et saa historisk Folk. Sandt at sige laa der vist nok saa megen politisk, som historisk Interesse bag denne almindelige Delta-gelse, da et nationalt Mindes Forkastelse blev optaget med meget forskellige Følelser af de forskellige politiske Partier.

Hvad blev da Udbyttet af den store Strid? *Kr. Er slev, der som* Kildekritikens Grundlægger i Danmark nød en sjælden Autoritet, søgte at gøre det op i en Artikel i Historisk Tidsskrift. Paa det afgørende Punkt sluttede han sig til Weibull: Da samtidige Kilder nævnede Godfred som den, der anlagde Grænsevolden, og da det var langt senere Kilder, som tilskrev Thyre Værket, maatte Beretningen om hendes Opførelse af Danevirke udgaa af Historien. Erslev gav ogsaa til en vis Grad Niels Møller Ret i hans Forsøg paa at vise, at der laa klassiske

Reminiscenser bag Sven Aggesøns Fortælling om Thyres Voldbyggeri. Derimod stillede han sig mere skeptisk over for Weibulls Hypotese om, at den engelske Kongedatter Æthelfled paa dette Punkt skulde være Forbillede for Fortællingen om Dronning Thyre, ligesom han heller ikke kunde slutte sig til Weibulls Mening, at „Danmarksbod“ af Valdemarstidens Historikere skulde være blevet opfattet som den, der „bødede“ paa Danmarks „Grænse“. Vigtigst var det dog, at Erslev i forsigtige, men klare Ord tog Afstand fra Muligheden, eller endog Sandsynligheden, af at tillægge ikke Thyre, men Gorm dette Tilnavn paa Jellingstenen. „Jeg hælder altsaa til at mene, at der er overvejende Sandsynlighed for, at Danmarksbod bør henføres til Thyre.“ Paa at forklare Betydningen af dette Tilnavn, indlod han sig ikke. „Kun et synes meget usandsynligt“, siger Erslev, „at Gorm selv skulde have omtalt det, der i egentligste Forstand var en Konges Gerning, som udført af hans Kone“. Altsaa kunde man af Navnet „Danmarksbod“ ikke drage Slutninger om, at Thyre, helt eller delvis, havde haft noget med Danevirkes Opførelse at gøre. —

Efter Erslevs Indlæg faldt der mere Ro over Sindene. Tiden siden da har dog bragt to Indlæg i Danevirkestriden, som ikke bør forbigaas. Det ene var *Henrik Ussings* lille Bog: „Sagnene om Thyre Danebod“ (1928). I Modsætning til Niels Møller, der vilde hævde, at det 12te Aarhundredes Historikere havde sammenflikket deres Fortællinger om Danevirkes Opførelse af Reminiscenser fra antike Forfattere som Thukydid, Virgil og Justinus, paaviste Ussing, at Sven Aggesøns Beretning var et ægte Folkesagn, der har alle et saadans Kendemærker, og han mente, — dog mere tvivlsomt — at det maatte være opstaaet paa et tidligt Tidspunkt, kun en Menneskealder efter Voldens Opførelse. Det andet nye Bidrag til Danevirkes Historie stammer fra tysk Side. Medens hele Danevirkediskussionen af de danske Deltagere var blevet ført ud fra den Forudsætning, som Arkæologerne Sophus Müller og Carl Neergaard havde fastlagt i deres store Værk „Danevirke“ (1903), nemlig at Danevirke maatte tilskrives Kong Godfred, kom *de tyske Forskere* ved Udgravningerne i Hedeby og paa den gamle Vold til det Re-

sultat, at ikke Danevirke, men Kurvirke er det ældste og Godfreds Virke.¹⁾ I Virkeligheden var dette ogsaa den ældre danske Forsknings Standpunkt (før 1903), og det har derfor fundet almindelig Tilslutning i Danmark i de sidste Aar. Men herved er det egentlige Danevirke blevet „herreløst“, og da vi altsaa staar med en Vold uden Bygmester og en Dronning, hvis Tilnavn ikke kan forklares paa anden Maade, ligger det nær at hævde, at Personlighed og Værk strækker Armene ud mod hinanden. Der maa hertil svares, at selv om der er Mulighed for, at Navnene „Danebod“ („Danmarksbod“) og „Danevirke“ kan staa i Forbindelse med hinanden, har Kr. Erslev uigendriveligt vist, at der ikke lader sig føre noget historisk Bevis for, at det forholder sig saaledes. Om der ad arkæologisk Vej med Tiden kan naas til større Klarhed i denne Sag, kan paa nærværende Tidspunkt ikke udsiges.

Det skal til Afslutning paa Danevirkeproblemet endnu bemærkes, at den gamle Diskussion om et svensk Vælde i Syd-slesvig i det 10de Aarhundrede er blevet fortsat efter 1920 med et interessant Indlæg af *Lis Jacobsen*: „Svenskevældets Fald“ (1929). Da denne Drøftelse imidlertid endnu ikke har ført til afklarede og almindelig anerkendte Resultater, vil der formentlig ikke være Anledning til at komme nærmere ind paa den ved denne Lejlighed. Det sidste Bidrag dertil er ydet af en Sprogforsker, *Erik Kroman*, i hans Doktorafhandling „Musikalsk Akcent i Dansk“ (1947) S. 232—253.

Selv om Danevirkedrøftelsen vakte Opsigt i de videste Kredse, er det muligt, at en anden videnskabelig Undersøgelse vil sætte sig dybere Spor, i hvert Fald indenfor de Lærdes eget Lag. Vist er det, at da *Holger Hjelholt* i 1937 forelagde sine Studier over „*Inkorporationen af den gottorpske Del af Hertugdømmet Slesvig i Aaret 1721*“ i det næsten tohundredaarige Langebekske „Selskab for Fædrelandets Historie“, var Indtrykket paa de tilstedeværende saa stærkt, at al Indsigelse udeblev. Heller ikke siden har den vist sig. Naar Virkningen af dette

---

¹⁾ Denne Tanke var dog allerede 1925 fremsat af Svenskeren *Elis Wadstein*.

Foredrag (trykt i Hist. Tidsskr- 10. Række IV) blev saa stor, skyldtes det næppe alene det betydningsfulde Emne. Lige saa meget gjorde det, at den hidtil som usaarlig ansete Forsker Erslev her for første Gang maatte anses for overvundet paa et afgørende Punkt.

Erslevs Opfattelse af Begivenhederne 1721 var fremsat saa langt tilbage som ved Aarhundredskiftet (Københavns Universitets Festskrift 1901) og gik ud paa, at den Indlemmelse af hele Sønderjylland i den danske Krone, som man hidtil i Danmark havde anset for ubestridelig, ikke kunde opretholdes. Hvad der i Virkeligheden skete, var efter hans Mening blot, at Kong Frederik IV forenede den tidligere gottorpske Del med den kongelige Del, eller for at bruge Datidens Udtryk: „inkorporerede den med“ sin egen Del. Af de to statsretlige Dokumenter, som foreligger om Indlemmelsen, Kongens Patent til Undersaatteme og disses Edsformular til ham, tillagde Erslev kun det første juridisk Betydning. Han lagde derfor ingen afgørende Vægt paa, at der i Eden taltes om den hertugelige Dels Indlemmelse i Danmarks Krone, eller paa, at Undersaatteme lovede at ville være Kongen og „hans kongelige Arvesuccessorer i Regeringen efter Kongelovens Arvefølge“ tro, hulde og underdanige. Hertil kom, at Frederik IV ikke ved en ensidig Akt kunde ophæve den Arveret, som Medlemmer af Kongeslægten, der ikke nedstammede fra Frederik III, altsaa f. Eks. Augustenborgeme, sad inde med til Dele af den danske Krone. Erslev mente desuden, at naar Kongelovens Arvefølge nævnedes i Eden, skyldtes dette den fejlagtige Tro hos Frederik IV og hans Raadgivere, at denne Arvefølge allerede gjaldt i den kongelige Del gennem Bestemmelsen i Kongelovens § 19. Men Kongeloven havde aldrig fundet Gyldighed sydfor Kongeaen. Erslevs Opfattelse faldt paa afgørende Punkter sammen med den af Slesvig-Holstenerne i d. 19. Aarhundrede hævdede, men han skilte sig fra disse ved at understrege, at selv om det Tidspunkt skulde indtræde, da en Kvinde efter Kongeloven tiltraadte Regeringen i Danmark, samtidig med at en Mand ifølge den ældre fyrstelige Ret arvede Sønderjylland, vilde det sidste Land dog stadig vedblive at være et dansk Len.

Da Hjelholt satte sit Angreb ind mod Erslev, rettede han det særlig mod hans Fortolkning af Patentet som kun gældende en Forening af de to slesvigske Dele. Han viste, at ved Udarbejdelsen af dette Aktstykke havde den Tanke ganske vist været fremme hos Kongens Raadgivere, ikke at indlemme den hertugelige Del i Danmarks Krone, men at Kong Frederik havde taget bestemt Afstand herfra, ligesom han havde krævet, at Undersaatternes Ed skulde gælde „Os og vore Arvesuccessorer“. Det var ogsaa ham, der gav Anledning til Ordene om Kongelovens Arvefølge i Edsformularen. Hjelholt viste dernæst, at Erslevs — forøvrigt fra A. D. Jørgensen hentede — Mening, at Ordene „inkorporere med“ skulde betyde „inkorporere i“, ikke stemmede med Datidens tyske Sprogbrug, hvorefter „incorporiren“ konstrueres med Dativ; det kunde derfor ikke være Patentets Mening, at den kongelige Del inkorporeredes i den hertugelige, men paa dette Sted maatte man fra det foregaaende underforstaa Dativen „Dero Crone“. Hjelholt naaede derfor til det Resultat, at baade i Følge Patentet og Eden indlemmedes Hertugdelen i Kronen, hvilket ganske vist ikke var det samme, som i Kongeriget Danmark. —

Da denne Afhandling fremkom, var imidlertid Erslev forlængst gaaet bort, saa at der aldrig blev Lejlighed til at høre noget Gensvar fra hans Side. Som allerede nævnt, følte heller ingen af hans Elever sig fristet til at tage Ordet paa hans Vegne. Hjelholt har senere uddybet sin Opfattelse i det lille Skrift „Inkorporationen af den gottorpske Del af Sønderjylland i Kronen 1721“ (1945). Den maa vistnok siges at være den i Øjeblikket herskende i Danmark. Knæsætter man den, maa man dog samtidig indrømme, at Erslev utvivlsomt havde Ret i at hævde, at Mandsarvingeme inden for den oldenborgske Kongeslæggt ikke kunde gaa Glip af deres eventuelle Arveudsigter til Sønderjylland, fordi Kongen indførte Kongelovens kvindelige Arvefølge i den ene eller anden Del af Landet.

Ogsaa paa et andet Omraade har *Holger Hjelholt* ydet en værdifuld videnskabelig Indsats i Studiet af Sønderjyllands Historie. Det drejer sig om *Tiden mellem 1848 og 1864*, navnlig de

tretten Aar, da Landet i Frederik VII.s Tid for sidste Gang var under dansk Styre.

Det begyndte med hans Doktorafhandling 1923 om de *Regenburgske Sprogskripter* og deres Virkninger („Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig 1850—1864“). Grimdigt og udtømmende behandlede han heri alle den danske Regerings Foranstaltninger for at bringe Sproget paa Fode i Nord- og Mellemslesvig, og han søgte ogsaa gennem samtidige Vidnesbyrd at maale, hvor vidt disse Anstrengelser havde baa-ret Frugt. Næppe med Rette bebrejdedes det ham, at han ikke havde inddraget den samtidige polemiske Litteratur, navnlig fra tysk Side, i sin Undersøgelse; med mere Grund ankedes der over, at han heller ikke havde samlet de mange meddelte Træk om Regenburg og hans Medkæmpere til Helhedsbilleder af disse. Navnlig tør det vel siges, at den anden Del af Afhandlingen, om Sprogskripterens Virkninger, bygger paa et for lille Kildemateriale, saa at Totalbilledet bliver endnu mørkere, end det ved nærmere Undersøgelse synes berettiget. Men taget i sin Helhed er Hjelholts Bog grundlæggende for hele det følgende Studium af denne Del af Frederik VII's Tidsalder.

I de følgende Aar har Forfatteren aldrig mistet sin Interesse for disse Spørgsmaal, men er stadig mødt frem med nye Bidrag til deres Løsning. Blandt disse kan fra Historisk Tidsskrift nævnes „Kongens Proklamation til Slesvigerne d. 27. Aug. 1849“; „Martensen og Sprogskripterne“, samt — navnlig — den store Afhandling om „Den slesvigske Stænderforsamling i 1860“; fra Sønderjydske Aarbøger kan anføres „Om Dannelsen af den provisoriske Regering i Kiel“ (1937), „Pastor Chr. Christiansen i Medelby“ (1926), „Fra Tiden mellem Krigene“ (1929) og „Hilsepaabuddet i Angel“ (Festskr. til H. P. Hanssen). Da hertil kommer, at Hjelholt ogsaa har belyst fremragende tyske Videnskabsmænds Holdning til det slesvigske Spørgsmaal, saaledes i den ypperlige Bog „Treitschke og Slesvig-Holsten (1928) og i Afhandlingen „Joh. Gust. Droysen og hans Deltagelse i den slesv.-holst. Bevægelse“ (Hist. Tidsskr. 11 R. I), gør man næppe Fejl i at betegne ham som vor grundigste og mest alsidige

Kender herhjemme af denne Periode. De Mangler, som endnu kunde hæfte ved hans Begynderarbejde, Doktorafhandlingen, er forlængst fjernede; hans Forskning er præget af Soliditet, Skarpsindighed og Mod, ligesom hans Fremstilling ofte krydres ved en ejendommelig barsk Humor.

Ved Omtalen af Frederik VII's Tidsalder ligger det nær, samtidig at omtale en anden Forsker, der med Forkærlighed har valgt den samme til sin Arbejdsmark. Det er *H. F. Petersen*, der samtidig med en udstrakt Præstegerning syd for Grænsen har fundet Tid til Besøg af Arkiverne i Kongeriget. Frugten er nedlagt i en Række livligt skrevne Artikler i Sønderjydske Aarbøger, som „Biskop U. S. Boesen“ (1928) og „A. Regenburg og Sønderjylland“ (1936), hvortil slutter sig et, desværre altfor snævert Udvalg af Præsternes Breve til Regenburg i det særlige Skrift „Fra sydslesvigske Præstegaarde“ (1938). Alle disse Arbejder har en ubestridelig Værdi ved at vække Interesse i videre Kredse for Problemer, der har Betydning den Dag i Dag, men set fra Videnskabens Synspunkt bærer de for tydelige Spor af deres hastige Tilvejebringelse ved et ufuldstændigt Materiale og visse Fejlslutninger, saa at de ikke taaler Sammenligning med det af Hjelholt ydede. Mere dybtgaaende og originalt er det eneste Bidrag til Sønderjyllands Historie, som den altfor tidligt bortrevne Forsker *Joh. Piesner* gav: „Partidannelsen i de slesvigske Provinzialstænder“ (Sdj. Aarb. 1925). Som den første paaviste han heri de Forsøg, der fra dansk Side mellem 1853 og 1860 gjordes paa at afløse de politiske Delingslinjer i Stænderforsamlingen med social-økonomiske, saa at Bønderne paa dansk og paa slesvigholstensk Side skulde mødes i en mod Godsejerstanden rettet fælles økonomisk Politik. Eksperimentet var interessant, men dømt til at strande, og det kan maaske siges, at Forfatteren ikke fuldtud har Blikket aabent herfor.

Der er hermed peget paa tre vigtige Omraader, hvor der fra dansk Side er forsket særlig flittigt og indgaaende. Arbejdet indskrænker sig imidlertid ikke hertil, men spredt over hele den tusindaarige Historie er der ydet Bidrag, tit af skelsæt-

tende Betydning, der, naar de summeres sammen, og naar Konsekvenserne af dem drages, vil stille vigtige Sider af Hertugdømmets Fortid i en ny Belysning.

Det er naturligt, her først at nævne *Vilh. la Cours* lille, men vægtige Bog: „Geschichte des schleswigschen Volkes“ I (1923). La Cour har paa Videnskabens Omraade anvendt noget lignende det, der i Militærsproget kaldes „de forenede Vaabens Taktik“, nemlig at han samtidig angriber sine Problemer med Arkæologiens, Historiens, Sprogvidenskabens og Stednavnestudiets Vaaben. Det er navnlig paa de gamle Tider ved Historiens Gry, da Folkestammerne paa den jyske Halvø dukker frem af Taa-gen, han har anvendt denne Metode til at studere saadanne større Enheder, og selv om Materialet unægteligt er skrøbeligt, er Skarpsindigheden i Anvendelsen af det til Gengæld ubestridelig. Som i alle la Cour Arbejder forhøjes Virkningen desuden ved den ypperlige Fremstilling, der fremkalder et pompøst, ja festligt Indtryk. Bogen „Geschichte des schleswigschen Volkes“ I blev aldrig fortsat af nogen anden Del; desværre, da den havde en særlig Mission syd for Grænsen. Men i den (senere omtalte) „Sønderjyllands Historie“s 1ste Bind har la Cour fortsat Studierne op i den historiske Tid.

Medens Middelalderen i mindre Grad end ved tidligere Slægtled har lokket Forskerne siden 1920; — fremhæves bør dog *Svend Aakjærs* og *P. Skautrups* Kommentarer henholdsvis til Valdemars Jordebog (1926 ff) og *Jydske Lov* (1933) paa Grund af deres Væld af faktiske Oplysninger og selvstændige Synsmaader;¹⁾ — og medens det samme mærkeligt nok gælder om d. 16de og 17de Aarhundrede, skønt Opgaver i Mængde her venter paa deres Løsning²⁾, har vi fra d. 18de Aarhundrede faa-

---

9 Nævnes kan ogsaa *Erik Arup*: »Om Overleveringen af Valdemar 3.s Haandfæstning og om Kirketienden i Danmark i 13. og 14. Aarh.« (Scandia I (1928) som et Bidrag til den gamle Strid om »Constitutio Valdemariana«). Et vigtigt Samlingsværk er det af *M. Mackeprang* redigerede »Tønder gennem Tiderne« (1943—44), hvori en Række Forfattere har forenet sig om at skildre den vestslesvigske Købstads Udvikling fra forskellige Sider, bl. a. saadanne, som savnes i de fleste andre Byhistorier (Befolkningsstatistik, Folkesprog og Retsudvikling).

²⁾ Fremhæves bør dog *Vilh. la Cours* Redegørelse for den ældre slesvigske Historieskrivning i »Historikeren og Sønderjylland« (1941), der desværre endnu er en Torso.

et vægtige Bidrag, særlig til Landbrugets Historie. Først maa nævnes *Troels Finks* Doktorafhandling „Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770“ (1941). Det er et Arbejde, hvor Forfatteren i noget for høj Grad har Skyklapper paa, naar det gælder om at søge fremmed Paavirkning til den hjemlige Udvikling, men hans Behandling af Udskiftningens Forløb i selve Sønderjylland er grundig og giver meget nyt. Han viser, at den her er begyndt betydeligt tidligere, end antaget, som en Følge af Hovedgaardenes Udløsning af Fællesskabet. Det Eksempel til Efterfølgelse, som man hidtil ansaa Angel for at være, bestrides; allerede i 17. Aarhundrede var Udskiftningen i fuld Gang paa det østlige Nordslesvigs frugtbare Muldjord, og Embedsmændene viste stor Forstaaelse herfor, saa at de endog paa sine Steder gennemførte den mod Befolkningens Ønsker. Man maa haabe, at Forfatteren vil fortsætte sin betydningsfulde Undersøgelse for Aarene efter 1770, hvorved han maatte standse, fordi den anden Verdenskrig hindrede ham i at faa Adgang til det i Statsarkivet i Kiel opbevarede Materiale. — Ogsaa et Par andre Bidrag til Sønderjyllands Agrarhistorie skal i denne Forbindelse anføres: *M. Mackeprangs* „Løgumkloster og dets Gods“ (Sønderj. Aarb. 1945) og *Caroline Emilie Andersens* „Grams Historie“ (1926), hvori et stort ukendt Stof er fremlagt, og Godspolitikken fremstilles paa Baggrund af den almindelige økonomiske Udvikling. Om Rationalismen har *H. Hejselbjerg Paulsen* forfattet en Række Artikler: „Oplysningstiden i Hertugdømmerne“ (Sdj. Aarb. 1933—38), der med et velgørende friskt Nysyn sætter denne betydningsfulde Bevægelse i en ny Belysning.

Styrer vi ind i det 19. Aarhundrede, skal Opmærksomheden her først fæstes paa det Fund, som *Knud Fabricius* gjorde i Rigsarkivet af Koncepten til Kancelliraad Spies' Votum i Forhandlingerne om Udførelsen af Frederik VI's berømte Sprogreskript af 15. Decbr. 1810 (trykt i *Danske Magasin* 6. R. VI (1933) og behandlet i *Festskr. til H. P. Hanssen* (1932). Mens det tidligere havde været den almindelige Opfattelse, at Tyske Kancelli havde ført Kongen bag Lyset ved at undertrykke Reskriptets Udførelse i Praksis, viste det sig nu, at Kancelliet loyalt havde forhandlet om Sagen, men at Meningerne ganske vist

var gaaet langt fra hinanden. Flertallet, hvortil Spies hørte, havde villet indskrænke sig til den mindst mulige Forandring (dansk Kirke-, Skole- og Retssprog i hele Nordslesvig, herunder Kær Herred), og dels under Hensyn til den Modstand, Kongen her mødte for sine videregaaende Ønsker, dels fordi Krigen med England lagde Beslag paa hele hans Opmærksomhed, maa Frederik VI selv have foretrukket foreløbig at stille Sagen i Bero. Da den blev taget op igen, var det ved Regenburgs Sprogreskripter og for silde. Det skal tilføjes, at det siden er lykkedes *Johan Hvidtfeldt* at fremdrage endnu et Kancellivotum, nemlig Andreas Bjørn Roth's (trykt i *Danske Magasin* 7. R. IV) (1943).

For den begyndende Nationalitetskamp 1830—1848 er Hovedværket stadig den skønne Fremstilling, som P. Lauridsen 1908—18 leverede i Indledningerne til sin store Brevsamling „Da Sønderjylland vaagnede“ I—VIII. De heri tegnede Billeder af Personligheder som Chr. Flor og P. Hiort Lorenzen staar stadig ublegede; mere Grund har der vist sig til at spørge, om Lauridsen har været fuldt retfærdig i sine haarde Domme over Christian VIII og Laurids Skau, ligesom vigtige Sider af Datidens Liv, som den økonomiske Udvikling, ikke er inddraget i hans Overvejelser. Siden 1920 er der dog fra dansk Side arbejdet stærkt paa dette Omraade. *Hans Jensens* „De danske Stænderforsamlingers Historie“ I—II (1931—34), der af Rigsdagen blev udgivet til Minde om Hundredaaret for disse Institutioners Opstaaen, omfatter ogsaa den slesvigske Stænderforsamling og det paa en saa indgaaende Maade, at Værket til en vis Grad trækker Rammen op for hele Sønderjyllands Historie mellem 1830 og 1848. „De danske Stænderforsamlingers Historie“ var forberedt med megen Omhu og bygger paa hele det i Danmark foreliggende Arkiv-og Biblioteksstof; Fremstillingen er klar og læselig, om end noget tør, og Helhedssynet er selvstændigt, selv om der ikke hviler nogen høj Luft over Skildringen, og Ræsonnementerne undertiden kan virke noget flade. Paa Grund af den hastige Udarbejdelse, da den første Del skulde foreligge færdig til et bestemt Tidspunkt, er Fejl ikke undgaaede, og paa andre Punkter kan man være uenig

med Forfatteren i hans Bedømmelse. (Skyldtes saaledes Kongens Løfte om Stænderne et diplomatisk Tryk fra Udlandet eller Frygt for den Lornsenske Bevægelse?) Men i det Hele taget er Hans Jensens „Stænderforsamlinger“ et vægtigt Bidrag, ogsaa til Sønderjyllands Historie.

Som et andet Værk, der vel omspænder hele Danmarks Rige, men ogsaa har særlig Betydning for Landet syd for Kongeaaen, skal nævnes *P. Engelstofts* Nyudgave af Brickas „Dansk Biografisk Leksikon“, der udkom i Aarene 1931—44. Heri er saa at sige alle offentlig kendte Slesvigere fra de forskellige Tider medtagne, uanset deres nationale Indstilling, og Biografierne afsluttes med fyldige Kildehenvisninger.¹⁾

Ved Siden af disse to større Arbejder foreligger der imidlertid for denne Tids Vedkommende en Række Særundersøgelser, der viser, at Interessen er usvækket efter Genforeningen. Nævnes kan saaledes *Sv. Larsen* om den slesvig-holstenske Publicist „C. F. Heibergs politiske og nationale Anskuelser i Trediverne“ (Sdj. Aarb- 1931), *J. Randrups* „P. Hiort Lorenzen og Stændervalget 1841 (Sønderb. Statsskoles Aarsskr. 1930), *Jakob Petersens* Jubilæumsbog „Skamlingsbanken 1843—1943“, ligesom det tilsvarende Værk om Bladet „*Dannevirke*“, udgivet af dettes Redaktion 1938. Ogsaa for den følgende Perodes Vedkommende, 1848—64, har aabenbart den samme Interesse foreligget. Sprogpolitiken er allerede nævnt foran som et Brændpunkt i Fremstillingen. For de øvrige Siders Vedkommende skal nævnes *Axel Linvalds* Artikel om „Landstormen ved Brøns“ (Festskr. til H. P. Hanssen), *P. Lauridsens* efterladte Opsats om „Sønderjydske Førere i 1850-erne“ (Hist. Tidsskr. 9- R. II); *Jakob Appel*: „Klosterpolitiken“ og *Jakob Petersen*: „Danske Folkebiblioteker i Sønderjylland mellem Krigene“ (begge disse sidste i Hanssens Festskr.). Her er endda ikke medtaget de mange Publikationer af Aktstykker fra Datiden, som nedenfor vil blive berørt.

For Tiden efter 1864 er der i det sidste Slægtled ganske vist

---

¹⁾ I denne Forbindelse bør ogsaa *Otto Fr. Arends* store Værk nævnes: »Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationstiden til 1864« I—III (1932).

ikke skabt nogen Fremstilling, der i Omfang og Helstøbthed kan maale sig med *M. Mackeprangs* bekendte „Nordslesvig 1864—1909“, hvad der saa meget mere maa beklages, som dette fortjenstfulde Arbejde naturnødvendigt maatte bygge paa Andenhaandskilder, navnlig Aviserne, og Forfatteren ikke havde Adgang til de preussiske Arkiver. Men til Gengæld er Enkeltdragene talrige og tit af virkelig Værdi. Først og fremmest maa nævnes det store Forfatterskab, *Aage Friis* har ydet inden for Sønderjyllands ydre Historie, efter at have gennemtrawlet inden- og udenlandske Arkiver. Hovedværket er her det uafsluttede „Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark“ (1921—39), hvori Friis giver vor Regering i Slutningen af forrige Aarhundrede en Æresoprejsning ved at dokumentere, at den ikke har forsømt nogen Lejlighed til at minde om Paragraf 5's Opfyldelse, men samtidig har udvist den fornødne Forsigtighed i Omgangen med sin mægtige Nabo og Nøgtørhed i sine Forventninger om Ønskets Opfyldelse. En lignende monumental Karakter som Friis' Arbejde har *Franz v. Jessens* „Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie“ I—III (1937), en Fortsættelse af hans højtfortjente „Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie“ (1901) lige ned til det Øjeblik, da Nazismen begyndte at gøre sig gældende i det dansk-tyske Mellemværende. Denne Haandbog er en Fundgrube for enhver, der søger Vaaben i en stadig standende Strid syd for Aaen. Som en tredje central Kilde til Sønderjyllands Historie efter 1864 kan nævnes *H. P. Hanssens* Erindringer om hans indholdsrige Liv, navnlig „Et Tilbageblik“ I—IV (1928—34). Den betydeligste nordslesvigske Parlamentarikers Memoirer viser ham i nøje Forbindelse med alt af Almeninteresse, som har rørt sig i Landsdelen i hans Tid.

Hvad de særlige Afhandlinger om Tiden efter 1864 angaar, vilde det allerede paa Grund af deres Antal være uoverkommeligt at skildre dem nærmere, men det er formentlig heller ikke nødvendigt at gøre det i denne Sammenhæng. Historiske Afhandlinger om den nærmeste Förtid kan vanskeligt faa en helt videnskabelig Karakter, da Forskeren sjældent kan faa Adgang til hele Kildestoffet, særlig de bedste Kilder, og da

han ikke kan komme paa en saadan Afstand fra sit Emne, at han kan indtage en fuldtud objektiv Holdning til det. Hans Forskning vil derfor føre til foreløbige Resultater, der vel har deres personlige Værd, men som* paa den anden Side fordrer Resignation hos Forfatteren, da det, som den ene Dag grønes, den følgende Dag let vil blive afhugget og kastet paa Ilden.

Endnu skal dog nævnes to Bidrag af en ganske særlig Karakter. *Claus Eskildsens* „Dansk Grænselære“ er ganske vist et Arbejde af en Lægmand, og der kan rettes, og er med Rette rettet Kritik mod Forfatterens Trang til at drage meget vidtgaaende Slutninger af enkelte Kendsgerninger, som f. Eks. Forskellen paa slesvigske og holstenske Markled. Men ved sine meget selvstændige Synsmaader, sin faste Opbygning og sin glimrende Fremstilling har dette Værk ikke blot faaet en overordentlig Udbredelse (i 7 Oplag paa ialt 28500 Eksemplarer), men er ogsaa blevet et vigtigt Vaaben paa dansk Side i Grænsekampen. Claus Eskildsen indtager heri et Mellemstandpunkt mellem det liberalistiske Sindelagsprincip og den nazistiske „Blut- und Boden“-Idé, og han samler sine Resultater i disse Ord: „Naar vi i det foregaaende talte saa udførligt om Valmgavl og Loftsluge, om Træskogrænse og Flæsk i Vællingen, om Høns og Ænder o. 1., saa er det aldeles ikke betydningsløse Snurrepillerier, men det er det mest væsentlige, vi har været inde paa. Folkefællesskab er et *Væsensfællesskab*, der viser sig i fælles Sind, Sæd og Skik, Sagn og Tro, i fælles Væremaade, daglig Dont, Klædning og Mad, Bygge- maade o. a. Man er frem for alt en Dansker, fordi ens folkelige Underbevidsthed er dansk“. — Det er et Ord, som unægtelig i de allersidste Aar har faaet en ny og dybere Betydning. I Virkeligheden ligger Claus Eskildsens Grænselære i direkte Fortsættelse af Troels-Lunds kulturhistoriske Forskning („Dagligt Liv i Norden“), og der er ikke Tvivl om, at han hermed har anvist en Studievej, der bør følges til stadig dyberegaaende og mere uangribelige Resultater.

Som et andet Arbejde, der i nogen Grad falder uden for de

her dragne Rammer, skal nævnes *Carsten Petersens* „Slesvigske Præster“ (1938). Denne usystematiske, men meget ejendommelige Bog, er ogsaa et Stykke Kulturhistorie, men mere end dette: En Fremstilling af en betydelig Mands Livsresultater. Det er derfor intet Under, at man heri finder ikke blot Indre Mission, men ogsaa visse tyske Præster omtalte meget upartisk og med fuld Anerkendelse.

Dansk videnskabelig Forskning i Sønderjyllands Historie siden 1920 udtømmes dog ikke med de her behandlede Bøger og Afhandlinger. Jævnside dette Forfatterskab er gaaet en Virksomhed med Udgivelsen af nye Kilder, der, hvis Arbejdet er forsvarligt gjort, ikke blot bliver et Hjælpemiddel for den kommende Historieforsker, men ogsaa giver den mere kræse Elsker af Fortiden den Nydelse, som det altid er, at staa i direkte Forbindelse med dens Levninger og Frembringelser.

Her skal først nævnes de af *Caroline Emilie Andersen* udgivne „Hansborgske Registranter“ (1ste Bind 1943), der fremlægger Nedslaget af Hertug Hans den Ældres Administration paa Hansborg Slot ved Haderslev og fører os tilbage til den Tid, da Sønderjylland var delt mellem flere suveræne Herrer. Det maa overhovedet beklages, at de vigtige Bidrag til Hertugdømmets Historie i d. 16.—18. Aarhundrede, som findes i Arkiverne — navnlig til Belysning af Administration og Agrarvæsen — ikke i langt højere Grad er blevet fremdragne gennem Trykning. Den nationale Kamp har medført, at Opmærksomheden næsten udelukkende har samlet sig om de to sidste Aarhundreder. Her foreligger til Gengæld grumme meget udgivet. Eksempelvis skal anføres for Tiden før 1848: „Flensborgeren, Professor Christian Paulsens Dagbøger“, udgivne af *Knud Fabricius* og *Johs. Lomholt-Thomsen* (1946); *Anna-Elise Møldrup*: „Breve fra Th. Olshausen til P. Hiort Lorenzen 1831—39“ (Da. Mag. 7. R. I); *Axel Heils*: „Augustenborgske Breve til J. G. Adler og P. Hiort“ (stds. 6- R. IV); *Bjørn Kornerup*: „Breve fra C. F. Wegener til T. A. J. Regensburg og M- K- Rosenørn 1848—49“ (stds. 7- R. I) og *Harald Skalborg*: „Aktstykker ang. det danske Docentur ved Kiels Universitet“ (stds. 6. R. VI). For Tiden mellem 1848 og 1864 er af

Betydning: *Axel Linvald*: „Novemberministeriet og dets Stilling til det slesvigske Spørgsmaal“ (stds. 6. R. IV) og sammes: „Stemninger og Tilstande i Sønderjylland ved Krigens Udbrud 1864“ (stds. 6 R- III); desuden *Fr. Skrubb eltrang*: „Af Fr. Fischers Dagbog 1864“ (Sdj. Aarb. 1930 og 1947); *Hans Lund*: Sofus Høgsbros Brevveksling og Dagbøger (1920—44). Efter 1864 er det vigtigste Bidrag *Aage Friis*' store Aktstykkесamling: „Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—79 (I—V) (1921—46) med dens Appendiks: „Europa, Danmark og Nordslesvig“ I—II (1939 og 1945) hvortil slutter sig hans Udgave af „Statsraadets Forhandlinger 1863—79“ (1936). Men ligesom ved Fremstillingerne træder ogsaa ved Udgaverne to andre Forfattere værdigt ved hans Side: *Fr. v. Jessen* (sammen med A. Tardieu) i „Slesvig paa Fredskonferencen“ (1926) og *H. P. Hanssen* i Dagbogsoptegnelserne „Fra Krigstiden“ I—II (1924) og i „Fra Kampaarene“. Ogsaa *Harald Jørgensens* Udgave af hans Bedstefader „A. D. Jørgensens Breve“ (1939) er en Bog af høj Værdi, og med Udbytte gennemlæser man selv mindre Levninger fra Datiden som *H. F. Petersens*: „Gustav Johannsens Breve til Regensburg“ (Sdj. Aarb. 1940), *Axel Linvalds* „Krygers politiske Testamente“ (Dahl og Linvald: Sønderjylland II 1919) eller *Ingeborg Thomsen* og *Sv. Thorsen*: „De fire onde Aar“ [o: 1914—18] (1933). Iøvrigt maa den talrige Literatur af Dagbøger, Breve og Erindringer fra de to Verdenskrige forbigaaes i denne Sammenhæng-

Naar hele denne Forfatter- og Udgi ver virksomhed har kunnet faa en saadan Fylde og Soliditet, skyldes det ikke mindst den Udvikling, *Arkivvæsenet* har faaet i moderne Tid, da det her er blevet muligt at samle det historiske Materiale i dets Fuldstændighed og stille det til Raadighed for Forskerne. Et stort Arbejde er ikke blot blevet gjort i de allerede før 1920 bestaaende Institutioner, særlig Rigsarkivet, der ved Arkivudvekslingen med Tyskland har hjembragt meget værdifulde Fonds, som f. Eks. det slesvigske Ministeriums Akter fra Tiden 1851—64. Men der er ogsaa skabt et helt nyt Centrum for Udforskningen af Nordslesvigs Udvikling, *det sønderjydske Landsarkiv*, der rejser sig paa Bakken over Aabenraa, og hvis

Virkninger allerede spores ved den stigende Lødighed i de mangfoldige literære Bidrag til Historien, som har set Lyset. Som Organ for disse Publikationer tjente allerede fra 1880erne „*Sønderjyske Aarbøger*“⁶⁶, der har faaet en ny Blomstring efter 1920 og nu udgives af „Historisk Samfund for Sønderjylland“, som ved Siden af Aarbøgerne ogsaa udgiver større selvstændige Skrifter. Et andet Tidsskrift af videnskabelig Værdi er det mere populære „*Sønderjysk Maanedskrift*“. Alt ialt Vidnesbyrd om, hvilken Grøde der er i Forskningen inden for selve Landsdelen efter Befrielsen i 1920.

Den videnskabelige Forskning i Sønderjyllands Historie siden 1920 har saaledes været meget energisk. Alligevel har den aabenbart ikke svaret til Folkets Forventninger, der krævede et endnu stærkere Tempo. Navnlig i Slutningen af 1920erne, da Grænsekampen igen syntes at blusse op, lød der fra dansk Side uafsladeligt Stemmer om, at vi her i Landet stod langt tilbage for Tyskland, og at vi ikke havde bevaret det Forspring paa Videnskabens Felt, som vi saa ubestrideligt havde siddet inde med før 1920.

Selv om det maa indrømmes, at Hovedparten af de foran nævnte Arbejder først fremkom i Trykken efter 1930, hvad der i nogen Grad kan forklare det pessimistiske Syn i Tyverne, tør det paa den anden Side hævdes, at Ængstelsen paa dansk Side var overdrevet. Skønt Produktionen i Kiel var livlig, havde den i nogen Grad en skolemæssig Karakter, og Resultatet var, at mange tyske Arbejder vel var respektable, men ofte ikke hævede sig over det jævne Middelmaal. Ganske vist fandtes der mellem den tyske Forskere ogsaa Førsterangs Kræfter som Otto Scheel, Otto Brandt, Hedemann-Heespen, Volquart Pauls og Herrn. Hagenah og flere af disses Ydelser har blivende Værdi. Men selv om et Værk som Brandts „*Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts*“ (1925), der vakte særlig Opsigt i Danmark ved sin vel-skrevne Skildring af Emkendorfkredsen omkring Fritz Reventlow og hans sentimentale Hustru Julie Schimmelman, gælder det, at Hovedtesen heri, Grundlæggelsen i Hertugdømmerne af

den tysk-nationale Slesvig-Holsteinisme, er meget anfægtelig (se Axel Linvalds Kritik i Hist. Tidsskr. 9 R. IV). Saa betydelige Landvindinger for den tyske Videnskab synes dog hele denne Virksomhed ikke at have skabt, at man paa dansk Side kunde have Grund til at føle Ængstelse for at blive distanceret.

Det er rigtigt, at der i Kiel blev arbejdet maaltbevidst med store økonomiske Midler og en heraf flydende fast Organisation. bl. a. gennem Grundlæggelsen af et videnskabeligt Institut til Studiet af slesvig-holstensk Historie. Men ogsaa ved Københavns Universitet arbejdede flere af Professorerne støt med deres Elever i Forskningen af Sønderjyllands Fortid. Ganske vist lykkedes det ikke her at faa oprettet et Institut, svarende til det i Kiel, men til Gengæld opnaaede man i 1930erne i Aarhus ad privat Vej at faa en særlig Lærestol for Studiet af Sønderjyllands Historie. Det skal dog villigt indrømmes, at Arbejdet paa tysk Side har haft sin ansporende Betydning ogsaa i Danmark, ved at mane til en stigende Forstaaelse af, at man ikke kunde lægge sig til Hvile paa Forfædrenes Laurbær.

Uroen i danske nationale Kredse i 1920erne er imidlertid et Faktum, og under Indtrykket heraf henvendte *Vilh. la Cour* sig til *Knud Fabricius* med Opfordring til, at de i Forening skulde paatage sig at redigere en stor *Sønderjyllands Historie*, som Modstykke til det Værk i modsat Aand om Hertugdømmernes Historie, der efter Forlydende sikkert planlagdes af tyske Forskere. *Fabricius* arbejdede imidlertid paa dette Tidspunkt (siden 1920 med Statsunderstøttelse) paa at opbygge et Værk om Nationalitetskampen i Sønderjylland, hvori baade den danske og den slesvig-holstenske Bevægelse skulde finde en ligeleg Behandling. Det syntes ham ikke muligt at realisere begge disse Planer, uden at det maatte komme til indbyrdes Sammenstød mellem dem. *Niels Neergaard*, der som Finansminister 1920 havde fremskaffet Statsunderstøttelsen til det særlige Værk, greb nu ind og foreslog de to Planers Forbindelse, saaledes at Værket om Nationalitetskampen indgik i „Sønderjyllands Historie“. Paa dette Grundlag kom det til Enighed, og som Tredjeredaktør knyttedes *Holger Hjelholt*, der allerede da var en anerkendt Forsker gennem sine Regenburgstudier, til

Værket. Imidlertid krævede det store Værk store Pengemidler, der tilvejebragtes ved Bevillinger af Carlsbergfondet, Grænseforeningen, Zeuthens Mindelegat, Dansk Kultursamfund m. fl. private Institutioner; desuden traadte ogsaa Staten til, og under Forhandlingerne herom indvilligede *Hans Lund* i at indtræde som fjerde Redaktør for at faa de sidste Vanskeligheder overvundne. Dette skete i Foraaret 1927, og i Marts 1930 kunde Værkets Udgivelse begynde. Den strakte (i 5 Bind paa ialt 26—2700 Sider) sig over 12 Aar, til Juli 1942. Senere har et meget udførligt Sag- og Navneregister (ved Dr. *Glædemark*) set Lyset. Af det slesvig-holstenske Værk, som indirekte havde virket med til dettes Fremkomst, er hidtil kun et Bind afsluttet.

„Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske Folk“, vender sig, som Titlen viser, til alle Kredse inden for Samfundet, men den er samtidig et videnskabeligt Arbejde. Dette ses straks af det omfattende Apparat af Kildehenvisninger, som ledsager hvert Bind, men den kyndige Læser vil desuden snart opdage, hvilken Mængde af selvstændige Studier som er indfældede i Teksten. For første Gang er her skrevet en indgaaende Historie af Landet, ikke alene omhandlende den nationale Udvikling, men ogsaa den økonomiske, sociale og politiske, der ligger til Grund for hin. Desuden er der forsøgt taget Hensyn til, hvad der peger mod Syd saa vel som mod Nord. (Desværre er efter 1864 Udviklingen i Sydslesvig ikke medtaget, fordi der viste sig uoverstigelige Vanskeligheder med at fremskaffe det nødvendige Materiale). Fremstillingen er lidenskabsløs, men Forfatterne har samtidig deres bestemte Standpunkt. Blandt disse har Redaktørerne trukket det tungeste Læs, men ved Siden af dem har ogsaa gode Navne medvirket, nemlig Statsgeolog, Professor *Knud Jessen*, Dr. phil. *Marius Kristensen*, Museumsinspektør *Jørgen Olrik*, Arkivar *Johanne Skovgaard*, Biskop *Vald. Ammundsen* og Nationaløkonomen, Kontorchef *Mads Iversen*. At et saa udstykket Forfatterskab medfører sine Ulemper for Helhedssynet i et Værk, er en Selvfølge, men det var den Pris, som maatte betales for at faa de Medarbejdere, som maatte siges, hver paa sit Felt, at være de mest kyndige.

„Sønderjyllands Historie“ foreligger nu afsluttet, og medens den er blevet modtaget med fuld Anerkendelse syd for Grænsen, ogsaa af den tyske Forskning, har den Interesse, den har vakt i Danmark, hvis man da skal dømme efter Dagspressens Tavshed, ingeniunde svaret til den Iver, hvormed den i sin Tid blev paakrævet. Dette var imidlertid, hvad man kunde vente, naar det drejer sig om et Værk, som det kræver et langt og intensivt Arbejde for fuldtud at kunne udnytte. Med de Mangler og Fejl, som altid vil være forbundet med et Førstearbejde af denne Art, tør man dog haabe, at Værket giver et fuldt gyldigt Udtryk for dansk Forsknings nuværende Standpunkt, og at det kan blive Grundlaget for videre Studier, saa at det inden alt for mange Aar kan føre til, at en ny og endnu bedre „Sønderjyllands Historie“ ser Lyset. Dette har i hvert Fald været Forfatterens varmeste Ønske.

Geologiske Undersøgelser i Nordslesvig efter Genforeningen.

Af V. Nordmann.

Den geologiske Kortlægning af Landets Overflade, som „Danmarks Geologiske Undersøgelse“ — i Forkortelse betegnet D. G. U. — paabegyndte i 1888, men som endnu ikke er afsluttet, blev efter Genforeningen med Nordslesvig ogsaa udstrakt til denne Landsdel.

Fremgangsmaaden ved denne Kortlægning er følgende med de af Generalstaben (og senere Geodætisk Institut) udarbejdede, fortrinlige topografiske Maalebordsblade i Størrelsen 1 : 20.000 som Grundlag overgaas Terrænet paa Kryds og Tværs, idet man med en gennemsnitlig Afstand af 100—200 m — undertiden lidt længere eller kortere, alt eftersom Jordbunden er ensartet eller stærkt vxlende — optager Prøver af Jordlagene. Paa Kortet bliver Stedet afmærket med det for Jordarten (Moræneler, stenfrit Ler, lagdelt Sand og Grus,

Tørv, Dynd o. s. v.) vedtagne Tegn, og Grænserne for Jordartens Udbredelse indtegnet. Det har vist sig meget praktisk ved det daglige Arbejde at benytte Haandbor af en Meters Længde. Boret er en glat, rund, lige Jernstang, forneden tilspidset og i Nærheden af Spidsen forsynet med en ca. 2 Decimeter lang Rille, i hvilken Jordartsprøven sætter sig, naar Boret trykkes ned med Haanden (eller hamres ned, naar Jorden er haard). I specielle Tilfælde anvendes Sneglebor af varierende Længder. Desuden studerer man Væggene i Sand-, Grus- og Mergelgrave, i Teglværks- og Tørvegrave, nøgne Bakkeskrænter og Kystkliner, kort sagt alle kunstige og naturlige Snit gennem Jordlagene for nøjere at komme under Vejr med disses Natur og Aflejringsmaade, end hvad man kan konstatere ved Jordboret alene. Naar flere sammenstødende Maalebordsblade er kortlagte, samles de til Publikation i et Kortblad i Maalestokken 1 : 100,000, omfattende 1209 km². Hele Landet er inddelt i 70 rektangulære, i vandrette Bælter arrangerede Kortblade, der hver har Navn efter en paa Kortbladet liggende kendt Lokalitet, i de allerfleste Tilfælde en Købstad eller en Stationsby, i enkelte Tilfælde en 0, f. Ex. Bornholm, Samsø. Da man har begyndt Inddelingen fra Nord med Kortbladene „Skagen“ og „Hirtshals“, kom den sydligste jydsk Række, der omfattede den daværende Rigsgrænse ved Kongeaen, til at omfatte de tre Kortblade „Ribe“, „Vamdrup“ og „Skamlingsbanke“; disse var dog ikke fuldstændige, idet Halvdelen eller mere laa Syd for Grænsen; af Kortbladet „Vamdrup“ laa saaledes kun den nordlige Femtedel indenfor dansk Omraade, af Kortbladet „Ribe“ godt og vel Halvdelen. Disse tre Blades Kortlægning paabegyndtes 1901 og afsluttedes 1910, og man tog da fat paa den nærmest nordfor liggende Række.

Ligesom for Kongerigets Vedkommende havde vi ogsaa før Genforeningen et nogenlunde fyldigt Kendskab til Hovedtrækkene i Sønderjyllands Geologi. Blandt de ældre Geologer, hvem vi skylder vort Kendskab hertil, kan foruden „den danske Geologi's Fader“, J. G. Forchhammer nævnes Tyskeren Meyn, der fremstillede et stort Kort over Slesvig-Holstens geologiske Overfladeforhold; blandt de yngre tyske Geologer

Carl Gottsche, Wilhelm Wolff, Paul Woldstedt og Rudolph Struck.

Umiddelbart efter Genforeningen begyndte D. G. U. den geologiske Kortlægning af Nordslesvig og det var da naturligt at fuldføre de tre ovennævnte Kortblade langs den gamle Grænse. I 1920 begyndte Statsgeolog Axel Jessen Kortlægningen af den resterende Del af „Skamlingsbanke“, medens Forfatteren af disse Linier det følgende Aar tog fat paa Fuldførelsen af „Ribe“. I Sommeren 1941 afsluttedes det egentlige Kortlægningsarbejde af Statsgeolog Sigurd Hansen med Arbejder paa Kortbladet „Tinglev“; men tilbage staar forskellige supplerende Undersøgelser foranledigede ved senere foretagne og til dels endnu ikke afsluttede Jordarbejder, hvorved der stadig fremkommer nye geologiske Profiler: Omlægning af gamle og Anlæg af nye Veje, Anlæg af Rømø-Dæmningen og af større Mergellejer m. m.

Hele Nordslesvig er saaledes geologisk kortlagt, men paa Grund af Tidernes Ugunst er kun to af de 7 Kortblade udgivne, nemlig „Skamlingsbanke“, der ved Udgivelsen i 1935 fik Navneforandring og nu kaldes „Haderslev“, og Kortbladet „Sønderborg“, der udkom 1945. Af praktiske Grunde omfatter dette Kortblad tillige den sydlige Halvdel af Øen Als, der egentlig i Følge den nævnte rektangulære Inddeling af Landet tilhører Kortbladet „Faaborg“ (ligesom Kortbladet „Haderslev“ tillige omfatter den vestlige Del af Odense Amt mellem Nørre Aaby og Thorø ved Assens). Af de øvrige Blade er kun et mindre Omraade paa Bladet „Tønder“, fra Aalbæk Nord for Emmerlev Kiev til Draved Skov, derfra mod Syd til Gaarden Vindtved ved Rigsgrænsen og langs denne ud til Vadehavets Kyst publiceret i Jubilæumsværket „Tønder gennem Tiderne“, Tønder 1943-44 (Tønder-Egnens Geologi. Af V. Nordmann). Det maa dog bemærkes, at allerede før Genforeningen var et Omraade omkring Domænegaarden Aarup i Ensted Sogn S for Aabenraa kortlagt af den tyske Landesgeolog W^o Wolff, det eneste Stykke i Nordslesvig, som Tyskerne har geologisk kortlagt en detail. Det maa ogsaa nævnes, at en Del af de ved D. G. U.s Kortlægning indvundne Resultater er publicerede i forskellige

Excursionsberetninger, trykt i „Meddel. Dansk Geol. Forening“ og i Artikler i det i 1940 startede Tidsskrift „Danmark“. Endvidere kan nævnes de geologiske Afsnit i „Tønderbogen“ (Beretning fra det 3die danske Hjemstavnsstævne i Tønder 1925) og i den af Lærer R. P. Sørensen udgivne „Bogen om Bov Sogn“, Kolding 1939. En kortfattet samlet Oversigt er givet af H. Ødum: Jordlag og Landskabsformer („Min Hjemstavn“ Nr. 10, Sønderjylland, Kbhvn. 1937).

Det er ikke Meningen i nærværende Artikel at give en udførlig Beskrivelse af de geologiske Forhold i Nordslesvig, men kun at pege paa de væsentligste Resultater, som er indvundne, siden det danske Kortlægningsarbejde tog sin Begyndelse i 1920.

Allerede før Genforeningen var det en velkendt Sag, at Sønderjylland ligesom det øvrige Danmark mindst tre Gange har været dækket af Indlandsis, og at det sidste af disse Isdækker — i Modsætning til de tidligere, som strakte sig ud over hele Landet — stort set kun har dækket den østlige Halvdel af den jyske Halvø samt Øerne Øst herfor. Spørgsmaalet var nu: hvor langt mod Vest har denne sidste Indlandsis strakt sig? Det er det samme Spørgsmaal, som i lange Tider har været stillet for Nørrejyllands Vedkommende, men som for begge Landsdele maa siges endnu ikke har kunnet besvares med fuldkommen Sikkerhed. Udenfor (d. v. s. Vest for) den velkendte Israndlinie N. V. Ussing betegnede som Isens Hovedopholdslinie og som i lange Tider betragtedes som det sidste Isdækkes yderste Grænse — en Linie, der fra Bovbjerg strækker sig østpaa til Viborg-Eggen og derfra mod Syd langs Østranden af de midtjyske Hedesletter over Andst-Vamdrup, Jels, Vojens og Rødekre — findes Istidsaflejringer, som man har skellig Grund til at anse for tilhørende den sidste Nedisning. Bag „Hovedopholdslinien“, som derved reduceres til at betegne et gan-

---

*) En Israndslinie (d. v. s. det Sted, hvor Randen af Isen under dens Fremrykning eller Afsmeltning, har gjort et længere Ophold) markeres i Landskabet dels ved Tilstedeværelsen af Randmoræner, de lange Bakkerygge, som dannes langs Isranden af det fremsmelte Material, dels af Sandsletter, Hedesletterne, dannede af det af Smeltvandet fra Isen udskyllede Materiale, af Dalspærringer, pludselige Forandringer i Landskabsformen o. a.

ske vist meget langvarigt Stade af Isranden under dennes Tilbagerykning, ligger flere mere eller mindre tydelige Israndslinier. I Nordslesvig var dette Fænomen tydeligst mellem Aabenraa og Flensborg Fjord. Den yderste (vestligste) Stilling antages at gaa fra Frøslev Plantage over Kragelund Mose, Øst og Nord om Bajstrup, Vest om Tinglev og Vollerup til Hjordkær og Rødekro. Fra Hovslund strækker denne yderste Israndslinie sig sandsynligvis mod Nordvest over Tirslund, Fole, Hygum og Foldingbro, hvor den støder til den af V. Milthers paaviste Israndslinie, der over Brørup og Vest om Bække og Randbøl støder til Hovedopholdslinien ved Gadbjerg. Bagved den kommer først „Hovedstilstandslinien“ fra Nørre Smedeby over Kidskelund, Øster Gejl, Vilsbæk, Kliplev, vest om Hostrup Sø til Torp, hvor den afbrydes af en Morænebue, der har omkranset den Gletschertunge, som senere skød sig frem gennem Aabenraa Fjord, hvorefter Linien fortsætter mod Nord fra Rødekro over Hovslund til Vojens og Jels. Derefter følger en Israndslinie over Stagehøj, Hønsnap, Holbøl, mellem Hostrup og Søgaard Sø, over Bjergskov Bakker til Stubbæk Nordøst for Ensted Kirke. Nord for Aabenraa-Istungen fortsætter den over Stollig og Løjt Kirkeby mod Nordvest over Genner, Pothøj og Vedsted ud mod Vojens. Stagehøj linien svarer efter al Sandsynlighed til den saakaldte Hartferske-ell. østjydske Israndslinie, der fra Grenaa løber i en Bue nordenom Ebeltoft og Kalø Vige, vestom Aarhus, østom Skanderborg ned til Engom ved Vejle. Østfor Stagehøjlinien findes en Linie fra Hokkerup nordpaa over Tørsbøl og Kværs, men denne Linie kan ikke med Sikkerhed følges videre, hverken mod Nord eller mod Syd. Saa kommer en i sin Form mærkelig Israndslinie, der fra Vestsiden af Dybbølbjerg gaar mod Vestsydvest til Smøl og derfra mod Syd og Øst over Broager og Dynt til Kysten ved Skeldebro. Den omslutter altsaa den havfyldte Lavning Vemmingbund, der i Lighed med de større Forhold ved Aabenraa- og Flensborg Fjord er at betragte som den Centraldepression (Inderlavning), hvori den Gletschertunge har hvilet, som dannede den Randmorænebue, der betegner Israndslinien. Endelig kan nævnes en sjette, lille Israndslinie i Sønderkov paa Als.

Ogsaa bag „Hovedstilstandslinien“ fra Vojens over Jels til Vamdrup er der paavist større og mindre Brudstykker af Israndslinier, der betegner forskellige Tilbagerykningsstadier. Om de nærmere Detailler i Landskabet og de Forhold, der karakteriserer disse Israndslinier som saadanne, maa der henvises til Beskrivelserne af de geologiske Kortblade „Haderslev“ og „Sønderborg“. Her skal kun et enkelt Fænomen berøres, nemlig de saakaldte isdæmmede Søer, d. v. s. Søer, der ikke kan eksistere under de nuværende Landskabsforhold, og hvis Begrænsning derfor helt eller delvis maa have bestaaet af Is. Søerne er opstaaede enten i Huller i et stilleliggende Isdække, der under Afsmeltningen er bleven skilt fra den „levende“, d. v. s. den i Bevægelse værende Islandsis (hvorfor det i Modsætning til denne kaldes „Dødis“), eller i Lavninger mellem Dødisen og de omgivende højere Bakker. Den størst og bedst kendte af disse forsvundne Søer er Egersund-Issøen, opstaaet i den Dødis, der engang dækkede Nybøl Nor og dets Omgivelser mellem Broager og Graasten (se Sigurd Hansen: Varvighed i danske og skaanske senglaciale Aflejringer. D. G. U., 2. Række, Nr. 63. 1940).

Den geologiske Kortlægning har endvidere medført et større Kendskab til de Aflejringer, som er dannede i de varme Tidsrum mellem Isdækningerne, og vi har derigennem faaet nærmere Rede paa Naturforholdene, navnlig i den sidste af disse varme Perioder, de saakaldte Interglacialtider. I Nordslesvig ér der paavist lignende „Undergrundsmoser“ som dem, vi siden 1897 har kendt fra den sydlige Del af Nørrejylland, navnlig fra Brørup-Eggen. Disse saakaldte Brørup-Moser findes i Lavninger i de Aflejringer, der dannede Landets Overflade efter den næstsidste Nedisning. Øst for det sidste Isdækkes Ydergrænse er den Slags Moser dækkede af Aflejringer fra denne Indlandsis, Vest for Grænsen derimod kun af et mere eller mindre tykt Lag „Flydejord“, d. v. s. Jordmasser, der under den sidste Nedisnings fugtige Klima i opblødt Tilstand er flydt ud over Moserne fra det omgivende, højere liggende Land. I Moserne findes Levninger af Planter, som nu ikke længere vokser vildt her i Landet, først og fremmest Granen. Den først kendte

af disse Moser i Nordslesvig blev endda før Genforeningen paavist ved Agerskov af Statsgeolog Axel Jessen i 1905 og 1914 og undersøgt af nuværende Prof. Knud Jessen, ligesom de interglaciale Ferskvandslag i Stensigmose Klint paa Broagerlands Østkyst i 1904 var paavist af Gottsche og i 1906 undersøgt af Victor Madsen og Forf. (se D. G. U. 2. Række Nr. 17). Efter Genforeningen er der paavist andre saadanne Moser, nemlig to i Emmerlev Kiev, en ved Møgeltønder, en paa Nordhøj ved Spandet, en ved Over Geestrup og en i den høje Skrænt Sydsydvest for Badehotellerne ved Kollund. Den sidste er i Mod-sætning til de andre, som kun er dækkede af Flydejord, dækket af 20 m lagdelt Smeltevandsvand og Moræneler fra den sidste Nedisning (se D. G. U., 2. Række Nr. 48). Fremdeles er der, hovedsagelig ved Boringer, truffet interglaciale Ferskvandsaflejringer ved Bovlundbjerg S.V. for Agerskov samt ved Bolderslev Vandværk, ved Egersund, ved Statshospitalet i Sønderborg og ved Funderingen af Christian den X. Bro (Alssund-Broen), de 4 sidstnævnte Steder dækkede af det sidste Isdækkes Aflejringer.

De til samme Interglacialtid hørende Havaflejringer var allerede kendt før Genforeningen, og man vidste, at disse Dannelser, de saakaldte Eem-Af lej ringer, var afsatte i en Fjord (eller maaske et Sund), som havde strakt sig fra Belgien og Holland over Sønderjylland ind i den Lavning, som nu udfyldes af Østersøen, i det mindste til Vest- og Østpreussen. I Vestslesvig og Holland ligger disse Aflejringer uforstyrrede, da ingen Indlandsis senere er gaaet hen over dem, medens de østpaa, indenfor den sidste Nedisnings Omraade, er mere eller mindre forstyrrede og forekommer som løsrevne Flager i dette Isdækkes Morænedannelser.

Efter Genforeningen er vort Kendskab til dette Eem-Hav og dets Dyreverden yderligere uddybet, og ved Boringer mellem Tønder og Rørkær i 1925 lykkedes det Forf. af nærværende Artikel at fastslaa Aflejringeres geologiske Alder, som hidtil havde været meget omdiskuteret (se D. G. U., 2. Række, Nr. 47, 1928).

Endvidere kan af Specialarbejder udenfor Kortlægningen

nævnes Axel Jessens Undersøgelser over de forstyrrede Jordlag i Halk Hoved (D. G. U., 4. Række, Bd. 2, Nr. 8, 1930) og Th. Sorgenfreis Undersøgelser over det marine Nedre-Miocæn (Tertiærperiodens næstsidste Afsnit) i Klintinghoved paa Als (2. Række, Nr. 65, 1940). Desuden har man, hvor Lejlighed bød sig, søgt at udforske de dybere liggende Jordlag. Her kan da nævnes, at H. Ødum ved Undersøgelser af Jordprøverne fra en i 1933 foretagen Boring ved Toldstationen i Sæd Sydøst for Tønder paaviste Aflejringer fra Tertiærperiodens yngste Afsnit, Pliocæn (Meddel. Dansk Geol. Forening, Bd. 8, 1934), og at Victor Madsen, H. Ødum og Helge Gry bearbejdede Jordprøverne fra Boringerne ved Langbrogaard ved Sønderborg (D. G. U., 2. Række, Nr. 55, 1935). Her gennemborede man 75 m Istidsdannelser og 272 m tertiære Aflejringer og trængte 194 m ned i Kridtperiodens Dannelser.

Men ikke nok hermed: Paavirket af sit Kendskab til de i Udlandet foretagne Undersøgelser af Dybgrunden og for med større Udsigt til Held at kunne fremskaffe værdifulde Raastoffer som Salt og Olie, opnaaede den forrige Direktør for D. G. U., den i Juli 1947 afdøde Dr. Victor Madsen Extrabevillinger til at lade foretage Maalinger af Tyngde- og Magnetkraften, for derved at fremstille et Reliefkort over den faste Dybgrunds Bakker og Dale. Saltlejer og Olieforekomsterne er nemlig lettest at finde i de opskudte Lag paa Skraaningerne af de underjordiske Højderygge. Dybden, hvori saadanne Lag forekommer, findes ved seismiske Undersøgelser (kunstige Jordskælv). Der er paa denne Maade fremstillet et „Dybgrundskort“ over Nord-slesvig (se D. G. U., 2. Række, Nr. 53, 1932). Selv om man derved endnu ikke har naaet at finde de ønskede Raastoffer i Nord-slesvig (Olie forekommer som bekendt ved Heide i Holsten), saa har dog et amerikansk Selskab i Tilslutning hertil udvidet Arbejdet til ogsaa at omfatte det øvrige Danmark, og det foreløbige Resultat er de store Saltfund i Nørrejylland.

Personregister,

	Side		Side
Aagaard, Knud, præst	213	Begtrup, Holger, højskoleforstander	127
Aagaard, Thorvald, komponist	47, 68	Bendtsen, Folmer, maler ..	83
Aakjær, Jeppe	38, 68	Bengtsson, Gustaf, forfatter	25
Aakjær, Svend, stadsarkivar	204, 220, 236	Bentzon, frk. bibliotekar ved Statens Lærerhøjskole	127
Aamodt, maler	92	Berggreen, lærer	67
Aarestrup, Emil	46, 51	Berntsen, Anton, forfatter .	38
Abeil, Kjeld	10	Bissen, H. V., billedhugger	97
Agger, Knud, maler	82	Bjerrum, Anders, dr. phil., 152, 163, 178f, 202, 204f, 206f, 208f, 212	38
Albeck, E., seminarieforst.	108	Blicher, Steen Steensen	103
Alexandrine, dronning	103	Bloch, Carl	220
Alberts, Jacob, maler	70	Boberg, Inger M., dr. phil.	177f, 207ff
Ammundsen, V., professor, senere biskop ..	106ff, 246	Bock, Karl, rektor, dr. phil.	66
Andersen, Emilie, arkivar	237, 241	Bojesen, Harald Bo, boghandler	175
Andersen, H. C.	44, 97	Bonde, Aage, bibliotekar . .	81f
Andersen, Johannes	102	Borgbjerg, F. J., undervisningsminister	147
Andersen, Nikolaj	38	Braae, idrætsinspektør	141f
Andersen, Peter Kr., konservator, maler	197f	Brix, Hans, professor, dr. phil., ...	35, 38, 228
Andersen, Poul, mag. art.	205, 207	Brodersen, Chr., rektor	180
Andersen, Thorvald Toft, maler, seminarielærer	93ff, 98	Brodersen, H. P., lærer	126
Andersen, Vilh. professor, dr. phil.	127	Brodersen, Peter, billedskærer	102f
Andersen, Andreas, bankdirektør	66	Bruhn, P. A., veterinær	187
Andresen, Ludvig, dr.	217	Brøndal, Viggo, professor, dr. phil.	204
Andresen, Peter, højskoleforstander	213	Bückert, A. Lorenz, landm.	58
Appel, Jakob, højskoleforstander	239	Bødewadt, guldsmed	102
Arendt, Otto Fr., præstehistoriker	239	Bøyesen, Rostrup, maler ..	83
Arnesen, Vilhelm, maler....	97	Callø, P. A., kreditforeningsdirektør	168, 176f
Arup, Erik, professor, dr. phil.	236	Carlsen, N. M., viceskoleinspektør	58, 214
Arvin, G. J., skoleinspektør	127	Carstens, Asmus Jakob, maler	96
Bach, H., professor, dr. phil.	179	Carstensen, Fritz, maler ..	99
Bang, Carl, amtsassessor ..	66	Carstensen, Johannes, maler	99
Barlach, Ernst, billedhugger	90f	Christensen, Arthur	223
Baumann, Henny, forstanderinde	102	Christensen, C. A., mag. art.	173
Bay, sparekassedirektør....	64	Christensen, E., provst,	57f, 108, 168
Becker, Friedrich Peter, maler	95		

	Side
Christensen, E. Hohwü, professor, dr. phil.....	183
Christensen, Georg, seminarieforstander ...	127
Christensen, H. Jepsen, politiker, ...	57f, 126, 144ff
Christensen, Kay, maler ...	84
Christian X	89
Christiansen, Ernst, redaktør	30, 33f 57
Claudi-Hansen, arkitekt ..	194
Clausen, lærer (Dybbøl) ..	126
Clausen, Andreas, boghandler	64
Clausen, Franciska, malerinde	79, 88
Clausen, H. V., historiker	55ff, 201f
Clausen, Karl S., ...	67
Clemmensen, Mogens, arkitekt	214
Cornelius, Peter, sanger....	60
Cosmos, Peter, maler	99
Cour. Vilh. la, dr. phil. 204, ...	229, 236, 245
Dall, Holger, maler	92
Damm, Chr., journalist. 91, ...	96
Demuth, Chr., forfatter 26ff, ...	63f
Dettmann, Ludwig, maler..	70
Diemer, Anders, lektor	37
Dirks, maler	70
Dirks, J., lærer	126
Dorph, Anton, maler ...	75, 97
Dybvad, Johanne, skuespillerinde	60
Ebbesen, Johannes P., maler	84f, 98
Eckener, Alex, maler	70
Eckersberg, Vilhelm, maler	81, 91, 96
Egeberg-Jensen, A., rektor 37	
Eggert, Knud H. B., præst 95	
Ejerslev, M. P., vandre lærer, ...	205f, 211
Ellekilde, Hans, arkivar	211f, 217, 222
Emborg, Ejnar, seminarielærer	66
Engelstoft, P., redaktør, cand. mag.....	239
Erslev, Kr., rigsarkivar, dr. phil.....	229ff
Eskesen, Morten	75
Eskildsen, Claus, seminarielærer, forfatter 33ff, ...	142, 176, 211f, 219, 223, 241

	Side
Fabricius, Knud, professor, dr. phil.....	237, 241, 245
Falck, Hans, maler	89
Fedderson, H. P., maler	70
Fehr, Conrad, maler	73
Feilberg, H. F., præst, sprogforsker	213
Finnemann, Niels, gaard-i ejer	57
Fink, Troels, docent, dr. phil.....	167f, 173, 237
Fischer, Carl, kaptajn	79
Flor, Kai, redaktør	80
Florander, E. frue	104
Forchhammer, J. G., geolog	248
Frank, Utzon, billedhugger	100
Friis, Aage, professor, dr. phil.....	57f, 240, 243
Friis, Achton, maler	214
From, F. G., mag., art.....	183
Frøhlich, L., maler	77
Fuglsang, Hans, maler	72
Fuglsang Damgaard, H., biskop, dr. theol.....	181
Fønss, Johannes, operasanger	62
Fønss, Olaf, operasanger ..	64
Gelsted, Otto, forfatter	82
George, Waldemar, fransk redaktør	98
Giersing, Harald, maler ..	80
Gissel, Petri, maler	82
Gjede, A., lærer	126
Glædemark, H. J. H., cand. mag.....	246
Gottsche, Carl, tysk geolog	249, 253
Gram, Peder, komponist . .	64
Grandt, Broder, cand. mag.	204, 217
Grau, Peter	55
Graugaard, Asmond, seminarielærer	67
Gravlund, Thorkild, forfatter	206, 223
Gribsvad, Frode, landsarkivar	166
Gry, Helge, afdelingsgeolog, dr. phil.....	254
Grüner-Nielsen, H., arkivar	218
Gubi, Henriette	43
Gubi, K. M.	43f
Gøbbels, J., rigsminister . .	71
Hald, Kr., dr. phil. 178, 202, ...	204, 209, 222

	Side
Hammerich, Martin, kontor- chef, sen. direktør	127
Hansen, præst, Hostrup ..	108
Hansen, Emil se: Nolde, Emil	
Hansen, H. C., skoleinspek- tør	62
Hansen, Hans, kreditfor- eningsdirektør	177
Hansen, Heinrich, maler ..	96
Hansen, Karl Peter, cand. pharm.....	186
Hansen, Martin N., forfatter	44ff
Hansen, N. Black	202, 207
Hansen, Sigurd, statsgeolog, dr. phil.....	249, 252
Hansen, Sophus, maler	70
Hansen, V. H., domorganist	65
Hansen, Viggo Kragh, maler	99
Hansen, lærer, Sønderborg	64
Hanssen, H. P., 20, 54ff, 61, 65, 78, 79f, 94, 96, 167, 202, 212f, 240, 243	
Hartmann, B., landsretssag- fører	62
Hartwig, Kamma Svensson, tegner	95
Haupt, R., konservator	194
Have, J. P. Junggreen, bil- ledhugger, havearkitekt	100f
Hecht, M. Heinrich, maler..	88
Heils, Axel, arkivar.....	241
Helkjær, lærer	66
Henningsen, Erik, maler.	75
Henningsen, Frands, maler	77
Herold, Vilhelm, operasan- ger	60
Hjelholt, Holger, overarki- var, dr. phil. 209, 231ff	245f
Hjelmer, Marie, folketings- medlem	147
Hjort, L., keramikerv.	101
Hjort Nielsen, maler	82
Hjortkjær, Chr., stiftsprovst	112
Holm, Lorenz, maler	89
Holdt, J. Fr., sognepræst, dr. theol.....	170f
Hornby, Rikard, cand. mag.	205
Hostrup, C., præst, forfatter	48
Hvidtfeldt, Johan, landsarki- var.....	167f, 174, 220, 238
Hübbe, Chr., bankdirektør..	177
Høhn, H., kapelmester	66
Høy, hedningemissionær ..	115
Ingrid, dronning	83
Irminger, Valdemar, maler	75
Iversen, Johannes, statsge- olog, dr. phil.....	182f

	Siele
Iversen, Kræsten, maler 83, 91, 97, 99	
Iversen, Mads, kontorchef, dr. polit.....	176, 246
Iversen, Peter Kr., arkivar	168, 175
Jacobsen, Jes, maler	95
Jacobsen, Lis, dr. phil. 205, 229, 231	
Jacobsen, Thorkild, farver- mester	66
Japsen, Gottlieb, cand. mag.	174f
Jastrau, Viggo, maler	97
Jensen, C. A., maler	96
Jensen, Chr. Axel, muse- umsinspektør	214
Jensen, Ella, mag. art.....	207
Jensen, H. M., rektor	207
Jensen, Hans, dr. phil.....	238f
Jensen, Jens Møller.....	99
Jensen, Jens Ravn	79
Jensen, Knud B., stednavne- forsker	202
Jensen, N. A., præst	108
Jensen, Peter Boysen, pro- fessor, dr. phil.....	182
Jensen, Waage, fuldmægtig,	127
Jeppesen, Peter, adjunkt	179, 208
Jerndorff, P., skuespiller	75, 127
Jespersen, Johs., professor..	186
Jessen, frk., malerinde, Bov- lund	79
Jessen, Axel, statsgeolog	249, 253f
Jessen, Carl Ludwig, maler	70, 73
Jessen, Franz v., redaktør	240, 243
Jessen, Jens	55
Jessen, Knud, professor, dr. phil.....	246, 253
Jessen, Peter, købmand	79
Johannsen, Gustav	167
Johansen, H. A., maler- mester	69
Johannsen, P. W., litograf	99
Johansen, Viggo, maler	77
Johnson, Ejvind, forfatter..	25
Jonsson, Finnur, professor, dr. phil.....	229
Junggreen, J. P.	79
Jørgensen, A. D., rigsarkivar	167
Jørgensen, A. Feilberg, lek- tor	174
Jørgensen, Aksel, maler ..	86
Jørgensen, Hans, filolog....	207

	Side
Jørgensen, Harald, arkivar, dr. phil.....	243
Jørgensen, Jørgen, skole- inspektør	127
Jørgensen, Peter, professor 178, 204, 208ff	208ff
Jørgensen-Løjt, Frederik, maler	79, 95
Kaalund-Jørgensen, M., maler	82
Kalkreuth, greve, tysk maler	73
Kamphøven, M., redaktør, 93, 208	93, 208
Kejser-Nielsen, S., undervis- ningsminister	127
Kjerns, Holger, direktør, cand. pharm.....	185f
Klein, Cesar, tysk maler ..	97
Klein, Peter C., arkitekt ..	75
Kloppenborg-Skrumsager, H. D.....	63
Knarhøj, Peter, købmand ..	64
Knudsen, Gunnar, stednav- neforsker	202, 204f
Knudsen, Jacob, forfatter ..	28
Kornerup, Bjørn, overarki- var, dr. theol.....	241
Korsemann, Fritz, billed- hugger	90, 95
Kristensen, Alfred, lands- tingsmand	29f, 64
Kristensen, Evald Tang, fol- kemindesamler	212
Kristensen, Marius, dr. phil. 55, 164, 204f, 207ff, 222, 246	246
Krohg, Chr., norsk maler ..	92
Kroman, Erik, arkivar, dr. phil.....	231
Krøier, kæmner	61f
Kvedéris, billedhugger	88ff
Kühnel, V. G., maler 80f	80f
Kylling, J. M., K. F. U.'m.- sekretær	114
Køedt, J. Peschke	94
Laidner, Edi, sanger	67
Langfeldt, O., filolog	206
Larsen, Halvdan, norsk ma- ler	92
Larsen, Sv., ...	239
Lassen, Käte, malerinde	70
Laub, Thomas, komponist..	66ff
Lauesen Marcus, forfatter, 1ff, 30, 94, 110	110
Lauridsen, P., historiker ..	238f

	Side
Lausten-Thomsen, H., amts- læge 37, 58, 62, 106, 167, 201f, 204, 212f, 222f	222f
Lautrup, Peter, gaardejer, Vøllerup, ...	58, 213
Leepin, Robert, maler.....	79f
Leger, Fernand, fransk ma- ler	88
Lenbach, maler	95
Lind, Egmont, konservator..	195
Lind, Jes, billedskærer	103
Lindstrøm, Gustav, vandre- lærer	211
Linnemann, Willy August, forfatter	21ff
Linvald, Axel, rigsarkivar 239, 243	239, 243
Lomholt-Thomsen, Johs., adjunkt	241
Lorant, Paul Albert, maler	93
Lorenzen, Andreas, folke- mindesamler	211
Lorenzen, Hansigne, forfat- terinde 35, 41f, 67, 103f	103f
Lorenzen, Th., købmand, forfatter	42f
Ludvigsen, C., præst	212
Lund, C. M., museumsin- spektør, ... 175, 189, 192f	192f
Lund, Emil, skovrider	211
Lund, Hans, højskolefor- stander	243, 246
Luther, Martin	17, 19
Lønborg-Jensen, H., arkitekt	197
Løw, von, landraad	57
Mackeprang, M., museums- direktør, dr. phil. 168, 175, 188, 236f, 240	240
Madsen, Johan, maler	94
Madsen, Victor, direktør, dr. phil.....	253f
Maibøll, Chr., fhv. lærer....	176
Matthiesen, Oscar, maler ..	96
Melander, kontorchef	62
Milthers, V., statsgeolog ..	251
Mincke, Paul, tysk skuespil- ler	75
Mogensen, J., rektor	88
Moholy-Nagy, tysk maler ..	88
Moltesen, L., fhv. udenrigs- minister, dr. phil.....	173
Moltke, Erik, cand. mag. ..	205
Monrad, Chr., kollaboratør	59
Munch, lærer, Vallekilde ..	85f
Mundt, Harriet, malerinde 83f, 96	83f, 96

	Side
Munk, Kaj	62
Mygdal, Elna	216
Müller, Sophus, arkæolog	188, 230
Møldrup, Anna-Elise, bibliotekar	241
Møller, A. P., skibsreder ...	199
Møller, lærer, Rødding ...	126
Møller, Christian, professor, dr. phil.....	181
Møller, Ingeborg, forfatterinde	58f
Møller, J. S.....	217
Møller, Niels, forfatter	68, 229f
Møller, P., lærer	142
Møller-Olsen, Niels, maler	81
Nansen, Betty	62
Neergaard, Carl, arkæolog	188, 230
Neiiendam, R., spuespiller..	69
Neumann, H., museumsinspektør	175
Nicolaisen, Peter H., maler	85f
Nielsen, Carl, komponist	66; 68
Nielsen, Christian	30, 34f
Nielsen, J. P., politiker	83
Nielsen, M. H., præst	167f, 213, 216ff
Nielsen, N. P., præst ..	109, 112
Nielsen, Niels, musikdirektør	67
Nissen, Anton, maler..	73, 97
Nissen, Arndt Georg, maler	97
Nissen, J., provst	80
Nissen, Momme, maler..	70, 73
Nissen, N. J., overlæge, dr. med.....	183f
Nissen, Søren, gaardejer ..	214
Noach, Bent, cand. theol. ..	181
Nolde, Emil, maler	70, 72, 86f, 104
Nordmann, V. statsgeolog, dr. phil.....	249, 253
Nyholm, stadsingeniør	64
Ohlsen, Jeppe Madsen, maler	92f 99
Ohrt, F., filolog	212, 222
Olesen, G. Meier, maler	92
Olrik, H., professor, dr. phil.	127
Olrik, Jørgen, museumsinspektør	222, 246
Olsen, Anker	212
Otterstrøm, Andreas, lektor	37, 69, 218
Ottosen, Chr., lektor	64
Ottosen, M., lektor	66, 69
Ottosen, Marcus, overlæge, dr. med.....	185

	Side
Partsch, slagtermester	59
Paulsen, toldkontrolør	64
Paulsen, H. Hejselbjerg, præst, ...	172, 202, 237
Paulsen, Julius, maler	74
Paulsen, Jørgen, museumsinspektør	175
Petersen, Carl S., overbibliotekar	38
Petersen, Carsten, præst	109, 167ff, 171, 241
Petersen, H. F., førstepæst, Flensborg	59, 171f, 235, 243
Petersen, Jakob, bibliotekar	239
Petersen, Kai Trier, maler	81f, 83, 102
Petersen, Nis, forfatter	46f
Petersen, Olaf, overlærer ..	141
Petersen, Thade, frimenighedspræst	172
Petersen Stubbæk, maler	77, 95
Pilegaard, Hans, gaardejer	211
Piesner, Joh., professor, dr. phil.....	235
Pontoppidan, Henrik	74
Poulsen, M. Refslund, gaardejer	213
Primdal, Aage, komponist..	67
Raben, J., museumsinspektør, ...	175, 189, 212
Randrup, J., rektor	239
Refshauge, P. J., domæneforvalter	57, 168
Reiff, Johannes, forfatter	30, 32f
Reuter, Fritz, tysk forfatter	38
Ring, Oluf, komponist	68
Rode, Helge	61
Roos, Carl, professor, dr. phil.....	179f
Rosen, Anton, professor ..	103
Rosenberg, G., konservator	191
Roust, Th., amtsskolekonsulent	163, 165
Ruge, Emil, keramikerværktøjsfabrikant	83, 101f
Rørddam, Erling, lærer, forlagsboghandler	127
Rørddam, Valdemar	68
Sandkamm-Møller, P., maler	89f
Schack, Conny, billedhuggerinde	90
Schack, Otto Didrik, lensgreve	76, 86
Scherz, Ernst, tysk maler ..	97
Schmidt, Agnes, malerinde	74ff, 95

	Side
Schmidt, Aug. F., forfatter	208
Schmidt, J., præst, politiker	87, 90
Schrøder, Fr.	57
Schultz, Sigurd	91, 97
Schülein, P., provst ..	107, 117
Seeberg, Chr., lærer ..	39ff, 205
Simonsen, præst	108f
Skalberg, Harald, mag. art.	241
Skau, P., Bukshave	74, 167
Skau-Petersen, Marie, frue	112
Skautrup, Peter, professor	204, 236
Skjoldborg, Johannes	68
Skov, A. M., maler	95
Skovgaard, Joakim	81
Skovgaard, Johanne, arkivar	246
Skovrøy, P., redaktør, 30, 119,	201
Skrubbeltrang, Fr., dr. phil	243
Skrumsager, H. D. Kloppen-	29
borg	74
Skrumsager, J. N. H.	176
Smith, Jon., fhv. amts-	176
assessor	183, 254
Sorgenfrei, Th., afdelings-	91, 96
geolog	214
Stauning, Th., statsmini-	229
ster	180
Steensberg, Axel, museums-	102
inspektør	209
Steenstrup, Joh., professor	96, 99
Steffensen, Steffen, adjunkt,	36
dr. phil.	213, 217
Sten-Møller, V.	186f
Stenz, Chr., lærer	92
Storm, Gert, maler	216, 250
Storm, Hans, læge, forfatter	41 f
Svendsen, Nicolai, amtssko-	197f
lekonsulent	214
Sørensen, Ed., professor ..	64
Sørensen, Paul, maler	38
Sørensen, R. P., lærer ..	55
Tange, Sven	243
Termansen, Niels, konserva-	214
tor	64
Tholle, Johs.	38
Thomsen, lærer	55
Thomsen, Carsten, folke-	243
maalsdigter	243
Thomsen, Hinrich, gaardejer	243
Thomsen, Ingeborg, amt-	243
mandinde	243

	Side
Thomsen, Kr. Refslund,	176f
amtmand	63
Thorning, Just	243
Thorsen, Sv. protokolsekre-	103
tær	218
Thorvaldsen, B.	211
Thyregod, S. Tvermose	95
Thøstesen, Thøste	212
Tietze, Hugo, maler	186
Toft, Hans H., lokalhistori-	112
ker	113f
Toft, Hans Iver, apoteker, dr.	97
pharm.	230
Tolderlund-Hansen, præst ..	251
Tonnesen, Johs., præst	117
Tørsleff, August, maler	99
Ussing, Henrik, lektor, dr.	227ff
phil. 212, 218, 222,	91
Ussing, N. V., geolog	74
Warncke, præst	99, 102
Wandel, Sigurd, maler	216
Weibull, Lauritz, svensk hi-	67
storiker	182
Wernich, dr.	73
Verrier, Paul ... /	82, 98
West, Birgitte	71, 98
West, Fr. Jürgensen, arkivar	128
Vesth-Hansen, lærer	99
Vibe, Chr., mag. scient.	91
Wilckens, August, maler ..	249
Wihjelm, Johannes, maler	184f
Willumsen, Jens	87f
Vinther, seminarieforan-	77
der, Silkeborg	198, 214
Wisse, kontorchef	211
Voetmann, Aabenraa	92
Wolff, W., tysk geolog	92
Wollesen, J., overlæge, dr.	250, 254
med.	250, 254
Wöhlck, Nico, maler	250, 254
Zahrtmann, Christian	250, 254
Zangenberg, H., arkitekt	250, 254
Zerlang, Johan, præst	250, 254
Zimmermann, Heinrich,	250, 254
maler	250, 254
Ødum, H., direktør, dr. phil.	250, 254

